

INIJOSS

INONU UNIVERSITY INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

www.inijoss.net

Volume 6, Number 1, Summer 2017
(General Issue: 11)

Genel sayı/ General issue: 11

IT IS AN INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL PUBLISHED TWO TIMES A YEAR
BY İNÖNÜ UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi/ Owner

Dr. Mehmet KUBAT

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Dr. Mehmet KUBAT

Dr. Mehmet ÖNAL

Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA

Dr. A. Faruk SİNANOĞLU

Dr. Yusuf Cahit ÇUKACI

Dr. Ünal İMİK

Editörler/ Editors

Dr. Mehmet ÖNAL (Editor-in-Chief)

Dr. Gökhan TUNCEL (Issue Editor)

Dr. Serkan DEMİR(Assistant Editor)

Yazı İşleri /Editorial Secretary

Fadime ERDOĞAN, Hatice ASLAN

Yayın ve Yönetim Yeri / Editorial Office

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
(Elazığ Yolu 15. km.) Kat: 1, 44280, Malatya-TÜRKİYE,
tel. 90 422- 377 30 00,fax. 90 422-3410047

e-mail: inonusosbilder@gmail.com

web: www.inijoss.net

Basım Yeri/ Publisher

İnönü Üniversitesi Matbaası

Dağıtım Sorumluları/Distribution Executives

Abuzer BAŞAR

İNİJOS ASOS İNDEX'te Taranmaktadır

ADVISORY BOARD/ DANIŞMANLAR

- Dr. Abdullah Korkmaz (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Abdülkadir Baharççek (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Ahmet İncekara (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Ahmet Karadağ (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Alhagi Drammeh (Al-Maktoum College of Higher Education-Scotland/ UK)
Dr. Ali Şen (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Amjad Hussain (Trinity Saint David, Wales/ UK)
Dr. Bülent Güloğlu (Pamukkale University/ TÜRKİYE)
Dr. Cafer Mum (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Ejaz Ahmed (Windsor University/CANADA)
Dr. Elşen Memmedov (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Emin Çelebi (İnönü Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Hakan Erkuş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Hakan Kahyaoğlu (Dokuz Eylül University/ TÜRKİYE)
Dr. Hasan Ağan Karaduman (Yıldız Technical University/ TÜRKİYE)
Dr. Hasan Kaval (Gazi University/ TÜRKİYE)
Dr. Hatice Esedova, (Azerbaijan National Museum of Fine Arts/ ZERBAYCAN)
Dr. Hüseyin Subhi Erdem (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Işıl Akgül (Marmara University/ TÜRKİYE)
Dr. Jan Zygmunt (Wroclaw University, Wroclaw/ POLONYA)
Dr. Levent Gökdemir (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mahmut Atay (Fırat University/ TÜRKİYE)
Dr. Mavil İzzi Dien (University of Wales-Lampeter, Wales/ UK)
Dr. Mehmet Balçılar (Eastern Mediterranean University/ KKTC)
Dr. Mehmet Güngör (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mehmet Karagöz (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mezahir Avşar (Selcuk University/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Arslan (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Çolak (Kamu İhale Kurumu/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Koç (Ryerson University/UAS)
Dr. Mustafa Özer (Anadolu University/ TÜRKİYE)
Dr. Muzaffer Demirbaş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Namık Kemal Öztürk (Muğla University/ TÜRKİYE)
Dr. Nevzat Şimşek (Dokuz Eylül University/ TÜRKİYE)
Dr. Nihat Akbıyık (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Nurhodja Akbulaev (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Osman Zekai Orhan (Marmara University/ TÜRKİYE)
Dr. Ömer Eroğlu (Şüleyman Demirel University/ TÜRKİYE)
Dr. Özlem Göktaş (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Philip Wilson (University of East Anglia/UK)
Dr. Ramazan Korkmaz (Fırat University/ TÜRKİYE)
Dr. Recep Güneş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Salim Çöhce (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Selma Karatepe (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Serap Buyurgan (Gazi University/ TÜRKİYE)
Dr. Södabe Salihova (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Şahabettin Yalçın (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Şahin Ekber (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Taner Akçacı (Kilis 7 Aralık University/ TÜRKİYE)
Dr. Veysel Bozkurt (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Zehra Çobanl (Anadolu University/ TÜRKİYE)
Dr. Zekai Özdemir (İstanbul University/ TÜRKİYE)

REFEREES OF THIS ISSUE/ BU SAYININ HAKEMLERİ

Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK (İnönü Üniversitesi)

Dr. Abdullah TORUN (İnönü Üniversitesi)

Dr. Abdurrahim Fahimi AYDIN (İnönü Üniversitesi)

Dr. Ahmet KARADAĞ (İnönü Üniversitesi)

Dr. Aytaç Coşkun (Dicle Üniversitesi)

Dr. Birol KARAKURT (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Dr. Emin ÇELEBİ (İnönü Üniversitesi)

Dr. Erkan Demirel (Fırat Üniversitesi)

Dr. Gökhan TUNCEL (İnönü Üniversitesi)

Dr. Işıl ARPACI (İnönü Üniversitesi)

Dr. Mehmet BİRSİN (İnönü Üniversitesi)

Dr. Mehmet Emin BABACAN (İbn-i Haldun Üniversitesi)

Dr. Mehmet ÖNAL (İnönü Üniversitesi)

Dr. Murat SEZİK (Adıyaman Üniversitesi)

Dr. Neslihan DERİN (İnönü Üniversitesi)

Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA (İnönü Üniversitesi)

Dr. Ömer Osman UMAR (Fırat Üniversitesi)

Dr. Recep ÖZMAN (İnönü Üniversitesi)

Dr. Selahaddin BAKAN (İnönü Üniversitesi)

Dr. Selma KARATEPE (İnönü Üniversitesi)

Dr. Sema BUZ, (Hacettepe Üniversitesi)

Dr. Sevgi DÖNMEZ (İnönü Üniversitesi)

Dr. Seyfettin ASLAN (Dicle Üniversitesi)

Dr. Süleyman EKİCİ (İnönü Üniversitesi)

Dr. Tarık VURAL (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Dr. Vehbi BAYHAN (İnönü Üniversitesi)

Dr. Yılmaz DEMİRHAN (Dicle Üniversitesi)

Dr. Zafer AKBAŞ (Düzce Üniversitesi)

Dr. Zekeriyya ÇALIŞKAN (İnönü Üniversitesi)

Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU (Gaziantep Üniversitesi)

Dr. Zennure KÖSEMAN (İnönü Üniversitesi)

CONTENTS/ İÇİNDEKİLER

DEFENSIVE JIHAD: ISLAMIZATION OF THE TURKS AND TURKIFICATION OF ISLAM	
Mohamed El-Moctar El-Shinqiti	1
URBAN SYSTEM AND DEVELOPMENT IN CONTEMPORARY IRAN	
Mahmood SHAFIEE	23
BİRLİKTE YAŞAMANIN İMKÂNI OLARAK DEMOKRASİ	
Mehmet KOCAOĞLU	29
KAMU SEKTÖRÜNDE YOLSUZLUK RİSKİNİ ÖNLEYİCİ BİR ARAÇ OLARAK İÇ KONTROL SİSTEMİ	
Mehmet ARIKAN / Serkan BENK	41
SİYASAL HALKLA İLİŞKİLERDE FACEBOOK KULLANIMI: AK PARTİ VE HİRİSTİYAN DEMOKRAT PARTİ GENÇLİK KOLLARI ÖRNEĞİ	
Hasan TOPBAŞ	57
TÜRKİYE'NİN SURİYE POLİTİKASININ KONSTRÜKTİVİST BİR YAKLAŞIMLA DEĞERLENDİRİLMESİ	
Osman AÇIR / Ali ATILGAN	71
KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI VE SONUÇLARI	
Hasan YILMAZ	87
BÖLGESEL KALKINMADA ÜNİVERSİTELERİN SOSYAL VE KÜLTÜREL ROLÜ	
Yakup YILDIZ	99
EBEVEYN AYRILIĞININ ÇOCUKLARIN SUÇA SÜRÜKLENMESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ	
Mehmet SAĞLAM / Mehmet KIVRAK / Tahir BAYSAL	111
ABD BAŞKANI DONALD TRUMP'IN POLİTİKALARININ STA'LARA VE GİRİŞİMCİLİK NİTELİKLERİNE ETKİLERİ	
Nesrin Demir / M. Nezir Özmütâf / Bülent Ergani	121
BİREY-ÖRGÜT UYUMU KAVRAMI ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME	
Neslihan ŞİMŞEK İLKİM	135
KUR'ÂN MEALLERİNDE ÖZNE-YÜKLEM UYUMSUZLUĞUNDAN KAYNAKLANAN BAZI ANLATIM KUSURLARI	
Abdulcelil BİLGİN	149
MALATYA TÜRÜMLÜSLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME	
Çağatay YÜCEL	161
CLEAR LIGHT OF THE DAY: FRAGMENTED POSTCOLONIAL LIVES	
Ela İpek GÜNDÜZ	175
AFGHAN WAR AND SOVIET CENTRAL ASIA	
Prof. Dr. Alexandre Bennigsen - Prof. Dr. Chantal Lemercier, / Çev. Orhan YAZICI	181
PSİKOLOJİK SÖZLEŞME İHLALİNİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI ÜZERİNE ETKİSİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRETİM ELEMANLARI ÜZERİNDE BİR UYGULAMA	
Semiha KILIÇASLAN	191

DEFENSIVE JIHAD: ISLAMIZATION OF THE TURKS AND TURKIFICATION OF ISLAM

Mohamed El-Moctar El-Shinqiti

Associate Professor of Political Ethics
Hamad Bin Khalifa University, Qatar
m.shinqiti@gmail.com

ABSTRACT

The defensive Jihad conducted by Turkic people against the Crusades in the twelfth and thirteen centuries had a crucial role in the process of the Islamization of the Turks and the Turkification of Islam. Based on a creative adaptation of James Russell's theory of Christianization of the Germanic people and the Germanization of Christianity, this article shows how that the Arabs were the 'sword of Islam' during its offensive phase, and when they became exhausted, the Turks emerged to be the 'shield of Islam'. The Frankish invasions gave the Turks a golden opportunity to deepen their presence in Islamic culture, and to legitimize their leadership of the Islamic World at a time where the military skillfulness and religious revival were much needed for the survival of the Islamic faith and heartland. The Turks gained the trust of the Abbasid caliphs, the Sunnī scholars and the Muslim populations at large, as defenders of the Islam. The Turkic 'moment' in Islamic history lasted eight and a half centuries, from the investiture of Ṭughril Beg, the first Seljuq sultan, in Baghdad in 1055, to the deposition of 'Abd Al-Ḥamīd II, the last Ottoman sultan, in 1909. The center of gravity of Muslim power moved with this Turkic movement westward from central Asia, to Persia, Iraq, Syria, Egypt, and then finally to Anatolia. The Article concludes with the lesson of this history of the Islamization of the Turks and Turkification of Islam today, at a time where Islamic civilization is in need for a leading "core state" to be a source of order and protection.

Key Words: Islam, Christianity, Jihad, Crusades, Caliph, political legitimacy, Turk, Turkey, Islamization, Turkification, core state, Huntington.

INTRODUCTION

In 921 the Abbasid ambassador Ibn Fāḍlān described the Turkish Bulgars and the Vikings in very pejorative terms: two 'barbarian' nations, one half-converted to Islam; the other completely pagan.¹ But Ibn Fāḍlān would not have imagined that, in less than 300 years, these two nations will be fighting one another on the shores of the Mediterranean Sea, as fervent Christian and Muslims. The parallel fates of these two nations are worth exploring by the scholars of world history.

The aim of this article is more limited. It is the Turkish contribution to Islam during the crusades that is of interest here. This contribution was manifested in several dimensions: defending the borders of

¹ Aḥmad Ibn Faḍlān, *Risālat Ibn Faḍlān* (Damascus: Al-Majma' Al-'Ilmī Al-'Arabī, 1959), 82, 89-90, 151; James E. Montgomery, "Ibn Faḍlān and the Rusiyyah," *Journal of Arabic and Islamic Studies* 3 (2000): 8.

Islam against external threats, suppressing the internal ‘heretics,’ especially the Ismā‘īlī Shī‘a, and sponsoring the revival of Sunnī jurisprudence and theology.

The Turkish contribution to medieval Islam was not dissimilar to the contribution of the Franks to medieval Christianity. Some scholars go as far as saying that “the new societies resulting from the Germanic and Islamic conquests may not be as different as they are usually portrayed.”² Throughout the following text, the active role of the Sunnī Turks and the Catholic Franks in the crusades is in contrast with the passive role of the Shī‘a Fatimids and the Orthodox Byzantines.

Modern Arabic literature on the crusades tends to deemphasize the Turkish role in the Islamic counter-crusade. This attitude is a part of the modern Arab nationalistic perspective through which the history of the crusades is often seen and presented. A serious study of the Muslim counter-crusade cannot agree with this perspective. On the contrary, the role of the Turks in repelling the Franks and reviving the Sunnī political order is one of the most significant phenomena in the history of the crusades.

Carole Hillenbrand rightly deplores this negligence in modern Arabic historiography, and puts this phenomenon in a broader historical perspective. “Whilst anachronistic nationalistic labels should be avoided in the study of medieval history,” writes Hillenbrand,

“there is no doubt that recent Muslim writings had underplayed the role of the Turks in the Crusading period. The study of the Muslim response to the coming of the Crusades needs to be undertaken within the wider context of the role played by the eastern Islamic world in general, and especially taking into account the military and ideological role played by the newly islamicised Turks and the continuing heritage of the Seljuq empire in Syria and Palestine. Although there is no doubt in the minds of Arab Muslims today that almost all the great fighters of Jihad (*mujahidun*) who finally defeated the Crusaders--Zengi, Nur Al-Din, Baybars--were Turks, this has been inadequately recognized, perhaps because of several centuries of Ottoman Turkish rule which followed the end of the Crusades. Traditionally, this period has been regarded by the Arabs of the Levant with loathing, and this is perhaps the reason for modern neglect of the Turkish achievement in the medieval context.”³

If one reads the Arabic medieval sources that were free of the nationalistic rhetoric of today, they clearly recognize the role of the Turks in medieval Islamic history, especially in the defense of the ‘House of Islam’ against the Franks and the Mongols. The Andalusian historian and sociologist Ibn Khaldūn (1332-1406) perceived the Turkish incursion into the heart of Islam in the tenth century as a “divine providence.” He presents it thus:

“And when the Arabs became busy with their civilization and luxury, and wore the cloth of bane and powerlessness... and got absorbed in pleasures... and took off the garment of bravery and manhood, Allah out of his mercy saved the fading faith, by sending to Muslims these Turkish people with their proud and abundant tribes, which entered the faith with a faithful determination and nomad virtues that were not corrupted by the dirtiness of pleasures, nor blunted by abundant luxury”⁴

Ibn Khaldūn attaches to ‘barbarians’ a crucial and positive role in building and defending Islamic civilization. These dynamic social forces that he calls “the nomad Arabs and those who are like them”⁵ included, along with the Arab conquerors of early Islam, “the bedouin Berbers of North Africa, the

² Ann Christys, “The History of Ibn Habib and Ethnogenesis in Al-Andalus,” in *Construction of Communities in the Early Middle Ages: Texts, Resources and Artefacts*, ed. Richard Corradini, Max Diesenberger and Helmut Reimitz (Leiden: Brill, 2003), 323.

³ Hillenbrand, *Crusades: Islamic Perspectives*, 5.

⁴ Abd Al-Raḥmān Ibn Khaldūn, *Tārīkh Ibn Khaldūn* (Beirut: Dār Al-Qalam, 1984), 5:428.

⁵ Abd Al-Raḥmān Ibn Khaldūn, *Al-Muqaddima* (Beirut: Dār Al-Qalam, 1984), 1:129.

Kurds, the Turkmen and the Turks of the East.”⁶From the perspective of Ibn Khaldūn, these ‘noble savages’ had some virtues that civilized and urbanized people do not usually have. Among these virtues are (a) a strong social solidarity, ‘*aşabiyya*, based on real or imagined blood ties, (b) a high military ethos that expressed itself in bravery and worship of heroism, and (c) a sense of individual and collective pride that prevents them from accepting humiliation or submitting to aggressors.⁷

Like the Arabs before them, the Turks and the Franks were both ‘barbarian’ people (*mutawaḥḥishūn*) in the positive sense used by Ibn Khaldūn. The theory of Ibn Khaldūn is useful to understand the metamorphosis of the two people from their early scattered raids and conversions, to their complete domination of the Muslim and Christian societies, and finally their clash in the Holy Land.

Ibn Khaldūn expresses deep sorrow that the Arabs, after the Prophet Muhammad had transformed them from their self-destructive tribalism to a strong and unified nation, were unable to keep their strength. According to him, they neglected the two main sources of their common identity: religion and blood ties. But, as the quotation above shows, Ibn Khaldūn was happy that the Turks came to replace the Arabs in their leadership and defense of Islamic civilization.

For ‘barbarians’ to transform and to contribute to civilization, according to Ibn Khaldūn, they need to acquire a new identity that is higher and broader than their naïve sense of belonging to the same ancestor; they need a ‘religious call’ (*da’awa dīniyya*), to unite them and to give a universal mission to their life. The Arabs acquired this collective identity with the advance of Islam, and the Turks acquired it with their conversion to Islam. By extension, one can say that the Germanic tribes acquired this kind of identity with their conversion to Christianity.

This religious metamorphosis does not mean that blood ties become irrelevant under the pressure of religious universalism. Ibn Khaldūn actually gives a very important social function to blood ties, and he affirms that “the religious call without social solidarity (‘*aşabiyya*) behind it does not achieve its goal.”⁸ He seems to establish a dialectic relationship between religion and social solidarity as unifying factors, and he makes the two interdependent.

Ibn Khaldūn’s view of the contribution of the Turks, especially the Seljuqs, to Medieval Islam and their role in the counter-crusade was echoed by some modern scholars. Herbert Loewe, for example, believes that,

“The Muslim world was to encounter the might of Europe; the pomp and chivalry of Christendom were to be hurled against the Crescent with, one would imagine, every prospect of success. At this juncture Islam was re-animated by one of those periodical revivals that fill the historian with amazement... Islam was saved from destruction at the hands of the Crusaders by one of these timely ebullitions. The approach of the Seljūqs towards the West produced a new element in Islam which enabled the Muslims successfully to withstand the European invaders; their intervention changed the subsequent history of Asia Minor, Syria, and Egypt.”⁹

To put the Turkish moment of Islam in the right context, one can say that two nations dominated the political scene of classical Islamic civilization: the Arabs, and the Turks. Each one of these two nations

⁶ Ibid., 1:121.

⁷ Muhammad ‘Abid Al-Jābirī, *Fikr Ibn Khaldūn: Al-‘Aşabiyya wa Al-Dawla* (Beirut: Markaz Dirāsāt Al-Wiḥda Al-‘Arabiyya, 1994), 253.

⁸ Ibn Khaldūn, *Al-Muqaddima* 1:159.

⁹ Herbert M. J. Loewe, “The Seljūqs,” in *The Eastern Roman Empire (717-1453)*, Vol. 4 of *The Cambridge Medieval History*, ed. J. R. Tanner, C. W. Previté-Orton and Z. N. Brooke (Cambridge: Cambridge University Press, 1923), 302.

made different contributions to Islam. From the military history standpoint, the Arabs were the sword of Islam during its offensive phase. The speed and efficiency of their conquests astonished historians throughout the ages.¹⁰

By the fifth century H. (the eleventh century AD), the Arabs proved to be exhausted, just like the “the tired empires”¹¹ they had conquered several centuries earlier. At that moment of their history, the urbanized Arab elites of Baghdad, Damascus and Cairo might well have been criticized the same way the Bishop of Acre James of Vitry (d. 1240) criticized the ‘Orientalized’ Franks of his days for their effeminacy and their preference for baths over battles.¹² When the Arabs became exhausted, and Islam turned defensive, the Turks emerged to be the ‘shield of Islam’. As if the destiny of Islam moved to their hands, their dedication and persistence in defending the borders of Islam are incomparable with that of any other medieval people.

The Franks started their crusades against the Islamic Orient at the beginning of the Turkish moment in Islamic history—a ‘moment’ that lasted eight and a half centuries, from the investiture of Tughril Beg, the first Seljuq sultan, in Baghdad in 1055, to the deposition of ‘Abd Al-Ḥamīd II, the last Ottoman sultan, in 1909. The center of gravity of Muslim power moved with this Turkish movement westward from central Asia, to Persia, to Iraq, to Syria, and then finally to Egypt and Anatolia.

This Turkish movement westward can be compared with the Frankish movement eastward. The two people continued their irruptions into the old land of Christianity and Islam for centuries, until they clashed on the Anatolian plateau and the eastern coast of the Mediterranean. It was a great historical movement on both fronts that makes the Crusades mainly a clash between the Turks and the Franks. Therefore, the crusades can be situated within Turkish history, the same way they fit within the history of the Franks.

British scholar John Joseph Saunders believes that with the conversion of the Vikings and the Magyars to Christianity at the end of first Christian millennium “the immunity of Islam from external attack came to an end.”¹³ One can say the same thing about the vulnerability of Europe after the massive conversion of Seljuq Turks that started nearly in the same period. After centuries of relatively quiet frontiers between the two faiths, this Turkic conversion brought with it a similar threat to the eastern defenses of Christendom. The battle of Manzikert in 1071 was the most evident manifestation of this historical transformation.

Few medievalists grasped the parallelism of the Turkish and Frankish historical processes, including the contribution of these two peoples for medieval Christianity and Islam. Though incidental and sketchy, the remarks of these great medievalists are of a great value for this study.

Saunders notices that the Turks “infiltrated the world of Islam as the Germans did the Roman Empire.”¹⁴ He adds that The Seljuqs “abandoned their ancestral shamanism for Islam [around 950], a

¹⁰ For a brief and deep account of the early Arab conquests, see David Nicolle, *The Great Islamic Conquests AD 632-750*, Essential Histories (Oxford: Osprey, 2009). A more detailed presentation is in Hugh Kennedy, *The Great Arab Conquests: How the Spread of Islam Changed the World We Live In* (London: Orient Books Ltd, 2007).

¹¹ Nicolle, *Great Islamic Conquests*, 48.

¹² J. S. C. Riley-Smith, “Peace Never Established: The Case of the Kingdom of Jerusalem,” *Transactions of the Royal Historical Society*, Fifth Series 28, (1978): 97.

¹³ Saunders, *History of Medieval Islam*, 154.

¹⁴ *Ibid.*, 142.

change of faith as momentous for the future of Asia as the conversion of Clovis and his Franks to Catholicism in 496 was to Christian Europe.”¹⁵

Claude Cahen highlights the way the Turks defended Islam “just as ‘barbarian’-born chieftains had defended the Roman empire against the ‘barbarians’”¹⁶ and he notices the similarity of the Islamization of the Turks with the Christianization of the German tribes: “Like that of the Germans in the Roman Empire, the conquest by the Turks, from then on, was accomplished from inside.”¹⁷ Cahen also presents the relations between the Arab caliphs of Baghdad with the early Turkic Sultans as “a true symbiosis which might suggest that which had existed in western Christendom between Charlemagne and the papacy.”¹⁸

One cannot separate the Turkic role in combating the Franks and the Mongols from the process of legitimizing the Turkic rule of the Islamic heartland—a rule that was monopolized by the Arab elites in the early centuries of Islam. Another way to look at the Crusades within the Islamic context is to relate them to this process of the Turkification of Islam. The crusades and the Mongol invasions gave the Turks a golden opportunity to legitimize their leadership of the Islamic World at a time where military skills and the will to sacrifice in defending the 'House of Islam' were much needed. The Turks gained the trust of the Arab caliphs and Sunnī scholars, as defenders of the Faith, the same way the Germanic Franks gained the trust of Pope Urban as defenders of Christianity.

The Turkic dominance of the scene of Islamic history during the eleventh century and the subsequent Turkic role in repelling the Frankish offense against the 'House of Islam' in the twelfth and thirteen centuries are of major significance for a better understanding of Islamic history. The Islamic counter-crusade can be seen as a part of the long process of this Turkification of Islam and Islamization of the Turks. Cahen rightly noticed that the ‘backbone of resistance’ against the Crusaders was actually Turkic at the heart. Turkic peoples of different manifestations played the most crucial role in the Islamic counter-crusade.

Walter Benjamin wrote that “there is no document of civilization that is not simultaneously a document of barbarism.”¹⁹ Indeed, the intermingling relations between barbarism and civilization make it difficult to draw a clear line between the two. It seems that barbarians are always carrying the seeds of civilization, and that civilization is prone to go back to barbarianism.

The Christianization of the Franks and the Islamization of the Turks show that 'barbarians' themselves change as much they change the life of those they subjugate. Thomas Craughwell affirms that barbarian nations such as the Goths, the Franks, the Angles, the Saxons, the Vikings and the Mongols shaped modern Western civilization.²⁰ The lamentation of St. Jerome (347-420) about the destruction of Rome, Craughwell argues, should not veil the fact that “over time, out of the ruins emerged modern Europe.”²¹ This is not of course how the contemporaries of the destructive invasions

¹⁵ Ibid., 145.

¹⁶ Claude Cahen, “The Turkish Invasion: The Selchukids,” in *The First Hundred Years, Vol. I of A History of the Crusades*, ed. M. W. Baldwin (Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1969), 136.

¹⁷ Ibid., 142.

¹⁸ Ibid., 146.

¹⁹ Quoted by Bernard Wasserstein, *Barbarism and Civilization* (New York: Oxford University Press, 2007), vii.

²⁰ Thomas J. Craughwell, *How the Barbarian Invasions Shaped the Modern World* (Beverly, Massachusetts: Fair Wind Press, 2008), 9.

²¹ Ibid., 10.

of the barbarians perceived the future, “but for the future of Europe and the larger world, the coming of the Angles, Saxons, and Jutes, and Frisians was providential.”²²

Craughwell’s thesis sounds like an extension of Ibn Khaldūn’s. The term ‘providence’ used by Craughwell here was also exactly the same word some Muslim historians, such as Ibn Khaldūn, have used to describe the Turkic incursion into the heart of the Islamic world, and the role the Turks played afterward in the protection of the Islamic world against the Frankish and the Mongol invasions.

What we have been calling here the Islamization of the Turks and the Turkification of Islam brings to mind James Russell’s theory of “the Christianization of the [Germanic] Franks and the Germanization of Christianity.”²³ The main premise of this article is indeed in line with some of Russell’s ideas. For example, his remarks on “the high level of internal group solidarity which existed among the Germanic people,”²⁴ and his interpretation of the decline of group solidarity by “urbanization, territorial expansion, prolonged internal conflicts, invasion and social heterogenization”²⁵ are similar to the idea of *‘aşabiyya* in Ibn Khaldūn’s sociopolitical theory that has been used as a theoretical basis for this article.

Russell, however, seems to have fallen into essentialism through his belief in the perpetual disparity between what he perceived as a world-rejecting Christianity and a world-accepting Germanic culture, and his overemphasis of “the vitality of Germanic folk-religiosity” that eventually “helped to make a Germanized form of Christianity normative throughout Western Europe.”²⁶ Unlike Russell’s exaggeration about the Germanization of Christianity, the Turkification of Islam described here is mainly a political and military Turkic leadership of the Islamic world.

We have two disagreements with Russell’s theory that need be emphasized here. First, the Turks did not change the essence of Islam the way Russell believes the Germanic peoples changed the essence of Christianity. Second, even in their militarism, the Turks were more a continuation of the early Arab conquerors rather than a fresh start in Islamic culture. After these necessary clarifications have been made, it is time then to look at the process of the Islamization of the Turks and the Turkification of Islam, and to put the counter-crusade within the context of this process.

One of the great cultural achievements of the Persian Samanids (r.819-999) was the conversion of many Turkish tribes of Eurasia to Islam, including the Seljuqs and Bulgars. Though the Samanids were proud of their Persian culture and language, they were also close allies to the Arab caliphs of Baghdad.²⁷ The Turkic Bulgars embraced Islam before 921, though superficially, as the Treatise of Ibn Faḍlān (to which we will come later) suggests; the Seljuqs who were “destined to so glorious a future,”²⁸ and who played a crucial role in the counter-crusade, converted to Islam in about 956. The sources mentioned other conversions of unidentified Turkic tribes and nations in the tenth century under the influence of the Samanids. These mass conversions, added to the early conversions of Turkic slave-soldiers who served

²² Ibid., 100.

²³ James C. Russell, *The Germanization of Early Medieval Christianity: A Sociohistorical Approach to Religious Transformation* (New York: Oxford University Press, 1994), 7.

²⁴ Ibid., 6.

²⁵ Ibid., 6.

²⁶ Ibid., 209, 211.

²⁷ On the Turkish conversions at the hand of the Samanids see Zubayda ‘Aṭā, *Bilād Al-Turk fī Al-‘Usūr Al-Wuṣṭā: Bīzāntā wa Salājiqat Al-Rūm wa Al-‘Uthmāniyūn* (Cairo: Dar Al-Fikr Al-‘Arabī, n.d.), 35-36.

²⁸ Saunders, *History of Medieval Islam*, 143.

the Abbasid caliphs, made Islam a crucial component of the Turkic identity and a major unifier of the different nations and tribes of Turkic origin.

The conversion of the Turkic people to Islam has many aspects of similarity and historical significance with the conversion of Germanic people to Christianity. In both cases the process was slow and disturbing to the traditional Christian and Islamic order. Some differences, however, are to be noticed. Issawi remarks two of them. The first is related to the conversion process; the other to the linguistic adaptation. On the conversion process, he remarks that,

“the Islamic Middle East (Arab-Persian) was able to assimilate its barbarian invaders (Turks and Mongols) more successfully than did Roman Christianity, by rapid conversion. The numerous Turkic slaves who formed much of the region's military aristocracy— for example, under the Abbasids in Iraq from about 850 on and as Mamluk rulers of Egypt from about 1250 to 1517 and later— were converted on arrival and given an Islamic education. The great Turkic dynasties— including the Ghaznavids (976-1186), who ruled eastern Iran, Afghanistan, and northern India; the Seljuks (1055-1117), whose empire stretched from Anatolia to Afghanistan; and the Ottomans (1290-1918)—had become Muslims before they took power.”²⁹

On the front of linguistic adaptation, Issawi notices that although the Turks "were Islamized... they were not Arabized... In this respect, they are like the Saxons, Czechs, Hungarians, and Poles, rather than the Franks or Lombards.”³⁰ The fact that the Seljuq Turks were relatively new converts who had a great zeal for their new acquired Islamic identity, and they were bedouins who had not lost their military ethos, endowed them with some qualities that made them more compatible with their Germanic Frankish counterparts during the Crusades.

The Turks found their way to the heart of the Abbasid establishment in the first half of the ninth century, when the Caliph Al-Mu'taşım (833-842) recruited many Turkic slave-soldiers and made them his personal guards. Other caliphs followed in his footsteps in their attempts to counter-balance the Persian quasi-dominance of the Abbasid bureaucracy, and to check the constant Arab revolts against the caliphate. The Turkic infiltration of the political and military elite gave quickly its political fruits: two Turkic families, the Tulunids and Ikhshidites, dominated Egypt in 868 and 933 respectfully. But these early Turks assimilated within the Arab society and culture.

It was only in the eleventh century that the Turkic factor became more significant, and the Turks became leaders and defenders of Islam. This transformation started with the conversion of the Seljuqs and their invasion of the Islamic heartland, which inaugurated the Turkic era of Islamic history. Three factors facilitate the Turks' dominance of the Islamic scene from the eleventh century downwards: their military skills, their loyalty to the Abbasid caliphs, and their demographics. One of the earliest works on the Turks within the Abbasid society is the treatise of Al-Jāhiz (776-869) on *Manāqib Al-Turk* (*Merits of the Turks*), in which the great Abbasid writer praises the Turks' pride, bravery, loyalty and military discipline.³¹ Al-Jāhiz notices and praises the Turkish mastership of archery, which would later have a great military importance during the Crusades.³² He writes that the Turk can hit his enemy with his

²⁹ Charles Issawi, *Cross-Cultural Encounters and Conflicts* (New York: Oxford University Press, 1998), 34-35.

³⁰ Ibid., 35.

³¹ ‘Amr Ibn Baħr Al-Jāhiz, “*Manāqib Al-Turk*,” in *Rasā'il Al-Jāhiz* (Cairo: Maktabat Al-Khānjī, 1964), 1:44-45. See also Jamīl Jabr, *Al-Jāhiz wa Mujtama' 'Asrih fi Baghdād* (Beirut: Dār Şādir, n.d.), 66; Haarmann, “Regional Sentiment,” 179.

³² See for example, W. F. Paterson, “The Archers of Islam,” *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 9, no. 1/2 (Nov., 1966): 70, 84.

arrow from the back of his horse, and he can shoot in all directions, as if he has “four eyes; two in his face and two in his back.”³³

These Turkic military skills were also noticed by the Christian chroniclers of the Crusades such as Anna Comnena and Fulcher of Chartres. Anna writes that the Turks were “long practised in war,”³⁴ and Fulcher describes them as “a valiant race from the East *skilled in the bow*. They had crossed the Euphrates River from Persia fifty years before [the First Crusade] and had subjugated the whole Roman [Byzantine] land as far as the city of Nicomedia (emphasis added).”³⁵ The fact that the Turks came to the Byzantine lands through Persia and Iraq seems to have been the cause of confusing them with the Persians in Medieval European sources. Pope Urban II is said to have called the Turks in his famous sermon at Clermont “a Persian people” and Fulcher of Chartres himself called them “pagan Persians.”³⁶

Another early text in Arabic on the Turks during the process of their Islamization is the *Risālat Ibn Faḍlān* (*Treatise of Ibn Faḍlān*). Ahmad Ibn Faḍlān is known to Western scholars through his description of the Vikings in one of the earliest written records on these North European people. As has been alluded to earlier, Ibn Faḍlān was sent in 921 by the Abbasid caliph of Baghdad, Al-Muqtadir, as a religious teacher and an ambassador to the king of the Bulgars, “a Turkic race living in the region of the middle Volga.”³⁷ He met there some Viking trading groups whom he presented in very negative light.

More relevant to our topic here is what Ibn Faḍlān wrote about the Turks. He pictured the Turks as negatively as he did the Vikings, but he also revealed the early signs of the traditional loyalty and attachment to the Abbasid caliphs among the Muslim Turks—a loyalty that had much political and military relevance for the course of the historical events studied here.

Ibn Faḍlān relates that a new converted Turkic leader told him that he was not afraid of the armies of the caliph of Baghdad, because they cannot reach him in his remote land, but he expressed his fear that if he disobeys the orders of the caliph, the caliph might invoke God’s wrath on him, and that would destroy him.³⁸ This religious veneration for the Abbasid caliphs was frequently expressed later on in the correspondence between the Seljuq leaders and the caliphs of Baghdad. In those letters, the Seljuqs expressed their attachment and obedience to the Prophetical family to which the caliphs belong, and from which they drew their religious and political legitimacy.

The perception of the Abbasid caliphs as objects of religious reverence and a source of political legitimacy will continue on for centuries as a part of Turkic political culture, even when the caliphs became unable to exercise any real political power. It was only in the sixteen century that the Ottoman Sultans finally freed themselves completely from the symbolic authority of the Abbasids.

In addition to military skills and loyalty to the Abbasids, demographics was a third factor that gave birth to the Turkic era of Islamic history. The early Arab conquerors seem to have been very limited in numbers compared with the people of the conquered nations. The Turks, however, seem to have been an

³³ Al-Jāhīz, “*Manāqib Al-Turk*,” 45.

³⁴ Anna Comnena, *The Alexiad*, trans. Elizabeth A. S. Dawes (Cambridge, Ontario: Parentheses Publications, 2000), 205.

³⁵ Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095-1127*, trans. Frances Rita Ryan (New York: W.W. Norton and Company, 1973), 80.

³⁶ *Ibid.*, 66, 84.

³⁷ Saunders, *History of Medieval Islam*, 143.

³⁸ Ibn Faḍlān, *Risālat*, 121-122.

undrainable source of manpower for many Muslim empires from the ninth century on. After all, it was from the northern Iraq with its Turkic “ample reserves of manpower”³⁹ that the genesis of the Muslim counter-crusade took place, and it was from there that Muslim armies continued to spring throughout the whole crusading era.

The Islamization and Sūnnīzation of the Turks produced a military and political Turkification of Islam. One cannot overemphasize the significance of these two phenomena for both Islamic and world history. The historian of Aleppo, Ibn Al-‘Adīm, reported an interesting story that indicates the depth of this historical transformation. When the second Seljuq Sultan Alp Arslān (1063-72) crossed the Euphrates from Iraq to Syria for the first time, one of the Muslim scholars in his entourage, Abu Jaafar, urged him to express his gratitude for God, since “not a single Turk ever crossed this river except as a slave, and you have crossed it today as a king.” He Sultan gathered his military and political leaders and he asked Abu Jaafar to repeat what he had said in front of them. And all of them “praised God abundantly” for this great bounty.⁴⁰

Saunders summarizes the profound implications of the infiltration of the Seljuq Turks into the heart of Islam. “The entry of the Seljuq Turks into Western Asia in the second half of the eleventh century,” writes Saunders,

“forms one of the great epochs of world history. It added a third nation, after the Arabs and Persians, to the dominant races of Islam; it prolonged the life of the moribund Caliphate for another two hundred years; it tore Asia Minor away from Christendom and opened the path to the later Ottoman invasion of Europe; it allowed the orthodox Muslims to crush the Isma‘īlian heresy, and provoked in reprisal the murderous activities of the Assassins; it put an end to the political domination of the Arabs in the Near East, it spread the language and culture of Persia over a wide area from Anatolia to Northern India, and by posing a grave threat to the Christian Powers, it impelled the Latin West to undertake the remarkable counter-offensive of the Crusades.”⁴¹

Like Saunders, Cahen highlights also the importance of the Turkic, especially the Seljuq, conquest of the Islamic world, as one of the crucial events in human history.⁴² From the perspective of this study, the most important result of this Turkic dominance of medieval Islam since the eleventh century is the one highlighted by Issawi: Islam survived, and “successfully dealt with the only two serious threats it encountered in over a thousand years, the Crusades and the Mongol invasion, the first by expulsion, the second by repulsion and conversion.”⁴³

One can add by analogy that the conversion of the Germanic tribes helped Western Christianity, for four centuries, to delay the Muslim Turks from controlling the whole Byzantine realm and infiltrating deep into Western Europe. Although the Germanic Franks did not succeed in their immediate goals of keeping Jerusalem for Christendom and permanently annexing Byzantium to Rome, they seem to have had succeeded indirectly through their Crusades in preventing the ‘Turkish caravan’ from travelling West on a fast pace.

One of the results of the Turkic leading role in repelling the Crusades (and the Mongol invasion) was the Sūnnī revival sponsored by the Turkic political and military leaders during the twelfth and

³⁹ Saunders, *History of Medieval Islam*, 162.

⁴⁰ Kamāl Al-Dīn Ibn al-‘Adīm, *Bughyat Al-Ṭalab fī Tārīkh Ḥalab* (Damascus: Dār Al-Fikr, n.d.), 4:1974.

⁴¹ Saunders, *History of Medieval Islam*, 141.

⁴² Claude Cahen, “Le Malik-nameh et l’histoire des origines seljukides,” *Oriens* 2, no. 1 (Oct. 31, 1949): 31.

⁴³ Issawi, *Cross-Cultural Encounters*, 13. See also Milton Viorst, *Storm from the East: The Struggle Between the Arab World and the Christian West* (New York: Modern Library, 2006), 16-17.

thirteen centuries. A side effect of this revival was the shrinking of Shī'ism. The Turkic political and military domination was devastating for Shī'ism.

A reasonable relation with the Arabs facilitated the Turkic domination over the Islamic heartland. To understand the Arab-Turkic relation during the Abbasid era, the 'middle ground' theory elaborated by the American historian Richard White can be invoked here, with the necessary contextual modifications. One can say that the Sunnī Arab elite and the Turkic military elite came to a 'middle ground' –Claude Cahen calls it “a true symbiosis”⁴⁴– based on the division of labor and status. The Sunnī Arab elite, represented by the Abbasid caliphs, continued to exercise religious authority and legitimacy, and the Turks took in hand political and military power. One of the Egyptian scholars of Persian and Turkish poetry of our time believes that the Turks -unlike the Persians- were not too haughty and proud of their race in their relations with the Arabs.⁴⁵

The Turks seem to have developed a deep admiration for Arab religiosity, as the story of Ibn Fadlān with the Turkic chieftain reveals. Likewise, the Arabs were deeply impressed by the Turkic military prowess, as Al-Jāhiz's treatise reveals. After describing the Turkic military skills, especially in horse archery, Al-Jāhiz' concludes that no other people fascinated the Arabs with their military competence more than the Turks.⁴⁶

This was probably similar to the way the Germanic Franks fascinated the Byzantines with their military prowess and bravery, as one can perceive clearly in the words of Anna Comnena: “the nation of the Franks in general” writes Anna,

“is self-willed and independent and never employs military discipline or science, but when it is a question of war and fighting, anger barks in their hearts and they are not to be restrained; and this applies not only to the soldiers but to the leaders themselves for they dash into the middle of the enemies' ranks with irresistible force.”⁴⁷

Anna's view is supported by the Arab knight and poet, Usāma Ibn Munqidh (1095-1188), who earned a firsthand knowledge of the Frankish way of life. Although Usāma disliked many Frankish customs that were incompatible with his Arab culture, he was deeply impressed by their bravery and military skills.⁴⁸

Early Turkic converts to Islam were seen by the Arab city-dwellers as brave people who deserve respect for their military merit; and the Arabs were seen by the Turks as the people of the Prophet and the bearers of Islam. These positive perceptions helped create a 'middle ground' between these two pillars of Islam during the crusades.

The Arab-Turkic middle ground is best exemplified by the certificates of investiture that the Turkic sultans and generals used to seek from the caliphs of Baghdad to legitimize their political and military control of some provinces of the disintegrating Abbasid Empire. Though there was no practical need for such certificates, their symbolic meaning remained very important for the political legitimacy of the Turkic rule.

⁴⁴ Cahen, “The Turkish Invasion,” 146.

⁴⁵ Ḥusayn Muḥib Al-Miṣri, *Şilāt Bayn Al-'Arab wa Al-Furs wa Al-Turk* (Cairo: Al-Dār Al-Thaqāfiyya, 2001), 219-220.

⁴⁶ See Al-Jāhiz, “*Manāqib Al-Turk*,” 44-56. See also Al-Miṣri, *Şilat*, 220.

⁴⁷ Anna Comnena, *Alexiad*, 201.

⁴⁸ Usāma Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār* (Cairo: Maktabat Al-Thaqāfa Al-Dīniyya, n.d.), 137.

The year 1055 was a turning point in the legitimization of the Turkish dominance of the Islamic scene. In that year the Abbasid caliph of Baghdad, Al-Qāim, invested the first Seljuq leader, Ṭughril Beg (990-1063) as a sultan, and gave him the title of the Sultan of the East and the West. This was the result of a mission led by Al-Māwārdī (972-1058), a Sunnī scholar and judge, who convinced Ṭughril, upon a request from the caliph, to move to Baghdad and make it his military and political capital. As another indication of the Turkic reverence for the Abbasid caliphs, Ṭughril “traveled four leagues to meet him out of respect of the caliph’s message”.⁴⁹

The caliph’s offer came in a crucial moment of deep division between the Sunnī and Shī‘a political elites of Baghdad, and at a time when Fatimid propaganda was spreading in Iraq. The political power in Iraq was divided between two strong men who hated one another intensely. The first was the Shī‘a military leader, Abū Al-Ḥārith Al-Basāsīri (d.1059) who was protected by the Shī‘a Buyid Sultan, Al-Malik Al-Rahīm (r.1048-1055); the second was the Sunnī-Ḥanbali Vizier ‘Alī Ibn Al-Muslima, who was an ally of the Abbasid caliph and “was doing whatever he could to hurt the Shī‘a.”⁵⁰ Both men tried to find allies among their sects inside and outside the Iraqi realm. Al-Basāsīri rallied himself with the Shī‘a tribal leader Dubays Ibn Mazīd; Ibn Muslima with the Sunnī governor of Mosul, Quraysh Ibn Badrān. The circles of alliance broadened more when Al-Basāsīri contacted the Fatimids of Egypt, and Ibn Muslima contacted the Seljuqs of Persia. Both powers, the Fatimids and the Seljuqs, were happy to offer support because they had long had their eyes on Baghdad.⁵¹

Al-Basāsīri was able to control Baghdad and to take a written oath from the Abbasid Caliph Al-Qā’im that the Abbasids had no right in the caliphate and that the Fatimids were the only legitimate caliphs.⁵² Ṭughril suppressed Al-Basāsīri’s revolt and put him to death, aborting what Farhad Daftary calls “the episode of Al-Basāsīri”—an episode that lasted only one year of ruling Baghdad in the name of the Fatimids, and was the last and most daring attempt of the Fatimids to control Iraq. The investiture of Ṭughril in Baghdad was a crucial gain of Sunnism against Shī‘ism in Iraq that will be reinforced and expanded later in Syria and Egypt. Since then, a great bargain took place between the Turks and the Sunnī Arab caliphs. The caliphs, who had lost their political and military power for a long time and were subjugated by the Shī‘a Buyids for more than a century, were happy to find the emerging Sunnī military power of the Seljuq Turks to protect their symbolic status and moral authority, and the “The Seljuqs were even more anxious to have their rule legitimized.”⁵³

The manifestations of this Sunnī gain can be summarized in four Seljuq achievements: (a) putting an end to the political chaos in Baghdad by imposing relative order and stability; (b) putting an end to the Buyid Shī‘a dynasty that had controlled Iraq for more than a century (950-1055); (c) aborting the Shī‘a Fatimids’ ambition to expand their rule eastward towards Syria and Iraq; and (d) providing a fresh military power that proved capable of suppressing Shī‘ism and defending the Islamic heartland.

⁴⁹ ‘Abd Al-Rahmān Ibn Al-Jawzī, *Al-Muntaẓim fī Tārīkh Al-Mulūk wa Al-Umam* (Beirut: Dār Ṣādir, 1939), 15:289.

⁵⁰ *Ibid.*, 16:6.

⁵¹ On Al-Basāsīri and his revolt, see ‘Izz Al-Dīn Ibn Al-Athīr, *Al-Kāmil fī Al-Tārīkh* (Beirut: Dar al-kutub Al-‘Ilmiyya, 1993), 8:341-348. For more details on this sectarian map, see Muhammad ‘Abd Al-‘Azīm Abu Al-Naṣr, *Al-Salājiqa: Tārīkhuhum Al-Siyāsī wa Al-‘Askarī* (Cairo: ‘Ayn li Al-Dirāsāt wa Al-Buḥūth, 2001), 61-68.

⁵² Aḥmād Ibn ‘Alī Al-Maqrīzi, *Itti‘āz Al-Ḥunafā’ bi Akhbār Al-A‘imma Al-Fāṭimiyyīn Al-Khulafā’* (Cairo: Lajnat Iḥyā’ Al-Turāth, 1996), 2:253.

⁵³ Saunders, *History of Medieval Islam*, 147.

The Sunnī historian Ibn Kathīr expresses his joy at the downfall of the Shī‘a Buyids and the emergence of “the Turkic Seljuqs who love and support the Sunnīs, and raise their status.”⁵⁴ Ṭughril did not wait to start a counter-offense against the Shī‘a. His entry into Baghdad was accompanied by attacks against the Shī‘a quarter of Karkh, where their businesses and libraries were set on fire.⁵⁵ The Shī‘a developed a deep contempt towards the Turks, and they were aggressive against them. Ibn Al-Athīr reported that when the leader of Shī‘a city of Hilla in Iraq, Ṣadaqa Ibn Mansūr (r.1086-1107), took over the city of Wāsiṭ in 1104, he announced that every Turk who lives in the city must leave.⁵⁶ The same scene took place one year earlier in Syria. The Damascene historian Ibn Al-Qalānisī reported that in 1103, when the Nizārīs assassinated the Turkic leader of Homs Janāḥ Al-Dawla, most of the Turkic population of the city fled to Damascus.⁵⁷

A part of the implicit deal between the caliphs of Baghdad and the Turkic military and political elite was the responsibility of the Turkic sultans to achieve two mission: (1) to defend the empire against the attackers from outside, especially from the Byzantines who were pressing hard on the western flank of the Abbasids in northern Syria, and (2) to protect the faith against the heretics from inside, which means in the Abbasid political terminology the Shī‘a Fatimids of Egypt who were presenting themselves as a global alternative to the Abbasid caliphate.

Both the missions against the outsider enemies (the Byzantines) and the insider enemies (the Fatimids) legitimized and accelerated the Turkic march westward that changed the face of the Islamic world. The Turks (Seljuqs and others) moved from Iraq southwest towards Syria and Egypt, and northwest towards Armenia and Byzantium. It was Sultan Alp Arslan (r.1063–1072), the nephew and successor of Ṭughril, who inaugurated this march.

Carter Findley notices a constant move westward as an essential characteristic of Turkic history. What he sometimes calls the “Turkish caravan,” and sometimes “the Turkish bus”⁵⁸ was perpetually moving from east to west. He uses the metaphor of a ‘bus’ to describe the historical movement of the Turks over the centuries from the heart of their ancestors’ homeland in western China to Persia, Iraq, Syria, Egypt and Anatolia:

“the whole phenomenon of Turkishness (Türklük) resembled a bus traveling across Asia from East to West. The trip took a long time, and there were many stops. At each stop, people got on and off. They loaded and unloaded bags and bundles as they did so. Many of the travelers cared little about the beginning and ending points of the bus route. Many intended to go only short distances. The idea that what they shared with all the other passengers on the bus was more significant than their differences probably never crossed their minds. Occasionally, the bus broke down and had to be repaired with parts found along the way. By the time the bus reached Turkey, it was hard to know which, if any, of the passengers or parcels had been on board for the whole trip. The bus, too, was no longer the same as when it set out. Yet this was still the ‘Trans-Asian Turkish Bus’.”⁵⁹

This metaphor of the bus is very telling indeed. It presents the Turkic historical movement from east to west in its whole complexity—a movement that started when Islamic eastern defenses broke down

⁵⁴ Ismā‘īl Ibn Kathīr, *Al-Bidāya wa Al-Nihāya*. Beirut: Maktabat Al-Ma’ārif, n.d.), 12:69.

⁵⁵ Yaqūt Al-Ḥamawī, *Mu‘jam Al-Buldān* (Beirut: Dār Al-Fikr, n.d.), 1:534.

⁵⁶ Ibn Al-‘Athīr, *Al-Kamil*, 9:74.

⁵⁷ Ḥamza Ibn Al-Qalānisī, *Dhayl Tarīkh Dimashq* (Damascus: Dār Ḥassān, 1983), 230.

⁵⁸ Carter V. Findley, *Turks in World History* (New York: Oxford University Press, 2004), 5.

⁵⁹ *Ibid.*, 5.

with destruction of the Samanid state at the hands of the Turkic Karakhanids in 999, and continued with the breaking down of the Christian defenses at Manzikert in 1071, and culminated in the capture of Constantinople in 1453. That is not even the end of the story. The 'Turkish bus' is still moving westward today, as the Republic of Turkey aspires to join the European Union.

After the Seljuqs controlled Baghdad and entered into the service of the Abbasid caliphs, the Turkish caravan started the double mission of cleansing the House of Islam from the heretics and protecting the borders of this House. Consequently, the caravan revived the old conflict between Islam and Byzantium that was dormant for centuries.

On the way, the Turks broke down the eastern defenses of Christendom at Manzikert in 1071, “involuntarily setting the Crusades in motion by their invasion [of Anatolia]”⁶⁰ and awakened a strong rival that was never expected—the Franks. Therefore, in a sense, the Turks were the ones who brought the Franks to the Islamic land, and they were the ones who repelled the Franks through two centuries of counter-crusade.

The Islamic counter-crusade was mainly a Turkish endeavor and achievement. This is almost an inevitable conclusion if one looks at the fragmented Muslim counter-crusade as one movement and sees the Turks with all their internal diversities as one phenomenon. One result of this historical phenomenon was the triumph of Sunnism over Shī‘ism during the crusades, and ultimately the Turkification of Islam for many centuries.

The Muslim counter-crusade was a slow and fragmented movement. The understanding of this movement requires some synthesizing categorization in order to put together, and to make sense of, two centuries of attrition wars, bloody victories and defeats, and countless heroes and traitors. Arab and Western scholars have used several analytical models to present the Muslim counter-crusade. Some adopt a political approach while others adopt a geographic categorization. In the former, scholars divide the counter-crusade movement through the lines of Muslims monarchies. Therefore, they write about the role of the Zengids (‘Imād Al-Dīn and his son Nūr Al-Dīn), of the Ayyūbids (Saladin and his successors) and of the Mamlūks (Baybars, Qalāwūn)...etc.

As for the categorization based on geography, Syrian historian Suhayl Zakkār divides Muslim resistance to the crusades into four phases, based on the four cities that were the center of gravity of this movement. The first phase was the one of Mosul, the second of Aleppo, the third of Damascus and the fourth of Cairo.⁶¹

The genesis of the Muslim counter-crusade started in Mosul, and then it grew stronger when Aleppo and Damascus were unified with Mosul under the rule of Nūr Al-Dīn. Aleppo was squeezed between the two Frankish states of Antioch and Edessa, but it was the closest Syrian city to Mesopotamia, where the first seeds of the counter-crusade were planted. Damascus was the closest important city to the Kingdom of Jerusalem and the Frankish County of Tripoli.

When Saladin added Egypt to this axis, the Muslim power grew significantly and was able to launch the decisive campaign that led to the victory at Hattin in 1187. The final phase came about a century later when the Mamluks of Cairo eradicated Acre, the last Frankish stronghold in the Levant, in 1291.

⁶⁰ *Encyclopaedia of Islam*, 2nd Edition.s.v. “Crusades.”

⁶¹ Suhayl Zakkār, *Al-Mawsū‘a Al-Shāmiyya fī Tārīkh Al-Ḥurūb Al-Şālībiyya* (Damascus: Dār Al-Fikr, 1995), 3:276-446.

The categorization suggested in this study is very simple. It is based on the distinction between three fronts: the northern front of Anatolia, the eastern front of Syria and Iraq, and the southern front of Egypt. Regardless of the categorization one adopts, however, a broader look at the Muslim counter-crusade in these two centuries shows that the Turkic factor was its most consistent element. With the exception of Saladin, whom we consider a part of the Turkic military elite (see below), all the prominent military leaders of the counter-crusade, and the majority of its fighting force, were Turks. This is enough to legitimize an assumption on which this study is based, namely that the crusades were in essence a Turkic-Frankish conflict.

This does not, however, minimize the importance of the roles played by other Muslim ethnicities in the counter-crusade. Arab scholars provided the ideological drive behind this movement, and Arab urban populations in the Syrian and Egyptian cities actively defended their cities under siege. But this role remained a role of support, more than a role of leadership and initiative, not unlike the role of the Byzantines, or perhaps the role of the Italian cities in the crusades, where trading and crusading were intermingled.

In their purely military and political manifestations, however, the crusades were mainly a conflict between the Franks and the Turks. The Arabs who had been the sword of Islam for centuries in its offensive phase against Christendom, and the Greeks who had been the shield of Christianity against Islam for centuries, did not play such major roles during the military activities of the crusades. Both nations were part of the overall scene, but not effective participants in the real battles.

Stevenson might be right to affirm that “not only are the crusades an essential part of the history of the Turkish empire, they are best treated in the main as such.”⁶² Almost all the leaders of the Muslim counter-crusade movement were Turks. Among the Turkish leaders on the northern front were two families, the Sultans of Rum (Anatolia) and the Danishmend emirs of northeastern Anatolia who played a crucial role in exhausting several waves of the Franks. The Anatolian Turks contributed in the counter-crusade with these disruptive confrontations which are usually overshadowed by later high profile battles, but they were very significant to the overall process of counter-crusade because they deprived the crusading movement of an easy land passage to Syria and Palestine.

Kilij Arslan I, Sultan of Rum (r.1092-1107) crushed the People’s Crusade led by Peter the Hermit in 1096.⁶³ He also shattered three Frankish reinforcement armies in 1101, with the support of Malik Ghāzī (r.1097-1104), the founder of the Danishmend Emirate of northeastern Anatolia. Malik Ghāzī himself destroyed the army of Bohemond I of Antioch and captured him in 1100. His son Gumushtekīn Ghāzī (r.1104-1134) defeated and killed Bohemond II of Antioch in the Battle of Jihān in 1130.

Kilij Arslan II, Sultan of Rum (r. 1156-1192) crushed the Byzantines in 1176 in the battle of Myriocephalum, which was seen by some historians as a second Manzikert. It is worth mentioning, however, that Kilij Arslan II’s priority was his wars with the Byzantines. He was less consistent regarding the war against the Franks. After he sent his son Qūb Al-Dīn to fight the army of Frederick Barbarossa, he stopped this attempt and allowed the German emperor to cross his realm with his huge army. Saladin was furious at this complicity and denounced it as a treacherous act.⁶⁴ Though this battle

⁶² W. B. Stevenson, *The Crusaders in the East: A Brief History of the Wars of Islam with the Latins in Syria during the Twelfth and Thirteenth Centuries*. London: Cambridge University Press, 1907), 4.

⁶³ Anna Comnena, *Alexiad*, 179.

⁶⁴ ‘Imād Al-Dīn Al-Aṣfahānī, *Al-Barq Al-Shāmī* (Amman: Mu’assasat ‘Abd Al-Ḥamīd Shūmān, 1987), 3:174.

was not directly against the Franks, it weakened and exposed the Franks of Antioch by making it impossible for the Byzantines to intervene for their rescue. It also made the Turkish presence in Anatolia permanent. As Runciman put it, “the disaster of Manzikert in 1071 allowed the Turks into Anatolia. The disaster of Myriocephalum in 1176 ensured that they would remain there.”⁶⁵

The eastern front was the most active one, and here one finds the most intensive Turkic role in the counter-crusade. Two Turkic families, the Artuqids and the Zengids, led the counter-crusade on this front. The Artuqid family gave three leaders to the counter-crusade: the two brothers Suqmān and Īlghāzī and their nephew Balak. The Zengid family gave two others: ‘Imād Al-Dīn Zengi and his son Nūr Al-Dīn Maḥmūd.

In a very early success against the Franks before the crystallization of the counter-crusade as a religious and political movement, Suqmān Ibn Urtuq of Mārdīn was able, along with another Turkic emir, Jekermish of Mosul (r. 1101-1106), to defeat the Franks of Antioch and Edessa in the Battle of Ḥarran and to capture their leaders.⁶⁶ The Frankish defeats at Ḥarran “meant in the long run that the county of Edessa was doomed and that Aleppo would never pass into Frankish hands.”⁶⁷ Ḥarran opened the door for a more systematic counteroffensive on the eastern front.

For a few years, the championship of the counter-crusade moved from Mārdīn to Mosul with the Emir Mawdūd (r.1109-1113). Upon the frequent requests from the Muslims of Syria, the Seljuq sultan of Baghdad ordered Mawdūd to lead expeditions against the Franks. For four years, Mawdūd entered into indecisive skirmishes and battles against the Franks of Edessa, Antioch, and Jerusalem. He also led armies of rescue to both Aleppo and Damascus. In one occasion, Mawdūd and the Emir of Damascus, Ṭuḡtukīn, infiltrated the territories of the Kingdom of Jerusalem. They besieged Tiberias, pillaged Galilee and defeated King Baldwin I at the Battle of Al-Şanbara.⁶⁸ A few days later, the Shi'a Nizārī Assassins murdered Mawdūd in the great Mosque of Damascus. The counter-crusade was back in the hands of the Artuqids.

The leader of the Battle of Ḥarran, Suqmān, was succeeded by his brother Īlghāzī who expanded his rule over Aleppo upon a request from the judge of the city Abū Al-Faḍl Ibn Al-Khashshāb. In 1119, Īlghāzī defeated the Franks in the Battle of *Ager Sanguinis* (the Field of Blood) in which the Frankish army of Antioch was almost annihilated as was their leader, the regent of Antioch Roger of Salerno. Balak was even more enthusiastic about fighting the Franks than his uncles. He inflicted a serious blow on the Franks when he ambushed and captured Count Joscelin I of Edessa in 1122.⁶⁹ He also captured King Baldwin II of Jerusalem who had tried to free Joscelin. In 1124 Balak strengthened the Islamic eastern front by making Aleppo his capital. But he was killed soon after by a stray arrow while besieging Manbij.⁷⁰ The last words he uttered were: “this arrow has killed all Muslims.”⁷¹ Maalouf believes that

⁶⁵ Steven Runciman, *History of the Crusades* (New York: Cambridge University Press, 1951), 3:450.

⁶⁶ Ibn Al-Athīr, *Al-Kāmil*, 8:496; Al-Dhahabī, Shams Al-Dīn. *Tārīkh Al-Islām*. (Beirut: Dār Al-Kitāb Al-‘Arabī, 1987), 34:59.

⁶⁷ Runciman, *History of the Crusades*, 2:44.

⁶⁸ Ibn Al-Qalānisī, *Dhayl*, 295.

⁶⁹ Ibn Al-Athīr, *Al-Kāmil*, 8:672; Ibn Khaldūn, *Tārīkh*, 5:227.

⁷⁰ Ibn Al-‘Adīm, *Bughyat Al-Ṭalab*, 5:2234.

⁷¹ Kamāl Al-Dīn Ibn Al-‘Adīm, *Zubdat Al-Ḥalab fī Tārīkh Ḥalab* (Damascus: Dār Al-Kitāb Al-‘Arabī, 1997), 1:289.

“Balak was right” in his statement.⁷² Upon his death, the people of Tyre, who were waiting for him to save their city from a Frankish siege, capitulated, and Aleppo fell into very ineffective hands. The death of Balak marked the end of the Artuqid leadership of the counter-crusade, and the emergence of a new Turkic family on the eastern front, the Zengids.

The Founder of the Zengid dynasty was ‘Imād Al-Dīn Zengi (1085-1146), Emir of Mosul, Aleppo, Hama and Edessa. Zengi’s most remarkable contribution to the counter-crusade was his capture in 1137 of Fulk of Anju the King of Jerusalem, and his Conquest of Edessa, the first Frankish state to fall.⁷³ The fall of Edessa in the Muslim hands had important consequences. It opened the road between Mosul and Aleppo through which fighters would pour for decades from northern Iraq into Syria and Egypt. When Zengi was murdered by the Shī‘a Nizārī Assassins in 1146, his son Nūr Al-Dīn took the banner. With Nūr Al-Dīn, the counter-crusade took a new ideological and military shape. Nūr Al-Dīn had a broad perspective on the war with the Franks. He worked hard and to build a united Muslim front that comprised Mosul, Aleppo, Damascus and Cairo. Nūr Al-Dīn’s contributions to the counter-crusade were many. He saved Damascus from the armies of the Second Crusades, and defeated the Franks in the Battle of Ināb 1149 in which the Prince of Antioch, Raymond of Poitiers (1136–1149), was killed. He also captured Joscelin II of Antioch in 1150, who died in his prison in 1159, and he imprisoned another Prince of Antioch, Raynald of Châtillon, for sixteen years.

Finally it was the Turkic sultans of Egypt, the Mamlūks, who conquered the last Frankish territories on the Syrian coast. Among these Mamlūk leaders was Rukn Al-Dīn Baybars (1223-1277), the Sultan of Egypt and Syria who, defeated the army of Lewis IX of France in Al-Manşūra in 1250, captured several Frankish holdings in Syria (Caesarea, Arsuf, Şafad, Jaffa, Krak des Chevaliers ...etc), and stripped Antioch from the Franks in 1268.⁷⁴ Baybars’ war on the Franks was a small portion of his amazing military career. His biographer ‘Izz Al-Dīn Ibn Shaddād counts seventeen cities and castles he took from the Franks, sixteen from his Sunnī rivals, eight from the Shī‘a Nizārīs, and three from the Mongols.⁷⁵ His most remarkable achievement was his crushing defeat of the Mongols at ‘Ayn Jālūt in 1260, a “victory [that] saved Islam from the most dangerous threat that it has ever had to face.”⁷⁶ No wonder Baybars was nicknamed by Muslim chroniclers “Father of Conquests” (Abū Al-Futūḥ)⁷⁷-- a nickname that was given previously only to the second rightly-guided Caliph of Islam and the prophet's companion, ‘Umar Ibn Al-Khṭṭāb (580-644).

After Baybars came two other Mamlūk Sultans who concluded the Muslim counter-crusade. The first was Sayf Al-Dīn Qalāwūn (r. 1279-1290) whose main contribution to the counter-crusade was his

⁷² Amin Maalouf, *The Crusades through Arab Eyes*, trans. Jon Rothschild (New York: Schocken Books, 1985), 97.

⁷³ Ibn Al-Athīr, *Al-Kāmil*, 9:131; Ibn Al-‘Adīm, *Zubdat Al-Ḥalab*, 1:325; Ibn Al-Jawzī, *Al-Muntaẓim*, 18:39.

⁷⁴ Ismā‘īl Abū Al-Fidā’, *Al-Mukhtaṣar fī Akhbār Al-Bashar* (Cairo: Al-Maṭba‘a Al-Ḥusayniyya Al-Miṣriyya, 1907), 3:181.

⁷⁵ Ibn Shaddād, ‘Izz Al-Dīn. *Tārīkh Al-Malik Al-Zāhir*(Beirut: Markaz Al-Ṭibā‘a Al-Ḥadītha, 1983), 321-324.

⁷⁶ Runciman, *History of the Crusades*, 3:313.

⁷⁷ For example, Al-Dhahabī, *Al-Ibarfī Khabār man Ghabar*(Beirut: Dār al Kutub Al-‘Ilmiyya, n.d.), 3:331; Yūsuf Ibn Taghrī Bardā, *Al-Nujūm Al-Zāhira fī Mulūk Miṣr wa Al-Qāhira*(Cairo: Egyptian Ministry of Culture, n.d.), 7:94; ‘Abd Al-Qādir Al-Na‘īmī, *Al-Dāris fī Tārīkh Al-Madāris* (Beirut: Dār Al-Kutub Al-‘Ilmiyya, 1990), 1:264; ‘Abd Al-Ḥay Ibn Al-‘Imād, *Shadharāt Al-Dhahab fī Akhbār man Dhahab*.(Damascus: Dār Ibn Kathīr, 1986), 7:610.

capture of Tripoli in 1289,⁷⁸ and Al-Ashraf Khalīl (r. 1290-1293) who captured the last Frankish outposts, Beirut and Acre in 1291, marking the end of the crusades in the Levant.⁷⁹

Even the Khawarizmian Turkmen, who came to the Levant very late, had their important role in the counter-crusade. After being devastated by the Mongols, the remnants of their armies fled to Syria and recaptured Jerusalem in 1244 from the Franks. In the same year, they participated with Baybars in a crushing defeat of the Franks and their Muslim allies of Homs and Damascus in the Battle of La Forbie (Gaza) in which the Grand Master of the Templers and their Marshal were killed.⁸⁰ This long list of Turkic leaders and their contributions throughout two centuries justifies the premise of this study that the Muslim counter-crusade was in essence a Turkic phenomenon.

One legitimate objection that might be raised against the emphasis on the counter-crusade as a Turkic phenomenon is the role of Saladin, the most celebrated Muslim leader in the crusading era, who captured Jerusalem and most of the Syrian coast from the Franks. Since Saladin was ethnically Kurd, he evidently did not belong to the Arabs, the traditional elite of the Muslim society, or to the Turks, the emerging elite of his time. Saladin had probably faced a demographic challenge: the Kurds were good mountainous fighters, but their short numbers would not have allowed him and his family to build a strong empire on their own social solidarity, or ‘aşabiyya, to use Ibn Khaldūn’s terminology.

Geoffrey Regan rightly notices that Saladin was “a Kurd in an empire dominated by the Turks,”⁸¹ and the same thing can be said about Saladin’s father and uncle. But Saunders gives the credit for the rise of the two men to Nūr Al-Dīn “who made the brotherhood of Islam a reality and political benefit.”⁸² Not only had Saladin to face the Turkic military and political dominance, but he also had to deal with the Arab cultural dominance in Syria and Egypt. He needed to infiltrate the Turkic military elite, as well as the Arab (and Arabized) intellectual elite, and he succeeded in that beyond the conventional limitations, partly because of his ability to integrate himself within the Arab-Turkic middle ground, but more importantly because of his deep attachment to the Islamic identity and solidarity.

As for the Turkic factor, Saladin, like his father and uncle, started his military and political career under the tutorship of the Turk Nūr Al-Dīn; then he succeeded Nūr Al-Dīn in the rule of Syria and Egypt. Some of Saladin’s own military commanders were Turks, such as Muẓaffar Al-Dīn Kūjk, Saladin’s brother-in-law and one of his leaders at Hattin. Saladin always had a substantial Turkish element within his soldiery. Saunders describes it as “a Kurdo-Turkish army,”⁸³ and it seems that the Turkic element was demographically dominant. Ibn Shaddād highlights Saladin’s dependence on the Turkmen fighters, and “the huge number of Turkmen” joining him and fighting with him.⁸⁴

Saladin's self-identification with both the Turks and the Arabs proves his broadmindedness and political wisdom. An anecdote of Arabic literature illustrates Saladin's self-identification with the Turks: an Arab poet from Mosul named Ibn al-Dahhan came to the camp of Saladin seeking his generosity, but Saladin's secretary reminded the Sultan that this poet had composed previously a satirical poem in which he accused the Turks of the lack of appreciation for poetry, saying:

⁷⁸ Abū Al-Fidā’, *Al-Mukhtaṣar*, 4:23.

⁷⁹ Ibn Kathīr, *Al-Bidāya*, 13:321, 377.

⁸⁰ On the Battle of La Forbie, see Runciman, *History of the Crusades*, 3:226-227.

⁸¹ Geoffrey Reagan, *Saladin and the Fall of Jerusalem* (Barnsley, South Yorkshire: Greenhill Books, 2002), 15.

⁸² Saunders, *History of Medieval Islam*, 163.

⁸³ Saunders, *History of Medieval Islam*, 166.

⁸⁴ See, for example, Ibn Shaddād, *Al-Nawādir*, 273, 314.

"Do you really praise the Turks seeking their generosity?"

The Turks are still negligent regarding poetry."

Saladin felt gave the poet a hundred dirhams and say: "this is a gift for you, so you do not say in the future that the Turks don't appreciate poetry."⁸⁵

The Arabs' cultural domination was an easier challenge to Saladin's legitimacy, because he himself was deeply rooted in the chivalric culture of the ancient Arabs. Ibn Shaddād notices that Saladin "knew by heart the Arab genealogies and their major battles and he knew their history and their way of life. He even knew by heart the genealogies of the Arabian horses."⁸⁶

The most important factor in Saladin's emergence and leadership is his emphasis on Islam as a unifying factor between this human mosaic of races and ethnicities. Saladin was skillful in his use of moral power, and he proved successful in that. Still, even with this moral authority, Saladin cannot be disconnected from his Turkish environment, since according to some scholars, he was emulating the example of his Turkish tutor Nūr Al-Dīn.⁸⁷

Therefore, the triumph of Saladin and the Ayyūbid phenomena do not invalidate this main premise that the counter-crusade was a Turkic enterprise. Saladin should be treated as a part of the Turkish military elite that occupied the center-stage of medieval Islam for more than eight centuries; not only because he himself was "the product of the Seljūq renaissance"⁸⁸ as Loewe rightly notices, or because he had many Turkic leaders and fighters in his armies, but also because the Ayyubid Empire he founded was no more that a short transition between the Turkic Seljuqs and the Turkic Mamlūks and Ottomans.

One reason for this crucial Turkish role in the counter-crusade was the fact that the Turks provided Muslim societies with the three main elements they needed to fight the Franks: religious enthusiasm, military ethos and skills, and a sense of unity and order. An intellectual and religious revival started before the crusades, with the great Seljuq vizier Ḥusayn Al-Ṭūsī, better known as Nizām Al-Mulk (1018-1092), who founded several theological universities to combat the Shī'a Ismā'īlī ideology. He was competing with the Fatimid schools and seminaries, especially the most celebrated university in Islamic history, Al-Azhar of Fatimid Cairo. Among the universities built by Nizām Al-Mulk was Al-Nizāmiyya college of Baghdad in which the great anti-Isma'īlī philosopher and mystic, Abū Ḥāmid Al-Ghazālī (1058-1111), was a professor.

Nizām Al-Mulk himself attacked the Shī'a Ismā'īlīs fiercely in his book, *Siyāsat-Nāmah*, and warns the Seljuq Sultan of their infiltration of the state bureaucracy.⁸⁹ The Ismā'īlīs were not forgiving, and Nizām Al-Mulk was one of the first victims of their political assassinations.

Al-Ghazālī was rightly described as "the ablest defender" of Sunnism against heresy.⁹⁰ He dedicated his *Faḍā'ih Al-Bāṭiniyya (Scandals of the Esotericists)* to discredit the Shī'a Ismā'īlīs, whom he calls with the pejorative name *Al-Bāṭiniyya*. The book was written upon a request from the Abbasid

⁸⁵ Ibn Al-'Imād, *Shadharāt Al-Dhahab*, 6:443.

⁸⁶ Bahā' Al-Dīn Ibn Shaddād, *Al-Nawādir Al-Sulṭaniyya wa Al-Mahāsīn Al-Yusuḥfiyya, aw Sirat Ṣalāh Al-Dīn* (Cairo: Maktabat Al-Khanjī, 1994), 70.

⁸⁷ For example, Shākir Muṣṭafā, *Ṣalāh Al-Dīn Al-Ayyūbi: Al-Fāris Al-Mudjāhid wa Al-Malik Al-Zāhid Al-Muḥtarā 'Alayh* (Damascus: Dār Al-Qalam, 1998), 47.

⁸⁸ Loewe, "The Seljūqs," 4:299.

⁸⁹ Ḥusayn Al-Ṭūsī Nizām Al-Mulk, *Siyāsat-Nāmah aw Siyar Al-Mulūk* (Doha: Dār Al-Thaqāfa, 1986), 235.

⁹⁰ Saunders, *History of Medieval Islam*, 152.

Caliph, Al-Mustazhir (r. 1094-1118) and its ninth chapter was dedicated to prove the political legitimacy of that caliph.⁹¹ It was one of the most systematic Sunnī attacks on Ismāʿīlism, though Al-Ghazālī himself could not escape the influence of Ismāʿīlī philosophy.⁹²

The Turkish leaders of the counter-crusade continued this legacy of Nizām Al-Mulk, by subsidizing the religious and scientific learning. The famous Moorish traveler Ibn Jubayr was deeply impressed with the schools and hospitals that Nūr Al-Dīn established in Damascus, and he even calls these institutions “a source of pride for Islam.”⁹³ Two of these institutions are still among the historical landmarks of Damascus today, the Nūriyya Ḥadīth College and *Al-Bimarstan* hospital that serves now as the Museum of Arab Medicine and Science in the Syrian capital. It was Nūr Al-Dīn who also established the first religious schools in Aleppo with the unequivocal purpose of restoring Sunnism.⁹⁴

The sponsorship to religious learning seems to have had created what Cahen calls “a partial moral rearmament,”⁹⁵ and Reagan calls “a moral rebirth of a united Islam.”⁹⁶ This phenomenon was called by other scholars a ‘Sunnī revival’⁹⁷, because its manifestations were mainly Sūnnī, and its main objective was the consolidation of Sunnī tradition and the intellectual defeat of Shīʿism. This was true especially in the Arab lands, where the followers of Sunnism had been challenged for long period of time by the reign of the Buyids in Baghdad and the Fatimids in Egypt.

In summary, one can say that the Muslim defensive Jihad against the Crusade was mainly a Turkic endeavor. This Jihad for the protection of the House of Islam was one of the major factors that led to the Turkification of Islam, i.e. the dominance of the Turks in the Islamic heartland for centuries. The Turk's leading role in repelling the Crusaders in the twelfth and thirteen centuries legitimized their dominance in the eyes of the Muslim scholars and general public, and paved the way ultimately to the birth of the Turkish Ottoman empire—the most powerful empire in Islamic history. Today, the Islamic heartland is bleeding and disintegrating, and it is infiltrated by all sorts of outsider enemies, because it lacks a political and military center of gravity that is able to impose a sense of order inside, and provide protection against the enemies outside. The American political scientist Samuel Huntington's theory of post-cold war international relations is useful to understand the place of Turkey within this context. Huntington's theory is based on the necessity of “the core states of civilizations” or the stability of the international order: “In this world, the core states of civilizations are sources of order within civilizations and, through negotiations with other core states, between civilizations.”⁹⁸

Huntington notices that “lacking a recognized core state, Islam is intensifying its common consciousness but so far has developed only a rudimentary common political structure,”⁹⁹ and that “the

⁹¹ Abū Ḥāmid Al-Ghazālī, *Faḍāʾih Al-Bāṭiniyya* (Kuwait: Dār Al-Kutub Al-Thaqāfiyya, n.d.), 169-194.

⁹² For the Ismāʿīlī influence on Al-Ghazālī's thought, see Farouk Mitha, *Al-Ghazali and the Ismailis: A Debate on Reason and Authority in Medieval Islam* (London: I. B. Tauris, 2002), 100.

⁹³ Ibn Jubayr, *Rihlat Ibn Jubayr* (Beirut: Dār Dār Al-Hilāl, n.d.), 198.

⁹⁴ More on Nūr Al-Dīn's policy of Sūnnī revival see Ibn ʿAsākir, *Tārikh Madīnat Dimashq* (Beirut: Dār Al-Fikr, 1995), 57:118-124; *Encyclopaedia of Islam*, 2nd ed., s.v. “Ḥalab”.

⁹⁵ *Encyclopaedia of Islam*, 2nd ed., s.v. “Crusades.”

⁹⁶ Reagan, *Saladin and the Fall of Jerusalem*, 114.

⁹⁷ For example, Yasser Tabbaa, *The Transformation of Islamic Art during the Sunni Revival* (London: I. B. Tauris, 2002), 11-25; Mitha, *Al-Ghazali and the Ismailis*, 7.

⁹⁸ Samuel Huntington, *The Clash of Civilization and the Remaking of World Order* (New York: Simon and Schuster, 1996), 156.

⁹⁹ Huntington, *The Clash of Civilization*, 155.

absence of an Islamic core state poses major problems for both Muslim and non-Muslim societies."¹⁰⁰ Among all contemporary Muslim-majority countries, Huntington rightly found that "Turkey has the history, population, middle level of economic development, national coherence, and military tradition and competence to be the core state of Islam."¹⁰¹

Taking into account the historical background we presented in this study, and the six factors that qualify the Republic of Turkey to be the future "core state" of Islamic civilization according to Huntington, and combining them with the Islamic revival in Turkey throughout the last few decades, and the recent effort build a new strategic partnership and to create a new 'middle ground' between the Turks and the Arabs, it might be legitimate to expect a new phase of the Islamization of the Turks and Turkification of Islam in the twenty first century.

REFERENCE

- Ibn Al-‘Imād, ‘Abd Al-Ḥay, *Shadharāt Al-Dhahab fī Akhbār man Dhahab*. Damascus: Dār Ibn Kathīr, 1986.
- Abu Al-Naşr, Muhammad ‘Abd Al-‘Azim. *Al-Salājiqa: Tarīkhuhum Al-Siyāsī wa Al-‘Askarī*. Cairo: ‘Ayn li Al-Dirāsāt wa Al-Buḥūth, 2001.
- Abū Al-Fidā’, Ismā‘īl. *Al-Mukhtaşar fī Akhbār Al-Başhar*. Cairo: Al-Maṭba‘a Al-Ḥusayniyya Al-Mişriyya, 1907.
- Al-Aşfahānī, ‘Imād Al-Dīn. *Al-Barq Al-Shāmī*. Amman: Mu’assasat ‘Abd Al-Ḥamīd Şhūmān, 1987.
- Al-Dhahabī, Shams Al-Dīn. *Tārīkh Al-Islām*. Beirut: Dār Al-Kitāb Al-‘Arabī, 1987.
- , *Al-‘Ibarfī Khabār man Ghabar*. Beirut: Dār al Kutub Al-‘Ilmiyya, n.d.
- Al-Ghazālī. Abū Ḥāmid, *Faḍā’ih Al-Bāṭiniyya*. Kuwait: Dār Al-Kutub Al-Thaqāfiyya, n.d.
- Al-Ḥamawī, Yaḳūt. *Mu’jam Al-Buldān*. Beirut: Dār Al-Fikr, n.d.
- Al-Jābirī, Muḥammad ‘Abid. *Fikr Ibn Khaldūn: Al-‘Aşabiyya wa Al-Dawla*. Beirut: Markaz Dirāsāt Al-Wiḥda Al-‘Arabiyya, 1994.
- Al-Jāhiz, ‘Amr Ibn Baḥr. *Rasā’il Al-Jāhiz*. Cairo: Maktabat Al-Khānjī, 1964.
- Al-Maqrīzī, Aḥmad Ibn ‘Ali. *Itti‘āz Al-Ḥunafā’ bi Akhbār Al-‘Imma Al-Fāṭimiyyīn Al-Khulafā’*. Cairo: Lajnat Iḥyā’ Al-Turāth, 1996.
- Al-Mişri, Ḥusayn Mujīb. *Şilāt Bayn Al-‘Arab wa Al-Furs wa Al-Turk*. Cairo: Al-Dār Al-Thaqāfiyya, 2001.
- ‘Aṭā, Zubayda. *Bilād Al-Turk fī Al-‘Usūr Al-Wuṣṭā: Bīzānta wa Salājiqat Al-Rūm wa Al-‘Uthmāniyyūn*. Cairo: Dar Al-Fikr Al-‘Arabī, n.d.
- Cahen, Claude. “The Turkish Invasion: The Selchukids,” in *The First Hundred Years. Vol. I of A History of the Crusades*. Edited by M. W. Baldwin. Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1969. Pp. 134-176.
- Christys, Ann. “The History of Ibn Habib and Ethnogenesis in Al-Andalus,” in *Construction of Communities in the Early Middle Ages: Texts, Resources and Artefacts*. Edited by Richard Corradini, Max Diesenberger, and Helmut Reimitz. Leiden: Brill, 2003.
- Comnena, Anna. *The Alexiad*. Translated by Elizabeth A. S. Dawes. Cambridge, Ontario: Parentheses Publications, 2000.
- Craughwell, Thomas J. *How the Barbarian Invasions Shaped the Modern World*. Beverly, Massachusetts: Fair Wind Press, 2008.
- Findley, Carter V. *Turks in World History*. New York: Oxford University Press, 2004.
- Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127*. Translated by Frances Rita Ryan. New York: W. W. Norton, 1973.
- Haarmann, Ulrich “Regional Sentiment in Medieval Islamic Egypt.” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 43, no. 1 (1980): 55-66.
- Hillenbrand, Carole. *The Crusades: Islamic Perspectives*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009.
- Ibn al-‘Adīm, Kamāl Al-Dīn. *Bughyat Al-Ṭalab fī Tarīkh Ḥalab*. Damascus: Dār Al-Fikr, n.d.

¹⁰⁰ Huntington, *The Clash of Civilization*, 135.

¹⁰¹ Huntington, *The Clash of Civilization*, 178.

- . *Zubdat Al-Ḥalab fī Tārīkh Ḥalab*. Damascus: Dār Al-Kitāb Al-‘Arabī, 1997.
- Ibn Al-Athīr, ‘Izz Al-Dīn. *Al-Kāmil fī Al-Tārīkh*. Beirut: Dar Al-Kutub Al-‘Ilmiyya, 1993.
- Ibn Al-Jawzī, ‘Abd Al-Rahmān. *Al-Muntaẓim fī Tārīkh Al-Mulūk wa Al-‘Umam*. Beirut: Dār Şādir, 1939.
- Ibn Al-Qalānisī, Ḥamza. *Dhayl Tārīkh Dimashq*. Damascus: Dār Ḥassān, 1983.
- Ibn ‘Asākir, ‘Alī. *Tārīkh Madīnat Dimashq*. Beirut: Dār Al-Fikr, 1995
- Ibn Faḍlān, Aḥmad. *Risālat Ibn Faḍlān*. Damascus: Al-Majma‘ Al-‘Ilmī Al-‘Arabī, 1959.
- Ibn Jubayr, Muḥammad. *Riḥlat Ibn Jubayr*. Beirut: Dār Al-Hilāl, n.d.
- Ibn Khaldūn, ‘Abd Al-Rahmān. *Al-Muqaddima*. Beirut: Dār Al-Qalam, 1984.
- Ibn Kathīr, Ismā‘īl. *Al-Bidāya wa Al-Nihāya*. Beirut: Maktabat Al-Ma’ārif, n.d.
- Ibn Munqidh, Usāma. *Kitāb Al-I‘tibār*. Cairo: Maktabat Al-Thaqāfa Al-Dīniyya, n.d.
- Ibn Shaddād, Bahā’ Al-Dīn. *Al-Nawādir Al-Sulṭaniyya wa Al-Mahāsīn Al-Yusufiyya, aw Sirat Şalāh Al-Dīn*. Cairo: Maktabat Al-Khanjī, 1994.
- Ibn Shaddād, ‘Izz Al-Dīn. *Tārīkh Al-Malik Al-Zāhir*. Beirut: Markaz Al-Ṭibā‘a Al-Ḥadītha, 1983.
- Ibn Taghrī Bardā, Yūsuf. *Al-Nujūm Al-Zāhira fī Mulūk Mişr wa Al-Qāhira*. Cairo: Egyptian Ministry of Culture, n.d.
- Issawi, Charles. *Cross-Cultural Encounters and Conflicts*. New York: Oxford University Press, 1998.
- Kennedy, Hugh. *The Great Arab Conquests: How the Spread of Islam Changed the World We Live In*. London: Orient Books, 2007.
- Loewe, Herbert M. J. “The Seljūqs.” In *The Eastern Roman Empire (717-1453)*. Vol. 4 of *The Cambridge Medieval History*. Edited by J. R. Tanner, C. W. Previté-Orton, Z. N. Brooke. Cambridge: Cambridge University Press, 1923.
- Maalouf, Amin. *The Crusades through Arab Eyes*. Translated by Jon Rothschild. New York: Schocken Books, 1985.
- Mitha, Farouk. *Al-Ghazali and the Ismailis: A Debate on Reason and Authority in Medieval Islam*. London: I.B. Tauris, 2002.
- Muṣṭafā, Shākir. *Şalāh Al-Dīn Al-Ayyūbī: Al-Fāris Al-Mujāhid wa Al-Malik Al-Zāhid Al-Muftarā ‘Alayh*. Damascus: Dār Al-Qalam, 1998.
- Nicolle, David. *The Great Islamic Conquests AD 632-750*. Essential Histories. Oxford: Osprey, 2009.
- Nizām Al-Mulk, Ḥusayn Al-Ṭūsī. *Siyāsat-Nāmah aw Siyar Al-Mulūk*. Doha: Dār Al-Thaqāfa, 1986.
- Paterson, W. F. “The Archers of Islam.” *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 9, no. 1/2 (Nov., 1966): 69-87.
- Regan, Geoffrey. *Saladin and the Fall of Jerusalem*. Barnsley, South Yorkshire: Greenhill Books, 2002
- Riley-Smith, Jonathan. “Peace Never Established: The Case of the Kingdom of Jerusalem.” *Transactions of the Royal Historical Society*, Fifth Series, 28 (1978): 87-102.
- Runciman, Steven. *A History of the Crusades*. New York: Cambridge University Press, 1951
- Russell, James C. *The Germanization of Early Medieval Christianity: A Sociohistorical Approach to Religious Transformation*. New York: Oxford University Press, 1994.
- Saunders, J. J. *A History of Medieval Islam*. London: Routledge, 1978.
- Stevenson, W. B. *The Crusaders in the East: A Brief History of the Wars of Islam with the Latins in Syria during the Twelfth and Thirteenth Centuries*. London: Cambridge University Press, 1907.
- Tabbaa, Yasser. *The Transformation of Islamic Art during the Sunni Revival*. London: I. B. Tauris, 2002.
- Viorst, Milton. *Storm from the East: The Struggle between the Arab World and the Christian West*. New York: Modern Library, 2006.
- Wassertein, Bernard. *Barbarism and Civilization*. New York: Oxford University Press, 2007.
- Zakkār, Suhayl. *Al-Mawsū‘a Al-Shāmiyya fī Tārīkh Al-Ḥurūb Al-Ḥalībiyya*. Damascus: Dār Al-Fikr, 1995-2001

URBAN SYSTEM AND DEVELOPMENT IN CONTEMPORARY IRAN

Mahmood SHAFIEE

Allame Mofid University
Political Science Faculty, Kum, Iran
shafiee.mahmood@gmail.com

ABSTRACT

In Iran, despite the emergence of national and international commercial forces in the second half of the nineteenth century, they were not able to play their historical role in the sense that they couldn't transform the agricultural society into an industrial capitalism due to both external and internal obstacles. In the second half of the nineteenth century, after all-encompassing influence of the west (Russia and the United Kingdom) in Iran that put Iran a semi-colonial condition, there appeared new areas for growth and comprehensive development. Within this historical context, the new commercial forces of Iran emerged. Iranian businessmen following their western counterparts ignored the local trade and turned to business in national and international spheres. Nevertheless, this socio-economic force couldn't play its historical role. In other words, it couldn't transform Iran into a new socially, economically and politically developed country. So, due to domestic despotism and foreign colonialism, Iran couldn't move towards capitalism and democracy.

Key concepts: Dependent urban system, Merchant forces, Despotism, Colonialism

INTRODUCTION

This paper is to question that why modern Iran has failed to achieve a thorough and comprehensive development. Specifically, why Iran couldn't become as an endogenous industrial country? My hypotheses is that "commercial forces in Iran's cities in the second half of the nineteenth century, the beginning time for Iranian to get familiar with modernity, could paved the way for industrial capitalism; but two factors including domestic despotism and foreign colonialism prevented the economic forces of Iran, playing a historical role to transfer Iran's traditional agriculture to a modern industrial Iran."

Commercial forces of Iran in the first half of nineteenth century, the time that Iran was not yet a part of world system and it had domestic economics within the traditional limited world, was depending structurally on the government and didn't have the chance to play a positive historical role (Ashraf, 1980: 23-46); but after being defeated repeatedly by Russia and Britain during the first half of nineteenth century (Shamim, 1991: 37-222 & 83-104), Iran gradually became part of world order in the second half of the century. Within such political condition, both Russia and Britain could colonized Iran. Colonization had two contrary impacts: on the one hand it paved the way for emergence of national and international Iranian commercial forces, but on another hand, colonization itself became an obstacle to development of Iran. This foreign factor and also domestic despotism, weakened Iran's new national and international commercial forces, since they were dependent on

them. So, these new commercial forces couldn't play its historical role to transfer Iran to an industrial developed country(Ashraf, 1980).

In the experience of modern history of European countries, bourgeois in newly established cities, played its historical role in ending feudalism and founding industrial capitalism. The Commercial forces in European cities could play their positive historical role, because they were independent of the other institutions, especially of the government. Medieval Guilds, which were trade unions in the European cities; were specialized in business. They were independent in their professions and were trading independently of the popularly elected government, and of the independent judicial system. This factor helped them to increase their economic activities quantitatively and qualitatively, even they could transfer Europe to industrial era. They could substitute capitalism for feudalism. But in comparison to Europe Iran had not this kind of independent cities and merchants (Kuznetsova, 1963:308-21).

URBAN SYSTEM IN IRAN AND PLACE OF BUSINESSMEN IN IT

To prove and explain my claim, I will deal with the Iranian cities structure as well as economic structure, with focus on commercial forces. Although, there were traditionally three kinds of nomadic, rural and urban living systems in Iran, it was the urban system(Ashraf, 1974: 11-14) that dominated nomadic and rural systems by centralization of power, bureaucratic system, wealth, money, and religion, in the Iranian cities(Ashraf, 1980: 23-41). Therefore, to understand the logic of socio-economic system of Iran and its consequences for development of contemporary Iran, we should identify Iran's urban system.

The cities of ancient Iran, like other Islamic cities, were based on three elements: palace, central mosque and bazar. Governmental officials lived in palace. Central mosque was controlled by Ulema (Islamic scholars) and merchants were in the heart of bazar. In urban system, bazar, with focus on commercial forces, made economic structure of the cities. Bazar, itself, was made up of three elements: merchants, retailers and craftsmen. Based on bazar, three social classes were separated from each other: merchants; aldermen and elders of Guilds and finally professional Guilds. The walls of each city, separated the internal part of the city from the outer part. Low-level and sordid jobs were located on the outer part. Each bazar was made up of various parts the most important of which was named "Gheisarieh". In fact, Gheisarieh was the place for the mercers and was controlling the economy of the country (Ashraf, 1980: 23-25).

Merchants in Iran, unlike European traders that were organized within the Guilds, were not organized within the trade unions; because of their high position in bazar. Iranian merchants were on the top of the pyramid of dignity, power and wealth of bazar. Merchants were one of the three kinds of urban nobles, located after governmental officials and Ulama (Islamic scholars) as two other urban nobles. There was special financial relationship between them and top governmental officials, but only in favor of the rulers. Merchants were to pay some parts of the government expenses. Merchants were depending on the government. As a result, historically merchants were not able to be as autonomous and independent as to help society to increase the wealth by economic logic (Etemad-ol Saltaneh, 1927: 42-227 & Etemad-ol Saltaneh, 1969: 33).

There was a connector between the merchants and the government. This connector was dean of the merchants and he was called "Malek-o Tojjar" "monarch of merchants". Monarch of merchants was elected by the king. Monarch of the merchants due to his special position and several duties, acted

in the interest of the government and to the detriment of the traders. He was obeyed by the traders. He was advisor of the king in the commercial issues (Nekhjavani, 1967: 60-159).

It is important to add that in Iran the foundation of the governments was nomadic forces that intrinsically were famous in violence, depredation, looting and static thinking. Therefore, the commercial force was dominated by such kind of state. The nomads out of government also threatened traders' security in several forms. So, commercial forces structurally in Iran's cities were dependent on political system. These forces could not trade in autonomous way, relying on economic logic. In summary, in Iran cities, government and its politics dominated economy and commercial forces (Smith: 1978, 57-81 & Helfgott: 1977, 36-61 & Loeffler: 1978, 145-172 & Reid: 1978, 117-144).

FOREIGN FACTOR: BOTH STRENGTHENING AND WEAKENING DEVELOPMENT

What we discussed up to now, related to the lack of underlying factors in the infrastructure of the growth and development in Iran. Nevertheless, in modern history of Iran an appropriate situation, coming from abroad, emerged to achieve real growth and development; but mentioned domestic disincentive factor, existing in old Iran, and a new dissuasive factor coming from abroad, all together, practically prevented the possibility of the development. So we should explain both the positive foreign factor in the development and the negative domestic and foreign factors in the development.

In the second half of the nineteenth century Iran was semi-colonized due to losing the war with Russia and Britain. Those two countries didn't officially dominate Iran; but they influenced political, economic, social, and cultural decisions of the country by practical dominance over Iran's governmental system (Sepehr, 1894). In such situation, at first, merchants of the two countries flowed into Iran. This evidence was a positive important development; because it led, for the first time, to emergence of national and international traders in Iran with a large capital (Ashraf, 1980: 73-86).

The western businessmen received dozens of commercial concessions. They established several firms in Iran. They were active in export, import, and investment. Businessmen of the west countries established many firms in several cities of Iran as well. They also established Bank and in this stage they also invested in the industrial sector (Issavi, 1971: 360 & Kazemzadeh, 1975: 360).

This investment had positive consequences the most important of which was the emergence of great national and international businessmen in Iran. For the first time, Iranian merchants left the local commercial activities and tried to be active in national and international trade. (Picot: 1897, 63-67 & 90-91) They established, like the western traders, many new firms which had several branches in some important cities of Iran. They traded in addition to Iran, in many other countries and they designated their representatives in Europe and Far East. Iranian traders like western businessmen, were active in export and import. In Iran, for the first time, there emerged seventy four businessmen with a large capital. Their capital fluctuated between ten thousand Tomans up to three million Tomans (Fesaei, 1934: 6-7 & 45 & 60-77).

Apparent growth of economy by the businessmen didn't lead to stable, increasing, and independent development. So, they couldn't transfer Iran from an agricultural society to an industrial capitalism. Unlike western merchants, they couldn't play a historical role in social and economic development. This failure was due to the nature of economic growth in the semi-colonial status. Economic activists were doing economic activity within the systems which made them intrinsically

dependent on inside and outside (Seyyah, 1957: 472 & Felanden, 1977: 125). So they couldn't play an independent role.

Economic policies of the government bore no fruit in lasting commercial growth, because of the government surrendering to the foreign impositions and because of inherent prudery of Iran's rulers and bureaucrats and finally because of the lack of modern rationality in country's management. In the monetary policy, some things like fraud mintage, gold and silver exit from the country for the balance of payments, allowing to foreign bank to issue banknotes, made obstacles for economic boom. The government treasure became subject to the lack of money and in this situation, governments of Iran turned to foreign borrowing. In tariff policy, for the first time, the system of renting the tariff emerged. This matter itself was another obstacle of commercial development and national industrial growth (Ashraf, 1980: 89-103).

Tariff imposed by the Iranian government on the goods of domestic businessmen was multifold in comparison to the goods of foreign traders. Foreign trader paid only once when he wanted to import or export his goods to/ from the country; while domestic trader was to pay not only for the entrance or exit of goods, but also he was to pay for all cities he entered along with his goods and also he was to pay the toll, pay for special persons, pay bribery and so on. Therefore, political weakness of Qajar that put them under foreign domination, led to economic weakness and they established wrong monetary and tariff policies that were detrimental to domestic businessmen (Etemad-ol Saltaneh, 1966: 933-1051 & Safaei, 1965: 138-142).

Iranian businessmen, within this kind of political and economic system, were depending on foreign businessmen. Governmental policies paved the way for superiority of foreign businessmen. Their goods were cheaper than Iranian goods, because they paid limited definite tax. In this situation, Iranian trader had only two options: according to the first option, he was to be as a representative of a foreign merchant and a foreign firm. In this case, practically he acted as a carrier and broker of the foreign goods. This matter itself caused many people to need foreign traders, firms and goods. So, Iranian trader couldn't deal directly. According to the second option, Iranian trader was to become foreign citizenship. In this case, Iranian businessmen, by putting aside their national identity, got free from paying extra expenses. Finally, foreign goods were abundant and business of Iran remained slack. In addition, the whole cash of Iranian people transferred from Iranian pockets into pockets of the foreigners. In this process, there emerged comprador bourgeoisie that practically was at the service of the foreign interests. This factor exactly prevented Iranian businessmen from being strong enough to be able to invest in industrial section, like foreign merchants. So, in modern history of Iran, the new industries, especially the petroleum industry, were under foreign management and definitely under Britain control.

When Iranians were disappointed with achieving the independent socio-economic development, their historical self-consciousness in the late nineteenth century took place. Through this historical self-consciousness the commercial force identified domestic and foreign obstacles of comprehensive development. As a result of this consciousness, business people fought against internal tyranny and external colonialism. This struggle led to the tobacco movement and constitutionalism. So, with establishment of the constitutional government and the independent state, the first experience of political development occurred. In this way, Iranians could enter modern era in the Middle East before others. Iran was the first country of the Middle East which experienced constitutional revolution in 1905-1906. Although this experience brought many great achievements to Iranian people, weak urban socio-economic forces along with domestic and foreign obstacles made the achievement of political

development unstable. So, after the constitutional revolution, Iran fell into the grip of so called enlightened dictatorship in Pahlavi era and thus the first development experience in both socio-economic and socio-political arenas came to failure (Ashraf, 1380: 106-123).

SOURCES

- Helfgott, L. M., "Tribalism as a Socioeconomic Formation in Iranian History" Iranian Studies, Vol. X. 1977 (Nos 1-2, Winter-spring 1977).
- Issawi, C., (1991), the Economic History of Iran, 1800-1914, University of Chicago Press, Chicago.
- Kuznetsova, N.A., "Urban Industry in Persia during the 18th. And early 19th. Centuries" in Central Asiatic Review, Vol. XI, No.3. 1963, pp. 308-21.
- Loeffler, Reinhold; "Tribal order and the State: The Political Organization of Boir Ahmad", Iranian Studies, Vol. XI (1978)
- Picot, H., "Biographical Notices of Members of the Royal Family, Nobles, Merchants, and Clergy" F.O. 881/7028, 1897(London: Foreign Office, December)
- Reid, J., "The Qajar Uymaq in the Safavid Period, 1500-1722", Iran studies, Vol. XI, 1978.
- Smith Jr. John M., "Turanian Nomadism and Iranian Politics", Iranian Studies. Vol. XI, 1978.

PERSIAN SOURCES

- Ashraf, A., (1980), Mavanee Roşde Sermayedari der İran, (1. Baskı), Zemine, Tahran.
- Ashraf, A., "Vijegihaye Tarikhiye Şehrneşini Der İran: Doreye Kacar", Nameye Ulume Ejtemaei, Yaz 1975, (4).
- Etemad-ol Saltaneh, M. H., (1969). Habnameh, Tehuri, Tahran.
- Etemad-ol Saltaneh, M. H., (1966). Hatirate Etemad- olSataneh, Mokademe ve Feharesaz İrac Avşar, Amir Kebir, Tahran.
- Etemad-ol Saltaneh, M. H., (1927). El- Moser ve-l Asar, (3. Baskı), Cape Sangi, Tahran.
- Seyyah, H.S., (1967), Hatirate Hac Seyyah, be Koşeşe Hamid Seyyah, Bi Na (YayınEvi Belirsiz), Tahran.
- Shamim, A.A., (1934), İran der Doreye Saltanete Kacar, Elmi, Tahran.
- Fesaei, H.T., (1934), Farsnameye Naseri, (2. Cilit), Bi Na, Eşraki, Tahran.
- Felanden, O., (1977), Sefer Name Ojen Felanden be İran, Çev. Huseyin Pour Sadeghi, Eşraki, Tahran.
- Kazimzade, F., (1975), Rus & İngiliz der İran: 1864-1914, Çev. Menuçehre Amiri, Şirket Sehamiye Ketabhaye Cibi, Tahran.
- Kemoer, E., (1971), Der Derbar Şahenşah İran, Çev. Keykavus Cihandari, Anjomene Asar Milli, Tahran.
- Nekhcavani, M., (1997), Destor-ol Katnf Tayin-ol Meratib, 2 Cilit, Edareye Ente;arate Danesh, Moskova.

BİRLİKTE YAŞAMANIN İMKÂNI OLARAK DEMOKRASİ

Mehmet KOCAOĞLU

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Adalet MYO
mkocaoglu@konya.edu.tr

ÖZET

Demokrasi, diğer yönetim biçimleriyle karşılaştırıldığında farklı hayat tarzlarına sahip insanların birlikte yaşamasını sağlamak noktasında daha başarılı bir yönetim biçimidir. İnsan haklarının ve özgürlüklerinin garanti altında olması ve çatışan değerlere sahip insanların etkileşimini içeren müzakereci süreç demokrasilerde farklı hayat tarzlarına sahip insanların birlikte yaşamasını mümkün kılar. Bu çalışmada ilk olarak demokrasinin barışçıl bir şekilde birlikte yaşamayı sağlayan bir teoriye ve pratiğe dönüştüğü izah edilmektedir. İkinci olarak kamusal akla dayanan müzakereci demokrasinin toplumda farklılıklarla birlikte yaşamayı sağlamak ile ilgili temel varsayımlarına ve limitlerine ışık tutulmaktadır. Son olarak müzakereci demokrasinin boğucu bir uyum vurgusundan ziyade farklılıkları, çoğulculuğu, diyalogu ve tartışmayı önemseyen pozisyonunu koruyarak farklı hayat tarzlarına sahip insanların birlikte yaşamasını sağlayabileceği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Kamusal Akıl, Birlikte Yaşama

DEMOCRACY AS A BASIS FOR LIVING TOGETHER

ABSTRACT

When compared to other political regimes, democracy is the most successful political regime that provides a basis for people with different types of life styles to live together. The assurance for human rights and freedoms and the deliberative process that includes the interaction of people with conflicted values make living together possible in a democracy. First, this study explains how democracy has morphed into a theory and practice which lets people live together peacefully. Second, it focuses on the assumptions and limits of deliberative democracy that is based on public reason with regard to living together with differences in a society. Lastly, it argues that deliberative democracy could make living together possible for people with different lifestyles by protecting its position that puts emphasis on differences, pluralism, dialogue and deliberation rather than relying on a restrictive coherence.

Key Words: Democracy, Public Reason, Living Together

GİRİŞ

İnsan bütün fizyolojik ve sosyal ihtiyaçlarını tek başına karşılayamadığı için diğer insanlarla birlikte yaşamak durumundadır. Bu nedenle insan Aristo'nun ifade ettiği gibi politik bir hayvandır. İnsanın politik hayvan olması, ötekilerle birlikte yaşamak durumu, bir yönetim biçimini seçmeyi gerektirir. Totaliter ve Anarşist seçenekler arasında sayılan her yönetim biçimi birlikte yaşamak üzerine dolaylı ya da doğrudan ifadeler içerir.

Totaliter yönetim biçimleri sahip oldukları niteliklerle insanların farklılıklarını yok eden teori ve pratiğe sahiptirler. Totaliter yönetim biçiminin temel özellikleri: baskın bir ideoloji, kitlesel tek parti ve

diğer örgütlenmeler, iktidarın hesap verme durumunda olmayan bir kişi ya da küçük bir zümrede toplanması, kitle haberleşme araçlarının, silah gücünün ve ekonomik örgütlerde dahil bütün örgütlerin tekeli kontrolüdür (Linz, 2008:33-35). Sayılan niteliklere sahip totaliter yönetim biçiminde mutlak bir uyum istendiği için insanların baskın ideolojinin dayattığının dışında farklılıklara sahip olmasına tahammül gösterilmez. Totaliter sistemde mutlaklaştırılan ideoloji diğer bütün farklılıkları ve düşünce tarzlarını dışladığı için farklılıkların birlikte yaşaması söz konusu olamayacağı gibi sistem ötekileştirilenler için insanlık trajedisine dönüşür. İnsanlık tecrübesi bunun örnekleriyle doludur.

İnsan farklılıklarıyla totaliter bir sistemde varlığını sürdüremez. İnsanın farklılıklarıyla birlikte yaşayabileceği yönetim biçimi ancak Kantçı anlamda insanı amaç olarak kabul eden bir sistemle mümkün olabilir. Totaliter sistemden farklı olarak anarşist yönetim biçiminin her türlü zora karşı çıkması, insanı amaç olarak görmesi ve iktidar alanını insanın özgür olabilmesi için sınırlandırma çabası farklılıkların yaşayabilmesi için gerekli yaşam alanını yaratabilir. Fakat günümüzde toplumsal, siyasal ve teknolojik gelişmeler her alanda otorite ilişkisini içeren muktedirler ve madunlar yaratmaktadır. Bundan dolayı anarşist düşünce tarzının tam olarak teoriden pratiğe taşınma imkânı mümkün gözükmemektedir. Her şeyden önce bireysel hakların savunusu için meşru zoru kullanma yetkisini sahip minimal bir devletin varlığı elzemdir (Nozick, 2006:23). Hatırlanması gereken farklılıkların birlikte yaşaması kaygısını taşıyan her yönetim biçiminin iktidar ilişkilerini minimize etmeye çalışan anarşist gelenekten yararlanmakta olduğudur. Bir yönetim biçimi olarak demokrasi de anarşist geleneğin mirasından yararlanır.

Demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinde üstün kılan husus insanların sosyal, kültürel ve ideolojik farklılıklarıyla bir arada yaşamalarını sağlayan mekanizmalara teoride sahip olabilmesi ve pratikte birlikte yaşamaya imkân vermesidir. Bu, demokrasinin zorunlu olarak toplumsal ve siyasal hayatta farklılıkların birlikte yaşamasına izin verdiği anlamına gelmemelidir. Birlikte yaşama kültürü hususunda demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinden daha üstün olduğu iddiası epistemolojik bir gerekçelendirmeyi gerektirir. Demokrasilerde “Ötekiler”in farklılıklarıyla var olabilmesi ancak demokrasinin bazı olmazsa olmaz niteliklere sahip olmasıyla mümkündür. Demokrasi, bu özellikleri içerek şekilde bir evrim sürecinden geçmiştir.

DEMOKRATİK TEORİ: KATILIMDAN ÇOĞULCULUĞA

Demokrasi tarihsel süreç içerisinde farklı evrelerden geçerek bugünkü anlamına ve kurumlarına sahip oldu. Doğrudan demokrasi artan nüfus ve hayatın her alanında yaşanan gelişmeler neticesinde yerini katılımcı demokrasiye bıraktı. Demokrasi teorisi toplumsal, siyasal ve teknolojik gelişmeler neticesinde tarihsel mekânı olan kent devletinden uzaklaşarak ulus devletinin ortaya çıkmasıyla köklü bir dönüşüm geçirdi (Dahl, 1996:271). Bu köklü dönüşümden sonraki tarihsel süreç içerisinde demokrasi; temsili demokrasi, çoğulcu demokrasi, müzakereci demokrasi olmak üzere farklı isimlerle anılacak düşünsel bir yolculuğun nesnesi olmuş, teori inşa etme, olumsuzlama ve yeniden kurgulama diyebileceğimiz eleştirel süreçten geçmiştir.

Demokrasiyi var olduğu günden günümüze kadar geçen sürede tanımlamaya ve farklı demokrasi teorileri inşa etmeye çalışan geniş bir literatür oluşmuş durumdadır. Sözlük tanımında demokrasi, “üstün iktidarın halkta bulunduğu veya halk tarafından doğrudan ya da özgür bir seçim sistemi içinde seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kullandığı halk tarafından yönetimdir.

Demokrasinin yaygın olarak bilinen tanımı Abraham Lincoln’ın deyişiyle “ Halk tarafından ve halk için” yönetimdir (TDV, 1992:9). Ancak bu tanım muğlaktır. Çünkü halk tarafından yönetim halkı iktidarın öznesi yapabileceği gibi yönetim biçiminin nesnesi haline getirebilecek bir anlamda

içermektedir. Ayrıca geçmişte pek çok rejim demokratik olmadığı halde halk için kurulduklarını ifade etmişlerdir (Sartori, 1996:36-37). Totaliter rejimler ile askeri diktatörlüklerin kendilerine demokratik etiketi yapıştırmak halk desteğine sahip olduklarını ileri sürdüklerine bile tanık olunmaktadır.

Bu noktada temsili demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinden ayıran siyasal kurumlara işaret etmek gerekmektedir. Seçimle belirlenmiş iktidar, özgür ve adil seçimler, kapsayıcı seçme hakkı, mevki için yarışma hakkı, ifade özgürlüğü, alternatif bilgilendirme kaynakları, kurumsal özerklik, vatandaşların siyasal hayata dâhil edilmesi demokrasinin siyasal kurumlarıdır (Dahl, 1996:281). Diktatörlerin yönetime geçmesine engellemeye yardımcı olması, vatandaşların temel haklarını garanti altına alması, vatandaşlara mümkün olan alternatiflerinden daha fazla kişisel özgürlük sağlaması, insanların temel çıkarlarını korumalarına yardımcı olması, vatandaşlara kendi kaderlerini belirleyebilme özgürlüğü sunması, daha çok politik eşitlik sağlaması demokrasinin diğer alternatif yönetim biçimlerinden daha üstün kılan özellikleri olarak kabul edilmektedir (Dahl, 2001:64).

Katılımcı demokrasi insanları günlük hayatlarının farklı yönlerine odaklanmalarına daha fazla zaman ayırmalarına imkan tanırken vatandaş olmanın yerine getirmeleri için gerekli kanalları sağladı. Ancak insanların siyasal hayata katılmaları özgürlüklerin ve haklarının sorunsuz şekilde kullanabildikleri bir ortamı garanti etmedi. Ayrıca katılımcı demokrasi farklılıklara dayanan farklı hayat anlayışlarına sahip insanların birlikte yaşamaları için yeterli zemini sağlayamadı. Bu noktada demokrasinin katılımcı araçlarına ek olarak farklılıkların birlikte var olabilmelerine fırsat veren siyasal bir imkan olarak kamusal akla dayanan müzakereci demokrasi katılımcı demokrasinin bu eksikliğini giderebilecek bir açılım getirdi. Bu noktada demokratik teori içerisinde kalem oynatan düşünürler müzakereci demokrasi ile kamusal akla dayanarak tarafsızlığı esas alan bir sistemde farklı hayat tarzlarına sahip olan bireylerin birlikte yaşayabileceğini savundu.

Demokrasinin ifade edilen siyasal kurumlarının ve avantajlarının insanların farklılıklarıyla birlikte bir arada yaşayabilmeleri için önemli bir zemin sunduğu kabul edilmektedir. Fakat demokrasinin siyasal kurumları ve diğer rejimler karşısındaki avantajları bir arada yaşama kültürünün oluşması ve sürdürülmesi için tek başına yeterli değildir. Özgür seçimler, seçme hakkına sahip olma, siyasal hayata müdahil olma imkânı tanınmış olmasına rağmen insanın dinsel, etnik ve kültürel farklılıklarının bastırılması mümkündür. Demokrasilerde insanların farklılıklarıyla var olabilmeleri için siyasal kurumlardan ve avantajlardan oluşan zeminin kapsamlı dünya görüşlerinden bağımsız pratik akılla güçlendirilmesi gerekmektedir. Tarihsel süreç içinde Kant ve olumsuzlamanın gücünü kullanan pek çok düşünür pratik akla dair kurgu üretmişlerdir.

İnsan solunum, sinir ve sindirim sisteminden oluşan bir et parçası değildir. Sahip olduğu dinsel, etnik, ideolojik farklılıklarıyla bir toplumun parçası olarak doğası gereği ötekilerle bir arada yaşamaya çalışan bir öznedir ve kendi başına bir amaçtır. Fizyolojik bir varlığın yani et parçasının beşeri bir nitelik kazanması ancak kültürel, etnik ve dinsel boyutuyla mümkün olabilir (Cangızbay, 2002:26-27). Dolayısıyla farklı etnisite, dini, kültürel tarihsel geçmişe sahip bir insan imgesinden hareketle insanı kendi başına amaç olarak kabul etmekle işe başlanmalıdır. Hiçbir zaman herhangi bir kimsenin diğeri tarafından araç olarak kullanılmayacağı kabul edildiğinde insanın kutsal olduğu kendiliğinden ortaya çıkar (Kant, 1999:143).

MÜZAKERECİ LİBERAL DEMOKRASİ, KAMUSAL AKIL VE BİRLİKTE YAŞAMAK

İnsanın kutsallığının korunabilmesi için yapılacak akıl yürütme, kesin buyruk olarak adlandırılan ön kabulü gerektirir. “Yalnızca aynı zamanda evrensel bir yasa olmasını isteyebileceğin norm üzerine

davran” Kant’ın kesin buyruğudur. (Kant, 1984:153-154). Kant’ın bu buyruğu kesindir, çünkü subjektif ve tikel isteklerden farklı olarak zaman ve mekanda değişkenlik göstermez (Özbank, 2009:20-21). Farklılıkların birlikte yaşayabileceği bir kültürün var olması ve sürdürülmesi insanın aklını kullanma cesaretini göstermesine bağlıdır. Bir başka ifadeyle insanın yapması gereken kesin buyruğun kılavuzluğunda aklını kullanmasıdır (Kant, 1984:201). Böylece kesin buyruğun kılavuzluğunda farklı etnik dinsel kültürel kodlara sahip insanlardan oluşan toplumda çatışmalar barışçıl bir uzlaşmaya dönüştürülmüş olur. Burada söz konusu olan insan, kendi öz denetimini gerçekleştiren yani kendi yasasını kendi koyan kendi uyan özerk kişidir (Soykan, 2009:122).

Kant tarafından formüle edilen akıl yürütme, kapsamlı doktrinlerden bağımsız ve tikelliğin aşıldığı bir gerekçelendirme (Habermas, 2009a:168-171). Pratik aklın vardığı kesin buyruk dolayısıyla insan, ötekilerin farklılıklarını anlayabilmek kendi taşralığını aşip evrensel olanı yakalamak adına önemli bir mesafeyi almış olur. Kapsamlı doktrinlerden türetilmiş bir epistemolojik gerekçelendirmeye ise tikel olandan sıyrılmak mümkün olmadığı gibi kapsamlı doktrin dışındaki diğer bütün farklılıklar dışlanmıştır. Bir anlamda insanın özgür iradesi elinden alınmış olmaktadır çünkü kapsamlı doktrin müsaade ettiği sınırlar içinde alternatiflerin varlığı söz konusudur, insan gizli ya da açık bir yönlendirmeye bu alternatiflerden birini seçmek mecburiyetinde bırakılmaktadır.

Demokrasi siyasal kurumları ve avantajlarıyla insanın farklılıklarını sürdürebilmesini mümkün bir temel sağlarken, kapsamlı bir doktrine dayandığı ölçüde insanın özgür istencinin oluşmasına engel olmaktadır. İnsan özgür istenci elinden alınarak gönülsüz bir itaate dayalı kapsamlı doktrin yaşama biçimine uymaya zorlanmaktadır ki bu durumda farklılıkların bir arada yaşadığı demokratik toplumdan bahsetmek mümkün değildir. Yaşanan demokrasi maskesi altında kapsamlı doktrin dayattığı tek tipleştirir.

Demokrasinin insanın özgür istencini istismar eden ve farklılıkların bir arada yaşayabilmesi ihtimalini aşındıran yönleri olumsuzlamanın gücünden hareketle tekrar gözden geçirildiğinde demokrasi insan özgürlüğü ve bir arada yaşamının imkânı olarak nesnel bir gerekçelendirmeye geri dönüş yapmış olur. Farklı düşüncüler birlikte yaşamaya imkan verecek nesnel gerekçelendirmenin nasıl yapılacağına ilişkin farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir.

Bu düşüncülerin en önemlilerinden biri olan Rawls imgelemde gerçekleştirdiği deney vasıtasıyla adalet nedir? sorusuna cevap arar. Düşünür, siyasal adalet dolayısıyla farklılıkların bir arada yaşayabileceği bir teori ortaya koyar. Adalet teorisine, düşünsel ve vicdani çeşitliliğin mümkün birlikteliğine ilişkin görüşlerini ‘Bir Adalet Teorisi’, ‘Siyasal Liberalizm’ ve ‘Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması’ isimli kitaplarında siyaset felsefesinde güçlü bir rezonans yaratacak şekilde tartışır.

Rawls’ın düşünsel deneyi “orijinal pozisyon” olarak adlandırdığı bir varsayımla başlar. Düşünüre göre bilgisizlik peçesi ardında, kişiler kendi toplumsal konumlarının, doğal yeteneklerinin ne olduğunu bilmezler (Rawls, 1971:138-140). Sahip olunacak toplumsal konumun bilmemesinden ötürü orijinal pozisyonda bulunan insan, ekonomik ve sosyal konumları hakça düzenleyen ilkeler saptamaya çalışır. Bu noktadan sonra yapılması gereken hakkaniyet olarak adaletin ilkelerinin tespitidir. Bu ilkeler: 1- Herkes diğerlerinin özgürlükleriyle uyumlu en kapsamlı özgürlükler sisteminde eşit hakka sahip olmalı 2- Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler öyle düzenlenmelidir ki; a) en az avantajının en çok faydasına olmalıdır b) makam ve mevkiler herkese açık olmalıdır (Rawls, 2007:301). Bu iki ilke Rawls’ın evrensel adalet anlayışının temelini oluşturmakla birlikte çoğulculuğu garanti edecek siyasal adalet anlayışının çerçevesini de belirler.

Rawls, birlikte yaşamayı garanti edecek bir yapı oluşturmak için ilk olarak farklı görüşlerin nasıl bir arada yaşayabileceğini açıklamaya girişir. İlk olarak Rawls, Gutman'ın da (2003:175-176) belirttiği gibi bireyi siyasal hak ve özgürlüklerle donatır. Ardından "Makuliyet" ve "Örtüşen görüş birliği" kavramlarıyla bu çabasının bir sonraki adımını atar. Makuliyet ile kastedilen hakkaniyetin adil ilkelerine sadık kalınarak her türlü kapsamlı doktrinin siyasal adaletin sınırları içinde var olabilmesidir.

Makuliyet ile bireyler herkesin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğunu ve herkesin kabul ettiği ilkeler ve kurallar çerçevesinde hareket edeceğini kabul ederler (Hussain, 2012:187). Bu şekilde hareket etmeyen bireyler birlikte yaşamak için gerekli zemini kaybederler. Dolayısıyla bireylerin makuliyete dayanan bir ahlak anlayışına sahip olması birlikte yaşayabilmek için ahlaki kapasiteye sahip olduklarını gösterir (Sen, 2009:62-63). Toplumdaki makul bireyler eşit haklara sahip olup kendi hayat planlarını gerçekleştirmek için çabalamaktadır ama bunu yaparken de diğerlerinin kabul edebileceği kurallar ve ilkeler çerçevesinde hareket etmeyi kabul etmektedir. Larmore'un da (2008:141) ifade ettiği gibi makul olmak farklı hayat anlayışlarının birlikte var olabilmesi ve çeşitliliğin müzakere yoluyla devamını sağlamaktadır.

Rawls'ın birlikte yaşamının zeminini oluşturan siyasal adalet anlayışı, makul birey anlayışına ek olarak belli bir dinsel, metafizik doktrine dayanmamayı şart koşar (Rawls, 2007: 181). Düşünürce göre insanlar tarihsel süreç içerisinde siyasal adaletin sınırlarını oluşturan örtüşen görüş birliği sonuca varırlar. Çok farklı kapsamlı doktrinlerin ve hayat anlayışlarının bulunduğu demokratik bir toplumda birlikte yaşamaya imkan veren önemli bir araç örtüşen görüş birliğidir. Buchanan'ın (2007:350) vurguladığı gibi farklı dünya görüşlerinin birlikte var olabilmesi ve siyasal istikrarın sağlanabilmesi yaygın bir örtüşen görüş birliği gerektirir. Örtüşen görüş birliği düşünsel ve vicdani çeşitliliklerini garanti altına alarak insanların özgürce yaşamalarına imkân veren zemini oluşturmaktadır. Örtüşen görüş birliği belli bir kapsamlı doktrine dayanmaz, kendi başına duran bir anlayış olan siyasal adaletten türetilmiştir (Rawls, 2007:57-59). Örtüşen görüş birliğinin kapsamlı bir doktrine dayanmaması insanların hayatlarını sürdürürken kendi eylemlerini değerlendirdikleri farklı ilkelerin ve kuralların içeren çeşitli iyi hayat anlayışlarının birlikte var olmasını sağlar.

Örtüşen görüş birliği siyasal değerleri ve kavramları içermektedir. Eşit haklar ve özgürlükler, fırsat eşitliği, toplumda en dezavantajlı kesimin lehine olan fark ilkesi bu değerler arasındadır ve siyasal olmayan değerlere göre kamusal alanda önceliğe sahiptirler (Rawls, 2007:176-178). Bu değerlere dayanan örtüşen görüş birliği, diğer felsefi, dini ve ahlaki inançları ve değerleri reddetmeyen ama kamusal alanda diğerlerine zarar vermeden birlikte yaşamayı sağlamak için bu inançları ve değerleri sınırlayıcı bir zemindir.

Rawls (2007: 267) örtüşen görüş birliği zemininde hareket eden bireylerin birlikte yaşamak noktasında karşılaştıkları gündelik sorunları kamusal akla dayalı bir prosedür izleyerek çözeceklerine inanmaktadır. Cohen'e (2003:90) göre Rawls'ın siyasal adalet anlayışında kamusal akıl, birlikte yaşamayı sağlayacak prosedürel boyuta karşılık gelir. Kamusal akıl savunulan bir görüşün kamusal gerekçelendirmesini zorunlu kılar. Birey savunduğu görüşün herkesin kabul edebileceği bir takım gerekçelendirmelere dayandırması gerekmektedir (Larmore, 2003:375).

Bir anlamda kamusal akıl siyasal özneye görüşlerini farklı dünya görüşlerine sahip diğer bireylere kabul ettirme ödevini yüklemektedir (Kocaoğlu, 2014:116). Bu tür bir çaba kamusal alanın zenginleşmesine ve birlikte yaşamak için gereken ortak ilkelere ve kurallara ulaşmak noktasında önemli bir işleve sahiptir (Quong, 2011:258). Böylece demokrasi herkesin kendi dünya görüşünü bir diğerine

dayattığı bir alan olmaktan uzaklaşarak farklı dünya görüşlerine sahip insanların sahip olduğu bir pratiğe dönüşebilir.

Rawls'ın siyasal adalet anlayışı pek düşünür tarafından eleştirilmiş olsa bile ortaya koyulan normatif idealler demokrasinin tekrar gözden geçirilmesine tartışılmasına neden olmuştur (Bilgin, 2007:XXIII). Bunlardan biri de Habermas'tır. Birlikte yaşama kültürünün oluşturulmasının ve sürdürülmesinin demokrasi ile mümkün ilişkisi üzerine diğer önemli bir savunu Habermas'ın düşüncesinde ifade bulur. Düşünsel ve vicdani çeşitlilik neden ve nasıl korunması gerektiği epistemolojik gerekçelendirmeyle açıklanır.

Habermas'ın teorisini anlayabilmek 'Norm' ve 'Değer' ayrımının bilinmesiyle mümkün olur. Normlar, insana ne yapmak zorunda oldukları hususunda kılavuzluk ederler. Normlar, insana eşit ve koşulsuz hükümler getirirler. Normların gücü, mutlak anlamda evrensel ödevi öncemeleridir. Değerler ise, bazı iyi şeylerin diğerlerinden daha tercih edilir olduğuna dair görelî bir sıralamadır. Değerler, tikelliğin aşamadığı bir ana tekabül ederler ve evrensel bir ödevi yansıtmazlar (Habermas, 2001:460-464; Habermas, 2009b:50-51). Düşünürün epistemolojik gerekçelendirmesi bu ayrım üzerinde temellenir, tikel olanı aşarak nesnel bir akıl yürütmeyle sonuçlanır.

Bütün farklılıkların birlikte var olabileceği vasat, kapsamlı doktrinlerden bağımsız fakat bunların var olmalarına imkân veren iletişimsel eylem aracılığıyla sağlanabilir. İletişimsel eylemin aracı olarak görülen dil, daraltılmamış bir anlaşma modeli olarak kabul edilir. Dilsel anlaşma yalnızca eylemleri koordine etme mekanizması olarak yorumlanır (Habermas, 2001:122-127; Habermas, 2009c:20).

Müzakereci demokrasi kavramının gerekçelendirilmesi; çıkarların dengelenmesine, rasyonel araç seçimine, ahlaksal temellendirmeye, hukuki bağlamın sınanmasına, ortak iradenin inşa edildiği iletişim biçimlerindeki çeşitliliğe yer verir (Habermas, 2005:158). Habermas'ın iletişimsel eylem modelinde kapsamlı doktrinler değil, ortak yaşam evreninde var olan insanların yaşadıkları görüş ayrılıklarını tartışarak çözmeye çalışan iletişimsel süreç vardır. İletişim süreci; şiddet tehdidinin, cezalandırılma korkusunun olmadığı, tarafların eşit söz hakkının olduğu ön kabulleri üzerinden yürütülür. Daha açık ifadeyle her katılımcı geçerli olduğuna inandığı bir iddia ileri sürer, iddiasını kavramsal arka planıyla gerekçelendirerek diğer katılımcılara açıklar ve isteyen her katılımcı bu gerekçelendirmeleri eleştirebilir. İddiada bulunan kişinin iddiasını ikna edici gerekçelendirmelerle savunamaması durumunda yanıldığını kabul etmesi gerekir ve iletişim süreci ortak gerekçelere dayalı mutabakatla sona erer (Habermas, 2009c:52).

Habermas'ın farklılıkları birlikte var olmasına imkân veren demokrasi modeli iletişimsel sürecin kavramsal alt yapısı üzerine inşa edilir. Model merkez ve çevre olarak adlandırılan yapıdan oluşur. Merkez, yasama, yargı ve yürütme gücünden ibarettir. Sivil toplum örgütlerini dini cemaatleri, üniversiteleri vb. unsurları içeren yapı ise çevredir. Çevrenin esnek ve değişken olduğu belirtilir. Siyasal güç de merkez ve çevre arasında paylaşılmıştır. İdari güç merkez tarafından kullanılırken, iletişimsel güç de vatandaşların toplumsal sorunlar konusundaki görüşlerin oluşması sürecinde kamusal alanda ortaya çıkar. Buradaki kamusal alan birbirine soru yönelten ve soruları yanıtlayan muhataplardan oluşmaktadır (Habermas, 2009c:17). İletişimsel güç, vatandaşların iradesi, çevre ve merkez arasında ilişkiyi sağlayan kanallar aracılığıyla merkeze akar, bir anlamda merkezi gerekli düzenlemeleri yapma konusunda yetkilendirir. Böylece merkezin gücünün kaynağında tartışma sürecinde oluşmuş iletişimsel güç vardır (Özbank, 2009:35-36).

Habermas'ın demokrasi modeli ortak yaşam evreninde ortaya çıkan siyasal çatışmaların iletişim süreç tartışmalarıyla çözülmesine imkân veren bir siyasal ve hukuksal yapı sunar. Bu model sayesinde

ortaya çıkan anlaşmazlıkların geçerlilik iddiaları iletişim süreçte akılcı tartışmalarla sorgulanır (Özbank, 2009:38). Farklı etnik, dinsel, ideolojik farklılıklara sahip olursa da müzakereci demokrasi, kamusal alanda karşılaşılan soruların çözümünde tarafsızlığı esas alan öze ve prosedüre ilişkin nesnel gerekçelendirmesiyle farklılıkların birlikte yaşamasına imkân verir.

MÜZAKERECİ LİBERAL DEMOKRASİNİN İKİ TEORİK AÇMAZI

Kamusal akla ve iletişimsel eylem sürecine dayalı demokrasi anlayışı teoride ve pratikte bazı açmazlar karşılaşır. Bunlardan ilki, epistemik sakınma açmazıdır. Bu açmaza göre farklı dünya görüşlerine sahip olan insanların birlikte yaşamaya imkân verecek seçim ve müzakere sürecini içeren prosedürel araçlar üzerine anlaşmalarının mümkündür ama çok farklı ve uzlaşmaz kapsamlı siyasal, ahlaki, dini anlayışların karşılaşılan bir siyasal sorunu çözmek noktasında ortak bir tavır sergilemelerinin demokratik teoride düşünüldüğü gibi kolay değildir.

Bir tarafa makul ve rasyonel olarak gelen bir çözüm, diğer tarafa içinde bulunduğu durum ve takip ettiği dünya görüşü nedeniyle kabul edilebilir bir çözüm olarak görünmeyebilir. Dolayısıyla tarafsız siyasal anlayışa dayalı müzakereci liberal demokraside çatışan değerlere dayalı köktenci alternatiflerin kamusal alandaki müzakerelerden yalıtıldıkları itirazıyla karşılaşırız (Gray, 2003:72). Farklı çatışan görüşlerin çözüme nasıl ulaşacağı noktasında köktenci alternatifler dikkate alınmayarak bir anlamda demokrasilerdeki önemli bir sorunun bilinçli olarak teorik çabanın dışında bırakıldığı iddia edilmektedir.

Epistemik sakınma itirazı meydan okuyucu olmakla birlikte aslında müzakereci demokrasi anlayışı içerisinde farklı köktenci görüşlerin birlikte var olacağı ama bu farklı hayat görüşlerinden kaynaklanan her anlaşmazlığın kesin olarak diğerinin hayat tarzını ortadan kaldıracak bir çözüme kavuşturulmasının gerekli olmadığı vurgusunu gözden kaçırmaktadır. Bir başka deyişle müzakereci demokrasi içerisinde farklı dünya görüşlerinden kaynaklanan makul anlaşmazlıklara yer vardır. Bu makul anlaşmazlıklar ve farklılıklar kamusal akıl ve iletişimsel eylem süreci içerisinde bireylerin birbirleriyle kuracakları karşılıklı fikir alışverişleriyle tarafsız siyasal değer ve ilkelere dayalı olarak kamusal alanda tartışılır. Söz konusu olan bir epistemik sakınma olmayıp köktenci düşüncelere sahip olan taraflardan birinin sahip olduğu felsefi ya da inanç temelli argümanları kullanarak kamusal akıl ve iletişimsel müzakere sürecinde görüşlerini dile getirerek, bu düşüncelerini birlikte yaşamının gereği olarak herkesin kabul edeceği tarafsız bir muhakemeye tabi tutması ve bunun sonuçlarıyla yüzleşmesini içeren kapsayıcı bir süreçtir. Bu kamusal muhakeme süreci sonucunda birey kendi köktenci düşüncelerini savunmakta ısrarcı kalabilir ama bu var olan sorunun kendi değerlerine dayalı bir zeminde çözümünü gerektirmez. Dolayısıyla kendi dünya görüşüyle kendisinden farklı düşünenlerle yaşamaya devam edebilir ama kendi iyi hayat anlayışına ait tikel değerlerden oluşan argümanlarının birlikte yaşamının normları olması gerektiğini dayatamaz.

Pratikte yaşanan bir olay üzerinden durumu somutlaştırmak müzakereci demokrasinin yüzleştiği bu teorik açmazın anlaşılmasını kolaylaştırır. 2012 yılında Colorado eyaleti Lakewood şehrinde evliliklerini kutlamak amacıyla bir işyerinden düğün pastası satın almak isteyen homoseksüel bir çiftin bu talebi, işyeri sahibince dini inanç gerekçe gösterilerek reddedildi. Bu olay mahkemeye taşındı. Bu olayın hukuki bir tarafa olayın mahiyeti, çatışan değerlere dayalı iki farklı dünya görüşünün müzakereci demokrasi sürecinden yalıtıldığını örneklendirir gibi durmaktadır

Bu olay, aslında, insanların birbirleriyle uzlaşmaz derecede farklı dünya görüşlerinin müzakereci demokrasi alanından yalıtıldığını örneklendirmekten ziyade insanların farklı iyi hayat anlayışlarına

sahip olup birlikte yaşamalarının mümkün olduğuna işaret etmektedir. Bu olayda aynı toplum içerisinde çok farklı düşüncelere sahip iki taraf bir sorunun parçasıdır. İki tarafta ortaya çıkacak diyalogun parçası olmuştur. Bu noktada iki tarafın var olan tarafsız siyasal değerlere ve ilkelere göre argümanlarını ortaya koyması ve bu argümanlarını herkesin kabul edeceği bir muhakemeye kendi tikel değerlerinden sıyrılmak zorunda olmaksızın haklılaştırması müzakereci demokrasinin gereğidir.

Taraflar kamusal alanda tarafsız geçerliliğe sahip bir muhakemeye kendi argümanlarını haklılaştıramadığı durumda kendi iyi hayat anlayışından vazgeçmek zorunda olmadığı gibi var olan farklılığıyla toplumsal hayatın parçası olmaya devam edecektir. Dolayısıyla müzakereci demokrasi anlayışında köktenci düşüncelerin kamusal alandan dışlanması söz konusu olmayıp her kesim kendi argümanlarını ortaya koyarak müzakerecinin parçası olmaktadır.

Epistemik sakinme itirazı aslında bir yönüyle müzakereci demokrasinin hem epistemik hem de ontolojik anlamda kapsayıcı olduğunu derinlemesine bir şekilde ortaya koymaya imkân vermektedir. Bireyler kendi kapsamlı doktrinlerinin sağladığı dini, felsefi ve ahlaki zeminlerde düşüncelerini seslendirebilmektedir. Sahip oldukları düşünceler, tikeli aşan evrensel muhakeme ilkelerine ve değerlerine yaklaştığı ölçüde müzakereci sürecin ve bu süreç sonucunda ulaşılabilecek sonucun parçası olmaktadır.

Yukarıda örnek olarak verilen olay üzerinden müzakereci demokrasinin epistemik ve ontolojik olarak kapsayıcı doğasını anlamak mümkün gözükmemektedir. Olayın tarafları olan işyeri sahibi din-vidan özgürlüğünü savunan ve homoseksüel çift de aslında cinsel tercih özgürlüğünü savunan iki farklı görüşün cisimleşmiş halidir. Dolayısıyla her iki taraf kendi argümanlarını kamusal alanda var olan demokratik araçları kullanıp ortaya koyarak epistemik sakinme itirazının işaret ettiği aksine tartışmanın parçası olur.

İşyeri sahibi ve onun gibi düşünen bireyler din-vidan özgürlüğünü önceleyen zeminde argümanlarını savunur. Homoseksüel çift ve onlar gibi düşünen bireyler ise cinsel tercih özgürlüğünü önceleyen zeminde argümanlarını kamusal alanda ortaya koyar. Ulaşılabilecek sonucun taraflardan birini tatmin etmekten uzak olması müzakereci demokratik sürecin problemliliğini ileri sürmek için geçerli bir itiraz olmaktan uzak durmaktadır. Taraflardan birinin kendi tikel argümanlarında direktmesi teorik bir zayıflığın delili olmaktan ziyade pratiğe ilişkin bir sorunun işaretidir.

Aslında tam bu nokta müzakereci liberal demokrasinin teorik diğer bir açmazına karşılık gelmektedir. Bu açmazın iki boyutu bulunmaktadır. Bu açmazı oluşturan bu iki boyuttan birincisini “değerler uyumsuzluğu” ve “siyasal değer açığı” olarak adlandırmak meselenin teorik düzeyde tartışılması açısından işlevsel olabilir. Bu açmazın ilk boyutunda farklı dünya görüşlerine ait değerler ve müzakereci demokrasinin sahip olduğu siyasal değerler arasındaki uyumsuzluğun sanıldığından daha derin ve sorunlu olduğu iddia edilmektedir (Bohman, 1995:254).

Bu açmazın ikinci boyutunda ise müzakereci liberal demokrasinin sahip olduğu siyasal değerler ve ilkelerin farklı dünya görüşleri arasında karşılaştırma yapabilmek ve bir problem üzerine ikna edici sonuca ulaşmakta yeterli zemini sunmadığı savunulmaktadır. (Estlund, 1998:260).

Bu açmazın ilk boyutu olan değerler uyumsuzluğu, farklı dünya görüşlerine ilişkin değerlerin liberal müzakereci demokrasinin siyasal değerleriyle örtüşmeyeceği düşüncesini esas almakta ve liberal siyasal değerlerin birlikte yaşamayı sağlamak noktasında istenilen sonucu yaratmayacağı varsayımından hareket etmektedir. Oysa liberal müzakereci demokrasilerde esas olan, insanlar arasında hayatın her alanına yayılmış değerler düzeyinde bir benzerlik ya da uyum yaratmak değildir. Müzakereci demokrasinin siyasal değerleri, diğer farklı dünya görüşlerinin değer ve ilkelerini siyasal alanda

sınırlayıcı bir fonksiyon üstlenir. Bu sınırlayıcı fonksiyon, diğer dünya görüşlerine ilişkin değerleri hayatın her katmanında yok eden bir doğaya sahip olmayıp sadece siyasal alanda sınırlayıcı anlam taşır. Bu açmazın ikinci boyutunda ise liberal müzakereci demokrasinin siyasal değerlerinin bir siyasal meselenin çözümünde farklı dünya görüşlerinin konsensusa varmasını sağlayacak zemini içermediği vurgulanır. Bir başka deyişle, liberal demokrasi müzakereci mihenk taşı olarak kabul edilecek ahlaki bir yaklaşım sunmadığı dile getirilmektedir. Oysa liberal müzakereci demokrasi diğer farklı tüm iyi hayat anlayışları karşısında önceliğe sahip ahlaki bir doğru anlayışını kabul etmektedir.

Liberal demokrasinin bu ahlaki doğru anlayışı insan haklarını ve özgürlüklerini, makul olmayı, rasyonelliği, tikel değerleri aşan evrensel siyasal değerlere dayalı muhakeme sürecini içerir. Bu ahlaki doğru siyasal alan söz konusu olduğunda diğer tüm farklı dünya görüşlerinin ahlaki değerleri ve bu değerlerin oluşturduğu doğrular karşısında önceliğe sahiptir. Liberal müzakereci demokrasi bireylerin hayatlarının sosyal ve kültürel katmanlarında farklı değerlere sahip olmasına izin verir. Ancak farklı dünya görüşlerine ait sosyal, kültürel ya da dini değerlerin düzenleyici ve bağlayıcı değerlere, ilkelere ve kurallara dönüştürülmek istenmesi durumunda müzakereci demokrasinin siyasal değerleri bu tikel sosyal, kültürel ve dini değerler karşısında önceliğe sahiptir.

Liberal müzakereci demokrasilerde siyasal değerler, diğer tüm doktrinler ve iyi hayat anlayışları karşısında tarafsız kriterler olarak konumlanır. Liberal siyasal değerler, farklı iyi hayat anlayışlarına dayanan görüşlerin siyasal olmayan değerlerini ve ilkelerini kapsam dışında bırakmaz. Liberal demokrasi, herkesin farklı iyi hayat anlayışına uygun olarak birlikte yaşamasını sürdürebilmesi için siyasal alanda tikel olan değerleri tarafsızlık ilkelerini esas alacak şekilde yeniden yorumlanması teşvik eder.

SONUÇ

Diğer bütün yönetim biçimleriyle kıyaslandığında demokrasi farklılıkların özgür bir biçimde ve bir arada var olabilmesi için daha üstün bir imkândır. Siyasal kurumların birlikte yaşamanın yeter ölçütü olarak değerlendirilmesi eksik bir değerlendirme olur. Demokrasiyi üstün kılan sadece sahip olduğu siyasal kurumlar ve avantajlar değildir. Kapsamlı doktrinlere dayandırılmaması, tikel olanı, taşralığı aşarak evrenseli yakalaması, insanı amaç edinmesi vb. ön kabullere dayanması durumunda demokrasi, farklılıkların bir arada yaşayabilmesi için mümkün vasat olur.

İnsanı amaç olarak gören ön kabulün yokluğu ve kapsamlı doktrinlerle gerekçelendirilmesi durumunda demokrasi farklılıkları yok sayan hatta zorla bastıran tek tipleştirici bir hal alır. Bir kapsamlı doktrin temel alınarak demokrasinin temellendirilme çabası diğer bütün düşünsel ve vicdani farklılıkların dolayısıyla bu farklılıkların öznesi insanların dışlanmasıyla sonuçlanır. Bu durumda farklılıkların bir arada yaşadığından bahsetmek mümkün değildir.

Bir arada yaşama kültürünün oluşturulması ve sürdürülmesinde farklılıkları ve çatışan değerleri içeren tartışmacı demokrasi modeli birlikte yaşamak için ideal bir zemin sağlamaktadır. Böyle bir zemin, dini, etnik ve felsefi her türlü çeşitliliğin korunmasına imkân verir. Müzakereci demokrasi, insanların farklı hayat tarzlarını korumak için gerekli hak ve özgürlükleri sağlarken ve bu farklı hayat tarzlarından hareketle kendi düşüncelerini dile getirmeleri ve siyasal hayatın parçası olmaları için elzem prosedürel imkanları da sunar.

Müzakereci demokrasinin bu çalışmada irdelenen açmazları zorlayıcı olup liberal müzakereci demokrasinin güçlü-zayıf yanlarının anlaşılması ve teorik katkıların bir adım daha öteye taşınması için önemli düşünsel meydan okumadırlar.

Müzakereci demokrasi içerisinde farklı dünya görüşlerinden kaynaklanan makul anlaşmazlıklara yer vardır. Bu makul anlaşmazlıklar ve farklılıklar kamusal akıl ve iletişimsel eylem süreci içerisinde bireylerin birbirleriyle kuracakları karşılıklı fikir alışverişleriyle tarafsız siyasal değer ve ilkelere dayalı olarak kamusal alanda tartışılır. Müzakereci demokrasi sosyal ve kültürel hayat katmanlarında çatışan farklı değerlerin bir arada bulunmasına izin verirken farklı hayat tarzlarının birlikte yaşayabilmesi için ortaya çıkan sorunların çözümünde kamusal alanda geçerli siyasal ahlaki bir doğruya sahiptir.

Liberal müzakereci demokrasi, bu nitelikleriyle boğucu bir uyum vurgusundan ziyade farklılıkları, çoğulculuğu ve çok-sesliği içeren diyalogu ve tartışmayı önemseyen bir pozisyonu benimseyerek anlamlı bir birlikte yaşamayı sağlar ve sürdürülebilir kılar.

KAYNAKÇA

- BİLGİN, Mehmet F. (2007), “Çevirmenin Sunuşu”, **Siyasal Liberalizm** içinde, çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.VIII-XXIII.
- BOHMAN, James (1995), “Public Reason and Cultural Pluralism: Political Liberalism and the Problem of Moral Conflict”, **Political Theory**, Vol.23, No.2, ss.253-279.
- BUCHANAN, Allen (2007), **Justice, Legitimacy, and Self Determination**, Oxford University Press, Oxford.
- CANGIZBAY, Kadir (2002), **Çok-Hukukluluk, Laiklik ve Laikrasi**, Liberte Yayınları, Ankara.
- COHEN, Joshua (2003), “For A Democratic Society”, **The Cambridge Companion to Rawls**, eds. Samuel Freeman, Cambridge University Press, Cambridge:New York, ss. 86-138.
- DAHL, Robert A. (1996), **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev. Levent Köker, Yetkin Yayınları, Ankara.
- DAHL, Robert A. (2001), **Demokrasi Üstüne**, Çev. Betül Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- ESTLUND, David (1998), “The Insularity of the Reasonable: Why Political Liberalism Must Admit the Truth”, **Ethics**, vol.108, No.2, ss.252-275.
- GRAY, John (2003), **Liberalizmin İki Yüzü**, Çev. Koray Değirmenci, Dost Kitabevi, Ankara.
- GUTMANN, Amy (2003), “Rawls on The Relationship Between Liberalism and Democracy”, **The Cambridge Companion to Rawls**, Ed. Samuel Freeman, Cambridge University Press, Cambridge:New York, ss.168-199.
- HABERMAS, Jürgen (2001), **İletişimsel Eylem Kuramı**, Çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2005), **‘Öteki’ Olmak, ‘Öteki’yle Yaşamak**, Çev. İlknur Aka, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2009a), “ ‘Makul’ ‘Doğru’ya Karşı veya Dünya Görüşlerinin Ahlakılığı”, **Rawls-Habermas Tartışması Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar**, Sunan ve Der. Murat Özbek, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.137-171.
- HABERMAS, Jürgen (2009b), “ Akıl Kamusal ve Aleni Kullanımı Yoluyla Uzlaşma: John Rawls’un Siyasal Liberalizmi Üzerine Düşünceler”, **Rawls-Habermas Tartışması Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar**, Sunan ve Der. Murat Özbek, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.43-74.
- HABERMAS, Jürgen (2009c), **Doğalcılık ve Din Arasında Felsefi Denemeler**, Çev. Ali Nalbant, Yapı Kredi Yayınlar, İstanbul.
- HUSSAIN, Waheed (2012), “Nurturing the Sense of Justice: The Rawlsian Argument for Democratic corporatism”, **Property Owning Democracy: Rawls and Beyond**, Eds.: Martin O’Neill ve Thad Williamson, Blackwell, West Sussex, s.180-200.
- KANT, Immanuel (1984), **Seçilmiş Yazılar**, Çev. Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KANT, Immanuel (1999), **Pratik Akıl Eleştirisi**, Türkiye Felsefe Kurumu, 3.Baskı, Ankara.
- KOCAOĞLU, Mehmet (2015), John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları, 2. Baskı, İmaj Yayınları, Ankara.
- LARMORE, Charles (2003), “Public Reason”, **The Cambridge Companion to Rawls**, Ed. Samuel Freeman, Cambridge University Press, Cambridge:New York, ss.368-393.
- LARMORE, Charles (2008), **The Autonomy of Morality**, Cambridge University Press, Cambridge.
- LINZ, Juan J. (2008), **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çev. Ergun Özbudun, Liberte Yayınları, Ankara.

- NOZICK, Robert (2006), **Anarşi, Devlet ve Ütopya**, Çev. Alişan Oktay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- ÖZBANK, Murat (2009), “Neden Demokrasi? Düşünsel ve Vicdani Çeşitlilik Koşulları Altında Normatif Gerekeçlendirme ve Siyasal İstikrar Sorunu”, **Rawls-Habermas Tartışması Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar**, Sunan ve Der. Murat Özbek, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.15-39.
- QUONG, Jonathan (2011), **Liberalism without Perfection**, Oxford University Press, Oxford: New York.
- RAWLS, John (1971), **A Theory of Justice**, Original Edition, Harvard University Press, Cambridge:MA .
- RAWLS, John (2007), **Siyasal Liberalizm**, Çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SARTORİ, Giovanni (1996), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara.
- SEN, Amartya (2009), **The Idea of Justice**, Harvard University Press, Cambridge:MA.
- SOYKAN, Ömer Naci (2009), “Demokrasinin Açmazları Üstüne”, **Baykuş Dergisi**, Sayı:5, ss.115-127.
- TÜRK DEMOKRASİ VAKFI (1992), **Demokrasi Nedir?**, Çev. Levent Köker, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.

KAMU SEKTÖRÜNDE YOLSUZLUK RİSKİNİ ÖNLEYİCİ BİR ARAÇ OLARAK İÇ KONTROL SİSTEMİ

Mehmet ARIKAN

Malatya Büyükşehir Belediyesi
Mali Hizmetler Uzmanı
uzmanarikan@gmail.com

Serkan BENK

İnönü Üniversitesi İİBF
serkan.benk@inonu.edu.tr

ÖZET

Modern kamu yönetimi sistemi; etkili ve verimli kaynak kullanımı, stratejik plana dayalı yönetim sistemi, performans esaslı bütçeleme, saydamlık, hesap verilebilirlik, liyakat esaslı personel rejimi gibi kavramlarla kendi felsefesini oluşturmuştur. Bu felsefe; görev, yetki ve sorumlulukların net bir şekilde belirlendiği bir yönetim öngörmüş; raporlama sistemlerinin, bilgi teknolojilerinin, analiz ve yorumlama tekniklerinin ön plana çıkarıldığı; yöneticiye güvenle karar alma ve uygulama imkânı sağlamayı hedefleyen mekanizmalar yaratmıştır. Temelleri özel sektöre dayanan iç kontrol, modern kamu yönetimi sistemine dâhil olarak, ihtiyaçlara göre güncellenebilen dinamik yapısı ile günümüzdeki şekline kavuşmuştur. Yolsuzlukların engellenebilmesi, kamusal ihtiyaçların belirlenerek kaynakların planlı bir şekilde bu alanlara kanalize edilebilmesi, riskli alanların tespit edilerek yönetilmesi ve idarenin kamuoyu önündeki imajı, etkin bir şekilde işleyen iç kontrol sisteminin kazanımlarıdır.

Bu çalışmada, COSO modelini esas alan iç kontrol sisteminin yolsuzluk suçlarının önlenmesindeki etkileri anlatılmaya çalışılmıştır. Literatür taraması yapılarak, iç kontrol ve yolsuzluk suçları arasındaki ters yönlü ilişki ele alınmıştır. Geleneksel denetim sistemlerinin eksikliklerinden kaynaklanan finansal ve yönetsel skandallar, tarihsel örneklerle ele alınarak; yolsuzluk riski taşıyan alanların, iç denetim, raporlama, kontrol, iletişim, liyakat esaslı personel rejimi, saydamlık, hesap verebilirlik, etik ilkeler ve bilgi yönetimi sistemleri gibi mekanizmalarla; nasıl ıslah edilebilecekleri üzerinde durulmuştur. Modern kamu yönetimi sistemi içerisinde iç kontrolün içselleştirilememesi, bu konuda farkındalık yaratılamaması ve geleneksel yönetim anlayışının evirilememesinin; iç kontrolün etkinliği ve işlerliğinin önündeki en temel sorunlar olduğuna dikkat çekilerek; bu sorunların nasıl bertaraf edilebilecekleri konusunda birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İç Kontrol, COSO, Yolsuzluk, Denetim

INTERNAL CONTROL SYSTEM AS A TOOL FOR PREVENTION OF CORRUPTION RISK IN PUBLIC SECTOR

ABSTRACT

Modern public administration system has created its own philosophy with concepts such as effective, economical and efficient usage of resources; management system based on goals and strategic plans; performance based budgeting, transparency, accountability, and merit based personnel regime. This philosophy foresees a management in which the duties, authority and responsibilities are clearly defined; foregrounds reporting systems, information

technologies, techniques of analysis and interpretation; and creates mechanisms targeting to make confident decision making and implenting possible for managers. Internal control, which was actually originated from private sector, was merged with public administration and by its dynamic structure that can be updated according to today's needs, it has gained its present content. Prevention of corruption, determination of public needs and channeling resources to these areas in a planned manner, identification and management of risk areas and the image of managers are all the results of an effectively functioning internal control system.

In this study, the internal control system based on COSO's effects of for prevention of corruption were covered. In this scope, literature was reviewed and the negative relationship between internal control and corruption crimes was examined. The financial and managerial scandals arising from the deficiencies of traditional inspection systems are examined with historical examples and discussed how these deficiencies can be resolved by mechanisms like internal audit, reporting, control, communication, merit-based personnel regime, transparency, accountability, ethical principles and information management systems. By pointing out that the most fundamental problems in front of efficiency and functioning of internal control are inability to internalize internal control within the modern public administration system, the inability to raise awareness at this topic and the inability of evolving traditional management approach; some suggestions were developed to eliminate these problems.

Keywords: Internal Control, COSO, Corruption, Audit.

1. GİRİŞ

Toplumsal yaşam, büyük ölçüde; savaşlar, ekonomik bunalımlar, coğrafi keşifler, teknolojik gelişmeler ve son zamanlarda ise özellikle küreselleşme olgusu ile şekillenmektedir. Devlet, toplumsal yaşamı şekillendiren tüm bu olayları ya bizzat kendisi yönetmiş ya da bu olayların olumsuz sonuçlarını bertaraf edebilmek için paternalistik bir bakış açısıyla karşı-politikalar üretmiştir. Bu amaç doğrultusunda özellikle “sosyal devlet” veya “refah devleti” gibi kavramların ortaya çıkması ile birlikte, devlet; toplumsal huzuru, barışı ve adaleti tesis edebilmek için; gelir düzeyi ve dağılımına, vergileme tekniklerine, kalkınma planlarına, sosyal güvenliğe ilişkin düzenlemelere, gerekirse doğrudan fiyatlara ve ürünlere müdahale etmeye başlamış ve dolayısıyla kamu harcamalarının artmasına neden olmuştur. Kamu harcamalarındaki bu artışlara paralel olarak, şeffaflık; etkili, ekonomik ve verimli kaynak kullanımı gibi kavramlar daha önemli hale gelmiştir. Çünkü ortak ihtiyaçların, ortak kaynaklar ile finanse edilmesi gerekliliği; yeryüzündeki en ilkel topluluklardan, günümüzün en modern organizasyonlarına kadar geçen tüm zamanlarda, insanoğlunun; kontrol etme, denetleme ve kontrol edilme gibi kavramlarla iç içe olmasını gerekli kılmıştır.

Klasik denetim ve teftiş anlayışları, çok eskilerden beri var olmasına rağmen, kullandığı geleneksel enstrümanlar nedenleriyle; performans esaslılık, etkililik ve ekonomiklik, stratejik planlama gibi modern mali yönetimin bileşenlerine tam anlamıyla uyum sağlayamamış, ihtiyaçlara yeterince cevap verememiştir. Tam da bu noktada; yönetim bilgi sistemleri, insan kaynakları yönetimi, usulsüzlükle mücadele prosedürleri, kurumsallaşma odaklı faaliyetler, maddi olmayan kontroller ve risk yönetimi gibi birçok aracın; bütçe ve kamu harcamalarının kontrolü ile birleştirildiği; modern, güncel ve 21. yüzyılın kamu yönetimi alanındaki entelektüel bir başarısı olarak nitelendirilebilen iç kontrol uygulamalarına dikkat çekmek yararlı olacaktır.

İç kontrol sistemi, israf ve yolsuzlukların önüne geçmeyi, performans odaklı kaynak kullanımını, riskli alanların belirlenmesini ve bu risklerin yönetilebilmesi için gereken planları ortaya koyabilme kabiliyetini, mali saydamlığı, hukuka uygunluğu, raporlamayı, plan ve programlama esaslı çalışmayı ve liyakat esaslı kurumsallaşmayı hedefleyen süreçler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikli ya da tek amacı yolsuzlukla mücadele değildir. Sistemin varlığı ile planlanan amaç, en genel tanımı ile

idarenin, hedeflediği amaçlarını elde etmesi sürecinde, makul güvence sağlayabilmektir. Fakat bunun bir gerekliliği de tabii olarak, ilgili idarenin yolsuzluklardan arındırılmış olmasıdır.

Bu çalışma, iç kontrol sisteminin; yolsuzlukları önleme konusundaki etkilerini incelemeyi hedeflemektedir. Belirtilen amaç doğrultusunda öncelikle iç kontrol sistemi ve yolsuzluk kavramları hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise iç kontrol sisteminin yolsuzluklar üzerindeki olası etkileri iç kontrol sisteminin bileşenleri itibarıyla değerlendirilmiştir. Son olarak çalışma sonuçlandırıcı düşünceler ile tamamlanmıştır.

2. İÇ KONTROL SİSTEMİ

İç kontrol tanımlamalarının büyük bir çoğunluğu; risk yönetimi, taşınır ve taşınmaz mal varlıklarının kayıt altına alınarak muhafaza edilmesi, muhasebe işlemlerinin doğru ve tutarlı olması, bütçenin verimli ve planlı bir şekilde kullanılması ve performans esaslılık, mevzuata uygunluk, hesap verebilirlik ve mali saydamlık kavramları ekseninde şekillenmiştir.

İç kontrolün kökleri vergiler kadar eskiye dayanmaktadır. Eski Mısır, Babil, Hititler ve Eski Yunan'da; farklı isimler altında vergilerin toplandığı bilinmektedir (Öztürk, 2015: 4816). Tarihi verilerin, denetimin 5000 yıl öncelere, Ninova kentine kadar dayandığını göstermesi (Sharkansky, 1991: 5) ve yine Eski Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinde kamu kaynaklarının kontrol edildiğini gösteren kanıtların olması, vergi denetimi mekanizmasının çok eskilere dayandığını göstermektedir (Khan, 1995: 15). O dönemlerde, vergilerin tahsili ve harcanması, kralların izin verdiği ölçüde denetlenmiştir. Düzenli bir vergi sisteminin olmaması, var olan vergilerin arazi ve özellikle savaş dönemlerinde alınması, vergilerin dini bir gereklilik olarak görülmesi ve düzenli memuriyetin olmaması gibi nedenler de göz önüne alınırsa; denetim mekanizmalarının ne kadar zayıf olduğu anlaşılabilir.

13. yüzyılda, İtalyan kent devletlerine dayanan modern vergileme tekniklerinin ortaya çıkması (Gürkan, 2014: 45), vergilerin düzenli hale gelmesi ve vergileme sistemlerinin aynı ekonomi yerine nakdi ekonomi sistemi üzerine inşa edilmesi; kontrol edilebilirliği artırmıştır. Hesap yargılamalarının yapıldığı organlar olan Sayıştayların temelleri de yine o yıllarda atılmıştır (Köse, 2007: 20). İlerleyen yıllarda Rönesans hareketlerinin başlaması, büyük toplumsal değişimlere sahne olmuş ve özellikle 14. yüzyıl İngiltere'sinde ve Avrupa'da eğitime verilen önem (Gümüş, 2010: 30), 1789 yılında meydana gelen Fransız Devrimi'nin temellerini oluşturmuştur. Bu dönemde, mutlak monarşilerin yıkılarak yerine cumhuriyet sistemlerinin kurulması, dönemin kamu yönetimi alanındaki başlıca dönüşümleridir.

Kamu yönetiminde, klasik denetim anlayışı, 1930'lu yıllara kadar egemen olmuştur. Bu anlayış; hata bulmaya yönelik kurgulanması, düzeltme işlevini yerine getirememesi, performans ölçümü yapamaması, hata veya usulsüzlüklere anlık müdahalelerde bulunamaması nedenlerinden dolayı eleştirilmiştir. Küreselleşme, hukuk kurallarının evrenselleşmesi, plan, program ve performans esaslı çalışmanın ön plana çıkması, kurumsal itibar ve güvenilirliğin sağlanması ihtiyacı gibi faktörler; idarelerin kendi faaliyetlerini kontrole tabi tutarak, hatalarını ve eksikliklerini en aza indirmeleri yönünde bir anlayış değişikliğine gidilmesini gerekli kılmıştır.

Bu anlayış değişikliğini zorunlu kılan gelişmelerden bir tanesi, I. Dünya Savaşı sonrasında, ABD'deki küçük şirketlerin bir araya gelerek tekelleşmeleri ve ekonomiyi yönetmeleridir. Çünkü 1929 bunalımının en büyük nedenlerinden biri olan bu tekelleşme hareketleri; finansal riskler gözardı edilerek gerçekleştirilmiş ve iflas eden bir holding dahi, ekonomik dengeleri alt üst etmeye yetecek

büyükliklere ulaşmıştır. Bankacılık alanında var olan düzenlemelerin yetersiz olması ise krizi tetikleyen diğer nedenler arasındadır (Okur, 2012: 20).

1929 bunalımından sonra yaşanan sosyo-ekonomik tahribatların düzeltilebilmesi amacıyla Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuştur (Erdoğan, 2009: 8-9). Kurul, 1934 yılında, bütün şirketlerin muhasebe raporlarını detaylı bir şekilde kayda almasını ve iç mekanizmalarla kontrol edilmesini zorunlu kılan bir yasa çıkarmıştır (Saia, 1992: 6).

1939 yılına gelindiğinde, tıp ve eczacılık alanlarında faaliyet gösteren ve dünyanın sayılı şirketleri arasında olan, New York Borsası'na kayıtlı McKesson-Robins şirketinin yönetimi, kurulan sahte bir firma ile Philip Musica tarafından ele geçirilmiş ve dünya tarihinde tek bir kişi tarafından gerçekleştirilen en büyük finansal dolandırıcılık olaylarından biri gerçekleşmiştir. ABD, bu skandal sonrasında, denetim ve kontrol standartlarını değiştirmiş ve şirketler için; “yönetimlerinde yer almayan üyelerden oluşacak denetim komitelerinin kurulmasını” isteyerek, bağımsız denetim kavramına vurgu yapmıştır (Çatıkkaş, 2012: 1-24). 1949 yılında ise “İç Kontrol-Koordineli Sistemin Öğeleri, Yönetim ve Bağımsız Mali Müşavirler İçin Önemi” ismiyle, iç kontrole ilişkin ilk çalışmasını yayımlamıştır (Erdoğan, 2009: s. 8).

1970'li yıllarda, ABD'de meydana gelen, Başkan Richard Nixon'ın istifası ile sonuçlanan ve kamu kaynaklarının hukuka aykırı bir şekilde yabancı hükümet yetkililerine aktarıldığını gösteren Watergate skandalı ortaya çıktı. Skandal, kamu kaynaklarının hukuka aykırı bir şekilde yabancı hükümet yetkililerine aktarıldığını ortaya koyuyordu. 1977 yılında, bu tür yolsuzlukların önüne geçmek adına Yabancı Yolsuzluk Kanunu yürürlüğe girdi. 1980'li yıllarda iç kontrolün ana temasını oluşturan bu kanunun ardından, 1985 yılında Hileli Mali Raporlama ile ilgili, Treadway Komisyonu¹ olarak da bilinen, Ulusal Komisyon kurulmuş ve 1992 yılında “İç Kontrol Bütünleşik Çerçeve” başlıklı bir rapor yayımlamıştır. COSO² iç kontrol modeli olarak da bilinen bu rapor; esasen, özel sektörde uygulanmak üzere geliştirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve INTOSAI³ tarafından kullanılan ve en yaygın olan sistemdir.

İç kontrol kavramının ilk kez geliştirildiği COSO, iç kontrolün tanımını; bir organizasyonun faaliyetlerinin etkinliğini sağlamak, yasalara ve düzenlemelere uygunluğunu tesis etmek, finansal raporlama sistemlerini güvenilir hale getirmek ve hedeflerinin gerçekleşmesine makul bir güvence sağlayabilmek için oluşturulan ve uygulanan bir süreç, şeklinde yapmıştır (Saltık, 2007: 6-13).

ABD Sayıştay'ı, COSO modelini temel alarak, kendi iç kontrol standartlarını hazırlamış ve 2000 yılında kullanmaya başlamıştır. INTOSAI ise yine COSO modeline dayanan iç kontrol standartları

¹ Başkanının adıyla adlandırılan (James C. Treadway) Treadway Komisyonu ya da Sahte Mali Raporlama Ulusal Komisyonu, 1985 yılında kurulmuştur. Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü (AICPA), Amerikan Muhasebeciler Birliği (AAA), Uluslararası Finans Yöneticileri (FEI), İç Denetçiler Enstitüsü (IIA) ve Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü (IMA), komiteyi oluşturan organizasyonlardır. Treadway Komisyonu, sahte mali raporların nedenlerini araştırır ve yaşanma olasılıklarını minimize etmeye çalışır. Komisyon, kendi bünyesinde, bir çalışma grubu oluşturmuştur. Destekleyici kurumların, iç kontrol sisteminin kurulması ve etkinliğinin değerlendirilmesi amacıyla yönelik olarak bir proje kapsamında çalışmaları kararlaştırılmıştır. Bu proje kapsamında, Treadway Komisyonunu Destekleyen Kuruluşlar Komitesi, 1992 yılında, “COSO İç Kontrol Modeli Standartları”nı yayımlamıştır. Detaylı bilgi için bkz:

<<http://kontrol.bumko.gov.tr/TR,2185/coso-hakkinda.html>> (10.01.2016).

² Committee of Sponsoring Organizations of Treadway Commission, Treadway Komisyonunu Destekleyen Kuruluşlar Komitesi, (COSO)

³ International Organization of Supreme Audit Institutions, Yüksek Denetim Kurumları Örgütü, (INTOSAI).

taslağını kabul etmiş, üye ülkelerden alınan görüş ve önerileri de dikkate alarak; 2004’de, Kamu Sektörü İçin İç Kontrol Standartları Kılavuzunu yayımlamıştır (Saltık, 2007: 11).

COSO, 2013 yılında; kurumsal yönetimin artan önemi, risk esaslı yönetimin ön plana çıkması ve yasal düzenlemelerin paralelinde bir sistem dizayn edilmesi arzusu ile suiistimallerin tespitine ve önlenmesine yönelik beklentiler doğrultusunda güncellenmiştir. Bu güncellemeler sonrasında yönetim kavramı ön plana çıkarılmış ve finansal olmayan raporlama sistemlerine de önem verilerek yolsuzluklarla mücadele konusuna daha fazla yer ayrılmıştır (Ersin, 2013).

3. YOLSUZLUK KAVRAMI

Yolsuzluk kavramına ilişkin en genel tanımlama, Dünya Bankası tarafından yapılan; *kamusal gücün özel kazançlar için kötüye kullanılması*, ifadesidir diyebiliriz (Baldemir, 2009: 50). 1999 yılında imzalanan Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadele Özel Hukuk Sözleşmesinde, yolsuzluk kavramı; *“bireylerin, görevlerini yerine getirirken sergiledikleri davranışların yasalara uygun olmaması, rüşvet veya rüşvet gibi yasal olmayan her türlü maddi ya da manevi menfaatin talep edilmesi, teklif edilmesi, verilmesi veya kabul edilmesi”* olarak tanımlanmıştır.

Yolsuzlukları çeşitli şekillerde sınıflandırılabiliriz. Mesela, 2014 yılının Eylül ayında, St. Petersburg’da, G20 liderlerine dağıtılan bir dokümanda, üçlü bir ayrıma gidilmiştir. Bunlardan birincisi rüşvet, ikincisi kamu varlıklarının özel kullanıma aktarılmasıdır. Sonuncusu ise himayeci yolsuzluk denilen ve kayırmacılık olarak da adlandırılan yolsuzluk türüdür (Kongar, 2014). Vito Tanzi ise merkezi yönetim-yerel yönetimlerde yolsuzluklar, bürokratik-siyasi yolsuzluklar ve nakdi-ayni yolsuzluklar şeklinde bir sınıflandırmaya gitmiştir. (Tanzi, 1998: 9-10). İlâveten birçok yolsuzluk sınıflandırılması yapılabilir. Yolsuzluk türlerinin, suçun işlenmesine neden olan, yani karşılığında elde edilen ya da edilecek olan kazanımlar temelinde incelenmesi, konunun anlaşılması açısından daha yararlı olabilir. Bunlardan ilki, ekonomik çıkarların ön planda olduğu, maddi kazanç elde etme dürtüsüyle gerçekleştirilen; rüşvet, zimmet ve irtikâp gibi eylemlerin oluşturduğu ekonomik yolsuzluklardır. Diğer ise temelinde maddi kazanç elde etme amacı gütmeyen; seçmen, politikacı, bürokrat ya da baskı ve çıkar gruplarının; kendi çıkarlarını korumak, yetki alanlarını genişletmek veya mevcut yetkilerini artırmak amacıyla, yetki ve statülerini hukuka aykırı olarak kullandıkları siyasal yolsuzluklardır.

Ekonomik yolsuzluklar bağlamında; rüşvet, irtikâp ve zimmet; kamuda en çok görülen suç tipleridir. Kontrol mekanizmalarının zayıf olduğu alanlarda, vatandaşlar, kanuna uygun olmayan haksız taleplerini rüşvet mekanizmasıyla elde etmeye çalışırlar. İrtikâp suçunda ise kamu görevlisine yarar sağlayan ya da sağlamayı vaat eden kimse, aslında suç işleme kastı ile hareket etmemektedir. Çünkü kendisi, zaten haksız bir yarar sağlamayı hedeflememektedir. Kişi; hakkı olan bir kazanımı elde etmek ve hukuka uygun bir işlemin gerçekleşmesini ya da vaktinde gerçekleşmesini istemektedir. Bu isteğinin karşılığı olarak da kamu görevlisi, talep sahibini, ondan bir menfaat sağlayabilmek veya menfaatin vaat etmesini sağlamak için zorlamakta veya ikna etmeye çalışmaktadır ya da ikna etmiştir. Bu yolsuzluk tipinin, eğitim seviyesinin düşük olduğu toplumlarda daha çok görülmesi normaldir. Çünkü böyle toplumlarda hak arama ve hesap sorma bilinci, gelişmiş toplumlara göre daha zayıftır. Bununla birlikte; idarelerde yürütülen faaliyetlerin hangi süreçlerden geçeceğinin önceden belirlenmemesi ve vatandaşın bilgisine sunulmaması ise irtikap suçunu artıran diğer nedenler arasındadır.

Taşınır kayıt ve bilgi-işlem sistemlerinin zayıf olması ile birlikte memur sorumluluklarının net bir şekilde belirlenmemiş olması da memurların görevleri nedeniyle kendilerine teslim edilmiş olan

malları zimmetlerine geçirmelerine ya da bu mallar üzerinde şahsi tasarruflarda bulunmalarına imkân sağlar.

Siyasal yolsuzluklar, alınan siyasal kararlar sonucunda; kamu kaynaklarının kullanım yerlerini ya da nasıl kullanacağını belirleme yetkisine sahip otoritelerin, hukuk kurallarını ihlal etmek suretiyle ve çoğunlukla da temelinde maddi kazanç elde etme gayesi gütmekten, bu yetkilerini üçüncü kişilerle çıkar ilişkilerine girmek amacıyla kullanmalarını ifade eder (Adaman ve Çarkoğlu, 2014: 13). Rant kollama, lobicilik, siyasal güç ve yetkinin kamu kaynaklarının azalmasına yol açacak şekilde yandaşlar lehine kullanma, liyakat ilkesi göz önüne alınmaksızın akraba, eş dost ya da siyasi birlikteliği olan kişiler lehine nepotizm ve kronizm gibi kavramlarla kadrolaşmaya imkân sağlama, kamu kuruluşlarının örgütlenme yapısını ve yatırımlarını seçilme aracı haline getirerek fayda/maliyet analizi yapmaksızın yönlendirme ve kullandırma; seçim dönemlerinde kendisini finanse eden şirketleri, seçildikten sonra kamu kaynaklarından yararlandırmak suretiyle çıkar sağlamak, siyasal yolsuzluklara örnek olarak gösterilebilir.

3.1. Yolsuzluğun Nedenleri

Temelinde eğitim seviyesinin düşük olması, denetim ve kontrol eksiklikleri, demokrasinin gelişmemiş olması, hukuk düzenindeki boşluklar gibi birçok neden olan yolsuzluk suçları, neredeyse insanlık tarihi kadar eskidirler. Sümerolog Veysel Donbaz tarafından çözülen, “Sümer Okul Günleri” isimli bir tablet, rüşvetin MÖ 4000 yıllarına kadar uzandığının delili niteliğindedir. Tablette, başarısız bir öğrencinin, ailesi tarafından öğretmene hediye ve yiyecekler sunulduğu ve bu öğrencinin birdenbire sınıfın en başarılı öğrencisi ve hatta şefi olduğu anlatılır (Biber, 2013). Orta Çağ Fransa’sında “pot de vin “(şarap testisi) kelimesinin, günümüz Fransızca’sında “rüşvet” kavramına karşılık gelmesinin nedeni, Orta Çağ’da şarabın çok değerli olması ve devlet memurlarına veya krala yakın olan kimselere hediye olarak sunulmasıdır (Öner, 2005: 40).

MS 1020-1086 tarihleri arasında yaşayan Çinli düşünür Wang An Shih’e göre; yolsuzluğun temeli, insanların ve yasaların kötülüğüne dayanır. Wang, insanoğlunu; yüksek ahlaklı ve düşük ahlaklı olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ona göre tehlike, düşük ahlaklıların, devletin başına gelmesidir (Khondker, 2004: 9).

Eğitim düzeyinin düşüklüğü, sivil toplum örgütlerinin yetersizliği, yolsuzluğu destekleyen ve normalleştiren kültürel altyapı; demokrasinin gelişmesinin önündeki en büyük engellerdendir (Yardımcıoğlu, Yahya, Ada, 2014: 174). Demokrasinin zayıf olduğu toplumlarda, hesap sorma mekanizmaları etkin işlemez. Oysaki gelişmiş demokrasiler, yolsuzlukları çoğunlukla bertaraf etmişlerdir ve elde edilen sonuçlar; arzu edilen demografik yapıdan, zengin ve istikrarlı büyümeye kadar bir bütün halinde kalkınmayı teşvik etmektedirler (Paldam, 2002: 215-240).

Siyasetçiler, büyük oranda; performans ve liyakat gibi kriterleri dikkate almazlar ve devlet kadrolarını kendi menfaatleri doğrultusunda dizayn etmelerinin, normal ve olağan olduğu düşünürler (Çulpan, 1980: 39). Politik bir yolsuzluk türü olan bu durum sonucunda, bürokratlar; kendilerine, hakları olmadığı halde makam tahsis eden bu siyasetçilerin menfaatlerini, kamu menfaatlerinin önünde tutma eğilimindedirler.

Yolsuzluk suçları, hukuk sistemlerinin zayıf olduğu gelişmekte olan ülkelerde veya geçiş ekonomilerinde daha çok görülmektedir. Politik patronaj ilişkileri çerçevesinde yargı ve hukuk sisteminin şekillendirilmeye çalışılması, yargı bağımsızlığının tesis edilememiş olması, bürokratik süreçlerin uzaması ve sonuç odaklı çalışılmaması yolsuzluk suçlarını artıran nedenler arasında sayılabilirler.

Teftiş birimlerinin, teftiş standartlarını belirleyen ortak kuralları ya da bu standartları ortaya koyacak ve takip edecek ortak ve üst bir yapılarının olmaması, her kurum için ayrı ayrı standartlar belirlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Her kurumun kendi görev alanına ilişkin standartlar belirlemesi, kamu yönetimini bir bütün olmaktan çıkarmakta ve koordinesiz, ayrıksı yapılanmalara zemin hazırlamaktadır (Soyupek, 2015: 153). Tüm bu olumsuzluklar; yolsuzluğu doğrudan artıran, teşvik eden ya da ortaya çıkmasını engelleyen nedenler olarak sıralanabilir.

3.2. Yolsuzluğun Etkileri ve Sonuçları

Yolsuzluk suçlarının etki ve sonuçlarının ne derece önemli olduğunun anlaşılması açısından, bazı filozof, yazar ya da yöneticilerin eserlerinden örnekler vermek faydalı olacaktır. Mesela; Kautilya, yolsuzluk yaptığı tespit edilen kişilerin bu görevlerinden uzaklaştırılmaları ve hatta sürgün edilmeleri gerektiğini, düşünmektedir (Shamasastri, 1915: 93-94). Aristo, MÖ 350 yıllarında, “Politika” adlı eserinde, bütün parasal işlemlerin halkın gözü önünde gerçekleşmesini ve kayıt altına alınması gerektiğini vurgulamıştır (Karluk, 2013). Bu düşünce, belki de mali saydamlık kavramının temellerini oluşturmaktadır. İlk çağın en önemli hukuk kaynaklarından birisi olan Hammurabi ve Oniki Levha kanunlarında, Platon, Dante ve Shakespeare’in eserlerinde, yolsuzluk suçları ele alınmıştır.

1995 yılında James D. Wolfensohn’ın, Dünya Bankası başkanı olması ile birlikte; yolsuzluklarla mücadele etkin bir politika izlenmeye başlanmıştır. 1996 yılında gerçekleştirilen Dünya Bankası ve IMF ortak toplantısında; yolsuzluk, toplumlara çürüten bir kanser ve yoksulluğun nedeni olarak gösterilmiştir. Dünya Bankası, yolsuzlukları; sürdürülebilir kalkınmayı engelleyen, yoksulluğu artıran, makroekonomik istikrarsızlıklara neden olan, yabancı yatırımları azaltan ve tüm toplumlarda görülebilen küresel bir sorun olarak nitelendirmiştir (Akçay, 2004: 115-119).

Yolsuzluk suçları, toplumların; ekonomik ve sosyal yönlerden gelişmesinin önünde büyük engeller oluştururlar. Ekonomik anlamda haksız rekabet oluşmasına neden olarak, hizmet kalitesini düşürürler (Özsemerci, 2003: 12-19). Fayda maliyet analizlerine dayanmayan ve büyük kaynak kullanımlarını gerektiren verimsiz projeler, kamu harcamalarının bileşimini bozar ve verimlilik kaybına yol açarlar. (Algan, Tekin, Aktakas; 2014: 2). Sosyal anlamda ise bu suçlar toplumun, devlete olan güvenini zedelerler. Bu suç tipleri, çoğunlukla şahsi çıkarların, toplumsal çıkarlara üstün tutulması anlayışına dayandıkları için, toplumdaki görev ve sorumluluk duygularını alt üst ederler. Yasal otoriteye karşı duyulan saygıya zarar verir, hükümet ile vatandaşları karşı karşıya getirirler. Yasa dışı faaliyetlerde bulunma alışkanlığı, zamanla daha geniş kesimlere transfer edilir ve etkileri; ülke sınırlarını aşacak derecede büyük olur (Özsemerci, 2003: 12-19).

Yolsuzluk suçları, ilk bakışta birbirleriyle bağlantısı olmadığı düşünülen birçok toplumsal olayla neden-sonuç ilişkisi içindedir. IMF’nin yaptığı bir araştırma; bir ülkenin 0 ila 10 aralığındaki yolsuzluk algılama endeksindeki bir birimlik olumsuz artışın; kişi başı GSMH’de %0,3 ile 1,8; yatırımların GSMH’ye oranında %1 ile 2,8 ve yoksulların gelirinde ise %2 ile 10 arasında bir düşüşe sebep olduğunu göstermektedir. IMF verilerine göre, yolsuzluk algılama endeksi azaldıkça; eğitim ve sağlık harcamalarında azalma, bebek ölüm oranlarında ise artış meydana gelmektedir (2002’den aktaran, Tarhan, vd., 2006: 73). Yine 152 ülke için 1960-1992 dönemini ele alan bir büyüme modeli çalışmasında; Ehrlich ve Lui⁴, bürokratik yolsuzluk ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişler; beşerî sermaye yatırımının ekonomik büyümenin kaynağı olduğunu, yolsuzlukların politik sermaye yatırımını artırdığını, beşerî sermaye yatırımlarını ise azalttığını ortaya koymuşlardır. Yolsuzlukların,

⁴ Isaac Ehrlich, Amerikalı bir ekonomisttir. New York Eyalet Üniversitesi Ekonomi Bölümü Başkanıdır. Francis T. Lui ise Hong Kong Üniversitesi’nde profesör olarak görev yapmaktadır.

kişi başına düşen gelir seviyesi ile negatif bir ilişki içinde olduğunu tespit etmişlerdir (Ehrlich, Lui;1999: 286-290).

Dünya Bankası Eski Başkanı Paul Wolfowitz, görevde bulunduğu 2006 yılında, Dünya Bankası'nın en önemli hedeflerinden birisinin, gelişmekte olan ülkelerdeki yolsuzlukla mücadele olduğunu ifade etmiş ve bu ülkelere yapılan kalkınma yardımlarını, kendi çıkarları doğrultusunda kullanan yöneticileri hedef almıştır. Wolfowitz'in bu düşüncesinin temelinde, kendisinin, Endonezya'da Amerikan Büyükelçiliği yaptığı dönemde bu ülkeye yapılan kalkınma yardımlarının, yolsuzluklardan dolayı yoksullara istenilen düzeyde yarar sağlamadığına tanıklık etmiş olması yer almaktadır. (Zwadzky, 2006). Gelişmemiş ülkelerdeki yolsuzluk algısı arttıkça, yardım eden ülke ya da kuruluşlar nezdinde; bu yardımların, hedeflerine ulaşmadığı ve yöneticilerin bu kaynakları keyfi bir şekilde kullandığı algısının yerleşmesi kaçınılmaz olacaktır.

4. İÇ KONTROL SİSTEMİNİN BİLEŞENLERİ VE YOLSUZLUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İç kontrol, birbirleriyle bağlantılı olan; kontrol ortamı, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim, risk değerlendirme ve izleme olmak üzere; beş bileşenden meydana gelir. Bu bileşenler, idarelerin; iç kontrol sistemlerinin meydana getirilmelerinde, takiplerinde ve elde edilen sonuçların analiz edilmelerinde dikkate almaları gereken ana kuralları göstererek; tutarlı, kapsamlı ve standart bir kontrol sisteminin uygulanmasını amaçlamaktadır (Kamu İç Kontrol Standartları Tebliği⁵, 2007). Kontrol ortamı bileşeni, yolsuzluk riskinin olduğu hassas görevleri ortaya koymaktadır. Kontrol faaliyetleri bileşeni, yolsuzluk ve usulsüzlük riski yüksek olan alanlarda görevler ayrılığını öngören kurallar ortaya koymakta ve yolsuzlukla mücadele prosedürlerinin oluşturulmasını tavsiye etmektedir. Risk yönetimi, usulsüzlüğün ve yolsuzluğun olabileceği alanlardan yola çıkarak, risk tespiti yapılmasına imkân sağlamaktadır. Bilgi ve iletişim standardı ise hesap verebilirliğin sağlanmasını, hataların ve yolsuzlukların bildirilmesini öngören yöntemler konusunda idarelere rehberlik sağlamaktadır. İzleme standardı, tüm bu sistemin bütünüyle takip ve kontrol edilmesini öngörmektedir. Amaçlanan kontrol sisteminin kurulması; hesap verilebilirliği, mali saydamlığı, kurumsallığı; liyakat ve uzmanlaşmaya dayalı görev, yetki ve sorumluluk paylaşımını; zamanında ve doğru veri edinebilme imkânını, stratejik kararların en doğru bilgiler ışığı altında alınabilmesini, etkin risk yönetimini; hata, hile ve yolsuzlukların önüne geçilmesini sağlayacaktır. İyi bir yönetim modelinin temellerini oluşturan tüm bu özellikler, aslında birbiriyle doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantılıdır. İç kontrolü oluşturan bileşenler ve bu bileşenlerin üzerine inşa edildiği standartların, yolsuzluk suçları ile olan ilişkilerinin ele alınacağı bu bölümde; herhangi bir bileşen ya da standardın, uygulama alanı olan idareye sağlayacağı bütün olumlu katkılarından ziyade, yolsuzluk suçlarının önlenmesi hususundaki önem ve kabiliyeti, odak noktası olacaktır.

4.1. Kontrol Ortamı

Kontrol ortamı bileşeni, iç kontrolün diğer bileşenleri için temel oluşturur, yani; iç kontrol sistemi bir bakıma, kontrol ortamı bileşenin üstüne inşa edilir. Bu bileşen, kurum çalışanlarında, iç kontrol bilincinin oluşması için gerekli kurumsal alt yapının oluşturulmasını öngörmektedir. Kontrol ortamı bileşeni ile hedeflerin bilindiği, görev ve sorumluluk paylaşımının yapıldığı, kurumsal yapının içselleştirildiği, personel yönetimi sisteminin objektif kriterlere bağlandığı,

⁵ Bundan sonra "Tebliğ" olarak anılacaktır.

yöneticilerin ve personelin etik değerlere bağlı ve uzmanlaşmaya dayalı bir çalışma ortamı hedeflenir (Kamu İç Kontrol Rehberi⁶, 2014: 7).

Kontrol ortamı bileşeni iyiyi ve ideal davranışları ortaya koymayı hedefleyen etik değerlerin ortaya konmasını öngörür, kamu görevlilerinin uymaları gereken davranış standartlarını ve ilkelerini ifade eder. Mesela; kamu görevlilerinin hesaplarında meydana gelen artışların neden kaynaklandığının ve gayrimenkul edinimlerinin nasıl finanse edildiğinin memur tarafından izah edilmesini gerektiren kuralların belirlenmesi; şüpheli ve olağandışı artışların inceleme altına alınarak, hukuka aykırı olası bir çıkar ilişkisinin ortaya çıkarılmasını ve cezalandırılmasını sağlayacaktır.

Kontrol ortamı, kurum içerisindeki görev dağılımının belirlenmesini, hesap verme sorumluluğunun benimsenmesini, bu mekanizmaların işleyişini sağlayacak raporlama sistemlerinin kurulmuş olmasını ve sorumlulukların görevler ayrılığı ilkesi çerçevesinde belirlenmiş olmasını öngörmektedir. Sorumlulukların belirlenmiş olması, yolsuzluk suçlarının ortaya çıktığı alanlarda görev yürüten personellerin net bir şekilde ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır.

20. yüzyılın başlarına tekabül eden ve temelleri ABD’de atılan, düzensizlik ve kişiselliğin yerini alan akılcılık ve kural geliştirilmesi felsefesine dayanan sistemleştirici bakış açısı, insan kaynakları alanında öne çıkan başlıca gelişmedir (Wastı, Üsdiken; 2002: 6). Bu gelişmelerden hareketle, kontrol ortamı bileşeni; insan kaynakları politikasının liyakat esasına dayandırılmasını tavsiye etmektedir. Özellikle, üst yöneticilere istihdam süreci konusunda geniş yetkilerin verildiği kurumlarda, bu sürece azami hassasiyet gösterilmelidir. Personele göre iş tanımı belirlenmemeli, ihtiyaçlar doğrultusunda personel aranmalıdır. Görev tanımlarının yapılmış olması, gri alanları bertaraf ederek; gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin yetki ve sorumluluk alanlarını net bir şekilde ortaya koyacaktır. İnsan kaynakları yönetiminin temel unsurları arasında yer alan; işe alım sürecinin şeffaflığı, liyakat esaslılık, yükselme ve başarı kriterlerinin belirliliği sağlanabilirse; insan kaynakları politikaları, hukuka uygun ve adilane bir şekilde tesis edilmiş olacaktır. Mesela TV, internet siteleri, gazeteler vs. aracılığı ile yapılan işe alım ilanları, daha geniş kitlelere ulaşılmasını ve sürecin daha şeffaf olmasını sağlayacaktır. Aksi halde; işe alım, atama ve terfi süreçlerinde siyasi patronajın ön planda tutulması, söz konusu idareyi politik yolsuzlukların merkezi haline getirir. Sistemleştirilmemiş insan kaynakları yönetimi, yarattığı belirsizlik ortamı ile birlikte kamu görevlilerinin, görevlerinde uzmanlaşarak terfi edebilme düşüncelerini köreltir. Güncellenmesine ve geliştirilmesine gerek duyulmayan mesleki beceriler, yerini; bir sonraki aşama olan “siyasal yandaş arama” faaliyetlerine bırakır.

COSO Modeli bu maddelere ilaveten; iş akış süreçlerindeki imza ve onay mercilerinin belirlenerek ilgililerine duyurulmasını, yetki devri yapılmasını ve devredilen yetkilerin önemi konusunda farkındalık yaratılmasını öngörmektedir. Yetki devredilen personelin; bilgi, deneyim ve yetenek sahibi olmasını, yetkiyi kullanan personelin belli dönemlerde yetki devredene bilgi vermesini ve yetki devredeninin ise bu bilgileri kendiliğinden de talep etmesini istemektedir (Tebliğ, 2017). Çünkü özellikle üst düzey yönetici kademelerinde görev yapan memurların yoğun iş yükü, onları dikkatsizleştirebilir ve bu yüzden kendilerinden beklenen kontrol etme işlevini tam anlamıyla yerine getiremeyebilirler. Yetki devri iş yükünün azaltılarak kontrol mekanizmalarının daha etkin işletilmesini ve bu sayede yolsuzluk risklerini bertaraf etmeyi de hedeflemektedir. Devredilen yetki sayesinde gerçekleştirilen faaliyetlerin belirli dönemlerde raporlanması, kurum içinde ayrıca bir kontrol mekanizması yaratır. İlaveten, hangi

⁶ Bundan sonra “Rehber” olarak anılacaktır.

yetkinin kim tarafından kullanıldığı da önceden bilinmiş olacağı için gri alanlar bertaraf edilmiş olacaktır.

4.2. Risk Değerlendirme

ILO⁷ yönetim kurulunun 244. toplantısında alınan karara istinaden hazırlanan raporda, risk kavramı; yaşanması arzu edilmeyen olayların ortaya çıkma olasılıkları olarak tanımlanmışken; COSO, kavram için, bir olayın yaşanması ve bu olayın idare hedeflerinin gerçekleşmesi sürecini kötü etkilemesi olasılığı, ifadesini kullanmıştır.

Başarılı bir yönetim modelinin ilk şartı, idarelerin; plan, program vs. gibi enstrümanlarla yol haritası çizerlerken, ortaya koydukları risklerin meydana gelme olasılıklarına ilişkin belirsizlikler hakkında doğru tespitler yapmaları ve bu belirsizlikleri yönetmeyi hedeflemeleridir (Tunç, 2014: 49-60). 2013 yılında, risk ve risk odaklı yaklaşımların önemi arttığı için model güncellenmiştir. İdare çalışanlarının bir bütün olarak ele alındığı, stratejik ve kurumsal geniş aktivitelerin olduğu, idare risklerinin ortak bir şekilde tamamıyla değerlendirildiği kurumsal risk yönetimi kavramı ortaya çıkmıştır (Güneş, 2009: 11-13).

Yolsuzluk suçlarının işlenebilmesinin muhtemel veya müsait olduğu süreçler, faaliyetler ya da karar alma mekanizmalarına yön veren bireysel etik dışı davranışlar; yolsuzluk suçları bağlamında ilgili idarenin riskli alanlarını oluştururlar. Bu riskli alanların bertaraf edilmemesi ya da edilememesi; kamuoyu nezdinde ilgili idareyi itibarsız ve güvensiz kılar, yozlaştırır, faaliyetlerini etkisizleştirir. Vatandaşların, iş ve işlemlerini hızlandırabilme ya da gerçekleştirebilmeleri bakımından; rüşvet gibi suçları artırır, kamu kaynaklarını aşındırır ve rüşvete meyilli olmayan vatandaşlar açısından alternatif, şahsi ve gayri hukuki çözüm yolları arayışına girmeleri için müşevvik bir etki yaratır. İdareler, hedeflerine ulaşabilmek için yürüttükleri faaliyetler süresince yaşanılması muhtemel yolsuzluk risklerini tespit ederek, bu riskleri bertaraf edecek mekanizmaları planlamalıdır.

4.3. Kontrol Faaliyetleri

Kontrol faaliyetleri, idarenin hedeflerini gerçekleştirmek ve bu hedeflere ulaşması süreçlerinde karşılaşabileceği olası risklerle başa çıkmak için uygulanan kontrol politikaları ve prosedürleridir (Saltık, 2007: 15).

Kontrol faaliyetleri, mali ve mali olmayan tüm kontrolleri içerir ve idare faaliyetlerinin tamamını kapsar. Çok çeşitli kontrol faaliyeti tanımlamaları yapılabilir. Fakat bilgilendirme ve danışmanlık yapma gibi metotların kullanıldığı “yönlendirici”, istenmeyen sonuçların önlenmesine yönelik olarak yürütülen “önleyici”; hata, eksiklik ve yolsuzlukların ortaya çıkmasını sağlayan “tespit edici” ve bu sonuçların tekrar etmesini önlemeyi amaçlayan “düzeltici” kontrollerin sırasıyla açıklanması, kontrol faaliyetleri bileşeninin anlaşılması açısından yeterli olacaktır.

Hiyerarşik kontroller ile yöneticiler, daha alt kademeki memurlar tarafından gerçekleştirilen işlemleri kontrol ederler. Varlıkların fiziki olarak kontrol edilmesi ise özellikle zimmet gibi suçların önüne geçilmesi açısından faydalı olacaktır. İlâveten; ön mali kontrol faaliyetleri ile idarenin gelir, gider, varlık ve yükümlülüklerine ilişkin mali karar ve işlemlerinin mevzuata uygunluğunun kontrol edilmesi amaçlanmaktadır. (Rehber: 64)

⁷ Uluslararası Çalışma Örgütü ya da ILO (International Labour Organization), ülkelerdeki çalışma yasalarında ve bu alana ilişkin uygulamalarda standartları geliştirmek için kurulmuş bir organizasyondur. Merkezi İsviçre'nin Cenevre'dedir.

Kontrollere ilaveten; faaliyetlerin, mali karar ve işlemlerin; onaylanmaları, uygulanmaları, kayıt ve kontrol edilmeleri görevleri ayrı ayrı memurlar eliyle yapılmalıdır. Bu şekilde her bir memur, kendisinden önce gerçekleştirilen faaliyetleri de kontrol etmiş olacaktır ve bütün bir süreci tek bir memur yürütmediği için yolsuzluk riski minimum düzeye indirilmiş olacaktır.

Kurum içerisinde yolsuzlukla mücadele prosedürleri belirlenmiş olmalıdır. Yolsuzluk ve usulsüzlüklerin tespit edilmesini ve raporlanmasını hedefleyen bu prosedürler; ihbar, savcılık gibi kurum dışı yetkili mercilere usulsüz faaliyetlerin raporlanması ve önleyici kontroller gibi yöntemleri kapsamalıdır. Yöneticiler bu prosedürleri belirleyerek, belirli aralıklarla kontrol etmelidirler (Rehber: 63-64).

Son olarak, resmi yazışmaların ve arşivleme sistemlerinin sağlıklı bir şekilde işlemesi; yolsuzlukla mücadele kabiliyetini artırır, memurlar açısından yetki görev ve sorumluluk paylaşımları geriye dönük ortaya çıkarılabilir ve bu kayıtlar yolsuzluk yapma isteğini törpüler, saydamlığı sağlar. Arşivleme sistemi ilgili idarenin hafızası gibi bir işlev görür ve ihtiyaç halinde kanıt niteliği taşır. İş akışlarını güvenli bir hale getirerek, bu akışlara istenildiği zaman erişilmesi kolaylığını sağlar.

4.4. Bilgi ve İletişim

Bilgi ve iletişim bileşeni, idare faaliyetlerinin yürütülebilmesi için gerekli olan bilginin; ilgililerine ve yöneticilere, daha önceden belirlenen formatlar çerçevesinde ve tutarlı bir zaman dilimi içerisinde iletilmesini sağlayacak bilgi, iletişim, bilişim, teknoloji, kayıt, raporlama ve kontrol sistemlerini kapsamaktadır (Tümer, 2010: 50). Bilgi ve iletişim; kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri ve izleme arasındaki ilişkiyi, bilgi paylaşımı ve iletişim yoluyla sağlamayı hedefleyen bir bileşendir

Bilgi ve iletişim mekanizması; iç kontrol mekanizmalarının işlevselleştirilmesi amacına hizmet ederek; yönetici ve personellerin zamanında ve doğru karar alabilmelerini, bunları uygulayabilmelerini, hedeflerine ulaşabilmelerini ve yolsuzluk riskinin bertaraf edilerek saydamlık ve hesap verebilirliğin sağlanmasını amaçlamaktadır.

İç kontrol, idarelerce; yöneticilerin, çalışanların ve kamuoyunun ihtiyaç duyabileceği bilgi çerçevesinde yönetilebilen ve profesyonelce koordine edilmiş bir iletişim sisteminin kurulmasını öngörmektedir (Rehber: 75-86). Etkin kurumsal iletişim; idare ile alakalı bütün faaliyetlerin, planların, vizyon ve alınan kararların başarılı olarak uygulanması, bunlara ilişkin bilgilerin ilgililerine ulaştırılması, personel psikolojisinin örgüt amaçlarına uyarlanması ve saptanan hedeflere ulaşılabilmesi için motive edilmeleri konusunda yararlar sağlar (Şahin, 2007: 84). İletişim ağının zayıflığı ve bilgi alışverişinin yetersizliği, yolsuzluk suçlarını işleyen kimseler lehine kurumsal zaafı oluşturur. Raporlama sistemlerinin de işlerliğini zayıflatan iletişimsizlik hali; birimlerin, kişilerin, iş ve işlemlerin izole bir hale gelerek gözetim ve denetimden uzak yapılara dönüşmesi sonucunu doğurur.

COSO'nun asıl misyonunun, hileli finansal raporlamaya neden olan faktörleri tanımlamak ve bunları bertaraf etmek (Yurtsever, 2008: 30) olduğunu vurgulamak; raporlama kavramının öneminin anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Raporlama; tutarlı ve güvenilir olması şartıyla, etkin bir iletişim, kontrol ve bilgilendirme aracıdır. Karar alıcıların; ilgili mercilerden bilgi ve görüş almak, birimlerin çalışma ve etkinliklerini izlemek, kontrol etmek; gerçekleştirilen uygulamaları ölçmek, değerlendirmek ve gerektiğinde müdahale etmek için kullandıkları bir mekanizmadır.

Saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda; amaç, hedef, faaliyetler ve bunlara ilişkin sonuç ve göstergelerin, mali verilerle desteklenerek raporlanması, kaçak ve kayıpları bertaraf edici bir

etkiye sahip olacaktır. Raporlama, saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerinin işlerliğini etkinleştirir. Bu yönüyle, yolsuzluk suçlarını engelleyici bir mekanizmadır. İdareler, iç kontrol çerçevesinde oluşturdukları raporlama mekanizmaları ve yasama meclisince ortaya konan hukuk kuralları çerçevesinde, ihbar ve bildirim yöntemleri belirlemelidirler. Hangi durumların ihbar edilmesi gerektiği, ihbar edenin güvenlik ve gizliliğinin nasıl sağlanacağı, ihbar usulünün aşamaları ve ihbarların nasıl değerlendirileceği (Rehber: 91) belirlenmeli ve kurum personelleri tarafından, bu düzenlemeler içselleştirilmelidir. Yolsuzluk suçlarının ihbar edilmesi ve gereği yapılmak üzere yetkililerine bildirilmesi teşvik edilmelidir.

4.5. İzleme

İzleme; iç kontrol mekanizmasını oluşturan kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri ile bilgi ve iletişim standartlarının, etkinlik düzeyinin değerlendirilmesini sağlayan standarttır. Bu standart ile ulaşılmak istenen hedef; iç kontrol sisteminin kurgu, yönetim ve etkinlik özelliklerinin; pozitif ve normatif değerlerin ortaya konulması suretiyle, istenilen yapıya kavuşturulmasıdır. İzleme fonksiyonu, iç kontrol sisteminin istenilen performansı gösterip göstermediğinin kontrolünü sağlar. Faaliyetlerin yürütüldüğü esnada, yöneticiler ve bu faaliyetleri yürütenleri denetlemekle görevli olan yetkililer tarafından yapılan sürekli izleme ve kontrol faaliyetleri ile iç denetim birimlerince, faaliyetlerden bağımsız olarak gerçekleştirilen kontroller, izleme fonksiyonunun unsurları olarak sayılabilir (Yavuz, 2002, 43)

İzleme bileşeni, iç kontrol sistemine ilişkin olarak ortaya çıkması muhtemel olan problemlerin zamanında tespit edilerek düzeltilebilmesi, etkinliğin kontrol altında tutulması ve ihtiyaç halinde müdahale edilerek sistemin revize edilebilmesi ve iç kontrol güvence beyanının temellerinin oluşturulabilmesini sağlamaktadır.

İzleme bileşeninin en önemli enstrümanı olan iç denetim fonksiyonu, Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü tarafından; risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğinin sağlanması ya da geliştirilmesi hedeflerine yönelik olarak sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getiren, idarenin hedeflerini gerçekleştirmesine yardım eden, faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak üzere planlanmış; bağımsız, güvence sağlayan danışmanlık faaliyetleri, biçiminde tanımlanmıştır.

İç denetimin amacı; kaynakların ekonomik, etkili ve verimli bir şekilde kullanılması suretiyle; hukuk uygun bir şekilde kullanılıp-kullanılmadığını, hizmet kalitesini sağlayıp-sağlamadıklarını değerlendirmek, araştırmak ve kontrol ederek; planlama, düzenleme ve danışma faaliyetleri ile de hizmetlerin en uygun tarzda yürütülmesine yardımcı olmaktır (Köse, 2007: 15).

İç denetim faaliyetleri; uygunluk, performans, mali, bilgi teknolojileri ve sistem denetimi uygulamalarını kapsamaktadır. Geleneksel kamu yönetimi anlayışında; hizmet kalitesinin düşük olması ya da yetersizliği, adam kayırma, disiplinsizlik, bürokrasinin siyasallaşması ve kanunların belirsizliği ya da karmaşıklığı; yolsuzluk suçlarını beslemektedir. İç denetim denetiminin sağladığı hesap verebilirlik; sorumluluk, yetki ve görev paylaşımının tesisi; sonuç odaklılık, tutumluluk, verimlilik ve etkinlik gibi kavramlar kamu kaynaklarının israf, yolsuzluk ve keyfi kullanımını engellemeye yönelik politikalar oluştururlar.

İzleme, faaliyetler devam ederken o faaliyetleri gerçekleştirenler ve bu kişileri kontrol etmekle görevli, yetkili olanlar ve de bağımsız iç denetim mekanizması aracılığı ile olmak üzere iki şekilde yapılabilir (Saltık, 2007: 17). İzleme yöntemleri; sürekli izleme faaliyetleri, iç denetim birimlerince

gerçekleştirilen özel değerlendirmeler veya her ikisinin bir araya getirilmesi ile gerçekleştirilen süreçlerden oluşmaktadır.

Sürekli İzleme; idare faaliyetlerinin kesintisiz olarak izlenmesi, gözlem altında tutulması veya kontrol edilmesi anlamına gelmektedir. Özel değerlendirmeler ise iç kontrol sisteminin etkinliğinin analiz edilebilmesi hedefine yönelik olarak, yöneticiler ve çalışanlar tarafından yapılan değerlendirme faaliyetleridir.

Özel değerlendirmelerin kapsamı ve sıklığı; risk değerlendirmesi ve sürekli izleme prosedürlerinin etkinliği ile şekillenir. Sürekli izleme sonuçları, özel değerlendirme metodlarına rehberlik eder. İç kontrolün eksik tarafları, yöneticilere raporlanmalıdır. İzleme fonksiyonu, denetim tavsiyelerinin tatminkâr bir biçimde ve hemen yerine getirilmelerini sağlamalıdır (Akyel, 2010: 88).

İdare, eğer iç kontrol sisteminin var olmasına rağmen hâlâ yolsuzluk, usulsüzlük ve hile gibi yasa dışı faaliyetlerin önüne geçememişse, dış denetim raporları gerçekleştirilen iş ve işlemlerin hukuka aykırı olarak yapıldığını ortaya koyuyorsa, kurumsal kültür yerleşmemişse, mali tablolar ve kayıt sistemlerinin güvenilirliği zayıfsa, kurum içi iletişim ağları etkin değil ve koordinasyon bozuklukları mevcutsa; ortada büyük bir problem var demektir. Esasen izleme fonksiyonu; iç kontrol sisteminin kontrol altında tutulması, izlenmesi ve gerekiyorsa güncellenmesi vasıtasıyla, bahsettiğimiz bu olumsuzlukların önüne geçmeye çalışır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Etkin bir iç kontrol sisteminin önündeki en büyük engel, uygulayıcılarının; üzerlerine düşen görevleri ihmal etmeleri, usulen yapıyor olmaları ya da hiç yapmamalarıdır. İç kontrol, bir üst aklın emir ve talimatları doğrultusunda değil de üst yöneticilerin ve çalışanların sistemi sahiplenmeleri ve içselleştirmeleri ile işlevsellik kazanır. Çünkü yönetici, personeller açısından bir rol model ve örnek kişi olması nedenleriyle; idarenin, iç kontrol sistemi hakkındaki bütün algısının, kendi olumsuz duruş ve düşüncesine paralel olmasına sebep olabilir. Yönetici ve çalışanlar, kendilerinden beklenen bu fonksiyonları yerine getirmediğçe; yolsuzluk suçlarının azalmasını beklemek, akılcı bir tutum değildir. İç kontrol ve iç denetim arasındaki bağlantının anlaşılması, personellerin iç kontrole ilişkin rol ve sorumluluklarının tanımlanmış olması önemlidir. İç denetçilerin; bağımsız, tarafsız ve üst yöneticiler tarafından desteklenmeleri gerekmektedir. (<http://bertankaya.net/>, 14.08.2016). Özellikle iç denetim bulguları başta olmak üzere; idarenin dışında ve idareden bağımsız bir şekilde yapılan bağımsız denetim raporlarında yer alan eleştiriler ve öneriler, yolsuzlukların tespit edilmesi ve önlenmesi bakımından dikkate alınmalıdır.

İç kontrol sistemi; stratejik yönetim, performans yönetimi, yazılım uygulamaları, otomasyon sistemleri, iş süreçleri ve iş akışları ile uyumlu olmalıdır. (<http://bertankaya.net/?p=1403>, 20.08.2016). Birbirlerinden kopuk bir şekilde oluşturulan bu sistemler, iç kontrolün; tespit, düzeltme ve yönetime rehberlik etme fonksiyonlarını işlevsizleştirir. Ortaya; birbirinden bağımsız, yani neden-sonuç ilişkilerinin değerlendirilemeyeceği; eksik, hatalı ya da sonuçtan uzaklaştıracak derecede vasfız kalabalık bilgiler, dokümanlar ve veriler çıkar. Özellikle muhasebe ve bütçe işlemlerinin sağlıklı bir şekilde kayıt altına alınmamış olması; karmaşık yapılar meydana getirecektir. Bu yapılar ise yolsuzluk suçlarını beslemektedir.

Otomasyon sistemleri; doğru ve tutarlı kayıtlar oluşturabilen, istenilen verileri talep edildiği şekliyle kullanıcıya sunabilen, anlaşılabilir ve pratik, planlama ve ileriye dönük finansal takvimler oluşturabilme gücü olan; yetki, görev ve sorumlulukları net bir biçimde ortaya koyabilen

enstrümanlardan oluşturulmalıdır. Yazılım, otomasyon sistemleri gibi araçlardan ne istenildiği, bu araçların personelin mevcut işlerini nasıl kolaylaştıracağı, daha tutarlı ve doğru bilgileri nasıl temin edilebileceği gibi soruların cevapları; çoğu zaman bu faaliyetleri yürüten kimseler tarafından daha iyi bilinmektedir. Bu yüzden, bu sistemlerin oluşturulması, satın alınması ya da sipariş verilmesi gibi süreçlerde; yöneticiler, her kademedeki personelin fikirlerini almalıdırlar.

Ulusal anlamda iç kontrol alanında yetkin olan ve uzmanlaşmaya dayalı kurum ve kuruluşların, bu alanda teknik personel ihtiyacı duyan idarelere; eğitim, yayın, rehber gibi öğretici ve yetiştirici destekler sağlamaları gerekmektedir. Bu destek süreci, sertifika programları ile birleştirilebilir. Sistemde aktif roller üstlenen personellerin motivasyonlarını sağlayabilmek için, bu personellerin lehine mali ya da sosyal düzenlemeler yapılabilir. Bu düzenlemeler motive edici etkiler yaratabileceği gibi; üstlendikleri görevlerin, idare içinde, bilgi ve eğitim eksikliğinden dolayı, angarya ya da fuzuli olarak görülmesini, bertaraf edici etkiler yaratacaktır.

İç denetim ve iç kontrol alanlarında eleman ihtiyacı olan ya da var olan elemanlarının gelişmesini amaçlayan kurumlar, üniversitelerle birlikte hareket ederek, bu eksikliklerini giderebilirler. Üniversitelerin, iç denetim ve iç kontrol alanlarında yüksek lisans programları açarak devlet memurlarına kontenjan ayırmaları ya da bu programların direkt olarak devlet memurlarına yönelik olarak planlanması düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Adaman, F. ve A., Çarkoğlu, “Hanehalkı Gözünden Türkiye’de Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler”, İstanbul: TESEV Yayınları, 2001, No:24.
- Akçay, Selçuk, “Yolsuzlukla Mücadele: Dünya Bankasının Rolü”, Amme İdaresi Dergisi, 2004/37 (3).
- Akyel, Recai, “Türkiye’de İç Kontrol Kavramı, Unsurları ve Etkinliğinin Değerlendirilmesi”, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 2010/17 (1), Manisa.
- Algan, N., B., Gül, vd., “Toplumsal Bir Mesele Olarak Yolsuzluk ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, The Relationship Between Corruption and Economic Growth as a Social Issue: A Case Study on Turkey”, International Conference on Eurasian Economies, 2014.
- Baldemir E., H. Özkoç, Ö. İşçi, “MIMIC Model ve Yolsuzluk Üzerine Türkiye Uygulaması”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2009/24 (2).
- Biber, Nizamettin, “Yolsuzluğun Kısa Tarihi”, 22 Aralık 2013 tarihli Milliyet Gazetesi.
- Bulut, Ersin, “Bataklığı Kurutmak Mı, Sinekleri Öldürmek Mi?”, TİDE 2013 COSO Sunumu.
- Çatıkkaş Ö., M. Okur, İ. Balkan, “Bankalarda Denetim Komitesi Uygulaması”, Türkiye Bankalar Birliği, Eylül 2012 (287)
- Çulpan, Refik, “Bürokratik Sistemin Yozlaşması”, Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından düzenlenen I. Ulusal Sosyal Bilimler Semineri Bildirisi, Ankara 1980.
- Daşcıoğlu, Kemal, “Osmanlı Döneminde Rüşvet ve Sahtekârlık Suçları ve Bunlara Verilen Cezalar Üzerine Bazı Belgeler”, Sayıştay Dergisi, Ankara 2005 (59).
- Ehrlich Isaac, Francis T. Lui, “Bureaucratic Corruption and Endogenous Economic Growth”, Journal of Political Economy, 1999 (Sayı 107).
- Erdoğan, Simay, İç Kontrol Sistemi; Kamu İktisadi Teşebbüsleri İçin Kontrol Modeli Önerisi, DPT Uzmanlık Tezleri, Ankara 2009.
- Gümüş, T. Tolga, “Orta Çağ’dan Erken Modern Döneme Batı Avrupa’da Eğitim Tarihi: Yeni Yaklaşımlar”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Haziran 2010, (1).

- Güneş, Şule, “Kurumsal Risk Yönetimi ve Türkiye’de Farkındalığına İlişkin Bir Uygulama” (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (Türkiye), 2009.
- Gürkan, Ceyhan, “Modern Kamu Maliyesinin Oluşumu: Maliye Tarihine Alternatif Kuramsal Yaklaşımlar”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara 69/2014 (1).
- Kaya, Bertan, “Gerçekten Bir İç Kontrol Sisteminiz Var Mı?” <<http://bertankaya.net/>> (14.08.2016).
- Khan, M. Akram, “Yeni Başlayanlar İçin Denetime Giriş”, (çev. Faruk Eroğlu), Sayıştay Dergisi, 1995, (19), Ankara.
- Khondker, Habibul Haque, “A Sociology of Corruption: Reexamining the Contributions of Syed Hussein Alatas”, 36th ISS Conference: Session 25, China 2004.
- Kongar, Emre, “Yolsuzluk Tanımı ve İleri Hukuk”, 14 Şubat 2014 tarihli Cumhuriyet Gazetesi.
- Köse, H. Ömer, “Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Denetim”, T.C. Sayıştay 145. Kuruluş Yıldönümü Yayınları, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Ankara 2007.
- Maliye Bakanlığı, “Strateji Geliştirme Başkanlığı İç Kontrol İzleme ve Değerlendirme Rehberi”, Ankara 2014.
- Okur, Yasemin, vd. “Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi”, (4. baskı), Devlet Kitapları, 2012.
- Öner, Sera, “Yolsuzluk Olgusuna Siyaset Bilimi Çerçevesinden Bir Bakış”, Sayıştay Dergisi, Nisan-Haziran 2005 (57).
- Öztürk, Müge, “Vergilerin Kanuniliği İlkesinin Tarihi Gelişimi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16, Özel Sayı 2014, (Basım Yılı: 2015)
- Özsemerci, Kemal, “Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri”, Sayıştay Araştırma/İnceleme/Çeviri Dizisi: 27, Ekim 2003.
- Paldam, Martin, “The Cross-Country Pattern of Corruption, Economics, Culture and the Seesaw Dynamics”, European Journal of Political Economy, 2002 (18).
- Saia, Charles, “Internal Control”, December 1992.
- Saltık, Nihal, “İç Kontrol Öz Değerlendirme”, T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü İç Kontrol Merkezi Uyumlaştırma Dairesi, Ankara 2006.
- Saltık, Nihal, “İç Kontrol Standartları”, Devlet Bütçe Uzmanlık Tezi, Ankara 2007.
- Shamasastri, Rudrapatna, Kautilya's Arthashastra, 1915.
- Sharkansky, Ira, “The Development of State Audit, State Audit and Accountability”, State of Israel Comptroller's Office, 1991.
- Soyupek, Yusuf, “Türk Kamu Yönetiminde Teftiş Sistemi ve Gelişimi”, (Doktora Tezi), T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 2015.
- Tanzi, Vito, “Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures”, 1998.
- Tarhan, B., Ö. Gençkaya, vd., “TBMM Raporu: Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler, Çözüm Önerileri”, TEPAV Yolsuzlukla Mücadele Kitapları, Aralık 2006, 2. Baskı.
- Tunç, İlknur, “Kurumsal Risk Yönetim Sisteminin Stratejik Planlamanın Başarısı Üzerindeki Etkisi”, Mali Hizmetler Uzmanlığı Araştırma Raporu, Yalova 2014, T.C. Yalova Üniversitesi Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Tümer, Sumru, “İç Kontrol Sisteminin Kurulması ve Uygulanması İçin Ayrı Bir Birime İhtiyaç Vardır.”, Güncel Mevzuat Dergisi, Ankara 2010 (60).
- Wastı, S. Arzu, Behlül Üsdiken, “Türkiye’de Akademik Bir İnceleme Alanı Olarak Personel veya İnsan Kaynakları Yönetimi”, Amme İdaresi Dergisi, 2002/35, (3).

- Yardımcıoğlu, M., N., Koca, vd., “Yolsuzluk, Muhasebe Hileleri ve Örnekleri”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, 2014/4, (2).
- Yavuz, Salih Tanju, “İç Kontrol Fonksiyonunun Bileşenleri: İç Kontrol, Merkezi Teftişten (İç Denetimden) Farklı Bir Mekanizma mıdır?”, Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi, Eylül 2002, (42).
- Yıldız, Mehmet Tan, Rüşvet Suçunun Anatomisi, <www.turkhukusitesi.com> (22.02.2017).
- Yurtsever, Gürdoğan, “Bankacılığımızda İç Kontrol”, Yayın No: 256, İstanbul 2008, Türkiye Bankalar Birliği.
- Zwadzky, Karl, “Dünya Bankası'nda Yolsuzlukla Mücadele”, 15.09.2006, <http://www.dw.com/tr> (24.05.2016). (24.05.2016).
- 26.12.2007 tarih ve 26738 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Kamu İç Kontrol Standartları Tebliği.
- 07.02.2014 tarihli ve 13 Sayılı Maliye Bakanlığı Onayı ile yayımlanan, Kamu İç Kontrol Rehberi.

SİYASAL HALKLA İLİŞKİLERDE FACEBOOK KULLANIMI: AK PARTİ VE HIRİSTİYAN DEMOKRAT PARTİ GENÇLİK KOLLARI ÖRNEĞİ

Hasan TOPBAŞ

İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi
hasan.topbas@inonu.edu.tr

ÖZET

Küreselleşme ile birlikte bilgi iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişim ve gelişim kurumların ve hedef kitlelerinin beklenti ve ihtiyaçlarını da değiştirmiştir. Bu değişim olgusu ister kamu, ister özel, ister gönüllü kuruluşlar ve isterse siyasi partiler olsun kendilerini konumlandırmalarında ve belirledikleri strateji ve taktiklerle hedef kitlelerine ulaşmalarında ve bu ilişkinin her zamankinden daha sağlam temellere oturtulmasında halkla ilişkiler uygulamalarını kaçınılmaz hale getirmiştir. Çünkü halkla ilişkiler etkinlikleriyle seçmen ile siyasi kurumlar arasında kurulup geliştirilecek simetrik halkla ilişkiler faaliyetleriyle tarafların buluşturulması, kaynaştırılması ve hısımlaştırılması amacı biraz daha ön plana çıkmıştır.

Bu noktada gençlerin yeni iletişim teknolojilerine uyum hızı ve kullanım alışkanlıkları göz önüne alındığında tıpkı ticari işletmelerde olduğu gibi siyasi partiler ve alt kolları açısından da internetin/sosyal medyanın halkla ilişkiler amaçlı kullanım pratikleri partilerin ve adayların tanıtılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu verilerden yola çıkarak çalışmamızda siyasi partilerin gençlik kollarının sosyal medyayı halkla ilişkiler aracı olarak ne yönde kullandıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, Eurostat'ın 2016 verilerine göre en fazla genç nüfusa sahip olan Avrupa Birliği üyesi Almanya'daki Hıristiyan Demokrat Birliği'nin (Christlich Demokratische Union Deutschlands) gençlik kolları ile en fazla nüfusa sahip Avrupa Birliği aday ülkesi Türkiye örneklem olarak seçilmiş ve Ak parti Gençlik Kolları'yla Alman Hıristiyan Demokrat Parti Gençlik Kollarının facebook hesapları halkla ilişkiler bağlamında içerik analizi yöntemiyle incelenip karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Halkla İlişkiler, Facebook, Ak Parti, Hıristiyan Demokrat Parti

USE OF FACEBOOK IN POLITICAL PUBLIC RELATIONS: THE EXAMPLE OF YOUTH BRANCHES OF THE AK PARTY AND THE CHRISTIAN DEMOCRAT PARTY

ABSTRACT

With the globalization, information communication technologies have shown a rapid change and development, and with the changing world, the expectations and needs of the masses have changed. This change of situation has become inevitable for public, private, voluntary organizations and political parties to position themselves and to reach their target groups with the strategies and tactics they have set, and to apply them to the people when they are more firmly established than ever. This is because it is aimed to bring the parties together, to integrate them, and to personalize them with activities related to the people, which will be established and developed between the electorate and the political institutions.

At this point, considering the speed of adaptation of young people to new communication technologies and usage habits, it is very important in terms of political parties and

sub-branches as well as in commercial enterprises and in the usage practices of internet / social media for public relations to promote parties and candidates.

In the study, it tried to show how the youth branches of political parties used social media as a tool for people's relations. For this purpose, the youth of the Christian Democratic Union in Germany (Christlich Demokratische Union Deutschlands), the most populous European Union candidate country, and Turkey Accounts were analyzed and analyzed by means of content analysis in the context of public relations.

Keywords: Political Relations, Facebook, Christian Democrat Party, Ak Party

GİRİŞ

Bilindiği gibi insanlık tarihi kadar eski bir uygulama olan “iktidar mücadelesi” dünyanın birçok ülkesinde çok partili siyasal sistem ve demokratikleşme ile birlikte “seçim mücadelesi” haline dönüşmüş ve özellikle seçim dönemlerinde gerçekleştirilen seçim kampanyalarında uygulanan siyasal propaganda- siyasal reklam-siyasal halkla ilişkiler gibi siyasal iletişim uygulamaları önemli bir uygulama alanı haline gelmiştir (Aktaş, 2004:17).

Siyasal kurumların toplumsal sistem içerisinde varlık bulabilmesinin araçları kimi zaman ekonomik, sosyal, kültürel sermaye, kimi zaman da dönemin iletişim araçları olsa da hedef kitleyle simetrik ilişki kurmada, özellikle siyasal partilerin, kamusal alanda görünme zorunluluğu ilkesi çerçevesinde halkla ilişkiler uygulamaları asla değişmemiştir.

Bu bağlamda siyasal iletişim etkinliklerini propaganda, reklam ve halkla ilişkiler etkinlikleri olarak üç ana başlık altında kategorize etmemiz mümkündür. Kabaca bakıldığında propaganda etkinlikleriyle zihinlerin inşası, reklam etkinlikleriyle istek ve arzuların istismarı, halkla ilişkiler etkinlikleriyle de zihinsel kesişme ve örtüşmenin temin edilmesinin amaçlandığı söylenebilir (Anık, 2003: 8). Dolayısıyla halkla ilişkiler etkinlikleriyle seçmen ile siyasal kurumlar arasında kurulup geliştirilecek simetrik ilişkiyle tarafların buluşturulması, kaynaştırılması ve hımslaştırılması (Anık, 2003: 9) hedeflenmektedir. Bu halkla ilişkiler sürecin sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi açısından siyaset mekanizması kendi var oluşunu ve meşruiyetini inşa edecek araçları ve ortamları oluşturmada veya oluşturulmuş araçları kullanmaktadır. Bu noktada gençlerin yeni iletişim teknolojilerine uyum hızı ve kullanım alışkanlıkları göz önüne alındığında tıpkı ticari işletmelerde olduğu gibi siyasi partiler ve alt kolları açısından da internetin/sosyal ağların halkla ilişkiler amaçlı kullanımı partilerin ve adayların tanıtılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Halkla ilişkilerin amaçları (karşılıklı iletişimle hedef kitlelerin zihinsel dünyasında doğru kanalları kullanarak doğru mesajları verme, kurum bilgisini en doğru biçimde iletme, en doğru kurum imajını oluşturma) açısından internet ve sosyal medya bu sürecin önemli bir parçası haline geldiği görülmektedir. Özellikle internetin ve sosyal medyanın kullanıcılarına karşılıklı etkileşim olanağı sunması, bilgi akışında siyasi partilerden seçmenlere doğru olduğu kadar seçmenlerden siyasi partilere yönelik olarak da çift yönlü iletişime olanak tanınması, siyasi partiler ile seçmen arasında köprü olma işlevini aracı olmaksızın yerine getirmesi, seçmenlerden partilere doğru geri bildirim olanağı tanınması, siyasi partilerin mesajlarını iletmeleri açısından hızlı ve güvenilir bir yol olması ve mesaj iletiminde filtreleri ortadan kaldırması gibi özellikleriyle sosyal ağların halkla ilişkiler sürecinde geleneksel medyaya oranla bir adım daha ön plana çıkmakta siyasal partilere avantajlar sağlamaktadır. Bu anlamda halkla ilişkiler sürecinde günümüzde internet ve sosyal medya araçlarının merkeziyetçi olmayan karakteri ile bireylere ve siyaset mekanizmasına gerek lokal ve gerekse küresel ölçekte ilişki kurabilme imkanı tanınması aynı zamanda siyasal katılımın nicel anlamda artmasını da beraberinde getirmiştir (Babacan, 2016, 19).

Bütün bu verilerden yola çıkarak "Avrupa'daki siyasi partilerin gençlik kollarının (AkParti-CDU) seçmenlerin görüş alanına girme noktasında, (halkla iletişim kurmada yeni bir pencere açma, kamuoyunu etkileme yönünde planlı bir çalışma yapma, paydaşlarla karşılıklı iletişimi güçlendirme, kuruma değer katma.) halkla ilişkiler bağlamında sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanabilmekte midir? Sorusuna cevap aramaktadır. Araştırmamız sosyal medya kullanıcılarının büyük bir kısmının gençlerden oluştuğu düşünüldüğünde bu halkla ilişkiler mecrasının siyasi partilerin gençlik kolları tarafından ne şekilde kullanıldığını öğrenmek büyük önem taşımaktadır.

SİYASAL HALKLA İLİŞKİLER VE SOSYAL MEDYA İLİŞKİSİ

Siyaset kavramının değerlerle ilgili olduğu yaygın olarak kabul edilir. Değerler kavramı, bu dünyada nasıl yaşayacağımızdan, nelere inanacağımıza, ilişkilerimizi nasıl kuracağımızdan, toplumsal kategorilerin neler olacağına kadar pek çok şeyi içine alır. Nitekim, kültür dediğimiz ve ortak hayata ait denenmiş, kabul görmüş, uygulamaya taşınmış her türlü unsurun durumu da yine siyasetle, iktidar ilişkileriyle yönetilmekte ve belirlenmekte olduğu malumun ilanıdır (Bostancı, 2010: 51).

Siyasetteki yöneticileri belirleyen seçmen kitlesi demokratik oluşumların en temel aktörlerinden birisidir. Bu aktörlük; seçmenlerin kendi yöneticilerini seçmelerini ve yönetime getirmelerini, onları düzenli olarak denetleyip, görevlerini sürdürme ve gerektiğinde yönetimden el çektirmelerini kapsamaktadır. Seçmenlerin kendilerini yönetecek idaricileri belirlemelerine imkân sağlayan en temel araçlardan birisi de oy vermedir. Demokratik yöntemleri etkilemenin, baskı grubu oluşturma, protesto, mitinglere katılma gibi pek çok değişik yöntemleri olsa da, oy verme nihai sonucu belirmesi açısından diğerlerine nazaran en etkili yöntem olarak kabul görmektedir (Kalender, 2014: 9).

Seçmenlerin yönetime kimin geleceğini belirlemede ise adayların ve partilerin etkin olarak kullandıkları kavram siyasal iletişimdir. Siyaset kimin ya da kimlerin karar alma ve yönetim süreçlerine katılacağına belirlenmesine giden yol ise, siyasal iletişimde bu yolda karşımıza çıkan uygulamalar seti olarak değerlendirilebilmektedir. Bakıldığında bu uygulamalar seti, sözü edilen kişi veya kişilerin seçilmesi sürecinde bizi ikna edebilir, vazgeçirebilir, yanıltabilir ya da kanaatlerimizi pekiştirebilir (Bekiroğlu ve Bal, 2014:25). Bu açıdan siyasal iletişim kavramı yönetimlere talip adaylar için son derece önemli bir kavramdır. Çünkü hem halkla ilişkiler hem de siyasal ilişkiler günün şartlara uygun olarak ilgi ve ilişki alanlarını güncelleyip genişletmektedir. Böylelikle her iki alanın ilgi duyduğu konular arasına; medya yönetimi tanıtım yönetimi, itibar yönetimi, kamusal işler, sorun yönetimi, ilişki geliştirme ve ilişki yönetimi gibi temel işlevlerin bulunma zorunluluğu vardır ki (Avcı, 2015:187) bu olgu siyasal iletişim ile halkla ilişkilerin sürekli olarak iç içe olmalarının temel nedenidir.

Dolayısıyla günümüzde halkla ilişkiler strateji ve taktikleri hiç olmadığı kadar siyasal iletişim ile ilişkili hale gelmiştir. Çoğu halkla ilişkiler alanındaki teoriler ve uygulanan faaliyetler aynı zamanda doğrudan siyasal iletişimi ilgilendirmekte birçok siyasal iletişim çalışmasında halkla ilişkilere değinilmekte (Fidan, 2016: 13). her iki disiplinde birbirini etkilemekte ve birbirinden faydalanmaktadır (Strömback ve Kioussis, 2011: 1). Çünkü halkla ilişkilerin ortak noktasını oluşturan; çift yönlü iletişim fonksiyonu olması, kurumlar ile kamular arasında karşılıklı anlayış ve iyi niyetin kurulması ve sürdürülmesinin sağlanması, bir kurum ve onun hedef kitlesi için potansiyel sonuçları olabilecek, çevredeki eğilim ve sorunları analiz eden ve yorumlayan bir bilgi toplama fonksiyonu (Kalender, 2011: 26-27) gibi özelliklere sahip olması siyasal alanda halkla ilişkilere olan ihtiyacı artırmaktadır. Özellikle Grunig ve Hunt'ın *Mükemmel Halkla İlişkiler* yaklaşımından yola çıkarak yapılan pek çok araştırma, inceleme ve üretilen yeni halkla ilişkiler modelleri temelde iki

yönlü simetrik halkla ilişkilere vurgu yapılarak diyalog ve etkileşim kavramlarına dayandırılması bu önemi daha da artırmaktadır. (Tekvar, 2012: 15-17).

Bu bağlamda seçim kampanyalarında kullanılan halkla ilişkiler yöntemleri, siyasal aktörlerin, parti kadrolarının, liderlerin, seçmenleri daha iyi anlamalarını, aynı zamanda parti programlarını ve hedeflerini doğru şekilde algılamalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla halkla ilişkiler müessesinin etkin bir şekilde kullanımı olumlu sonuçlar vermekte ve seçmenlerin (hedef kitle) daha kolay ikna olmasını sağlamaktadır. (Fidan ,2016: 8). Bu olumlu sonuçların oluşmasında ise; halkla ilişkiler sisteminin doğru ve koordineli bir şekilde gerçekleşmesi hem siyasi yapı hem de hedef kitlenin birbirlerini daha iyi tanımalarının sağlanarak her iki tarafında simetrik halkla ilişkiler içinde aktif rol oynaması (Oktay; 2002: 18) önemlidir.

Zamanın ruhuna ve hâkim algısına uygun siyaset biçimi ve iletişim araçları, halkla ilişkilerde kullanılan araçların formları değişse de, siyasetin görme/ görünme zorunluluğu devam ettiği müddetçe siyasal halkla ilişkiler uygulamaları da devam edecektir. Çünkü günümüzde “siyasetçilerin iktidara gelme çabaları ancak iletişim-halkla ilişkiler yoluyla gerçekleşmekte” halkla ilişkiler uygulamalarının siyasal süreçte vazgeçilmez bir uygulama alanı olduğunu ortaya çıkmaktadır.

Özellikle teknolojik gelişmeler ile giderek toplumsal hayata dair daha çok sürece adapte edilen ve bu sayede kullanım alanı genişleyen internet ve sosyal medya, ön plana çıkmaktadır. İnternet teknolojisinin yaygınlaşmasıyla doğru orantılı olarak gelişen sosyal medya sadece bir iletişim aracı olmaktan çok, siyasal yaşamın niteliğini de dönüştürmektedir. Siyasal davranış, siyasal ilgi, siyasal bilgilenme, siyasal katılım ve siyasal iletişimdeki mesaj alış verişinin özgür bir ortamda gerçekleşmesi üzerinde de etkili olmakta (Çankaya, 2008; 57-58) seçmenlerin siyasetle ilgili konulara doğrudan erişebilmeleri ve siyasal halkla ilişkiler uygulamaları için yeni fırsatlar yaratmaktadır (Moog ve Sluyter-Beltrao, 2001: 56).

İnternetin daha geniş kitlelere, daha hızlı ve daha etkili biçimde erişebilme olanağı sağlaması halkla ilişkiler uygulamaları için de bu aracı kaçınılmaz hale getirmiştir. Oysa yeni iletişim teknolojilerinin halkla ilişkiler uygulamalarını nasıl ve ne amaçla değiştirebileceği sorusu henüz yanıtlanmış değildir. “Bilgiye erişmek değil, onu kullanabilmek önem kazanmaya başlamıştır.” (Balta Peltekoğlu, 2012: 313) vurgusundan yola çıkarak, hedef kitlelere salt tek yönlü bir ileti akışını yerine getirmek yerine, hedef kitlelerle sağlanacak ileti alış verişinin de etkin şekilde değerlendirilmesinin iyi bir halkla ilişkiler uygulaması için gerekli olduğu dikkate alınmalıdır. Çünkü internet diğer kitle iletişim araçlarından farklı olarak kullanıcılarına karşılıklı etkileşim olanağı sunmaktadır. Bu etkileşimsellik bilgi akışında yönetenlerden seçmenlere doğru olduğu kadar seçmenlerden yönetenlere yönelik olarak çift yönlü iletişimdir ki bu olgu halkla ilişkilerin temel ilkesini oluşturmaktadır.

İnternet ve sosyal medya bilindiği gibi etkileşimsellik, hipermetinsellik, kullanıcı türevli içerik üretimini destekleme, multimedya biçimselliği gibi özellikleri üzerinde taşımaktadır (Binark, 2014: 29). Sahip olunan bu özellikleri neticesinde, yöneten-yönetilen arasındaki simetrik halkla ilişkilerin geliştirilmesinde, diyalogun artırılmasında, görüş ve önerilerin dikkate alınmasında kısaca siyasal halkla ilişkilerin geliştirilmesinde, herhangi bir aracıya ihtiyaç duyulmaksızın mesajların doyurucu bir içerik ile hedefe gönderilmesinde son derece etkilidir (Alemdar , Köker 2011; 225-254).

Siyasal partilerin, internetin sunduğu özelliklerden tam olarak yararlanıp yararlanmadığına dair birçok tartışma söz konusu olsa da Gibson ve Ward (2000), www'nin geleneksel medyaya kıyasla siyasal partilerin halkla ilişkiler çalışmalarını beş açıdan zenginleştirdiklerini ortaya koymuşlardır. Bunları;

1. Volüm (Hacim): İnternet aracılığıyla fazla miktarda bilgi kolaylıkla gönderilebilmesinin mümkün hale gelmesi. Kısaca internetin bilgi yoğunluğunu artırılabilme kapasitesi

2. Hız: Verilerin sıkıştırılmış halde olması, belli bir mesajın gönderilmesi için gereken zamanın önemli ölçüde azaltılmasına imkan tanınması. Halkla ilişkiler uygulamalarında İlişkinin hızını artabilmesi

3. Format (Şekil): halkla ilişkilerde hedef kitleye gönderilecek mesajların ses ve görsel öğeler de içermesi dinamik ve çarpıcı bir şekilde gönderilebilmelerini sağlaması. İletişim biçiminin video, metin ve işitsel gibi çeşitli şekillerde olabilmesi

4. Yönelim: İnternet sayesinde iki yönlü, simetrik halkla ilişkilerin gerçek anlamda eşzamanlı ve karşılıklı etkileşimine dayanan iletişim mümkün hale getirmesi. Ayrıca sitelerin içindeki çoklu metin (hypertext) içeren linkler aracılığıyla gruplar ve kişiler arasındaki yatay ve dikey iletişim imkanları da büyük ölçüde artması.

5. Kişisel Kontrol: İlişkinin kontrol biçiminin merkezsizleştirilmesi, yani bireylerin iletişimi istediği zaman alması, göndermesi, görüntülemesi ve hatta istediklerini yayınlamaları. (Gibson, Ward, 2000: 304). Şeklinde açıklamak mümkündür.

Kısaca, Sosyal medyanın siyasal alanda halkla ilişkiler amaçlı kullanılması siyasetçilerin, demokratik ülkelerde her zaman mevcut olan ancak göz ardı edilen, icraatlarından dolayı hesap verme, sorumluluklarının bilincinde olma, vatandaşa karşı sorumlu olma bilincini artırmakta, kolaylaştırmakta ve verimli hale getirmektedir. İnternetin/sosyal medyanın interaktif mesajlaşmaya olanak tanıyan iletişim potansiyelinde e-mail, iç mesajlaşma şekilleri, online sohbetler, elektronik bülten panoları gibi yöntemler, seçmenlerden partilere doğru döngüsel bir yöntemle halkla ilişkiler uygulamaları olarak iletişim akışını sağlamaktadır (Cho, Eveland, Kwak, 2005: 536).

Konuyla ilgili yapılan literatür taramasında sosyal medya -siyaset- seçim ilişkisini açıklayan birbirinden farklı sonuçlara sahip çalışmalar olduğu görülmektedir. Effing ve arkadaşları (2011) sosyal medyada büyük desteğe sahip olan ve halkla ilişkileri etkin bir şekilde uygulayan siyasetçilerin seçimlerde oluşturdukları bu etkiyle doğru orantılı olarak rakiplerine göre çok daha fazla oy aldıklarını ortaya koymuşlardır. Kushin ve Yamamoto'nun (2008) elde ettikleri verilere göre ise sosyal medyanın, geleneksel iletişim kaynaklarına göre seçmenler üzerinde seçim döneminde daha etkili olduklarını saptamışlardır. Sobkowicz ve arkadaşları (2012) ise sosyal medyanın seçmenler ve politikacılar arasındaki ilişkilerin daha simetrik ve interaktif olmasına ve siyasi konularda kullanıcı odaklı online içeriklerin seçmeler tarafında da oluşturulabilmesini sağladığını saptamışlardır. Çıldan ve arkadaşları (2012) yaptıkları çalışmada sosyal medyanın temsili demokrasiden, katılımcı demokrasiye geçişte birinci role sahip olduğu ve her geçen gün yeni yollar açtığı sonucuna varmış ki, katılımcı demokrasiler müzakere sürecini beraberinde getirmekte bu olgu ise simetrik halkla ilişkilerin temel dinamiklerini oluşturmaktadır.

PARTİLERİN GENÇLİK KOLLARININ HALKLA İLİŞKİLER AMAÇLI FACEBOOK KULLANIMI

"Avrupa'daki siyasi partilerin gençlik kollarının halkla iletişim kurmada yeni bir pencere açma, kamuoyunu etkileme yönünde planlı bir çalışma yapma, paydaşlarla karşılıklı iletişimi güçlendirme, kuruma değer katma amaçlı yapmış oldukları halkla ilişkiler uygulamalarında sosyal medyayı nasıl kullandıklarının araştırılması büyük önem taşımaktadır. Çünkü genç nüfusa sahip ülkelerde gençlik kollarının parti yönetimlerinde aktif rol aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda gençlik kolları, siyasal

alandaki gençleri bir araya getirme ve onlarla çift yönlü simetrik ilişki kurma ihtiyaçları da artmaktadır. Özellikle sosyal medya kullanıcılarının büyük bir kısmının gençlerden oluştuğu düşünüldüğünde, bu halkla ilişkiler mecrasının siyasal partilerin gençlik kolları tarafından ne şekilde kullanıldığını öğrenmek konumuz açısından önemlidir.

2.1 Araştırmanın Örnekleme

Çalışmamızda zaman sınırlılıkları nedeniyle Avrupa ülkelerini en iyi şekilde temsil edeceği düşünülen, Eurostat'ın 2016 verilerine göre en fazla genç nüfusa sahip olan Avrupa Birliği üyesi Almanya ve en fazla nüfusa sahip olan Avrupa Birliği aday ülkesi Türkiye örnekleme olarak seçilmiştir. Almanya'daki iktidar partisi Almanya'nın Hıristiyan Demokrat Birliği'nin (Christlich Demokratische Union Deutschlands) gençlik kolları Almanya'nın Gençlik Birliği'nin (Junge Union Deutschlands) ve Türkiye'deki iktidar partisi Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Gençlik Kolları Genel Merkezi'nin Facebook hesapları siyasal halkla ilişkiler bağlamında içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir (http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=yth_demo_060&lang=e, 13.12.2016). Çalışmada bu iki partinin seçilmesinin temel nedeni her iki partinin de buldukları ülkelerde en güçlü siyasi parti olmaları ve akabinde en geniş seçmen kitlesine hitap etmeleri ve her iki partinin de gençlik kollarının sosyal medya platformu Facebook'u aktif olarak kullanmalarındır.

Tablo 1: 2015 Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Genç Nüfus Sayısı

Ülke	2015
Almanya	13,819,942
İngiltere	12,581,249
Fransa	11,801,625
İtalya	9,228,985
Polonya	7,407,402

Kaynak: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=yth_demo_060&lang=e / Erişim 13.12.2016.

Araştırmamız, paylaşımların birbirlerine olan benzerlik ve yakınlıkları, gerekse paylaşımların çok geniş bir alana yayılması 1 Eylül 2016- 1 Aralık 2016 tarihleri arasındaki 3 aylık süre ile sınırlandırılmıştır. Çalışmamızda yalnızca gençlik kolları yönetimince gönderilen paylaşımlar analize tabi tutulmuş bunun dışındaki paylaşımlara itibar edilmemiş ve çalışmada incelemeye alınmamıştır. Çalışmada uygulama aşamasına geçilmeden önce tüm paylaşımların gençlik kolları yönetimince yapıp yapılmadığı kontrol edilmiştir.

Araştırmamızda eBizMBA'in Aralık 2016 en güncel verilerine göre sosyal medya platformları içinde dünyada en çok kullanılan sosyal ağ sitesinin Facebook olmasından dolayı (<http://www.ebizmba.com/articles/social-networking-websites> / Erişim 13.12.2016) gençlik kollarının facebook hesapları incelenmiş ve elde edilen bulgular ise yorumlanmıştır..

2.2 Araştırmanın Bulguları

Araştırmamızda ele aldığımız siyasi partilerin gençlik kollarının facebook hesapları ilk olarak “genel özellikleri” bakımından ele alınıp incelenmiştir. Facebook sayfaları incelendiğinde, her iki gençlik kollarının da iletişim bilgilerine (telefon, adres ve e-posta) yer verdikleri ancak hem Ak Parti hem de CDU Gençlik Kolları kendileri hakkında ayrıntılı bilgi ve tarihçelerine taşıdıkları misyon ve yükledikleri vizyona yer vermedikleri görülmektedir. Bu eksiklik ise söz konusu siyasi parti

gençlik kollarının siyasal halkla ilişkiler bağlamındaki eksikleri olarak değerlendirilebilir. Sosyal medya kullanıcılarının gençlik kollarının web sayfasına kolayca ulaşabilmeleri sağlamak amacıyla web sayfasının linki her iki gençlik kolunun da sayfasında mevcutken, il temsilciliklerinin linkleri ve haberleriyle herhangi bir bilgi veya link bulunmamaktadır.

Yabancı dil kullanımında da her iki sayfanın zayıf olduğu görülmektedir. CDU Gençlik Kolları'nın incelenen paylaşımlarının hiç birinde yabancı dil kullanımına yer vermezken Ak Parti Gençlik Kolları'nın ise çok sınırlı sayıda İngilizce paylaşımlarda bulunduğu görülmektedir. Özellikle Almanya gibi büyük bir yabancı nüfusa sahip olduğu bir ülkede CDU Gençlik Kolları'nın hiç bir şekilde seçmenlere tanıtım amaçlı da olsa yabancı dil kullanmaması hedef kitlelerinin sınırlandırılmasına yol açmaktadır (Tablo-2).

Siyasi parti gençlik kollarının, seçmenler arasında kurulup geliştirilecek simetrik halkla ilişkiler faaliyetleriyle tarafların buluşturulması, kaynaştırılmasını ve hem siyasi yapı hem de hedef kitlenin birbirlerini daha iyi tanımalarının sağlamak amacıyla uygulamaya geçirdikleri facebook sayfaları ikinci olarak "sayfaların takipçilerinin yapmış olduğu beğeni, paylaşım ve yorumlar" açısından değerlendirilmiştir (Tablo-3). Ak Parti Gençlik Kolları'nın facebook sayfasını beğenenlerin, CDU Gençlik Kolları'nın facebook sayfasının beğeni sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. Ak Parti Gençlik Kolları facebook sayfasını beğenen takipçilerin sayısı 341 iken CDU Gençlik Kolları'nın facebook sayfasını beğenen kullanıcıların sayısı ise 245 olduğu görülmektedir. Bu verilerden yola çıkarak kullanıcıların Ak Parti Gençlik Kolları'nın facebook sayfasını daha çok beğendikleri ortaya çıkmaktadır. Ancak yorum yapanların ve paylaşımda bulunanların sayısı açısından analiz ettiğimizde ise Ak Parti Gençlik Kolları'nın facebook sayfasında üç ay içerisinde toplam 1793 paylaşımda bulunurken bu paylaşımların sadece %21.63'ü (388) takipçiler tarafından yorumlanmıştır. CDU Gençlik Kolları'nın facebook sayfasında üç ay içerisinde toplam 6440 paylaşımda bulunmuş ve bu paylaşımların % 65'i (4197) takipçiler tarafından yorumlanmış ve geri bildirim almıştır. Bu verilerden yola çıkarak paylaşılan bilgiler ve bu bilgilere yapılan yorum sayılarında ve oranlarında CDU Gençlik Kolları'nın Ak Parti Gençlik Kolları'na oranla genç seçmenlerle daha interaktif bir iletişim kurduğunu söylemek mümkündür (Tablo 3).

Tablo-2. Ak Parti ve CDU Gençlik Kollarının Facebook Sayfalarının Genel Özellikleri

	Ak Parti	CDU
Ayrıntılı Genel Bilgiler	Yok	Yok
Tarihçe	Yok	Yok
Telefon	Var	Var
Adres	Var	Var
E- Posta	Var	Var
Misyonu-Vizyonu	Yok	Yok
Web Sayfası Linki	Var	Var
Diğer Sosyal Medya Platformlarının Linki	Var	Var
İl / Eyalet Temsilciliklerinin Linkleri	Yok	Yok
Yabancı Dil Kullanımı	Var	Yok

Bilindiği gibi halkla ilişkilerde kurum kimliğini ve imajının oluşturulmasında görsel unsurlar son derece önemlidir. Araştırmamızın üçüncü aşamasında ise söz konusu gençlik kollarının facebook

sayfaları “ görsel unsurlar” bağlamında analiz edilmiştir. Paylaşımlarda Ak Parti Gençlik Kolları’nın facebook sayfasında metin link paylaşımına yer vermediği, metin kullanımına çok az yer verdiği, resim ve video gibi görsel unsurlara daha çok yer verdiği görülmektedir. Ak Parti Gençlik Kolları incelediğimiz üç aylık periyotta facebook sayfasında 4 kez metin kullanırken 170 resim ve 56 video kullanmıştır. Buna karşın CDU Gençlik Kolları’nın paylaşımlarında ise resim kullanımı ağırlıkta olmasına rağmen, metin, video ve link paylaşımlarına da sık sık yer verdiği ortaya çıkmaktadır. Bu verilerden yola çıkarak Ak Parti Gençlik Kolları halkla ilişkiler amaçlı görsel unsurlara daha ağırlıklı olarak yer verirken, CDU Gençlik Kolları ise görsel unsurların yanında yazılı iletişim materyallerini de halkla ilişkiler amaçlı kullanmaktadır (Tablo-4)

Tablo-3. Ak Parti ve CDU Gençlik Kollarının Facebook Sayfalarının Takipçiler Tarafından Yapılan Beğeni, Paylaşım ve Yorum Sayıları

	3 Ay İçerisinde Toplam Paylaşım Başına Düşen Beğeni Sayısı	3 Ay İçerisindeki Toplam Yorum	3 Ay İçerisindeki Toplam Paylaşım
Ak Parti	341	388	1793
CDU	245	4197	6440

Tablo-4. Ak Parti ve CDU Gençlik Kollarının Facebook Sayfalarında Kullandıkları Görsel Unsurlar

	Metin Kullanımı	Fotoğraf Kullanımı	Video Kullanımı	Link Kullanımı
Ak Parti	4	170	56	-
CDU	27	70	24	14

Facebook sayfalarında öne çıkan kişiler incelendiğinde CDU Gençlik Kolları’nda ağırlıklı olarak gençlik kolları başkanı ve CDU gençlik kolları yönetiminin ön planda olduğu görülmektedir. Gençlik kolları başkanının gençlerle iç içe çekilen fotoğrafları ve yayınladığı mesajlarıyla temsilcisi bulunduğu Alman gençliğini sosyal medya kanalıyla başarılı bir şekilde temsil ettiği görülmektedir. Partinin genel başkanı ve Almanya Başbakanı Angela Merkel’in ise paylaşımlarda sınırlı sayıda yer bulduğu saptanmıştır. Ak Parti Gençlik Kolları’nda ise paylaşımların hemen hemen tamamında cumhurbaşkanı ve başbakanın öne çıktığı görülmektedir. İncelenen üç aylık zaman periyodundaki paylaşımların hiç birinde Ak Parti gençlik kolları başkanının yer almadığı görülmüştür.

Tablo -5. Ak Parti ve CDU Gençlik Kollarının Facebook Sayfalarında Öne Çıkan Kişiler

	Ak Parti	CDU
Cumhurbaşkanı	54 (%23,47)	-
Cumhurbaşkanı ve Gençler	-	-
Genel Başkan / Başbakan	157 (%68,26)	5 (%3,7)
Genel Başkan / Başbakan ve Gençler	5 (%2,17)	2 (%1,48)
Gençlik Kolları Başkanı	-	33 (%24,44)

Gençlik Kolları Başkanı ve Gençler	-	5 (%3,7)
Gençler	-	2 (%1,48)
Gençlik Kolları Yönetimi	7 (%3,04)	38 (%28,14)
Diğerleri	7 (%3,04)	47 (%34,81)
TOPLAM	230	135

Ak Parti Gençlik Kolları facebook sayfasından yaptığı 230 paylaşımın % 23,47'si (54) Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, %68,26' sı Başbakan Binali Yıldırım ön planda iken gençlik kolları başkanının ve yönetimine ise hiç yer verilmemiştir. Bu durum ise Ak Parti Gençlik Kolları facebook sayfasını cumhurbaşkanı ve başbakanın kişisel facebook hesabı izlenimini doğurmaktadır. Bunun yanında ise CDU Gençlik Kolları facebook sayfasında kendi kurumsal kimliklerini inşa edecek kişileri ön plana çıkarmaktadır. CDU Gençlik Kolları facebook sayfasında % 24,44 oranında gençlik kolları başkanına yer verirken, %28,14 oranında ise gençlik kolları yönetimine yer vermektedir. Dolayısıyla facebook sayfası gençlik kollarının tam bir hakla ilişkiler aracı olarak kullandıkları görülmektedir.

Fotoğraf 1. Türkiye Cumhurbaşkanı

Fotoğraf 2. Türkiye Başbakanı

Fotoğraf 3. JU Gençlik Kolları Başkanı

Gençlik kollarının Facebook sayfalarındaki paylaşımların içerikleri incelendiğinde ise Ak Parti Gençlik Kolları ağırlıklı olarak cumhurbaşkanı ve başbakanın resmi açıklamalarına (%90,43) yer verirken, anma, kutlama, eğitim ve sosyal sorumluluk gibi konulara ise hemen hemen yok denecek kadar az yer vermektedir. CDU Gençlik Kolları ise facebook sayfasında en fazla paylaşım yaptığı konu ise CDU Gençlik Kollarının yaptığı etkinliklerdir (%36,56). İkinci sırada ise yaptıkları ve yapacakları faaliyetler ile ilgili duyurulardan oluştuğu (35.82) görülmektedir (Tablo-6). Bu veriler de CDU Gençlik Kollarının, seçmenler arasında kurulup geliştirilecek simetrik halkla ilişkiler faaliyetlerinde, tarafların buluşturulmasında ve gençlik kolları faaliyetlerinde genç seçmenlerin haberdar edilmesinde, hedef kitlenin birbirlerini daha iyi tanımalarının sağlanmasında facebook sayfasını Ak Parti Gençlik Kollarına göre daha verimli ve etkili kullandıkları ortaya çıkmaktadır.

Tablo-6. Ak Parti ve CDU Gençlik Kollarının Facebook Sayfalarının İçerikleri

	Ak Parti	CDU
Resmi Açıklamalar	208 (%90,43)	-
Duyurular	8 (%3,47)	48 (%35,55)
Kutlama	4 (%1,73)	8 (%5,92)
Anma	3 (%1,3)	2 (%1,48)
Etkinlik	1 (%0,43)	49 (%36,29)
Sosyal Sorumluluk	2 (%0,86)	2 (%1,48)
Eğitim	3 (%1,3)	-
Basında Biz Haberleri	-	10 (%7,4)
Toplantı	-	4 (%2,96)
Slogan /Vaat /Propaganda	1 (%0,43)	11 (%8,14)
TOPLAM	230	135

CDU Gençlik Kolları'nın faaliyetlerini seçmenlere daha iyi anlatmak ve seçmen ile siyasal kurumlar arasında kurulup geliştirilecek simetrik ilişkiyle tarafların buluşturulması, kaynaştırılması ve

hısmlaştırılması sağlamak amacıyla sosyal medyada kendine ait bir "Facebook TV" oluşturduğu görülmektedir. Bu kanal belli aralıklarla düzenlediği programlara gençlerin ilgisini çekecek konuklar davet etmektedir. Sayfanın takipçileri bu konuklara online sorular yöneltebilmekte, konuklara istedikleri soruları sorabilmektedir. Özellikle siyasi konuklara gençler online canlı bağlantıyla yoluyla iletişime geçme şansı elde etmektedir. Siyasal halkla ilişkiler bağlamında ele alındığında, gençlerin siyasete aktif olarak katılımları açısından bu programların son derece etkin olduğu söylenebilir.

Fotoğraf 4. JU Facebook TV

Fotoğraf 5. JU Facebook TV

Fotoğraf 6. JU Etkinlik

CDU Gençlik Kolları'nın diğer başarılı siyasal halkla ilişkilerinden biri de "Paul Praktiker Tour" adlı etkinliktir. Bu etkinlik kapsamında JU'nun Genel Başkanı Paul Ziemiak, farklı meslekler hakkında gençleri bilgilendirmek amacıyla, iş yerlerine gidip o işin bir stajyeri gibi çalışmaktadır. Örneğin, bir hafta ayakkabı tamircisi olan Ziemiak, bir hafta mobilya atölyesindeki bir ustanın yardımcısı olabilmektedir. Yapılan tüm çalışmaların hepsi Facebook kanalıyla takipçilere başarılı bir şekilde sunulmakta ve gençlik kolları başkanının gençlerin sorunlarıyla yakından ilgilendiği izlenimi oluşturulmaya çalışılmaktadır. CDU Gençlik Kolları halkla ilişkiler bağlamında bu tür etkinlikleri facebook sayfasından seçmenler ile paylaşarak başarılı bir halkla ilişkiler faaliyeti yürütürken Ak Parti Gençlik Kolları ise facebook sayfasını halkla ilişkiler amaçlı kullanımı noktasında yetersiz kalmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada elde edilen veriler incelendiğinde, Ak Parti ve CDU gençlik kollarının sosyal medya kullanımlarında önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ak Parti'nin Facebook sayfasında, gençlik kollarının çalışmalarından ziyade Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ve Ak Parti Genel Başkanı ve Başbakan Binali Yıldırım'ın açıklamalarına ağırlıklı olarak yer vermektedir. Ak Parti gençlik kollarının yoğun olarak yaptığı etkinlikler, sosyal sorumluluk projeleri, eğitim faaliyetleri neredeyse Facebook'ta hiç yansıtılmamaktadır. Sayfanın genel görüntüsü takipçiler üzerinde, Erdoğan veya Yıldırım'ın şahsi Facebook hesabı izlenimi oluşturmaktadır. Ak Parti'nin sayfasındaki toplam 230 paylaşımın hiç birinde gençlik kolları başkanına ve söylemlerine yer verilmemesi de gençlik kollarının parti içinde kendine has bir birim olduğu ve gençleri temsil ettiği imajının ortaya çıkmasını engellemektedir. Bu açıdan Ak Parti'nin sosyal medyayı başarılı bir siyasal halkla ilişkiler aracı olarak kullanmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

CDU'nun sayfasını beğenenlerin sayısının Ak Parti'ye göre az olmasına karşın, takipçilerin paylaşım ve yorum sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. CDU, Ak Parti'nin aksine Alman Cumhurbaşkanı'na hiç yer vermezken, başbakanı ise sınırlı sayıda yer vermiştir. Paylaşımlarda çoğu zaman JU başkanı, JU yönetimi ve gençler yer almaktadır. Yapılan etkinlikler sürekli olarak Facebook sayfasında paylaşılmaktadır. Örneğin, JU'nun başarılı siyasal halkla ilişkilerinden biri "Paul Praktiker Tour" adlı etkinliktir. Bu etkinlik kapsamında JU'nun Genel Başkanı Paul Ziemiak, farklı meslekler hakkında gençleri bilgilendirmek amacıyla, iş yerlerine gidip o işin bir stajyeri gibi çalışmaktadır. Örneğin, bir hafta ayakkabı tamircisi olan Ziemiak, bir hafta mobilya atölyesindeki bir ustanın yardımcısı olabilmektedir. Yapılan tüm çalışmaların hepsi Facebook kanalıyla takipçilere başarılı bir şekilde sunulmaktadır.

CDU'nun Facebook'ta canlı yayınladığı programlar, takipçilerin dikkatini çekebilme ve JU'nun çalışmalarına daha aktif katılımlarını sağlayabilmektedir. Özellikle programa katılan siyasilere (örneğin Alman Başbakanı Angela Merkel) gençlerin soru sorma şansı bulması, siyasetçiler ve gençler arasında JU'nun bir iletişim köprüsü görevi görmesine yol açmaktadır. Bu açıdan JU'nun sosyal medyayı siyasal halkla ilişkiler bağlamında başarılı bir şekilde kullandığı sonucuna varılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktas, H. (2004). Bir Siyasal İletişim Aracı Olarak İnternet, Konya: Tablet Kitapevi.
- Alemdar, Y.M, Köker, E. N. (2011). "Siyasi Partilerin 2007- 2011 Türkiye Genel Seçimlerinde Web Sitesi Kullanımı ve Karşılaştırmalı Analizi" Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 3, 225-254.
- Anık, C. (2003). Bilgi Fabrikaları ve Müşteriler, Ankara, Altın Küre Yayınları.
- Avcı, K. (2015). Siyasal Seçim Kampanyalarında Halkla İlişkiler. Konya: LiteraTürk.

- Babacan M.E (2016). Sosyal Medya ve Gençlik, İstanbul, Açılım Kitap.
- Balta Peltekoğlu, F (2012). Halkla ilişkiler nedir? İstanbul, Beta Yayınları.
- Bekiroğlu, O., & Bal, E. (2014). Siyasal Reklamcılık: 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri Araştırması. İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Binark, M. (2014). Siyasetin Yeni Hali. Vaka-İ Sosyal Medya. İstanbul, Kalkeon Yayınları.
- Bostancı, M. N. (2010). Siyaset ve Medya Alacakaranlığın İki Atlısı. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Çankaya, E. (2008). İktidar Bu Kapağın Altında- Gösteri Demokrasisinde Siyasal Reklamcılık. İstanbul, Boyut Yayıncılık.
- Çıldan, C., Ertemiz, M., Tumuçin, H. K., Küçük, E., & Albayrak, D. (2012). Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü. Akademik Bilişim, Erişim, 5, 2013.
- Cho, D.J. , Eveland, W. ve Kwak, N. (2005).“Information and Expression in a Digital Age Modeling Internet Effects on Civic Participation”, *Communication Research*, Vol.32, No.5, 2005, s.536)
- Effing, R., van Hillegersberg, J., & Huibers, T. (2011). Social Media And Political Participation: Are Facebook, Twitter And Youtube Democratizing Our Political Systems?. In International Conference on Electronic Participation (pp. 25-35). Springer Berlin Heidelberg.
- Fidan M. (2016). Siyasette Halkla İlişkiler, Siyasette Halkla İlişkilerde Genel Kavramlar, Konya, Atlas Kitap Evi.
- Gibson, R., Ward, S. (2000). A Proposed Methodology For Studying The Function And Effectiveness Of Party And Candidate Websites. *Social Science Computer Review*, 18(3),s. 301-319
- Kalender, A. (2014). Siyasal İletişim. Konya, Çizgi Yayınları.
- Kalender, A ve Fidan, M (2011). Halkla ilişkiler, Konya, Tablet Yayınları.
- Kushin, M. J., & Yamamoto, M. (2010). Did Social Media Really Matter? College Students' Use Of Online Media And Political Decision Making İn The 2008 Election. *Mass Communication And Society*, 13(5), 608-630.
- Moog, S. Sluyter-Beltrao, J. (2001). The Transformation Political Communication.Barrie
- Oktay, M (2002). Politikada Halkla İlişkiler, İstanbul, Derin Yayınları
- Sobkowicz, P., Kaschesky, M., & Bouchard, G. (2012). Opinion mining in social media: Modeling, simulating, and forecasting political opinions in the web. *Government Information Quarterly*, 29(4), 470-479.
- Strömback, J ve Kioussis, S (2011). Political Public Relations, Principles and Applications, U.K, Taylor & Francis
- Tekvar, S. O (2012). Yeni Medya Ve Halkla İlişkilerde Dönüşüm: Farklı Kurumsal Yapılarda Halkla İlişkiler Algısı ve Sosyal Paylaşım Ağları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- [http:// appsso. eurostat. ec.europa. eu/nui/ show.do ?dataset= yth_ demo_ 060&lang=](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=yth_demo_060&lang=) Erişim Tarihi: 13.12.2016.
- <http://www.ebizmba.com/articles/social-networking-websites/> Erişim Tarihi:13.12.2016

TÜRKİYE'NİN SURİYE POLİTİKASININ KONSTRÜKTİVİST BİR YAKLAŞIMLA DEĞERLENDİRİLMESİ

Osman AĞIR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF
osmanagir@hotmail.com

Ali ATILGAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF
aliatilgan1@gmail.com

ÖZET

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda, etnik, dinsel ve kültürel çatışmalar ortaya çıkmış ve uluslararası alanda beklenmedik değişimler meydana gelmiştir. Meydana gelen bu değişimin açıklanmasında materyalist ve birey temelli Uluslararası İlişkiler Teorileri yetersiz kalmış ve sorgulanmaya başlanmıştır. Bunun sonucu olarak eleştirel teoriler arasında bulunan ve bir yaklaşım olarak benimsenen Konstrüktivizm hızlı bir gelişim göstermiştir. Konstrüktivizmi diğer teori ve yaklaşımlardan ayıran en belirgin özelliği uluslararası ilişkileri anlamaya ve açıklamaya yönelik farklı bir ontoloji önerisidir. Uluslararası İlişkilerin analizinde farklı bir bakış açısı getiren Konstrüktivizm, disiplinin temel teorilerinin göz ardı ettiği kimlik, kültür, söylem ve dil gibi sosyo-kültürel faktörlerin uluslararası ilişkiler analizlerine katılmasına olanak sağlamıştır.

Bu bağlamda, Türkiye'nin kimlik, kültür ve söylem temelli dış politikası, Ortadoğu kapsamında ve Suriye özelinde konstrüktivist yaklaşımla ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle Konstrüktivist yaklaşımın epistemolojik ve ontolojik temellerinden bahsedilmiştir. Daha sonra ise Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihsel arka planına yer verilmiştir. Son olarak ise AKP iktidarı döneminde Türkiye'nin Suriye Politikası konstrüktivizm yaklaşımıyla analiz edilmiş ve elde edilen bulgular ışığında çıkarımlarda bulunulmuştur. Çalışmada betimsel analiz yönteminden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Ulus Devlet, Konstrüktivizm.

EVALUATION OF TURKEY'S SYRIAN POLICY AS A CONSTRUCTIVIST APPROACH

ABSTRACT

As a result of the end of the Cold War and the collapse of the Soviet Union, ethnic, religious and cultural conflicts arose and unexpected changes took place internationally. Materialist and individual-based International Relations Theories have been inadequate and questioned. As a result, Constructivism, which is regarded as one of the critical theories and adopted as an approach, has shown a rapid development. The most distinctive feature that separates constructivism from other theories and approaches is the proposal of a different ontology to understand and explain international relations. Constructivism, which introduces a different perspective in the analysis of international relations, allows socio-cultural factors such as identity, culture, discourse and language, which are ignored by the basic theories of discipline, to be included in the analysis of international relations.

In this context, the foreign policy based on identity, culture and discourse of Turkey has been dealt with in a constructivist approach in the Middle East and Syria. The study first mentions the epistemological and ontological foundations of the Constructivist approach. Later, the historical background of Turkey-Syrian relations was included. Finally, in the period of AKP government, Turkey's Syrian Policy constructivism was analyzed with an approach, and

conclusions were found in the light of findings obtained. Descriptive analysis method was used in the paper.

Keywords: Foreign Policy, Nation State, Constructivism.

1. GİRİŞ

Dış politika anlaşılması, yorumlanması ve öngörülmesi açısından zor bir alandır. Dış politika iç politika gibi hiyerarşik yapıya sahip değildir. Dış politikanın en önemli aktörü devletlerdir. Devletler arasında ise normatif olarak üst üste ilişkisi yoktur (Birdişli, 2016: i). Bu durum da dış politikayı anlamak ve analiz etmek konusunda oldukça karmaşık bir hale getirmektedir. Dış politika analizi yapmak için en iyi yolun hangi teori veya yaklaşımla bulunabileceği de en az dış politikanın kendisi kadar karmaşıktır. Uluslararası alanda farklı birçok aktör yer almaktadır. Aktörler arasındaki karmaşık ilişkiler farklı düzeydeki açıklamalar ve teoriler aracılığı ile incelenmektedir (Erdoğan, 2013: 5). Teori tanım itibarıyla herhangi bir olayı veya görüngüyü açıklamak için kullanılan düşünce sistemidir. Uluslararası ilişkiler disiplini ise teoriden kasıt, uluslararası ilişkileri sistematik bir çerçevede ele almayı sağlayan düşünce sistemleridir.

Dış politika konusunda yapılan tanımlamalarda Realizm, İdealizm, Liberalizm ve Marksizm gibi, siyaset biliminin temel teorilerinin etkisi görülmektedir (Birdişli, 2016: 1). 1980 lerden sonra ise eleştirel teoriler ailesinden sayılabilecek olan Konstruktivizm bir teori olmamakla birlikte, uluslararası ilişkileri anlamaya yönelik yeni bir bakış açısı sunarak günümüze kadar süregelen tartışmaların gidişatında etkin rol oynamıştır (Ateş, 2008: 215).

Dış politika analizi yapmak için “en iyi” yolun hangi teori yada yaklaşımdan geçtiğini söylemek olanaklı olmamıştır (Ereker, 2010: 51). Bu nedenle, savaşların önlenmesi için diplomasi ve hukuk kanallarının güçlendirilmesi gerektiğini savunan, devlete optimist yaklaşan, özünde iyi olan insan ve devletlerin iyi vasıflarının bozulmasına dış etkenlerin sebep olduğunu varsayan ve iki dünya savaşı arasındaki süreçte etkin olan idealizm (Arıboğan, 2004: 39), amacını gerçekleştirememesi üzerine yerini Realizme bırakmıştır.

Uluslararası alanın temel niteliğinin “anarşi” (Birdişli, 2016: 2) olduğunu savunan ve insan doğasına olan pesimist yaklaşımından yola çıkarak devleti tanımlayan realizme göre devletler de insanlar gibi öfkelenen, güç peşinde koşan, üstünlük sağlamaya çalışan ve kaygı duyan varlıklardır. Bu bağlamda Morgenthau’ya göre, devletlerin dış politikalarını ifade etme biçimleri nasıl ifade edilirse edilsin, gerçek ifadesi güç ve çıkar mücadelesidir (Arı, 2004: 38).

Tıpkı idealizm gibi, Soğuk Savaş yıllarının güçlendirdiği realizm de, Soğuk Savaşın sona ermesi ve iki kutuplu sistemin son bulması ile birlikte ortaya çıkan beklenmedik değişimi açıklamakta yetersiz kalmış ve eleştirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda 1960’larda ortaya çıkan ve 1970’lerde gelişme gösteren eleştirel yaklaşımlar, 1990’larda Uluslararası İlişkiler disiplini içinde kendisine yer bulmuş ve temel teorilere getirdikleri eleştirilerle birlikte Uluslararası İlişkileri anlamaya yönelik farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Eleştirel yaklaşımlar arasında bulunan konstruktivizm (inşaaacı), yapısalcı eğilimleri dolayısıyla diğer eleştirel yaklaşımlarla benzerlik gösterse de, kimlik, kültür ve söylem konusuna yaklaşımı açısından diğerlerinden önemli oranda farklılaşmaktadır. Öncelikle, kimlik konusunun disiplinde önemli oranda yaygınlaşmasını sağlayan bizatihi konstruktivist (inşaaacı) yaklaşım olmuştur. Konstruktivist (inşaaacı) yaklaşım esas olarak kimliğin çıkarların temeli olduğu varsayımına dayandırılmaktadır (Wendt, 1999).

Konstrüktivizm ile birlikte kimlik ve kültür gibi kavramlar, uluslararası ilişkiler disiplini içinde incelenen kavramlar halini almaya başlamış ve uluslararası ilişkiler kuramlarında merkezi yere sahip olan “anarşi, güç, çıkar, dış politika, norm ve kurum” gibi kavramların, sosyal gerçeklik bağlamında yeniden yorumlanarak anlaşılmasında bir çerçeve sunmuştur (Ateş, 2009: 80).

Bu bağlamda "komşularla sıfır sorun" politikası gereğince Ortadoğu bölgesindeki çoğu devlet ile kimlik ve kültürel vurguya dayalı, ekonomik kaygılarla belirlenen bir dış politika stratejisi geliştiren Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Türk dış politikasını belirleyen ana unsur kimliktir. AKP Dönemi Türk Dış Politikasının mimarı olarak görülen Davutoğlu (2011)'na göre Türkiye'nin asıl güç kaynağı, bir araya geldiklerinde kendi stratejik derinliğini üreten tarihi ve coğrafi zenginliğinden kaynaklanan özgün kimliğidir. Bu savların bir analizi olarak bu makale, Türkiye'nin Suriye politikasına kimlik, kültür, söylem ve bunların dış politika analizi içindeki yerine konstrüktivist (inşacı) bir yaklaşımla eğilmeyi amaçlamaktadır.

2. KONSTRÜKTİVİST YAKLAŞIMIN EPİSTEMOLOJİK VE ONTOLOJİK TEMELLERİ

Sosyal bilimler alanında diğer disiplinlere kıyasla daha yeni dönemlerde disiplinler özelliğini kazanan uluslararası ilişkiler, büyük oranda kendi doğasından kaynaklanan sebeplerle çeşitli kuramsal yaklaşımları barındırmaktadır. Ancak disiplinin bu anlamda nicel olarak zengin bir görünüme sahip olmasına rağmen, dünya siyasasının karmaşık yapısı göz önüne alındığında, her olayı ve olguyu açıklayabilecek yeterlilikte büyük bir teorinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Disiplinin tarihine bakıldığında da bu durum açıkça görülmekte; dönemsel gelişmelere bağlı olarak belli kuramlar baskın konuma gelmekte, değişen dönemlerle birlikte ise güç kaybetmekte ya da baskınlığını tamamen yitirmektedir. Bu süreç, “Büyük Tartışmalar Yaklaşımı” (Dunne ve diğ., 1998: 1) şeklinde sistematik bir hâle getirilmiştir.

Uluslararası ilişkiler disiplini içinde üç büyük tartışmanın yaşandığı varsayımından yola çıkan bu yaklaşıma göre; “birinci büyük tartışma” olarak iki dünya savaşı arası (1919-1939) dönemde idealizm/realizm tartışması yaşanmış olup temel konusunu “uluslararası barışın nasıl sağlanacağı” oluşturmuştur. “İkinci büyük tartışma” ise, 1960’larda gelenekselcilik/davranışsalcılık şeklinde anılan, disiplinin yöntemine yönelik tartışmaların yaşandığı ve sonucunda pozitivizm ağırlıklı çalışmaların ağırlık kazanmaya başladığı bir dönem olmuştur. İkinci tartışmanın sonucundan hareketle, 1980’lerden günümüze kadar yaşanan süreçte “üçüncü büyük tartışma” pozitivistler ile post-pozitivistler arasında yaşanmakta olup özü itibarıyla hakim uluslararası ilişkiler teorilerinin geçerliliğinin sorgulanması ve alternatif bakış açılarının geliştirilmesiyle ilgilidir (Lapid, 1989: 239).

Uluslararası ilişkiler disiplini içinde yaşanan üçüncü tartışma ile birlikte Alexander Wendt tarafından geliştirilen sosyal inşacılık (*socialconstructivism*) kavramının literatüre girmesi ve mevcut kuramsal açıklamalara bir alternatif olması, özellikle 1990’lı yıllarla birlikte başlamıştır. Ancak, sosyal inşacılık yaklaşımının kuramsal altyapısının oluşması, Wendt’ten önceki dönemlerde oluşturulmaya başlanmış ve son olarak Nicholas Onuf tarafından uluslararası ilişkiler disiplinine uyarlanmıştır (Onuf, 1989; Ateş, 2008: 215)

Uluslararası ilişkilerde ilk kez “inşacılık” kavramını kullanan Onuf, inşacı düşüncenin esin kaynağı olarak Anthony Giddens’in “*yapılandırma kuramını*” (Giddens, 1984: 162) (structuration theory) kabul etmektedir.

Yapılandırmacı yaklaşım dünya siyasetinde kimlik meseleleri ve uluslararası ilişkiler teorisinde yerli siyaset ve kültürün kuramsallaştırılması konularını ele almaktadır. Yapılandırmacı yaklaşımın

başlama sorunu, "bir eylemin hem aktörü hem yapıyı nasıl ürettiğini ya da göstermediğini" belirtir. Yapılandırmacı yaklaşım, bu soruyu yalnızca anlamlı bir eylem ya da davranış gibi yanıtlar; yalnızca öznel-öznel bağlamda mümkündür. Yapılandırmacı anlayış için objektif bir gerçeklik yoktur ve gerçek, aktörün algılamalarının ürünüdür (Orhan, 2010: 11).

Yapılandırmacılık, maddi gücün önemini göz ardı etmezken, maddi gerçeklik üzerinde düşünce faktörlerinin rolünü vurgular. Yapılandırmacılık, uluslararası siyaseti fikirlerin bir dağıtımı olarak görüyor. Materyal gerçekliğin düşünce faktörleri tarafından tanımlanması, yapılandırmacı yaklaşımda merkezi bir rol oynamaktadır (Giddens, 1984: 162).

Sosyal ve doğal bilimlerde her yaklaşım mutlaka ontolojik ve epistemolojik ön kabullerle hareket eder. Yukarıda bahsedilen üçüncü büyük tartışmanın tarafları arasındaki temel ayrım noktası da özellikle epistemolojik farklılaşma üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu noktada, "pozitivizm", rasyonalist epistemoloji ile materyalist ontolojiyi birleştirerek ampirik bilgi üretmeye çalışırken post-pozitivizm, sosyal ontoloji ile refleksif epistemolojiyi birlikte kullanır. Sosyal inşacılık ise; kuramsal kaynağının post-pozitivizm olmasına karşın, diğer inşacılık türlerinden ayrılarak "ortayol inşacılığı" biçiminde anılan ve anayol kuramları arasında da saygınlığı artan rasyonalist epistemoloji ile sosyal ontolojiyi birleştirerek daha çok pozitivist nitelikli yaklaşımları ifade etmektedir (Friedrichs, 2004: 105).

Bu bağlamda epistemolojik olarak inşacılığı iki döneme ayırmakta fayda vardır. Epistemolojik değişim yaşayan inşacılığın ilk dönemi Onuf ile anılmaktadır. Went ise bu değişimin sonunda ortaya çıkan sosyal inşacılığın temellerini oluşturmuştur.

İlk dönem inşacılığın en önemli isimlerinden olan Onuf, içinde yaşadığımız dünyayı hem fiziki hem de sosyal bir mekân olarak görmekte ve onun içinde yaşamının fiziki varlığımızla, onun üzerinde tasarrufta bulunmanın sosyal yanımızla ilgili olduğunu söyleyerek kendi inşacı düşüncesinin temellerini atmıştır. Bu bağlamda Onuf'un üzerinde durduğu üç konu vardır. Bunlardan ilki eden- yapı arasındaki ilişkidir. Aktör ve yapının sürekli etkileşim içerisinde olduğunu vurgulayarak, birbirlerini etkilediklerini öne sürmektedir. İkinci olarak Onuf, dilin işlevselliği üzerinde durmaktadır. Toplumsal inşa sürecinde araç olarak dilin öneminden bahsetmektedir. Üçüncü olarak ise kuralların önemi ön plana çıkmaktadır (Onuf, 1989).

Inşacılığın ikinci dönemi ise pozitif epistemoloji'yi benimseyen Alexander Went ile ortaya çıkmıştır. Went, epistemolojik açıdan pozitivizmi, ontolojik olarak da post-pozitivizmi benimsemektedir (Wendt, 1999: 39). Bu anlayışa göre, inşacılık, pozitivistler gibi bilimsel bilginin ve materyal unsurların varlığından hareketle düşünsel ve toplumsal öğelerin de dâhil olduğu bir epistemolojik zemini vurgularken; post- pozitivistler gibi uluslararası sistemin sosyal bir inşa sürecinden geçtiği ontolojik görüşü savunmaktadır (Çakmakçı, 2014: 42).

Wendt'e göre 1990'ların etnik, dinsel ve kültürel çatışmalarıyla yoğrulan karmaşık atmosferde, materyalist ve birey odaklı geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri, sistemde oluşan beklenmedik ve büyük değişikliği açıklamakta yetersiz kalmıştır (Wendt, 1999: 4). Birçok eleştiriye rağmen Wendt, uluslararası ilişkilerin çözümlenmesinde pozitivist epistemoloji ile idealist ve bütünsel (holistic) ontolojinin aynı anda kullanılmasını imkân dâhilinde görmektedir. Wendt bu durumu kitabında şöyle açıklamaktadır (Wendt, 1999: 90).

"uluslararası ilişkilere dair güvenilir bilgi elde etmek için ampirik kanıtlanma kullanılmalıdır. Neticesinde devletlerin ve onların oluşturduğu yapıların birer nesnel gerçeklik olmaları ve özne-nesne ayrılığına dayalı olguların bilimsel yöntemlerle incelenmesi gerektiği açıktır."

Bu bağlamda Wendt, epistemolojik olarak ayrıldığı Nicholas Onuf'tan farklı olarak eden yapı ilişkisi, kuralların önemi gibi konulardan bahsetmek yerine, aktörlerin kimlikleri, kültürleri, normları gibi konuların üzerinde durmuştur. Wendt, normların, aktörlerin yapısının ve bunlara bağlı olarak kimliğin karşılıklı inşa süreci ile oluştuğu sosyal/özneler arası ontolojiyi; hipotezlerin test edilmesine olanak veren, sebep-sonuç ve açıklama nosyonlarını bünyesinde barındıran pozitivist/rasyonalist epistemolojiyi sosyal İnşacılık yaklaşımı içerisinde birleştirmiştir (Çakmakçı, 2014: 41).

Bu açıdan bakıldığında kimlik, kültür ve söylemler, Türkiye-Suriye ilişkileri için merkezi bir yere sahiptir. Tarihsel açıdan, Türkiye ve Suriye'nin kurumsal kimlikleri ters yönde durmuş ve bu, "Öteki"nin algılamalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle her iki taraf da "Öteki"nin hareketlerini güvenlik penceresinden görmeye başlamış, bu durum ise kolektif kimliğin kurulmasını engellemiştir.

Bu bağlamda Türkiye-Suriye ilişkilerini uluslararası ilişkileri kimlik, kültür, değer ve söylem gibi sosyal olaylarla açıklayan Went'in sosyal inşacılığı ile ele almak ilişkileri açıklamada daha faydalı olacaktır.

3. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKAPLANI

Suriye, uygarlığın ve yerleşik hayatın başlangıcından itibaren önemli bir bölge olmuş ve çeşitli medeniyetlerin hakimiyeti altında varlığını devam ettirmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mercıdabık zaferi ile birlikte dört asır sürecek Osmanlı hakimiyetine girmiştir (Arı, 2014: 91). Suriye, Osmanlı hakimiyeti döneminde siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan en parlak dönemini yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı hakimiyeti altında kalan Suriye'nin kaderi daha sonra Avrupalı devletler tarafından yeniden çizilmiştir.

Onaltıncı yüzyıldan itibaren Osmanlıdaki merkezi yapı ve bölgesel otoritenin zayıflaması ile birlikte genelde Avrupalı devletler özelde ise İngiltere ve Fransa'nın Suriye coğrafyasına ilgileri artmıştır. 1916 yılında Ortadoğu ve Arap Coğrafyasının geleceğine yönelik kararların alındığı Sykes-Picot antlaşması ile Suriye'nin Fransa nüfuzuna bırakılması kararlaştırılmıştır. 1920 yılında San Remo Konferansında Suriye'nin bağımsızlığı tanınmamış ve Sykes-Picot Antlaşmasında olduğu gibi Suriye Fransız mandasına bırakılmıştır (Songülen İnanç, 2012: 22).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye ile olan ilişkileri ise Suriye'nin bağımsızlığı ile başlayarak günümüze kadar devam etmiştir. Tarihsel süreçte Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri başlangıcından itibaren hep sorunlu olmuştur. Bu sorunları; Suriye'nin bağımsızlık sürecinde yaşanan Hatay sorunu, Soğuk Savaş sırasında iki ülkenin farklı kutuplarda yer almaları, sınır aşan sular sorunu, Suriye'nin PKK gibi Türkiye'de terör eylemlerinde bulunan terör örgütlerine destek sağlaması şeklinde sınıflandırabiliriz.

3.1. Soğuk Savaş Öncesi

Birinci Dünya Savaşı, tüm dünyada yıkıcı etkiler göstermiş ve tarihteki önemli kırılma dönemlerinden biri olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında, savaş karşıtlığı artmış, kamuoyu fikri önem kazanmaya başlamış ve uluslararası ilişkilerdeki kapalı diplomasi anlayışı yerini açık diplomasiye bırakmaya başlamıştır. Açık diplomasiye önem kazanmasıyla devletlerin, diğer devletlerin çıkarlarını ya da zararlarını görmezden gelerek dominant dış politika izlemelerinin önüne geçilmiştir (Alantar, 2004: 99). Aynı dönemde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti de uluslararası sistemin yeni kurallarına uygun hareket etmiştir. Yeni kurulan devletin bekası göz önüne alınarak, bölgede revizyonist politikalar uygulamaktan kaçınılmış ve oluşturulan statükonun devamını sağlayacak politikalar benimsenmiştir.

(Turhan, 2012: 8). Osmanlı'nın dağılması sonucu kurulan yeni Cumhuriyet, korunma içgüdüsüyle çevresinde olup bitenlerden kendini soyutlamaya çalışmıştır. Bu durum günün koşullarına uygun bir politika gibi görünse de birçok sorunun¹ ötelenmesine neden olmuştur.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde algı bu şekilde olsa da Kurtuluş Savaşı döneminde, misakı milli sınırları içerisinde gösterilen ve Türk toprağı olarak kabul gören Hatay bölgesinin Türkiye Cumhuriyeti'ne katılımı istenmiştir. Bu istek çerçevesinde Türkiye, doğru bir hareketle konuya revizyonist yaklaşmamış ve konjonktür gereğı Wilson İlkelerine atıfta bulunarak self determinasyon ilkesine dayalı olarak konunun çözümünü amaçlamıştır.

Osmanlı'nın dağılması ile birlikte Fransa'nın manda yönetimi altına giren Suriye ile olan ilişkiler Fransa üzerinden kurulmuştur. Bunun en büyük kanıtı ise Türkiye - Suriye kara sınırını belirleyen antlaşmanın 1921'de Fransa ile yapılmış olmasıdır (Parla, 1985: 139-141).

Türkiye ile Suriye arasındaki sorunların çıkış noktası Fransa tarafından Suriye'ye bağımsızlık verilmesini öngören 1936'daki anlaşmadır (Arı, 2005: 641). 9 Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında parafe edilen antlaşma, Türkiye'nin o zamana kadar sorunlarını hallettiğı Fransa ile ilişkisinin tekrar bozulmasına yol açmış (Oral ve diğ., 2002: 283) ve Türkiye ile Suriye arasındaki gergin ilişkilerin ilk ayağını oluşturan Hatay sorunu ortaya çıkmıştır.

Uzun süren diplomatik görüşmeler sonunda Hatay Meclisi yaptığı oylamayla, Hatay'ın Türkiye'ye katılımı yönünde karar almıştır. Hatay, 1939'da resmi olarak Türkiye devletine bağlanmış, ancak bu durum, Suriye ile Türk hükümetleri arasında uzun yıllar sürecek olan gerginliklerin ilk ayağını oluşturmuştur. Türkiye, Hatay'ı kendisine ait bir toprak olarak değerlendirirken; Suriye, Hatay'ı "Türkiye tarafından alınmış Arap toprağı" olarak değerlendirmiştir (Demir, 2004: 346). Suriye'nin bu tutumu, ikili ilişkilerin bozulmasında önemli rol oynamıştır.

3.2. Soğuk Savaş Dönemi

On sekiz ve on dokuzuncu yüzyılın uluslararası sistemini, Avrupa merkezli klasik güç dengesi oluşturmuştur. Yirminci yüzyılın ilk yarısında meydana gelen ve dünya tarihinin en yıkıcı ve en ölümcül savaşları birinci ve ikinci Dünya Savaşları; bir taraftan uluslararası sistemde geçiş döneminin yaşanmasına yol açarken, diğer taraftan da Avrupa dışı bir güç olan ABD'nin uluslararası sistemde etkin konuma gelmesine neden olmuştur.

Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya politika sahnesinden çekilmesinden sonra, dünya ABD ve SSCB çevresinde iki kutuplu nitelik kazanmıştır. Savaştan yıkık çıkan Avrupa devletleri bu iki süper devletin çevresinde kümelenmiştir. Böylece ortaya iki kutuplu bir denge çıkmıştır (Sander, 1998: 201).

Ortaya çıkan bu iki kutupluluk, Türkiye-Suriye arasında olan kopukluğun nedenlerinden biri olmuştur. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde ABD yanlısı² bir politika izlerken; Suriye, SSCB yanlısı bir politika izlemiştir (İbaş, 2004: 49). Suriye'nin, Batı aleyhtarı tavırları, Sovyet tarafından verilen

¹ Musul sorununun Türkiye'nin aleyhine olacak şekilde çözüme kavuşturulması, terör örgütlerinin sürekli güney sınırından ülkeye sızma girişimleri ve Arap Baharı ile başlayan süreçte bölgede yaşanan sorunların Türkiye'ye olumsuz sirayeti bu içe kapanık dış politika anlayışının sonucudur.

² Türkiye'nin ABD yanlısı politika izleyerek Batı bloğunda yer alması tamamen isteğe bağlı bir tercih değildir. SSCB İkinci Dünya Savaşı'nın kazananı; fakat en fazla kayıp veren ülkesi olmuştur. 20 milyon üretken nüfusunu kaybettiğı bilinmektedir. SSCB hem kazanmanın ödülünü hem de kayıplarının acısını saldırgan politikalar yürüterek elde etmek istemiştir. Bu bağlamda Avrupa'da bazı ülkeleri işgal etmiş, Türkiye'den de toprak talebinde bulunmuştur.

silahları kabul etmekte olduğu söylentileri ve Ürdün'e müdahale etmek istercesine tavırları karşısında Türkiye endişe duymaya başlamıştır. 1957'de Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığıldığı söylentileri üzerine (Gönlübol ve Sar, 1997: 291) iki ülke büyük bir savaşın eşiğine gelmiştir. Bu dönemde izlenen politikalar iki ülkeyi birbirinden daha da uzaklaştırmıştır (İbaş, 2004: 49). SSCB ile birlikte hareket ederek SSCB'nin Akdeniz'e çıkış noktası olan Suriye, bu dönemde Türkiye'nin yanısıra ABD'nin başını çektiği Batı'nın da şer odağı olarak gördüğü ülkeler arasında yerini almıştır.

Orta Doğu'da yer alan ülkelerin ilişkilerini belirleyen en önemli unsurlardan birisi "su" olmuştur. Ve bu bölgede "akılcılık" birçok durumda hayatın klasik bir çizgisi olmadığından, bölge ülkeleri dış güçlerin de kışkırtmasıyla istikrarlı bir dış politika sürdürememişlerdir (Sander, 1998:211). Bu nedenle Türkiye-Suriye ilişkilerindeki bir başka sorun ise, kaynağını Türkiye'den alan ve Irak-Suriye için ciddi bir enerji kaynağı olan Fırat ve Dicle nehir suları sorunudur (Şahin, 2004: 103).

Türkiye'nin yaşamsal bir gerçeği olan, bölgelerarası kalkınmışlık düzeyini dengelemeye yönelik olarak başlatılan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'nin hayata geçirilmesine gösterilen Suriye ve Irak ın tepkileri, ülkeler arasında soruna dönüşmüştür (Toklu, 2001: 536). Atatürk Barajı'nın yapımına başlanmasından itibaren Fırat Nehrinden yeterince su verilmeyeceği endişesine kapılan Suriye, Türkiye'den yazılı garanti istemiş ve sonunda da yıllık 500m³/sn suyun verilmesini ve suyun azaldığı zamanlarda da bir sonraki dönemde farkın kapatılması konusunda anlaşmıştır. Sonrasında Türkiye 1998'de sınırı aşan sular konusunda Irak, Suriye ve Türkiye'nin katılımıyla bir Ortak Teknik Komitesi'nin (OTK) toplanmasını önermiştir. OTK, birkaç kez daha toplanmıştır ancak; Irak ve Suriye'nin ihtiyacı olan su miktarını fazla göstermeleri ve her seferinde sorunu politikleştirmeleri, çalışmaların yeterince verimli olmamasına neden olmuştur (Şahin, 2004: 103-104).

İki ülke arasındaki su sorunu, Suriye'nin PKK kartını oynamasıyla ciddi bir güvenlik boyutuna ulaşmıştır. Suriye, GAP'ı kendi su kaynaklarına tehdit olarak algılamış ve Türkiye ile arasındaki su meselesini istediği doğrultuda çözüme kavuşturabilmek amacıyla PKK terör örgütüne açıktan destek sağlamıştır. Bu bağlamda PKK militanlarının Suriye topraklarında eğitilmesine izin vermiş ve örgüte lojistik destek sağlamıştır. Suriye'nin, Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi haline gelen PKK terörünü topraklarında barındırması ve destek vermesi Türkiye'nin ve Türk halkının Suriye'ye yönelik ciddi güven bunalımı yaşamasına neden olmuştur.

3.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem (1990-2002)

Uluslararası sistemde Soğuk Savaş dönemi, SSCB'nin dağılmasıyla sona ermiş olsa da Türkiye ile Suriye arasındaki Soğuk Savaş döneminden kalan sorunların çözümü 1998 yılına kadar sağlanamamıştır. Soğuk Savaş döneminin paradigmalarına uygun şekilde sınırlı şekilde yaşanan krizler yine dönemin şartları çerçevesinde çözüme kavuşturulmamış, mevcut sorunlar dondurularak ertelenmiştir. Soğuk Savaş'ta karşıt bloklarda yer alan Türkiye ve Suriye, iki bloğun ortadan kalkması ve doğu bloğunun liderinin dağılmasıyla alt bölgesel sistemde baş başa kalmış ve iki ülke arasındaki sorunların çözümü ülkelerin kapasitelerine göre şekil almaya başlamıştır

Bölgede Türkiye gibi bir ülkeyi kendisine rakip gören Suriye; Türkiye'yi zayıflatmak, su sorununu istediği gibi çözmek için başta PKK olmak üzere DEV-SOL ve ASALA gibi terör örgütlerini desteklemiştir (Cambarlı, 2004: 402-403). Daha sonra örgüt lideri Abdullah Öcalan'ın Şam'da olduğu haberi üzerine Türkiye, artık Suriye'ye karşı daha sert söylemler içine girmiştir. Türkiye'nin Öcalan konusundaki ciddiyetini gören Suriye, Öcalan'ı 1998'de sınır dışı etmek zorunda kalmıştır. Bu olaydan sonra Mısır'ın arabuluculuk yapmasıyla, iki ülke arasında 20 Ekim 1998'de Adana Mutabakatı imzalanmıştır. Bu anlaşmada Suriye, teröre verdiği desteği keseceğini ve Türkiye'ye her türlü istihbarat

yardımlarında bulunacağını beyan etmiştir. Gerçekten de Adana Antlaşması'ndan sonra Suriye; topraklarındaki PKK kamplarını boşalttırmış, birçok militanı Türkiye'ye teslim etmiş ve Türkiye'ye istihbarat desteğinde bulunmuştur (Cambarlı, 2004: 405).

Özetle, Soğuk Savaş döneminin özelliklerinden dolayı, Suriye-Türkiye ilişkileri 1990'lı yıllara kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemekle birlikte, köklü ve belirgin bir değişiklik yaşanmamıştır. Soğuk savaş sonrası dönemde PKK konusunun artarak gündeme gelmesi ve buna karşılık Türkiye'nin sert ve kararlı söylemleri sonucunda Suriye'nin konunun ciddiyetini anlaması ile birlikte Türkiye-Suriye arasındaki tarihsel sorunlar çözülmeye başlanmıştır.

4. AKPARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE'NİN SURİYE POLİTİKASI: KONSTRÜKTİVİST YAKLAŞIM

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren Batıcılık ve Statükoculuk (Yurtta Sulh Cihanda Sulh) olmak üzere iki genel ilke üzerine dış politikasını şekillendirmiştir. Batıcılık Osmanlı imparatorluğu döneminde Tanzimat ile birlikte Türk siyasi hayatına girmiştir. Osmanlıdaki bürokrasi sorununun çözümü için başlayan Batıcılık hareketi, Türkiye Cumhuriyetinin, Sovyet tehdidi nedeniyle sürekli Batı yanlısı bir dış politika izlemesi ile devam etmiştir.

Birdişi (2016:87)'ye göre Tanzimat'tan itibaren devam eden Batılılaşma politikası, Osmanlı döneminde Batıyı "taklit" etme, Cumhuriyet döneminde 1950'lere kadar Batı'ya "eklemlenme", AB üyelik müzakereleri ile birlikte eşdüzeysel ortaklık çabaları doğrultusunda kendini göstermektedir. Bu nedenle Batıcılık Türk Dış Politikası'nın en önemli paradigmalardan biri haline gelmiştir.

Sovyet tehdidi ile Türkiye İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaş dışı kalmak için çaba göstermiştir. Savaş sonunda bu tehdidi dengede tutmak için Batı kampına eklemlenmeye çalışan Türkiye'nin dış politikası da ait olduğu NATO kampının stratejik öncelikleri bağlamında belirlenmiştir. Bu nedenle iki kutuplu yapılanmanın dağıldığı 1990'lı yıllara kadar Türk Dış Politikası her alanda donuk, tekdüze ve merkez-perifer ilişkisi bağlamında yürütülmüştür. 90'lara kadar devam eden bu statükoyu Kıbrıs Harekatı ve Küba Füze Krizi gibi olaylar bile bozamamıştır (Birdişi (2016:87).

Milliyetçi ve Laik karaktere sahip Türkiye Cumhuriyeti, ortaya çıktığı 1923'ten itibaren çeşitli reformlar gerçekleştirerek Batılılaşma konusunda adımlar atması Ortadoğu ile olan ilişkilerin mesafeli ilerleyişine yol açmıştır (Kürkçüoğlu, 1972: 6). Ayrıca yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin kurucu kadrosunun bölgeyi tehlikeli ve yıkıcı olarak algılaması (Fuller: 2008: 46) ve bölgede ki İngiltere ve Fransa hakimiyeti bölge ile ilişkilerin gelişmesini engellemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan 2002 Ak Parti hükümetine kadar, kendisini demokrat veya liberal olarak tanımlayan bazı hükümetler döneminde zaman zaman Ortadoğu Bölgesine yönelik adımlar atılmış, fakat ekonomik, askeri ve siyasi yetersizlikler nedeni ile bölgeye yönelik başarılı politikalar geliştirilememiştir.

4.1. AKP Dönemi Türk Dış Politikası ve Suriye ile İlişkiler: Düşmanlıktan Kardeşliğe

Ak Parti dönemi içerisinde, Türk Dış Politikasının genel hatlarından farklı bir dış politika eğilimi bulunmaktadır. Aslında çıkar odaklı dış politika devam etmektedir. Ancak Batı kimliğine bir alternatif olarak Doğu ve Osmanlı öğeleri ile bütünleşme planlanmıştır. Bu dönüşümün nedeni ise dış politikada çeşitlendirmeye gidilerek iki medeniyet arasında sıkışmış bir köprü olmaktansa daha serbest dış politika seçenekleri üretebilen bir devlet olma vizyonu oluşturulmuştur. AKP dönemi uzun süren koalisyon

dönemleri ardından istikrarlı bir yapı oluşturmuştur. Bu devamlılık dış politikayı da etkilemiştir (Ulu, 2014: 44).

Bu dönemin başlangıcında Türk Dış Politikasındaki temel değişim, Türkiye ile tarihsel ve kültürel bağları bulunan coğrafyalara ve buraların sorunlarına ilgisiz kalınması yerine; tarihsel misyonuna uygun olarak bu bölgelerin sorunlarının çözümüne yönelik aktif politikaların yürütülmesi olmuştur. Uzun bir aradan sonra, bölgesel sorunlardan kaynaklanan ülke içerisindeki, terör vb. sorunların çözümünün kaynağında olduğunun, yani sivrisinekleri öldürmektense bataklığı kurutmanın gerekliliğinin, farkına varılmıştır.

Ak Parti, kurucuları itibariyle “Milli Görüş” çizgisinin devamı olarak algılansa da, parti kendisinin “Milli Görüş” gömleğini çıkardığını ve muhafazakar-demokrat olduğunu savunmaktadır. Nitekim AK Parti muhafazakar-demokrat kimliğini 2002 seçimleri öncesinde seçim beyannamesinde şu cümlelerle tarif etmiştir:

...Milletimizin tarihsel tecrübe ve birikimini geleceğimiz için sağlam bir zemin olarak gören **AK PARTİ** muhafazakardır. Türk toplumu, bu coğrafyada ortak bir kaderi paylaşan, acı-tatlı hatıraların birleştirdiği büyük bir ailedir. Bu ailenin kimliğini oluşturan değerlerin, çağdaş gelişmeler ışığında yeniden üretilerek devam etmesine imkan hazırlanacaktır.” (AKP, www.akparti.org.tr, 15.12.2016)

Aslında muhafazakar-demokrat kimliğini tarif ettiği bu cümleler aynı zamanda AK Partinin tarih, kimlik ve değer temelli bir siyaset yapacağının ilk işaretini ortaya koymuştur.

2002 yılında Ak Partinin iktidara gelmesiyle Türk dış politikası yeni bir boyut kazanmıştır. Partinin Programında Soğuk Savaş sonrası değişen konjonktüre değinilerek Türkiye'nin yeni güç merkezleriyle ilişkilerinin alternatifli, esnek ve çok eksenli olarak yeniden düzenlenmesi gerekliliği belirtilmiştir. Yine aynı şekilde programda karşılıklı çıkara dayalı bir dış politikanın oluşturulması, yeni düzenin ortaya çıkardığı gerçeklerle ülke çıkarları arasında denge kurulması amaçlanmıştır (Aksu, 2011: 107). Ak Parti Dış Politika ilkelerinin şekillenmesinde en belirgin kişilerden birisi önemli bir akademik alt yapıya sahip olan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'dur.

Davutoğlu, Türk Dış politikası anlayışını 5 temel esas üzerine inşa etmiştir. Bunlar (Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 12-18).

- Merkez Ülke Olma
- Güvenlik- Özgürlük Dengesi
- Ritmik ve Proaktif Diplomasi
- Çok Boyutlu- Çok Kulvarlı Dış Politika
- Komşularla Sıfır Sorun

2002 yılında Ak Parti'nin iktidara gelerek dış ilişkilerinde liberal uluslararası ilişkiler yaklaşımının izlerini taşıyan (İnat, 2008) ve bölgesel istikrara vurgu yapan dış politika yaklaşımını benimsemesi, Türkiye'nin komşuları ve Arap dünyası ile ilişkilerine olumlu katkılar yapmıştır. 1990'ların "kötü komşuluğu" ve komşularla bol sorunlu ilişki dönemini bir tarafa koymaya çalışan Ak Parti yönetiminin, "komşularla sıfır sorun" politikası gereğince Ortadoğu bölgesindeki çoğu devlet ile kültürel vurguya dayalı ve ekonomik kaygılarla belirlenen bir dış politika stratejisi geliştirdiği söylenebilir (Kaim, 2009: 89). Kültürel söylemlere vurgu yapan Ak Parti'nin dış politikasının temel niteliği, *kimlik, kültür ve söylem gibi sosyal değerlerin dış politika tercihlerinin şekillendirilmesinde etki sahibi olması gerektiği* görüşünü savunan, konstrüktivist yaklaşımla örtüşmektedir.

Yine 2002 seçim beyannamesinde Ortadoğu ile ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir:

“Orta Dogu’da akan kan, tüm dünya kamuoyunu olduğu gibi, bu bölge ile yakın kültürel ve tarihi ilişkileri olan Türk halkını da üzmemekte ve endişeye sevk etmektedir” (AKP, www.akparti.org.tr, 15.12.2016).

2002 seçim beyannamelerinde geçen bu ifadeler, Ak Parti öncesi dönemlerde Ortadoğu ile olan ilişkilerin kopukluğu göz önünde bulundurulduğunda ve beyannamedeki tarihsel ve kültürel bağlara vurgular dikkate alındığında Ak Parti’nin Ortadoğu’da konstrüktivist bir dış politika izleyeceğini göstermiştir.

2003 yılında başbakan yardımcısı Abdullah Gül, Türkiye’nin değişik bölgelerdeki işbirliği süreçlerine taraf olması sayesinde, Avrupa, Karadeniz, Kafkaslar, Ortadoğu ve Akdenizi birbirine bağlayan tek unsur olduğuna dikkat çekerek bu bölgeler arasında bağlantı ve etkileşimin merkezi olabileceğini dile getirmiştir (Gül, 2007: 446). Bu çerçevede İsmail Cem’in (1997-2002) komşu ve Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi için oluşturduğu kurumları devralan Ak Parti yönetimi yeni bölgesel vizyonu ile dış politikada ulusal sınırların varlığını önemsizleştirerek, Türkiye’nin bölgesel etki ve sorumluluğunu bu sınırların ötesine taşımaya çalışmaktadır (Aras ve Karakyapolat, 2007: 477)

2003 yılında İktisadi Araştırmalar vakfında bir konuşma yapan dönemin başbakan yardımcısı Abdullah GÜL, Ortadoğu ile ilgili düşüncelerini ise (Gül, 2007: 446);

“Ortadoğu bölgesi ve halkları uzun yıllardan beri içinde yaşadığı şiddet ve umutsuzluk sarmalını hak etmemektedir. Ortadoğu, doğal ve insani kaynakları, tarihi, kültürel ve ekonomik geçmişiyle medeniyetin beşiği bir coğrafya olmuştur. Bu bölge halkları insanlığın manevi değerlerinin kurucusu ve koruyucusu olmuştur.”

sözleri ile dile getirmiş ve bu bağlamda sosyal yapıların aktör ve kimlikler üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir.

Bağımsızlığından bu yana gergin bir şekilde devam eden Türkiye-Suriye ilişkileri, 1998 Adana Mutabakatı’ndan sonra yumuşamaya başlamıştır. Mutabakat sonrası yumuşamaya başlayan ilişkiler Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Hafız Esad’ın cenazesine katılması, 2000 yılında Beşar Esad’ın, 2002 yılında da Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara gelmesiyle bir anda ivme kazanmıştır (Gaytancıoğlu, 2008: 122-128).

2002 öncesi hükümetlerinin korkarak yaklaştığı Ortadoğu’yu, Osmanlı bakiyesi olarak görmesi ve İslami bir tabana sahip olması AK Parti’nin bu coğrafyaya eğilmesine ve bu bölgede kabul görmesine yardımcı olmuştur. Bu açıdan Türkiye-Suriye ilişkilerinin geliştirilmesi bölgesel, tarihsel ve kültürel bağlar açısından gereklilik olarak görülmüş (Kanbur, 2012: 158) ve AK Parti’nin Ortadoğu politikaları bu çerçevede şekillenmiştir.

AK Parti hükümetinin bu gerekliliğin farkına varması ve Suriye’nin pragmatist yaklaşımı ile iki ülke arasındaki kronik sorunlardan kaynaklanan gergin ikili ilişkiler olabildiğince yumuşatılmaya başlamış, siyasi ve ekonomik alanlarda ilişkiler geliştirilmiştir. Türkiye-Suriye ilişkilerinde meydana gelen bu gelişmeler 2004 Ocak ayında Beşar Esad’ın Türkiyeyi ziyaret etmesi ve bunun karşılığı olarak 2004 Aralık ayında Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın iade-i ziyarette bulunması ile daha da pekiştirilmiştir.

2005 yılında meydana gelen Hariri cinayeti Suriye’yi zor duruma düşürmüş, cinayetin ihalesi üzerine kalan Suriye, Batının ve bir kısım Arap Devletlerinin gözünde suçlu görülmüştür. Batı’nın tüm tepkilerine rağmen Türkiye bu durumu fırsat bilerek 2005 ve 2007 yıllarında Cumhurbaşkanı düzeyinde Suriye’yi tekrar ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler Arap coğrafyasında Türkiye’nin konumunu

güçlendirmiştir (Toraman, 2015: 52).Türkiye-Suriye ilişkilerinin hızlı bir gelişme göstermesinin Türkiye'ye birçok faydası dokunmuştur.

İlişkilerin geldiği noktayı gösteren en önemli gelişme ise iki ülke arasında kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'dir. Beşar Esad'ın Eylül 2009'da ki ikinci Türkiye ziyaretinde imzalana anlaşma ile hayata geçirilmiş ve bu arada ikinci bir anlaşma ile de her iki ülke vatandaşlarının seyahatlerinde vizeleri kaldıran bir anlaşmada imzalanmıştır (19.12.2016, www.ntvmsnbc.com). İki ülke arasında vizelerin kaldırılması aslında tarihsel bir önem taşımaktadır. Daha 100 yıl öncesine kadar aynı ülkenin vatandaşı olan ve suni sınırlarla birbirinden ayrılmış olan iki ülkenin vatandaşları hiçbir kısıta tabi olmaksızın diğer ülkeye gidebilme serbestisine kavuşmuşlardır.

Ahmet Davutoğlu, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği süreci ile ilgili düşüncelerini şu cümlelerle belirtmiştir.

“Ortak sloganımızı, ‘Ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek; el kader el müşterek, et tarih el müşterek, el müstakbel el müşterek’ olarak ilan ediyorum” (Ayhan, www.orsam.org.tr, 12.12.2016). Davutoğlu'nun bu cümleleri Türkiye'nin genelde bölgeye ve özelde ise Suriye'ye konstrüktivist yaklaştığını göstermektedir.

Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu vizelerin kaldırılması üzerine sınırda yapılan törende (Hürriyet,www.hurriyet.com.tr, 12.12.2016):

“Suriyelilere seslenmek istiyorum. Türkiye sizin ikinci ülkeniz ve Türk halkı kucak açmış sizi vizesiz olarak beklemektedir.” demiştir. Suriye Dış İşleri Bakanı Velid Muallim de; “Suriye'ye gelişeriniz İstanbul'dan Ankara'ya gidişiniz gibi olacak. Suriyeliler Türkiye'ye, Halep'ten Şam'a gider gibi seyahat edecekler”

diyerek, vizelerin kaldırılmasına yönelik bu konuşmasında ortak tarih, kültür ve değer söylemlerinin pratiğe döküldüğü mesajını vermiştir.

Ekonomik ve siyasi alanda yakınlaşan iki ülke askeri alanda da yakınlaşma sürecine girmiştir. 27-29 Nisan 2009 tarihleri arasında iki ülke arasında düzenlenen “Türkiye Suriye Sınır Birlikleri Değişimi Tatbikatı” gerçekleştirilmiştir. Tatbikatla ilgili yapılan açıklamada; iki ülke Kara Kuvvetleri unsurları arasındaki, dostluk, işbirliği ve güveni pekiştirmek amacıyla gerçekleştirilecek tatbikatın amaçları arasında, sınır birlikleri arasında eğitim ve birlikte çalışabilirlik seviyesini artırmanın da yer aldığı belirtilmiştir (15.12.2016, www.radikal.com.tr).

Yine 2009 yılında Şam'da düzenlenen “Türk Arap Forumu Dışişleri Bakanları İkinci Toplantısı”nın ardından hazırlanan basın açıklamasında, Türk-Arap yakınlaşmasının başka ülkelere verebileceği rahatsızlık konusunda söz alan Davutoğlu'nun:

“Bizim Arap dünyası ile ilişkimiz tek başına önemli ve tarihidir. Dolayısıyla başka yerde rahatsızlık doğurup doğurmamasıyla değerlendirmeyiz. Türkiye ne sonuç doğursa doğursun Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirecektir. En üst düzeye çıkaracaktır. Bu tarihten aldığımız bir mirastır” (08.12.2016, www.haberler.com).

sözlerinden de, Türkiyenin bölgeye yönelik konstrüktivist yaklaşım içinde olduğu ve bu konstrüktivist politikaların devam edeceği anlaşılmaktadır.

Aynı basın toplantısında Türkiye'nin dış politika vizyonundan bahsettiği sırada Davutoğlu:

“Biz Ortadoğu'da yeni bir düzen olsun istiyoruz. Bu düzenin burada yaşayan halklar tarafından gerçekleştirileceğini düşünüyoruz”. (08.12.2016, www.haberler.com).

sözleri ile Ortadoğu'daki aktörleri ve kimlikleri sosyal yapıların değiştireceği mesajını vermektedir. Konstrüktivizme göre sosyal yapılar ve aktörler arasında karşılıklı bir inşa ilişkisi söz konusudur. Sosyal

yapılar; sosyal kimliklerle aktörleri, aktörler de ilişkilerle sosyal yapıları inşa ederler (Sadıkoğlu, 2011; akt: Akbaş ve Arslan Düzgün, 2012: 73).

4.3. Arap Baharı Kapsamında Türkiye Suriye İlişkileri: Kardeşlikten Düşmanlığa

Arap ülkelerinin devletleşme ve bağımsızlıklarını elde etme süreçleri mevcut siyasal sistemlerini şekillendirmiştir. Bölgedeki siyasal sistemler büyük ölçüde Batı tarafından oluşturulmuştur. Demokratik olmayan, Batı ile işbirliği yapan, ülke zenginliğini denetimleri altında tutan, iktidarlarını Batılı güçlerin desteği ile koruyan bu siyasal sistemler artık çözülmeye başlamıştır (Baharçiçek, 2011: 19). Bunun en somut örneğini ise “Arap Baharı” olarak adlandırılan süreçte görmek mümkündür.

Arap Baharı 2010 yılı sonunda Tunus'ta başlamış ve 2011 boyunca Mısır, Yemen, Libya, Bahreyn, Umman, Ürdün ve Suriye'ye yayılmıştır (Ma'oz, 2012: 14). Arap ülkelerinde ortaya çıkan ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinin birçok nedeni bulunmaktadır. Halkın özgürlük talebi, yolsuzluklar, refah arayışı, yeni orta sınıfların varlığı, ekonomik sorunlar, Batıcı ve İsrail yanlısı iktidarlardan kurtulma isteğinin yanında yenedünya güç dengesi, küreselleşme, uluslararası hukuk, bilgi çağı ve Türkiye örneği gibi dış unsurlar yaşanan halk hareketlerinin temel dinamiklerini oluşturmaktadır (Baharçiçek, 2011: 19).

2010 yılı başında Tunus'ta başlayan ve hemen hemen bütün Arap ülkelerine yayılan halk hareketleri neticesinde, Arap ülkelerinin bazılarında bu ayaklanmalar bastırılabilmiş, bazılarında ise yönetim değişiklikleri meydana gelmiştir. Suriye'de ise gerek uluslararası gerekse bölgesel ilişkileri zedeleyecek bir şekilde iç savaşa dönüşmüştür.

Suriye'deki Arap Baharı, 18 Mart 2011'de demokratik reformlar ve siyasi mahkumların Suriye hapishanelerinden serbest bırakılması talepleriyle başlamış, Beşar Esad sürekli reformdan bahsetmiş fakat bu reform sürecini sürekli ertelemiştir. Bu ertelemeler toplumun reformlara yönelik umutlarını kırmıştır (Miş, 2013: 263).

19 Nisan 2011'de 48 yıldan beri yürürlükte olan olağanüstü hal kaldırılmış, bununla birlikte, 29 Nisan 2011'de 60'ı aşkın protestocunun öldürülmesi rejim ve muhalefet arasındaki boşluğu arttırmıştır (03.12.2016, www.aljazeera.com).

Çatışmaların sayısının artmasıyla birlikte, Arap Baharı Suriye'de yıkıcı bir etki yarattı ve bu etki Suriye'nin kurumsal kimliğine zarar verdi. Dolayısıyla Suriye'nin zarar gören kurumsal kimliği, sosyal kimliği olumsuz etkiledi ve Türkiye-Suriye ilişkileri bozulmaya başladı (Akgün ve Senyücel Gündoğar, 2012: 14).

Bununla birlikte, Arap Baharı sadece Suriye kurumsal kimliğini etkilemekle kalmayıp, Türkiye'yi, çıkarlarını yeniden tanımlamaya zorladı. Türkiye, yeniden tanımlama sürecinin bir sonucu olarak, ikili ilişkileri olumsuz etkileyen Suriye ve Esad rejimine olan tutumunu değiştirmeye başladı. Arap Baharı'nın başlangıcından sonra Türkiye, bölgeye yönelik kapsamlı bir dış politika tutumu oluşturamadı ve bu da Türkiye'ye karşı eleştirilere neden oldu (Çağlar, 2013: 185).

Öte yandan, Türkiye Suriye'ye yönelik iki aşamalı bir strateji uygulamaya çalıştı. Mart 2011'de başlayan ve Eylül 2011'de biten ilk aşamada, Türkiye şiddetli çatışmaları sona erdirmek amacıyla daha fazla reform için Suriye rejimi ile iyi ilişkiler içinde olmaya çalıştı. Türkiye, Suriye rejimiyle etkileşimi tercih etti ve Esed rejimini barışçı bir çözüme itmeye çalıştı. Eylül 2011'de başlayan ikinci aşamada Türkiye, Suriye yönetimi ile ilişkileri keserek, uluslararası ve bölgesel toplulukları Suriye yönetimine

karşı harekete geçirmeye çalıştı. Bu adımlar aynı zamanda dostluğun sona erdiği anlamına da geldi (Çağlar, 2013: 185).

Olayların başında Türkiye, Suriye yönetimine dikkatli davranmaya çalıştı. Türkiye'nin amacı, mevcut rejim yoluyla reformu teşvik etmektir (Öniş, 2012: 53); bu da, sürecin olumsuz sonuçlarını Türkiye için önleyebiliyordu. Türkiye, Liberal içgüdüleriyle Suriye'nin barışçıl dönüşümü için Esed tarafından reform sürecinin başlatılmasını umuyordu. Türkiye, 2000 yılında bu yana Suriye'de dönüşüm için Esed'e inanmıştı (Oğuzlu, 2011: 35).

Öte yandan, Suriye yönetimi için Suriye sistemi, tarihinden ve toplumundan ilham alan özel bir demokrasi idi (Lesch, 2005: 82). Bu anlamda, Türkiye girişimleri liberal, iddialı, normatif ve insancıl olarak tanımladı; ancak Suriye bu girişimleri Suriye'nin egemenlik haklarına müdahale olarak gördü. Güvenlik temelli anlayış Suriye seçkinleri arasında ön plana çıktı ve durumu bir güvenlik sorunu olarak gördü. Esad'ın tutumunun bir sonucu olarak, Türkiye Esad'a olan güveni kaybetti (Ma'oz, 2012: 19).

İkinci etabın bir parçası olarak Davutoğlu, 30 Ekim 2011'de Suriye'ye karşı yaptırım paketini ilan etti. Bu pakete göre (Head, 2011; Boyacıoğlu, 2011): Suriye'deki meşru hükümetin kurulmasına kadar üst düzey stratejik işbirliği askıya alınmakta, sivillere karşı şiddetin sorumlusu olan üst düzey yetkililerin Türkiye seyahatlerinden men edilmekte ve Türkiye'deki varlıklarının dondurulmakta, Suriye ordusuna silah ve askeri teçhizat satışı durdurulmakta ve Türkiye'nin kara sahası, hava sahası ve denizleri yoluyla tüm askeri teçhizat ve silah sevkiyatı önlenmekte, Suriye Merkez Bankası'yla olan tüm mali ilişkiler askıya alınmakta, Suriye hükümetinin Türkiye'deki mal varlıkları dondurulmaktaydı (Arı, 2014: 149)

Türkiye-Suriye arasında bu güven kaybı ve egemenlik haklarına müdahale algılaması neticesinde, Türkiye'ye ait F-4 Fantom Keşif uçağı Doğu Akdeniz'de düşürülmüş (Arı, 2014: 151), Suriye uyruklu kişiler tarafından 11 Şubat 2013'te Cilvegözü Sınır Kapısı'nda bombalı araç saldırısı sonucu 10 kişi hayatını kaybetmiş, Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde 11 Mayıs 2013'te meydana gelen patlamalarda 52 kişi hayatını kaybetmiş, 100 den fazla insan yaralanmış ve şehirde maddi-manevi hasarlar meydana gelmiştir (Göçer ve Çınar, 2015: 53).

Suriye'de meydana gelen ayaklanmaların iç savaşa dönüşmesi sonucunda 15 Mart 2011 tarihinden günümüze kadar en az 400 bin insan hayatını kaybetmiş, 13.5 milyon insan yardıma muhtaç hale gelmiş, 6.1 milyon insan yerinden edilirken, 4.8 milyon insan komşu ülkelere sığınmakta bulmuştur. Türkiye, Suriye'de olayların başladığı ilk günden itibaren din, dil, ırk, mezhep ayrımı gözetmeden insani yardımlarda bulunmuş ve "Açık Kapı" politikası ile milyonlarca Suriyeliye ev sahipliği yapmaya devam etmektedir (AFAD, www.afad.gov.tr, 25.01.2017).

Yaşanan bütün bu gelişmeler, Türkiye ile Suriye yönetimini karşı karşıya getirmiş, ülkelerarası diplomatik ve ekonomik ilişkiler, bu süreçten önemli ölçüde olumsuz etkilenmiş, Türkiye'nin bölgede yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmasını imkânsız hale getirmiştir (Göçer ve Çınar, 2015: 53).

Sonuç olarak, AK Parti'nin yaklaşık on yıllık iktidarındaki TDP yaklaşımını özetleyen "komşularla sıfır sorun" politikası Suriye özelinde yakaladığı başarıyla TDP'nin "amiral gemisi" iken bugün geline nokta itibarıyla "yumuşak karnı"/ "Aşil topuğu" haline gelmiştir. Bu geriye ket vurma basit bir epistemolojik dönüşüm olmayıp ontolojik olarak en güçlü noktanın bağımsız değişkenlerin etkisiyle nasıl da en zayıf halka haline gelebileceğinin en billur örneğidir (Çemrek, 2012: 65). İyi başlayan ve olumlu gelişme gösteren Ak Parti dönemi Suriye politikasının olumlu gidişinin birden olumsuzla dönüşmesi hiç kuşkusuz Türkiye'nin politika değiştirmesinin sonucu değildir.

Türkiye’den bağımsız olan değişkenlerin bölgeye ilgilerini yoğunlaştırmaları ve Suriye’deki tansiyonun yükselerek bir iç savaşa dönüşmesi sonucu Suriye’deki olumsuz dışsallıkların Türkiye’yi etkilemesi bir politika değişimini zorunlu kılmıştır. Suriye’deki iç savaşın sona ermesi ve bir yönetim değişikliğiyle Türkiye-Suriye ikili ilişkilerinin yeniden başlaması ve daha ileri noktalara götürülmesi beklenmelidir.

Türkiye’nin kapılarını milyonlarca sığınmacıya açması, her fırsatta Esed rejimi ile yaşanan krizin Suriye halkları ile Türkiye halklarının bağlarına zarar vermeyeceğini vurgulaması, Türkiye’nin Suriye’deki sosyal yapılara verdiği değeri dile getirmesi ve meselelere çıkar odaklı yaklaşmayarak insani değerlere ve sosyo-kültürel unsurlara zarar gelmemesine yönelik çabaları, Suriye’de yaşanan soruna Türkiye’nin konstrüktivist yaklaşımını göstermektedir.

SONUÇ

Kuruluşundan İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar dış politikasında içe kapanmış ve kendi iç sorunlarına odaklanmış bir Türkiye Cumhuriyeti var iken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle Sovyetler Birliği’nin yayılmacı dış politikası sonucu Türkiye’de ABD ve NATO eksenli Batı yanlısı bir dış politika anlayışı hakim olmuştur. Türkiye’nin Batı bloğunda yer alması sanıldığı gibi tamamen bilinçli bir tercih olmayıp, şartların zorlaması sonucudur.

Türkiye’nin son dönemde “Komşularla Sıfır Sorun” temelli dış politika anlayışını benimsemesi, Ortadoğu Bölgesi ile tarihsel, kültürel ve coğrafi vurgulara dayalı ilişkiler kurmak istemesinin sonucudur. 2002-2010 yılları arası olumlu bir zeminde yürütülen bu anlayış 2010 yılında Tunus’ta başlayan toplumsal hareketlerin kısa sürede tüm bölgeye yayılması ve Suriye’de bir iç savaşa dönüşmesi ile sorgulanır hale gelmiştir. Bölgede devam eden iç karışıklıklar nedeniyle amacına ulaşamayan bu politikanın başarı şansı sonlanmış değildir. Bölgede iç karışıklıkların sonlanması ve demokratik yönetimlerin kurulması ile ortak değerlere dayalı politikaların yeniden önem kazanması beklenmelidir.

Türkiye, din, kültür ve sosyal yaşam açısından benzer özelliklere sahip ortak bir tarihsel geçmişi bulunan Suriye’ye karşı son dönem politikalarını şekillendirirken çıkar odaklı bir anlayışla hareket etmemektedir. Suriye yaşanan krizin olumsuz dışsallıklarına katlanma pahasına ortak değerleri dikkate alan bir anlayışla politikalarını şekillendirmektedir. Bu durum Türkiye’nin Suriye politikalarını şekillendirirken konstrüktivist bir yaklaşımla hareket ettiğini göstermektedir.

Her ne kadar bazı Batılı ülkeler tarafından PKK’nın Suriye’deki uzantısı olan PYD’nin Türkiye sınırında, Türkiye’nin ulusal güvenliğine ciddi tehdit oluşturabilecek, bir koridor oluşturmaya çalışması Türkiye’de insancıl politikaları sorgulanır hale getirirse de, Türkiye bölge insanına ortak değerleri ön plana çıkaran politikalarını uygulamaktan vazgeçmemiştir. Türk politika yapıcıları kendilerini ihtiyaç duyan ve yardım çağrısında bulunan bölge halklarına yardım etme ve bölgesel sorunlarının çözümüne katkı sunma hususlarında tarihsel olarak kendilerini sorumlu hissetmektedirler.

Birdişli (2013)’nin dediği gibi “*Uzak doğu bize hala uzak yakın doğu ise bizden medet bekliyor*”.

KAYNAKLAR

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), 2017. Afet Raporu-Suriye, <https://www.afad.gov.tr/tr/2372/Afet-Raporu-Suriye> (25.01.2017).

AK PARTİ, 2002. Seçim Beyannamesi, <http://www.akparti.org.tr/site/dosya/59647> (15.12.2016)

AKBAŞ, Zafer ve ARSLAN DÜZGÜN, Zeynep ., 2008. Libya’daki Arap Baharı’na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(2), ss. 57-81.

- AKGÜN, Mensur, SENYÜCEL GÜNDOĞAN, Sabiha, (2011), “Ortadoğu’da Türkiye Algısı”, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı Dış Politika Programı
- AL JAZEERA, 2011. “Syria to Lift Decades-old Emergency Law”, Al Jazeera, 19 April 2011, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/04/2011419135036463804.html>.
- ARI, Tayyar., 2004. Uluslar arası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa Yayınları, İstanbul.
- AYHAN, Veysel., 2009. Türkiye - Suriye Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/345?s=orsam%7Cturkish> (12.12.2016).
- BAHARÇİÇEK, Abdulkadir., 2011. Arap Dünyasındaki Değişimin Anlamı, Birey ve Toplum Dergisi, 1(1)., ss. 19-30.
- BİRDİŞLİ, Fikret., 2013. Türk Dış Politikası ve Genel Stratejimiz, https://www.academia.edu/5092089/TURK_DI%C5%9E_POL%C4%B0T%C4%B0KASI_VE_GENEL_STRATEJ%C4%B0M%C4%B0Z (15.12.2016).
- BİRDİŞLİ, Fikret., 2016. Dış Politikada Yöntem ve Türk Dış Politikası, Sakınmaz Ofset, Kahramanmaraş, 280s.
- BOYACIOĞLU, Hacer., 2011. “Türkiye”den 9 Maddelik Yaptırım”, Radikal, 1 December 2011, http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiyeden_9_maddelik_yaptirim-1071129.
- CAMBARLI, Hatem, 2004. “Ortadoğu’da Terör Örgütleri ve Suriye’nin Yaklaşımı”, Ortadoğu Siyasetinde Suriye, Editörler: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara.
- ÇAKMAKCI, Çağatay., 2014. “İnşacılık Kuramı Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Filistin Sorununa Yaklaşımı: 2002-2012”, Atılım üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÇEMREK, Murat., 2012. Türk Dış Politikasında Suriye Dönüşümü: Güvenliğe Geri Dönüş, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ed: Birol Akgün., Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/suriye%20analiz.pdf> (15.12.2016)
- DAVUTOĞLU, Ahmet, 2011. Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul, 584s.
- DEMİR, İdris, 2004. “Hatay Sorunu”, Yılmaz, Türel-Şahin, Mehmet, Ortadoğu Siyasetinde Suriye, Platin Yayınları, Ankara.
- DUNNE, Tim., COX, Michael., ve BOOTH, Ken, 1998. The Eighty Years’ Crisis: International Relations 1919-1999, Cambridge University Press.
- EREKER, Fulya, 2010. Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- FRIEDRICH, Jörg., 2004. European Approaches to International Relations Theory: A House with many mansions, Routledge.
- GAYTANCIOĞLU, Kaan, (2008) Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- GİDDENS, Anthony., 1984. The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration, Berkeley: University of California Press.
- GÖÇER, İsmet ve ÇINAR, Sertan., 2015. Arap Baharı’nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu Ve Türkiye’nin Dış Ticaret Ve Turizm Gelirlerine Etkileri, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(10), ss. 51-68.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve SAR, Cem, 1997. Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919–1938), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- HABERLER, 2009. “Davutoğlu: Türkiye, Sonucu Ne Olursa Olsun Arap Ülkeleri ile İlişkilerini Geliştirecektir” <http://www.haberler.com/davutoglu-turkiye-sonucu-ne-olursa-olsun-arap-haberi/> (08.12.2016)
- HEAD, Jonathan., 2011. “Turkey Imposes Economic Sanctions on Syria”, BBC, 15 December 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-15959770>.
- HÜRRIYET, 2009. “Suriye ile vize kalktı İşbirliği Konseyi kuruldu”, <http://www.hurriyet.com.tr/suriye-ile-vize-kalkti-isbirligi-konseyi-kuruldu-12498596> (12.12.2016).
- İBAS, Selahattin, 2004. “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi”, Ortadoğu Siyasetinde Suriye, Ed: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara.
- MA’OZ, Moshe., 2012. “The „Arab Spring” and New Geo-Strategic Environment in the Middle East”, Insight Turkey. 14(4), pp. 13-23.
- MİŞ, Nebi., 2013. “Suriye 2011” in Kemal İnat, Muhittin Ataman et al (Ed.), Ortadoğu Yıllığı 2011. İstanbul: Açılım Kitap Press, pp. 257-300.

- OĞUZLU, Tarık., 2011. "Turning „Risk“ into „Opportunity“: Turkey"s Approach towards Syria, A Western/European Actor in the Middle East", *Electronic Journal of Political Science Studies*. 2(2), pp. 33-39.
- ONUF, Nicholas., 1989. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Columbia: University of South Carolina Press.
- OYTUN Orhan, "1946-2000 arasında Suriye'nin Bölgesel Politikası Kimlik Etkisi", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖNİŞ, Ziya., 2012. "Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest", *Insight Turkey*. 14(3), pp. 45-63.
- SANDER, Oral, 1998. *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Yayınevi, Ankara, 276s.
- SARI ERTEM, Helin, 2012. Kimlik ve Güvenlik _liskisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: "Kimliğin Güvenliği" ve "Güvenliğin Kimliği", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), ss. 177-237.
- ŞAHİN, Mehmet, 2004. "Suriye'nin Su Sorunu", Yılmaz, Türel-Şahin, Mehmet, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Platin Yayınları, Ankara..
- TURHAN, Alper, 2012. *Türkiye Suriye İlişkilerinde Süreklilik: Çatışma-Yumuşama Dönemleri Ve Arap Baharı Süreci*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- ULU, Cansu., 2014. *Ahmet Davutoğlu Döneminde Türkiye Suriye İlişkileri*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- WENDT, Alexander., 1999. *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ARI, Tayyar., 2005. *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, Alfa Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul: s.641.
- ÜSTE, Nazmi., 1998. *Uluslararası Politika Ve Türk Dış Politikası Açısından Sınırşan Sularımız*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(1), ss. 231-245.

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI VE SONUÇLARI

Hasan YILMAZ

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ylmzhn@gmail.com

ÖZET

Ayastefanos Anlaşması (1878) sonrasında büyük bir sorun haline gelen Kıbrıs adası, 1950'li yıllara kadar anlaşmazlıkların odağında yer almıştır. 1951 yılında Yunanistan bölgede yaşayan Türkleri yok sayarak, BM'den resmen Kıbrıs'ı talep etmiştir. Bu talep sonrası Yunanistan'da "Kıbrıs" bir devlet politikası haline gelmiştir. 1974 yılına kadar olan süreçte Türkler ve Rumlar arasında birçok kez çatışmalar yaşanmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ile Yunanistan'ın Enosis amaçları doğrultusunda acımasızca yaptıkları katliamlara son verilmiştir. Bu çalışmada Kıbrıs Barış Harekatına kadar olan tarihsel süreç, müdahale ve sonuçları incelenmiştir. Sonuçların başarılı olup olmadığı konusunda bilgi ve yorumlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Türkiye, Yunanistan, Enosis.

CYPRUS PEACE OPERATION AND RESULTS

ABSTRACT

The island of Cyprus, which became a major problem after the Treaty of Ayastefanos (1878), has been at the center of disagreements until the 1950s. In 1951, Greece officially requested Cyprus from the UN, ignoring the Turks living in region. After this demand, "Cyprus" became a state policy in Greece. Until 1974, there were many conflicts between Turks and Greeks. 1974 Cypriot Peace Operation and Greek merciless massacres ended in the direction of Enosis. This study presents historical process until the Cyprus Peace Operation, interventions and outcomes were examined. Information and comments on whether the results were successful were included.

Key Words: Cyprus, Turkey, Greece, Enosis.

1. GİRİŞ

Akdeniz'in doğusunda yer alan Kıbrıs'ın tarih boyunca siyasi ve ticari önemi devam etmiştir. Anadolu, Suriye, Mısır ve Doğu Akdeniz ticaret yolları yer alan ada, önemini hep korumuştur. Bu özelliğinden dolayı Kıbrıs tarihi, Ege, Mezopotamya, Suriye, Anadolu ve Mısır tarihleri ile iç içedir. Kıbrıs stratejik öneminden dolayı tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Mısırlılar, Hititler, Akalar, Finikeliler, Asurlular, Persler, Romalılar, Araplar, Fransızlar, Cenevizliler, Venedikliler (İtalyanlar), Osmanlılar, İngilizler Kıbrıs'ta bir dönem yaşamışlardır.

1517'de Yavuz Sultan Selim'in Kıbrıs adasını egemenliği altına almasıyla adada Osmanlı-Türk hâkimiyeti başlamıştır. "Kıbrıs Sorunu" siyasi bir sorun olarak güncelliğini koruyarak günümüze kadar devam etmiştir. Günümüzde özellikle AB üyeliği sürecinde Türkiye'nin önemli gündem maddelerinden biridir.

İngiliz egemenliğinde geçen yılların sonunda özellikle 1930'lu yıllarda Kıbrıs'ta yaşayan Türkler ve Rumlar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Rumların tek hedefi Yunanistan ile birleşerek büyük Yunanistan'ı kurmak olmuştur. Bu hedef daha sonra Enosis adı altında bir propagandaya dönüşmüştür. Rumlar bu amaçlarına ulaşabilmek için Türkleri Kıbrıs'tan çıkarmak istese de Kıbrıs'ta yaşayan Türk halkı 1571'de girdiği adadan kolay kolay çıkmamıştır.

Ancak 20. yüzyıl başlarında Rum tahrikleri bir çatışmaya ve saldırılara dönüşmüştür. 1974 Kıbrıs Barış Harekati'na kadar geçen sürede büyük çaplı saldırılar hatta soykırımlar yapılmıştır. 1963'ten sonra saldırıların boyutları da değişmiştir. Çünkü Rumlar Enosis amacına EOKA adlı silahlı bir örgütle ulaşmayı hedeflemiştir. Kanlı bir örgüt olan EOKA 1974 yılına kadar birçok Türk köyünü yağmalamış ve haritadan silmek istemiştir.

Türkiye 1950'li yıllarda izlediği politikalarından vazgeçerek 1960'lı yıllarda Rumlara bir saldırı yapılabileceği izlenimini vermiştir. İngilizler ile defalarca görüşen Türk Hükümeti, batıdan istediği desteği bulamamıştır. Daha da önemlisi 1964 yılında ABD Başkanı Johnson, Türkiye'yi Kıbrıs konusunda açıkça tehdit etmiştir. Her ne kadar Johnson mektubuna dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den cevap gecikmediyse de, sonuç olarak 1964 yılında hatta 1974 yılına kadar geçen sürede Kıbrıs'a herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır.

1974 yılında Kıbrıs'a yapılan müdahale ile Kıbrıs'ta yaşayan Türkler, Rumların hain saldırılarından kurtarılmıştır. Bu müdahalenin Türkiye, Kıbrıs Türkleri, Yunanistan, Kıbrıs Rumları açısından oldukça önemli siyasal, ekonomik, askeri, sosyal ve kültürel sonuçları olmuştur. Bu sonuçlara yazımızın ilgili bölümlerinde detaylarıyla yer verilmiştir. Kıbrıs müdahalesinin sonuçlarına geçmeden Kıbrıs Sorunu'nun tarihsel süreçte nasıl geliştiğinin anlaşılması gerekmektedir.

2. KIBRIS SORUNUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı ele geçirmesi(1517), Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'la doğrudan münasebete girmesine sebep olmuştur. Genellikle Türk Ordusu'nun karaya ayak basış tarihi 2 Temmuz 1570 olarak gösterilmektedir. Kıbrıs Ada'sı Temmuz 1570- Ağustos 1571 tarihleri arasında yapılan savaşlar sonucunda Türk hâkimiyetine girmiştir. Fetihden sonra Lefkoşa merkez olmak üzere Kıbrıs idari yönden bir "Beylerbeylik" haline getirilmiştir(Tarakçı, 2010: 5- 6).

İngiltere ve Çarlık Rusya'sı XIX. yy sonlarında dönemin iki sömürge imparatorluğu olarak Ortadoğu'daki menfaatleri bakımından birbirleri ile büyük çatışma içine girmişlerdir. Çarlık Rusya'sı asıl hedefi olan İstanbul'a girmek ve Boğazları kontrolü altına almak isterken, diğer yandan Kafkasya üzerinden İskenderun ve Basra Körfezi'ne inmeyi de hesap etmiştir. Rusya'nın güneye sarkması İngiltere'nin başta Hindistan olmak üzere Asya'daki sömürgelerindeki İngiliz varlığını tehlikeye düşürmüştür. Çarlık Rusya'sı 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı devletine savaş ilan etmiş ve 3 Mart 1878 tarihinde Osmanlı devletinin büyük toprak kaybı ile sonuçlanan Ayastefanos anlaşması imzalanmıştır. İngiltere bunun üzerine harekete geçerek 4 Haziran 1878 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere iki maddelik antlaşmayı imzalamıştır. Anlaşma ile Kıbrıs'ın idaresi İngiltere'ye bırakılmakla beraber Osmanlı Devleti'nin Ada üzerindeki mülkiyet hakkı ortadan kalkmıyordu(Tarakçı, 2010: 7- 8).

Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılmasını kendi menfaatlerine göre yorumlayan Yunanlılar ve Rumlar, Türklere karşı saldırılarını artırmıştır. Devam eden saldırılar ve yağmalar, bu yıllarda daha da belirginleşerek bir kampanya haline dönüşmüştür. 1930'lu yılların başından itibaren başlatılan kampanya ile Rumlar, geçmişteki amaçlarını yani, Yunanistan ile birleşme taleplerini açıkça

belirtmişlerdir. Bu kampanyanın adı: Enosis'tir. Kısacası, "Enosis" ile Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan birleşerek, büyük Yunanistan'ı oluşturma hayali içinde olmuşlardır.

Kelime anlamı ile adanın Yunanistan'a ilhak edilmesi demek olan Enosis, Megali İdea fikri çerçevesinde resmi olarak ilk kez, 1828 yılında ortaya çıkmıştır. Daha önce gayri resmi olarak çeşitli örgütler, basın, fanatik milliyetçiler ve kilise tarafından ortaya konan Enosis görüşleri, Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasından hemen sonra resmileşmiştir. 18 Ekim 1828 tarihinde İngiltere, Rusya ve Fransa'ya nota veren Yunanistan, resmi olarak ilk defa Enosis fikrini ortaya atmış ve adanın kendisine bağlanmasını istemiştir. Bu tarihten sonra Enosis fikri, Yunanistan'ın resmi dış politikasının ana unsurlarından birini oluşturmuş, gerek açıktan gerekse gizlice bu idealin gerçekleşmesi için uzun bir çalışma dönemi içine girilmiştir. Bu süre içinde zaman zaman İngiltere'nin ve ABD'nin Yunanistan'a destek verdiği bilinmektedir. Mesela İngiltere 1915'te Yunanistan'ın kendi safında I. Dünya Savaşı'na katılması koşulu ile Kıbrıs'ı Yunanistan'a hediye edeceğine dair söz vermiştir (İsmail, 1988: 12- 13). Enosis amaçlarını her fırsatta yineleyen Rumlar, Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılmasına oldukça sevinmişlerdir. Çünkü belirli dönemlerde özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde İngiltere'den ve ABD'den Kıbrıs için bir anlamda söz almışlardır.

Türkiye, İngiltere ile Kıbrıs konusunda fazla uğraşmak istememiş, onunla önceden istişare ederek diğer konularda Türkiye'ye karşı sert ve kesin tavır almasını önlemeyi amaçlamıştır. Türkiye, İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhak kararını Lozan Barış Anlaşmasının 20. maddesi ile tanımıştır. 20. madde şöyle'dir: "Türkiye, İngiltere hükümetince 5 Kasım 1914 tarihinde ilan edilen Kıbrıs'ın (İngiltere'ye) katılımını tanıdığını bildirir. Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin uyrukluğu sorunu Lozan'da gündeme gelmiş ve sorun Lozan Barış Anlaşması'nın 21. maddesinde çözümlenmiştir. Maddeye göre; 5 Kasım 1914'de Kıbrıs'ta yerleşmiş bulunan Türk uyukları yerel yasanın saptadığı şartlara tabi olarak İngiliz uyrukluğunu edinecekler, ancak, Türk uyrukluğunu yitirmiş olacaklardır (Tarakçı, 2010: 18). Bu anlaşmadan sonra iki yıl içerisinde isteyen vatandaş Türk uyrukluğunu seçebilecek, ancak yine bir yıl içerisinde adayı terk etmek durumunda kalacaklardır. Bu anlaşmanın bir sonucu olarak sekiz bin civarında Türk adayı terk ettiği ve Türkiye'ye geldiği söylenmektedir.

İngiliz idaresinde olan Türkler eğitim, din ve kültürel alanlarda baskı görmekteydiler. İngilizler ve Rumların ortak amacı Türk kimliğini yok etmek olmuştur. Ancak devlet olarak zayıflamış Osmanlı'nın Kıbrıs'ta yaşayan Türklere gereken desteği vermemesi ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir politika izlememesi nedeniyle Kıbrıs Türkleri Rum ve İngiliz baskısı altında kalmışlardır. 1571'den beri adada yaşayan Türk halkı, Lozan'daki olumsuz sonuçlara rağmen adada kalmakta kararlı olmuşlardır. Bu kararlılık için örgütlenmeleri zorunluluk haline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmesi adadaki Türklere de örnek olmuş ve çeşitli örgütler oluşturulmuştur. 1931 yılında Kıbrıs Türkleri Ulusal Kongresi toplanmıştır. Türklerin bu türde bir kongrede toplanmasına Rumlardan cevap gecikmemiş ve Enosis planlarını uygulamak için baskınlar yapmış, şiddet uygulamışlardır.

1926'da kurulmuş olan Kıbrıs Komünist Partisi (KKP), 1931'de gerçekleşen ayaklanmadan sonra yasadışı ilân edilmiştir. Sovyetler Birliği çizgisini takip eden KKP, faaliyetlerini yasal olarak da yürütmek üzere 1941 yılında AKEL'i (Emekçi Halkın İlerici Partisi) kurmuştur. İki partinin üç yıl boyunca birlikte faaliyet göstermelerinin ardından, KKP 1944'te kendini feshederek AKEL'e katılmıştır. Bu tarihlerde sömürgeciliğe karşı yürütülen mücadelenin başını esas olarak AKEL ve Ortodoks Kilisesi çekmiştir (İzgi, 2007: 15).

2.1. 1950 Sonrası Gelişmeler

1950'li yıllara kadar Yunanistan Kıbrıs meselesini resmen benimsemiş olmakla birlikte, fiilen hiçbir teşebbüste bulunmamıştır. Ancak 1951 yılında Birleşmiş Milletlerin Paris'te yapılan toplantısında Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını istemiştir. Daha sonra Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi gerektiğini resmen ileri sürmüştür. Böylece bu tarihten itibaren Yunanistan, Kıbrıs meselesini devlet politikası haline getirmiştir (Tarakçı, 2010: 23). Yunanistan yıllardır resmen açıklayamadığı ama gayri resmi olarak defalarca vurguladığı amacını yani Kıbrıs'ın tamamının Yunanistan'a verilmesini resmen istemiştir.

Enosis" kampanyasına II. Dünya Savaşı'ndan sonra hız verilmiştir. Rum Ortodoks Kilisesi 15 Ocak 1950'de Enosis konusunda halk oylaması düzenlemiş ve oylama % 96 Enosis lehine sonuçlanmıştır. Ancak İngiltere Enosis fikrine kuvvetle karşı çıkmıştır. Yunanistan ise, Ada'daki Rumların self-determinasyon (kendi geleceğini tayin) hakkı olduğunu ileri sürerek Enosis'e dolaylı yollardan ulaşmayı tercih etmiştir. Yunanistan, 1954'te Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletler'e (BM) götürülmesi kararı aldığını açıklamıştır. Bu arada Ada'da Kıbrıs Türklerine karşı şiddet eylemleri başlamıştır. 1954-1958 yılları arasında "self-determinasyon" görüntüsü altında BM'ye yaptığı çeşitli başvurularda Yunanistan, bir başarı sağlayamamış ve Yunanistanlı Albay Grivas tarafından 1955 yılında kurulan EOKA ile adadaki şiddet eylemleri giderek artırmıştır (İzgi, 2007: 15-16). EOKA Kıbrıs Rumlarının Enosis'i gerçekleştirmek amacıyla kurmuş olduğu silahlı bir örgüttür. Yunanlı subaylardan Grivas, önce Yunan iç savaşında komünistlerle savaşmış daha sonra ise Kıbrıslı Türklere karşı adadaki gönüllülere savaş eğitimleri vermiştir. Böylece savaş eğitimi almış Rum gönüllülerden oluşan EOKA, Kıbrıs Türk halkına baskı ve şiddet uygulamıştır.

Yunanistan'ın ve Kıbrıs Rumlarının Enosis'i gerçekleştirme çabaları karşısında, Türk kamuoyu sessiz kalmamış, İstanbul ve Ankara'da üniversite gençliği de Enosis'e karşı mitingler düzenlemiştir. Buna karşın Demokrat Parti iktidarı, Kıbrıs meselesini yalnız İngiltere'yi ilgilendirmesi gereken bir iç mesele olarak tanımlamış ve başka her hangi bir devletin ada üzerinde bir hak iddia etmesini kabul etmemiştir. Hatta Başbakan Menderes'in bu dönemde Balkan Birliği'ne siyasi olarak zarar verebileceği endişesiyle mitinglerin yapılmasına bile karşı çıktığı bilinmektedir. Diğer taraftan da Menderes Hükümeti, 1951 yılı sonlarına kadar, NATO'ya kabul edilmeyi dış politikalarının ana hedefi olarak değerlendirdiklerinden Kıbrıs meselesine temkinli yaklaşmışlar, NATO'ya katılım sürecini zedeleyecek bir politika izlemekten kaçınmışlardır. Türk Hükümeti konuya kayıtsız kalmayı sürdürürken, Makarios'un girişimi ve baskısı ile Yunanistan, 1954 Mart'ından itibaren İngiltere'den Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesini talep etmeye başlamıştır (Değerli, 2012: 89). Türk Hükümeti NATO'dan tepki almamak adına daha yumuşak tepkiler verirken, Yunanistan Hükümeti Rumların Enosis amacına uygun düşecek tüm adımları korkusuzca atmıştır.

İngilizler soruna bir çözüm bulmak amacıyla, Türkiye ve Yunanistan'ın katılımıyla 29 Ağustos 1955'de Londra Konferansı'nı düzenlediler. Herhangi bir sonuç alınmasa da Konferans, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda söz sahibi olduğunu ve sorunun Türkiye olmadan halledilemeyeceğini bütün dünyaya duyurmuştur. Buna karşı Türkler de kendilerini koruma ve Enosis'e engel olmak maksadıyla önce "Volkan" teşkilatını, daha sonra da 1 Ağustos 1958 tarihinde Türk Mukavemet Teşkilatı'nı kurdular (İzgi, 2007: 16).

Londra Konferansı'ndan birkaç gün önce Türkiye Başbakanı Adnan Menderes, Türkiye'nin İngiltere'ye bir nota verdiğini ve Kıbrıs Türklerinin maruz buldukları tehlikeye İngiltere'nin dikkatini çektiğini açıklamıştır. Menderes, "Rum tedhişçiler tarafından Türklere karşı ciddi bir saldırıya girişildiği takdirde, Türkiye'nin hareketsiz kalmayacağını" kesinlikle ifade etmiştir (İsmail, 2000: 16).

Menderes'in bu tutumunun henüz başlamamış olan konferans adına etkili olmuştur. Nitekim Türkiye'nin bu tutumunun da etkisiyle dokuz gün süren konferansta sonuç alınmamıştır.

Yunan Hükümetinin her türlü maddi ve manevi desteğiyle ve Grivasın komutasında çalışan EOKA Kıbrıs'ın her tarafında geniş ölçüde teşkilatlanmıştır. EOKA İngilizlere karşı tedhiş hareketına giriştiği gün yayınladığı beyanname: "Karşımızda iki düşman vardır. Birincisi İngilizler, ikincisi Türkler'dir. Evvela, İngilizler ile mücadele edeceğiz ve onları Ada'dan çıkaracağız. Bundan sonra Türkleri imha edeceğiz. Hedefimiz ilhaktır. Her ne pahasına olursa olsun, bu gayeye ulaşmak vazifemizdir" demiştir. EOKA Temmuz 1957 tarihinde Türklerle karşı harekete geçmiştir. Türkler Rumların bu saldırıları üzerine "Volkan" adıyla 1956 yılı başlarında ilk direniş örgütünü kurmuştur. Bu teşkilat daha sonra TMT adı ile Türk Mukavemet Teşkilatına dönüşmüştür. Kıbrıs tarihinde bundan böyle yeni bir mücadele dönemi başlamış ve Kıbrıs Türkleri birçok eksikliklere rağmen canını, malını ve her şeyden önce vatanını korumaya başlamıştır(Tarakçı, 2010: 26- 27). EOKA örgütü ilk ortaya çıktıklarında İngilizlere karşı mücadele edeceklerini açıklamış olmalarına rağmen, giderek Kıbrıslı Türkleri hedef almaya ve bombalar patlatarak, silahlar sıkarak eylem yapmaya devam etmişlerdir. Türk-Rum çekişmeleri EOKA'nın uyguladığı vahşet yöntemleriyle daha da derinleşti. Artık bu sorunlar müzakere edilerek çözülemez hale gelmiştir. Çünkü EOKA birçok Türk köyünü yakıp, yağmalamıştır. Kanlı olayların sonucunda Rumlara olan güven azalmıştır.

EOKA saldırılarının büyük boyutlara ulaşması ve Türk halkının kendini savunmak zorunda olması Türk Mukavemet Teşkilatı'nın doğması sonucunu doğurmuştur. TMT'nin amacı nefis müdafaası yapmak, EOKA'nın saldırılarına yanıt vermek, Türk bölgelerini korumak, adadaki Türk varlığının devamını sağlamaktır(İsmail, 2000: 12). Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) Rauf Denктаş, Burhan Nalbantoğlu ve Kemâl Tanrısever'in öncülük etmesiyle kurulmuştur. TMT, Rumların ve EOKA'nın silâhlı saldırılarına karşı Kıbrıslı Türklerin korunması amacı ile kurulmuştur. Kuruluş amacı EOKA gibi saldırı ve şiddet uygulamak değil, saldırılara karşı koyabilme ve savunma yapabilmektir.

Bu yıllarda siyasi ve iktisadi hayattaki hızlı değişimlerin de etkisiyle, dünyadaki güç dengelerinin oluşturduğu iki bloklu bir dünya düzemi yaşanmıştır. ABD'nin batı bloğundaki liderliğini gören İngiltere geri çekilme faaliyetlerine başlamıştır. İngiltere eski imparatorluk toprakların sahiplerine devretmiştir. Ancak Kıbrıs'ta durum farklı olmuştur. Bir yanda, 1571'den beri ciddi bir nüfusa sahip olan Türk halkı, diğer yanda, Ortodoks kilisesi önderliğinde "Enosis" amacını güden Rumlar. İki halkın arasında sorunlar tarih boyunca bitmemiş ve bundan dolayı Yunanistan ve Türkiye sıklıkla karşı karşıya gelmiştir. Üstelik her iki ülke de garantör ülke olarak ve NATO üyesidir. İngiltere kendi çıkarları doğrultusunda yani askeri üsleri kaybetmeden adayı teslim etmek istiyordu.

1960'lı yılların başlarında Kıbrıs'ta önemli gelişmeler yaşanmıştır. 16 Ağustos 1960 tarihinde bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle adada 82 yıldan beri süregelen İngiliz egemenliği sona ermiştir. Ancak Cumhuriyetin kurulması adadaki sorunları ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Bu gelişmeler Yunanistan'ı rahatsız etmiştir. Anlaşmaların ihlaline yönelik Enosis yanlısı EOKA şiddet hareketleri, 1961 yılından itibaren artarak devam etmeye başlamıştır.

Londra ve Zürih anlaşmaları ile oluşturulan Kıbrıs Cumhuriyeti Ankara için istenen bir çözümdür. Bu sonucun Ankara için istenen bir çözüm olmasına yol açan faktörler arasında, Kıbrıs adasının Yunanistan tarafından ilhakının engellenmesi ve Türkiye ile Yunanistan arasında denge oluşturması, yer almaktadır(Manisalı, 2004: 81).

1963 saldırılarından sonra yapılan anlaşmaya göre Rum askeri birliklerinin Türkler'e ait bölgelerden geçmesi yasaklanmıştır. Rumların Geçitkale ve Boğaziçi arasındaki yoldan geçmek

istememesi ve Türklerin bu teklifi kabul etmemesi üzerine Rumlar yeniden saldırıya geçmiştir. Ağır silahların eşliğinde yapılan saldırı kısa sürede gelişmiş ve Geçitkale ve Boğaziçi işgal edilmiştir. TBMM acil olarak toplanmış ve Anayasa'nın savaş ilanına ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ilişkin 66. maddesine dayanarak Kıbrıs'a müdahalesini öngören karar, meclisteki 435 üyenin 432'sinin oyu ile kabul edilmiştir(Çay 1989: 84- 85). Türklerin sürekli olarak şiddete maruz kalmaları sonucu Garanti Anlaşması'nın vermiş olduğu hakkı kullanmaktan başka çare kalmamıştır. Çünkü Rumlar haince planlar yaparak Türkleri katletmiştir. Türkiye Hükümeti adaya müdahaleden başka bir seçenek kalmadığı düşüncesindedir.

Daha sonra İngiltere'nin talebi üzerine 13 Ocak 1964'te Londra'da üçlü konferans toplanmıştır. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katılımıyla düzenlenen konferansa 15 Ocak tarihinden itibaren beşli konferans şeklinde devam edilmiştir. Beşli konferansta Kıbrıs'taki Türk ve Rum kesiminin temsilcileri de hazır bulunmuştur (Çay. 1989: 76). Konferansta Türk tarafı mevcut anlaşmaların yetersiz olduğunu ve iyileştirmeler yapılması gerektiğini savunurken, Rum tarafı ise yapılan anlaşmaların feshini isteyerek Türklere hak tanınmamasını talep etmiştir. Bu görüşmelerden sonuç çıkmamıştır. Barışı sağlamak adına gönderilen NATO kuvvetleri de reddedilince, Londra konferansı başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Kıbrıs Rum'larının saldırılarına devam etmesi üzerine Türk Hükümeti, 16 Mart 1964'te TBMM' den Kıbrıs'a müdahale etme yetkisi almıştır. Türkiye'nin bu karardan sonra 17 Mart 1964' te Barış Gücü kurulmuştur. BM Barış Gücü'nü her fırsatta zorluk yaşatan Rumlar, tepki olarak Milli Muhafız Alayı kurulmasına karar vermiştir. Türkiye Hükümeti bu tepkiye sessiz kalmadı ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin sözcülüğünde açıklamalar yapmıştır(Çay. 1989: 78). Bu açıklamalarda Rumların hareketlerine ciddi tepkiler vermiş ve Kıbrıs' a müdahale edilebileceklerinin sinyallerini vermiştir.

Tüm bu açıklamalardan sonra dönemin ABD Başkanı Johnson, Başbakan İsmet İnönü' ye mektup göndermiştir. Türk dış politikasında önemli bir yeri olan mektup, açıkça Türkiye'yi tehdit etmektedir. Kıbrıs'a müdahalede bulunmamasını isteyen Johnson'a Başbakan İsmet İnönü bir cevap vererek tepkisini ortaya koyduysa da, ABD' nin istediği olmuş ve 1964' te müdahale gerçekleşmemiştir. Söz konusu cevabın yeterli olup olmadığı tartışmalar konu olmuştur. Bu mektuptan sonra Türk dış politikasında çok yönlü bir dış politika esas alınmaya başlanmıştır. Kamuoyunda belirgin bir şekilde ABD karşıtı söylemler oluşmuştur. Johnson Mektubu bu açıdan oldukça önemlidir. Türkiye'nin dostlarının kim oldukları konusunda fikirler vermiştir. Türkiye böylelikle dış politikasında yapmış olduğu hataların farkına varmıştır. Dolayısıyla tek yönlü politikalar yerine çok yönlü ve içinde Ortadoğu ile İslam ülkelerinin de yer aldığı politikalar izlenmeye başlamıştır.

3. KIBRIS HAREKÂTI VE SONUÇLARI

Yunan Cuntası ile EOKA-B taraftarları, müşterek hareket ederek 15 Temmuz 1974'te Makarios'a karşı hükümet darbesi yapmışlar ve böylece adada "Kıbrıs Elen Cumhuriyeti" kurularak fiili Enosis gerçekleştirilmiştir. Ancak Makarios, 19 Temmuz 1974'te BM Güvenlik Konseyi'nde bir konuşma yaparak, Yunanistan'ın adadaki durumunu özetlemiştir. Makarios, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve bütünlüğü, bariz ve çirkin bir şekilde çiğnendiğini iddia etmiştir. Ancak Yunanistan, adadaki silahlı saldırıların Kıbrıslı Rumların iç meselesi olduğunu iddia etmiştir (Tamçelik, 2009, 163).

Bu gelişmeler sonucunda Türk Ordusu 20 Temmuz 1974'te adaya müdahale etmiştir. Rumlar tarafından da olumlu karşılık bulan harekâtta, bazı Rum liderler Türk müdahalesinin acımasızca süren Rum katliamlarına dur dediğini belirtmişlerdir.

Bölgede düzenin sağlanması amacıyla Türkiye, 14 Ağustos 1974'te Kıbrıs'a ikinci kez müdahale ederek, adanın kuzey kesimini Türklerin kontrolüne geçirmiş ve 16 Ağustos'ta da ateşkes ilan etmiştir. Böylece, Karpaz Yarımadası'nın doğu ucundan batıdaki Yeşilirmak'a kadar uzanan ve bugün Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin sınırlarını oluşturan hattın kuzeyi Türklerin eline geçmiştir. Bu müdahalenin amacı, Kıbrıs'ın bağımsızlığını korumak ve bölgede sürekli bir barışın gerçekleşmesini sağlamaktır. Bu müdahale, Kıbrıs sorunu ve Türk-Yunan ilişkileri yönünden bir dönüm noktasıdır (Vatansever, 2010: 1515- 1516). Türk Hükümeti Garanti Anlaşması'ndan kaynaklanan meşru hakkını kullanarak yıllarca saldırılara uğramış Kıbrıslı Türklerin acılarını dindirmek ve barış, huzur ortamı sağlayabilmek adına müdahalede bulunmuştur.

Türk askeri, Kıbrıs'ta uluslararası anlaşmalarla kurulan ve Rum-Yunan ittifakının milli hedefleri ile bozulmuş sosyal düzeni ve devlet idaresini yeniden kurmak, barış ve huzuru yeniden tesis etmek için adaya müdahale etmiştir. Kıbrıs adasının Yunanistan'ın egemenliği altına girmesine mani oluşlardır. Bu nedenler göz önüne alındığında Türkiye'yi işgalci olarak gösteren zihniyetin tutarlı bir dayanağı bulunmamaktadır. Rum-Yunan ikilisinin, Kıbrıs meselesinde takındığı tavır, haksız olup, Türkiye'nin müdahale etmesi birer meşru gerçektir (Tamçelik, 2009, 166). Türkiye'nin müdahalesi 1960 Garanti Anlaşması'na göre meşrudur yani yasal olmayan bir durum söz konusu değildir.

Türk savaş uçaklarının başlattığı ve zırlı birliklerimizin desteğindeki piyade ve komandoların geliştirdikleri harekâtın hızla ilerlediği, Rumlarla kanlı çarpışmaların yapıldığı saatlerde Başbakan Bülent Ecevit, bir basın toplantısı düzenleyerek hem birinci barış harekâtının, hem de ondan sonraki gelişmelerin değerlendirmesini yaparak, İkinci harekâtın yapılmış nedenlerini açıklıyordu. 14 Ağustos harekâtının nedenlerini, birliklerimizin taarruza geçmesinden saatler sonra, Cenevre Konferansı'nda alınan kararların Yunan Hükümeti ve Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından uygulanmadığını ve engellenmeye çalışıldığını iddia etmiştir (Tarakçı, 2010: 136). Başbakan Ecevit Cenevre'de yapılan iki görüşmeden çıkan sonuçlarını ve anlaşma ilkelerini Rum tarafının kabul etmemesi üzerine, Türk müdahalesinin gerçekleştiğini açık bir dille dünya kamuoyu ile paylaşmıştır. Önemli bir hususu hatırlatmak gerekir ki, Kıbrıs harekâtının bir diğer kahramanı dönemin Başbakan yardımcısı Necmettin Erbakan'dır. Milli Selamet Partisi lideri Erbakan, Başbakan Ecevit'e Kıbrıs konusunda müdahalenin gerekli olduğunu savunmuş ve desteklemiştir.

Kıbrıs Barış Harekâtından sonra Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler, özellikle 1964 ve sonrasında uluslararası sistemdeki yeniliklerin de etkisiyle ve Türkiye'deki iç değişikliklere bağlı olarak farklılaşmıştır. Afyon ekiminin yasaklanması konusu Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir sorun oluşturmuştur. Bir yandan ABD'nin albaylar cuntasının arkasında yer aldığı inanan, diğer yandan Kıbrıs'taki gerilemelerden ABD'yi sorumlu tutan Yunan kamuoyu, 1974 sonrasında demokrasiye tekrar döndükten sonra ABD karşıtı bir tutuma dönüşmüştü. Karamanlis'in ikinci harekâttan sonra NATO'nun askeri kanadından çekilmesi, Türkiye'yi önemseyen ama Yunanistan'ı kaybetme tehlikesini göze alamayan ABD yönetimini Türkiye karşıtı girişimlere zorlamıştır (Sakinmaz, 2007: 117).

ABD Kongresi, 1975 Şubat ayında Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasını karara bağlamıştır. Bunun üzerine Türkiye, 1969 Savunma İş Birliği Anlaşması'nı yürürlükten kaldırmış ve 1975 Temmuz ayında Türkiye'deki Amerikan üslerine el koydu. İncirlik üssüne yalnızca NATO amaçlı için sınırlı kullanım izni vermiştir (Sakinmaz, 2007: 117).

1974 Kıbrıs Barış Harekâtının yapıldığı uluslararası ortamda NATO ittifakı için çok zararlı olabilecek olan Türkiye ile Yunanistan arasında çatışma ise gerçekleşmemiştir. 1974 sonrası Kıbrıs sorununa çözüm bulunmasına yönelik çabalarda Batı ittifakının zarar görmemesine NATO üyesi ülkeler dikkat etmişlerdir. NATO açısından 1974 yılındaki olumsuz gelişme Yunanistan'ın NATO'nun

Türkiye'nin Kıbrıs harekâtını önleyemediği gerekçesiyle NATO'nun askeri kanadından çıkması olmuştur. Türkiye'nin vetosunu kaldırması üzerine Yunanistan NATO'nun askeri kanadına 1980 yılında dönmüştür. 1981 yılında Yunanistan'da Papandreou'nun iktidara gelmesiyle birlikte Yunanistan Kıbrıs sorununu Türk-Yunan ilişkileri ve NATO çerçevesinden çıkartma politikası izlemiştir (Kasım, 2007: 59).

Türkiye'nin 1974 yılının Kıbrıs'a müdahalesi Batı'da kaygı ve tepki toplamıştır. Korkulardan birisi Türk-Yunan savaşı, diğeri de Türkiye'nin Ada'nın tamamını alması olmuştur. Amerika her iki ülkeyi savaş konusunda uyarmaya çalışmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki yaklaşımına çıkarları açısından hep olumsuz bakmış olan ABD, afyon meselesinden duyduğu rahatsızlığı da Kıbrıs konusuyla birleştirmek suretiyle, Türkiye'yi cezalandırmak ve baskı altına alma girişimine başlamakta gecikmeyerek ambargo sürecini başlatmıştır. Ambargo kararının alınması sürecinde ABD Hükümeti, ihtiyatlı bir tutum içinde görünmekle birlikte Amerikan kamuoyunda ve Kongre'de, özellikle de Temsilciler Meclisi'nde Türkiye'ye karşıtlığı oluşmuştur (İzgi, 2007: 39-40).

20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının, siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan çok önemli sonuçları olmuştur. Hukuki anlamda Türkiye, mevcut Garanti anlaşmasınının 4. maddesi gereğince harekete geçmiş ve yapılan soykırıma müdahalede bulunmuştur. Türkiye'nin defalarca uyarıda bulunmasına rağmen Rumlar bu uyarıları dikkate almamıştır.

Türk Barış Harekâtı yalnız Kıbrıs Türklerine değil, Kıbrıs Rumlarına da barış ve huzur getirmiştir. Kıbrıs'ta iş başına geçen faşist Sampson yönetimi devrilmiş, yerine sivil yönetim eliyle demokrasi kurulmuştur(İsmail, 1988: 247). Yunanlı subayların yönetimindeki katliam sona ermiştir. Türk müdahalesinin gerçekleşmesi halinde, hazırlanan listelere göre binlerce solcu ve Makariosçu kişilerin katledileceği yine Rumlar tarafından açıklanmıştır(İsmail, 1998: 154). Bir asırdan fazla süren Enosis'i kampanyasının amacına ulaşması engellenmiş ve adada yer alan Türkler var oldukça Enosis'in bir hayal olduğunu gözler önüne sermişlerdir. Diğer yandan coğrafi temele dayalı federasyonun maddi temelleri atılmıştır.

4. SONUÇ

1571'de adaya Türkleri Anadolu'dan, yine kendilerine bir şey sormadan "Padişah Fermanı" ile ve mecburi iskan amacıyla gitmişlerdir. 1878'de İngilizlere verirken de, 1923'te Lozan'da Kıbrıs'tan vazgeçerken de, orada yaşayanlara danışılmamıştır. 1878 Berlin Konferansı'nda batılı ülkeler Türkiye'den Kıbrıs ve Osmanlı tebaası olan gayri Müslim azınlığa dokunulmazlık ve hakları istemiştir(Mümtaz, 2003: 189).

Kıbrıs konusu sayesinde kamuoyu, dış politikaya ilgi duymaya ve siyasal partiler ve sivil toplum kuruluşları ve medyanın etkisiyle Türk dış politikasını eleştirmeye ve etkilemeye başlamıştır. Bu süreç zaman içinde demokratikleşmeye başlamış ve Türk siyasal hayatı açısından olumlu bir etmendir (Ersoy, 2001: 118). Dış politikanın değişim göstermesi ile beraber toplumsal etkileri de beraberinde yaşanmıştır. Kıbrıs konusuna ilgi duyulmaya başlanmış ve toplumun hemen hemen her kesiminden destek görmüştür.

Kıbrıs konusu ile birlikte İslam dünyasında çeşitli varsayımlar ortaya çıkmıştır. Kıbrıs Türklerinin insan hakları vahşice çiğnenirken ve daha sonra 1974 Temmuz'daki Türk müdahalesi dünyanın çeşitli yerlerinde haksız tepkilerle karşılaşırken, kendileri de sık sık haksızlıkların kurbanı olan ve iletişim dünyasında kendi davalarının nasıl çarpıtıldığını bilen İslam uluslarının,

a) Müslüman bir ulusal topluluğun çoğunluk sultasına karşı verdiği mücadeleyi anlayış ve yakınlıkla karşılayacakları,

b) Ekonomik abluka korosuna katılmayıp, tam aksine bu abluhanın kırılması için Kıbrıs Türklerine yardımcı olacakları,

c) Bağımsızlık ilanını devredilmez” self-determination” hakkının yerine getirilmesi olarak kabul edecekleri ve yeni devlet politikasının özelliklerinden biri olarak “İslam ülkeleri ile en yakın ilişkiler kurmak”tan söz ettiğine göre bu devletin kuruluşunu destekleyecekleri, genel olarak kabul edilen varsayımlar olmuştur (Soysal, 1986: 177).

Kıbrıs'ta 1974 öncesi koşulların dayattığı askeri, militer, tüketici toplumdan demokratik, özgürlükçü ve üretici bir topluma geçme gereği duyuldu. Bu gereksinmelerin bir sonucu olarak önce Kıbrıs Türk Federe Devleti sonrasında ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kuruldu (İsmail, 1988: 234). Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin 1975'te ilan edilmesinden 1983 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanına kadar geçen süre demokrasinin gelişimi için de önemlidir. BM 'nin Rumlar lehine açıklamalarda bulunması ve yanlarında yer alması Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir.

1974 Barış Harekâtı'nın diğer bir sonucu ise Türk halkının, uluslararası anlaşmalara olan bağlılığını göstermiş, diğer yandan ise, kendi güvenliği ile Kıbrıs Türk halkının güvenliğini tehlikeye atacak gelişmelere seyirci kalmayacağını dünyaya kanıtlamış olmasıdır (İsmail, 1988: 245).

Barış Harekâtının en önemli sonuçlarından biri nüfus aktarmasıdır. Çünkü nüfus aktarması ile güneyde esir olarak tutulan Türklerin özgür bölgeye geçmesi sağlanmış ve iki toplumlu, iki kesimli federal yapının temelleri atılmıştır (İsmail, 1988: 230). Böylelikle adada yaşayan Türkler kuzeyde toplanarak, can ve mal güvenliklerini sağladılar. Coğrafi temele dayalı olan federatif yapıyı oluşturdu. 1975'te Viyana'da Denктаş'ın imzası bulunan anlaşma ile nüfus mübadelesi yapılmıştır.

Müdahalenin doğurduğu özgür ortam, sosyal ve ekonomik alanda hızla yayıldı. Rum toplumunun 1974 öncesindeki kişi başı milli geliri 2.000 USD'den 13.000 USD civarına yükselerek, 6- 7 kat artmıştır. Diğer taraftan kişi başı milli geliri 500 USD olan Kıbrıs Türklerinde bu sayı 6.000 USD civarında olmuştur.

Kıbrıs Türkleri, “Self-Determinasyon” hakkına sahip olan bir ulusal halk olduklarını ve gerekirse bu hakkı ayrı bağımsız devlet yönünde kullanabileceklerini dünyaya duyurmuşlardır. Rum liderliğinin herhangi bir anlaşmaya yanaşmaması üzerine bu hakkı kullanarak kendi bağımsız devletlerini KKTC'yi kurmuşlardır (İsmail, 1988: 270).

Barış harekâtı sonrası Kıbrıs Türk toplumunun sosyal hayatında bir canlanma olmuş ve her meslek dalında birçok mesleki örgüt, birlik, dernek, sendika ve cemiyet kuruldu. Sosyal yaşantı, demokratik içeriğe tüm kurumları ile kavuştu (İsmail, 1998: 153). Bunlarla birlikte sanayi, tarım, hayvancılık, turizm ulaşım, haberleşme gibi önemli konularda 1974 öncesine göre ilerlemeler yaşanmıştır.

Türkiye, ABD ambargosu ile çok haksız bir cezalandırmayla karşı karşıya kalmıştır. Bunun yanında Avrupa ülkeleri ile Sovyetler Birliği'nin de başlangıçta sessizce destekledikleri müdahaleye sonradan karşı çıkmaları ve Rum liderlerin yanında yer almaları, Türkiye'nin kendine güvenmekten başka yolu olmadığını kanıtlamıştır (İsmail, 1998: 154). Yunanistan NATO'dan çekildiğini beyan etse de aslında dünya kamuoyunda bir destek aldığı yadsınamaz bir gerçek olmuştur. Bu nedenle Türkiye uluslararası siyasi alanda yalnız kaldığını geç de olsa farketmiştir.

Kıbrıs konusunun Türkiye açısından bazı eksikliklerin var olduğunu göstermesi bakımından da önemli katkılar sağlamıştır. Örneğin; 1964 ve 1974 krizlerinde ortaya çıkan amfibik harekât ihtiyacı için gerekli olan donanma alt yapısına sahip olunmaması, dış politikada seçenek daralması sonucunu doğurduğu söylenebilir. Böylece, sadece Kıbrıs'ta değil bir kısmı Türkiye'ye ait olan irili ufaklı yaklaşık 3000 adanın bulunduğu Ege'de etkin bir varlık sergileyebilmesi için önemli bir deniz gücü oluşturma ihtiyacını hissettirmiştir(Ersoy, 2001: 119). Üç tarafı denizlerle çerili bir ülkenin donanma ihtiyacının yetersiz olduğu bu müdahale ile anlaşılmıştır. Bununla beraber bölgede önemli bir güç olmak istiyorsak güçlü bir donanmamızın olması gerektiği de ortaya çıkmıştır.

Türkiye uzun dönemli bir deniz stratejisinin taktik adımları olarak değil, 1964- 1967 yıllarındaki Kıbrıs bunalımlarının dayatması olarak NATO'dan kısmen bağımsız alternatif deniz politikalarına ve askeri güç oluşumuna yönelmiştir. Stratejik yönelişin taktik adımları belirlemesi gerekirken taktik bir bunalım stratejik durağanlığı zorlamıştır. Ayrıca Kıbrıs sorununun olur olmaz zamanlarda ve zeminlerde sürekli bir biçimde Türk yetkililerin önüne konulması ve bu yüzden giderek Türkiye'nin önünü kesilmesine neden olmuştur (Ersoy, 2001: 117- 120).Türkiye dış politikasında sıklıkla Kıbrıs sorunu ile karşılaşmıştır. Özellikle AB giriş sürecinde Kıbrıs önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır.

Türkiye'nin 1963- 1974 döneminde Kıbrıs'ta yaşanmış insan hakları ihlalleri ve yasadışı silahlı faaliyetler ile ilgili herhangi bir hukuki yola başvurmaması bazı yorumları beraberinde getirmektedir. Rumlardan çok önce, 1963- 1974 arasında Türkiye Avrupa hukuk kurumlarını devletlerarası başvuru şeklinde uyarabilirdi. Şayet böyle bir süreç başlatılmış olsaydı Kıbrıs'ın AET ile ortaklık süreci bundan etkilenirdi. O dönemde böyle bir mekanizmanın varlığının ne gibi etkiler doğurabileceğini tahmin edilemediği için bu yolu kullanmak gereği duyulmamış ve Kıbrıs'ın topluluğa ortaklık süreci hızla yürümüştür. Rumlar ise bu etkin silahı 1974 sonrasında büyük bir başarı ile devreye sokarak savaş ile kaybettiklerini masada kazanmak için büyük çaba sarf etmiş ve bir noktaya kadar başarılı da olmuşlardır (Hasgüler ve Özkaleli, 2010: 262- 263). Avrupa Konseyinde Türkler ve Rumlar temsiliyet konusunda eşit haklara sahipti. Bu dönem ciddi bir dış politika ile var olan haklar daha etkin kullanılabilir, uluslararası kamuoyunda önemli destek bulunabilirdi.

Eski Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın 20 Temmuz 1974 anıları arasında yer alan bir bölüm şöyledir; “15 Temmuz 1974 sabahı Rum tarafından silah sesleri duyulmuş ve Rum radyosunda marşlar çalınmaktaydı. Makarios öldürülmüş ve Rum cuntacılar darbe yapmıştı. Ecevit'e mesaj göndererek Enosis için son adımların atıldığını bildirdim. Müdahaleden başka çare kalmadığını belirttim. Nikos Sampson'un cumhurbaşkanı olması şaşırtıcı. Durum karanlık. Çok sayıda ölü ve yaralı var. Binlerce kişi hapisanede” (Gökhan, 2002: 15). Denktaş'ın anlattıklarından anlaşılacağı üzere Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde Rum tarafında ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu nedenle Kıbrıs Barış Harekâtı Rumlar içinde bir kurtuluş ve uyanış demektir. Harekât sonrasında yaşanan Yunan lobi faaliyetleri hareketin sonucunu etkilemiştir.

Kıbrıs'ta yaşayan Türk toplumu ve iş adamları ilk kez ayrı bir siyasi varlık olarak Türkiye ve üçüncü ülkelerle doğrudan ticari ve ekonomik ilişkileri kurma olanağı bulmuştur. Acentelikler alınmıştır. Türkiye ve KKTC arasında ekonomik ve kültürel işbirliği büyük boyutlara ulaştı. İmzalanan işbirliği protokelleri, Üniversiteler, Türkiye basın-yayın organları ve yoğun şekilde işleyen turist akımı nedeni ile ekonomik ve kültürel etkileşim ve kaynaşma hızlandı. Sosyal hayatta canlanma oldu ve her meslek dalında birçok mesleki örgüt, birlik, dernek, sendika ve cemiyet kuruldu(İsmail, 1998: 153).

Türkiye 'nin uluslararası arenada yapayalnız kaldığını gösteren Johnson Mektubu ve onu izleyen BM oylaması sonrasında, başta Müslüman ülkeler olmak kaydıyla üçüncü dünya ülkeleriyle temasa geçmek ve iyi ilişkiler içinde olmak gerektiği konusunda ciddi yaklaşımlar oluşmuştur. Bu yeni

yaklaşımlar Türk dış politikasında radikal bazı değişikliklerin yapılmasıyla sonuçlanmasa da, Türkiye'nin tek boyutlu dış politika pozisyonunu terk etmesine yönelik ilk adımların atılması açısından iyi bir fırsat ve ortam doğurmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin yeni arayışlar içine girmesi ve yalnızlığını ortadan kaldırmaya çalışması oldukça önemli bir sonuçtur (Ersoy, 2001: 119). Uluslararası alanda etkin bir dış politikanın önemi bir kez daha kendini göstermiştir. Özellikle müttefik olarak görülen ülkeler harekât öncesi ve sonrasında Türkiye karşıtı söylem ve eylemlerine devam etmiştir.

Kıbrıs müdahalesinde Pakistan, İran ve Libya gibi ülkeler yanımızda yer almışlardır. Halk desteği olarak İslam ülkelerinden ciddi yardımlar gelmiştir. Bağdat'ta, Kahire'de halk sokaklara dökülmüş ve Türkiye lehine gösteriler yapmışlardır. Bu gösteriler özellikle batılı ülkelere karşı önemli bir gösterge olmuştur. Türkiye 1974'ten sonra İslam dünyasının bu olumlu tavrı üzerine Arap ve İslam dünyasına yönelmiştir.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın askeri açıdan başarılı olup olmadığı tartışılmaya açıktır. Çünkü karşımızda düzenli bir ordusu bile bulunmayan bir albay tarafından yetiştirilmiş gönüllü Rumlar yer almaktadır. Diğer yandan donanma konusunda yaşanan eksiklikler önemli bir gösterge olmuştur. Kore'den sonra ikinci kez askeri güç kullanılmıştır. Daha tecrübeli bir donanma birliği oluşturulması harekâtın seyrini değiştirebilirdi. Ayrıca Türkiye'nin gerek matematiksel gerekse de özel konumu esas alındığında önemli bir savunma gücüne sahip olması gerektiği aşikârdır. Bu nedenle donanma açısından çok başarılı olduğunu söylemek zordur.

Kıbrıs müdahalesinin ekonomiye doğrudan ve dolaylı olarak etkileri olmuştur. Müdahaleden hemen sonra ekonomik açıdan döviz ihtiyaçları duyulmuştur. Petrol fiyatları artmış ve rakamlar daha da büyümüştür. Çare olarak İslam Konferansı'na gidilmiş ve yardım istenmiştir. Bir başka açıdan Türkiye'de ki enflasyonu tetiklemiştir. Enflasyon yükselmeye 1974 yılından sonra başlamıştır. Türkiye uzun yıllar yüksek enflasyonla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

- ÇAY, Abdulhaluk (1989), Kıbrıs'ta Kanlı Noel- 1963, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- DEĞERLİ, Esra Sarıkoyunlu (2012), "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950–1960)", Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 6, Sayı:11, ss. 84- 101.
- ERSOY, Hamit (2001), Kıbrıs Sorunu'nun Türk dış politikasına etkileri, EFEGİL, Ertan ve ÜLGER, İrfan Kaya(Ed.), Avrupa Birliği kışkırtıcısında Kıbrıs meselesi, HD Yayıncılık Matbaacılık, Ankara.
- GÖKHAN, Mehmet (2002), Kıbrıs barış hareketinde ilginç olaylar., Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul.
- HASGÜLER, Mehmet ve ÖZKALELİ, Murat (2010), Kıbrıs'ta Metamorfoz ve Paradigma Değişimi, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara.
- İSMAİL, Sebahattin (1988), Kıbrıs Barış Harekâtının Nedenleri- Gelişimi- Sonuçları, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul.
- İSMAİL, Sebahattin (1998), 150 soruda Kıbrıs sorunu, Kastaş Yayınevi. İstanbul.
- İSMAİL, Sebahattin (2000), Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve KKTC'nin Kuruluşu(1960-1983), Akdeniz Haber Ajansı Yayınları. İstanbul.
- İZGİ, Ali Rıza (2007), "Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye'ye Uygulanan Silah Ambargosu ve Sonuçları", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

- KASIM, Kamer (2007), “Soğuk savaş dönemi sonrası Kıbrıs sorunu”, Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 1, Sayı:1, ss. 57-72.
- MANİSALI, Erol (2004), Avrupa kıskacında Kıbrıs, Derin Yayınları, İstanbul.
- MÜMTAZ, Hüseyin (2003), Yeni Mütarekeler, Yeni Kuvayi Milliyeler, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- SAKINMAZ, Şenol Koray (2007), Kıbrıs tüneli, Akademi Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- SOYSAL, Mümtaz (1986), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve İslam dünyası. Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (Ed.), “Uluslararası Alanda Kıbrıs Türk Toplumunun Siyasi ve İktisadi Meseleleri”, SİSAV Yayınları, İstanbul.
- TAMÇELİK, Soyalp (2009), Kıbrıs'ta güvenlik stratejileri ve kriz yönetimi, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- TARAKÇI, Mustafa (2010), Kıbrıs barış hareketi, Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- VATANSEVER, Müge (2010), “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:12, Sayı: Özel, ss. 1487- 1530.

BÖLGESEL KALKINMADA ÜNİVERSİTELERİN SOSYAL VE KÜLTÜREL ROLÜ¹

Yakup YILDIZ

İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
yakupyildiz@hotmail.com

ÖZET

Ülkemizin farklı coğrafi bölgeleri farklı kalkınmışlık düzeyine sahiptir. Siyasi yönetimler ve ilgili kuruluşlar bölgelerarası farklılıkları en aza indirerek kişi başına düşen milli geliri artırmak üzere çeşitli kalkınma projelerini hayata geçirmektedir. Kalkınma kavramı ekonomik anlamları yanında bir zihniyet meselesi olarak da karşımıza çıkar ve ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki değişimlerin tümünü içerir. Bölgesel kalkınmada üniversitelerin doğrudan ve dolaylı etkileri vardır. Üniversitenin kurulduğu bölge ve şehirler bu kurum etrafında ortaya çıkan ekonomik gelir akışı ve sosyo-kültürel değişimlerden payını almaktadır. Ancak bölgesel kalkınma açısından üniversitenin asıl rolü, bu kurumlarla birlikte ortaya çıkan gelişmelerden ziyade, kurucu ilke ve değerler oluşturmak, toplumsal değişim ve dönüşüme yön vermektir. Bu çerçevede üniversitenin bazı fonksiyonları şöylece sıralanabilir: eğitim-öğretim faaliyetleri, bilim ve bilgi üretimi, bir bilim siyaseti ve geleneği oluşturmak, bir gelecek tasavvuru oluşturmak, toplumsal ve kültürel devamlılığı sağlamak, bölgenin imkân ve problemleri üzerine yoğunlaşmak, ilgili kurumlarla işbirliği ve eleştiri. Çalışmamızda bölgesel kalkınma açısından üniversitenin kurucu rolü incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Üniversite, Kalkınma ve Zihniyet

THE SOCIAL AND CULTURAL ROLE OF UNIVERSITIES ON THE REGIONAL DEVELOPMENT

ABSTRACT

Our country's geographic regions have disparities as of development situation. Political managements and related institutions have realized many development projects to minimize regional disparities an maximize per capita income. We face to the concept of development as a matter of mentality besides its economical meaning and it includes all changes in the social and cultural areas. Universities have some effects on regional development directly and indirectly. The regions have university, naturally benefit from it as of socio-cultural and economic dimensions. But as regional development the main role of university is to form basic principles and values and to lead to social changes and transformations. In this context some functions of university can be listed as follows: Educational activities, to produce knowledge and science, to form strategy and tradition of science, to construct the concept of future, to supply social and cultural continuity, to focus on regional problems and conditions, to cooperate with related instutions, to lead and criticize. In this study, it is examined the basic role of university on the regional development and social changes.

Keywords: Regional development, University, Development, Mentality.

¹ Bu makale 28-30 Eylül 2016 tarihinde Muş Alparslan Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen Ünidap Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı'nda sunulan tebliğin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Bölgesel kalkınma terimi genel olarak “bölgesel eşitsizlikleri azaltmak için istihdam ve üretimi destekleyerek ekonomik faaliyetleri canlandırmaya çalışmak” şeklinde tanımlanmaktadır.² Ülkelerin ve coğrafi bölgelerin, ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda farklı bölgesel özelliklere sahip olması bölgesel kalkınma kavramını gündeme getirmiştir. Batı’sı Doğu’suna göre daha gelişmiş olan ülkemizin coğrafi bölgeleri arasında da gelişmişlik düzeyi bakımından önemli farklılıklar vardır. Bu farklılıkları en aza indirmek, bu bölgelerin genel refahtan pay almasını ve üretime katılımını sağlamak amacıyla ülkemizde resmi ve sivil kurumlar tarafından çeşitli projeler yürütülmektedir. Bu kurumlar arasında başta Kalkınma Bakanlığı olmak üzere Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, kalkınma ajansları, üniversiteler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları yer almaktadır.

Kalkınma çabaları toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen faaliyetler bütünü olarak tanımlanmakla birlikte, bu olgu farklı değişkenleri içermekte, bu değişkenler arasında ekonomik değişkenler öne çıkmaktadır (Dalğar, Tunç ve Kaya: 2009, 42). Toplumsal kalkınmada şüphesiz ekonomik iyileşmelerin büyük bir etkisi vardır. Ancak ekonomik refah tek başına hiçbir zaman gelişmişliğin ve kalkınmışlığın ölçütü olamaz. Kalkınma olgusu bir toplumun zihniyetiyle, felsefe ve kültürüyle birlikte ele alınabilir. Bu açıdan ekonomik faaliyetlere yön veren bir dünya görüşü, bir bilgi sistemi ve değerler manzumesi olmadıkça bu alandaki gelişmeler tek başına kalkınmayı temin edemez. S. Ülgener’in de işaret ettiği gibi, gerçekte ekonomik yaşam insanlar arasındaki ilişkilerin yalnızca bir bölümünü oluşturur (Ülgener: 2006, 20). Oysa bütün toplumlarda ekonomik gelişme, ekonomik olmayan bir takım unsurlarla, dinî, estetik, kültürel ve sosyal değerlerle örülüdür (Ülgener: 2006, 299). Nitekim kalkınmanın, salt üretimin ve kişi başına gelirin artışından ibaret olmayıp sosyo-ekonomik ve kültürel yapıdaki değişim ve gelişimlerle, hatta politik ve psikolojik etkenlerle yakından ilişkili olduğunu belirten görüşler de vardır (İldıran: 2004, 5).

İster ekonomik ve sosyal, isterse kültürel alanlarda olsun, bütün ilerlemelerin merkezinde insan ve onun zihniyeti yer almaktadır. Bu açıdan kalkınma ve değişim her şeyden önce bir zihniyet meselesidir. Zihniyet “dünyaya, hayata, varlığa ve insanlara ilişkin bir düşünceler ve inançlar bütünü”dür. Toplumun zihniyeti değişmedikçe, yani “dünyaya bakışları, algıları, geleceğe ilişkin soruları ve verdikleri cevaplar” değişmedikçe kalkınma adına farklı bir gelişme olmayacaktır. Çünkü zihniyetimiz yaşama biçimimizi, ilkelerimizi ve kurumlarımızı belirlemektedir. (Çalış: 2013, 144-145). Bu bakımdan üniversite her türlü değişim ve gelişimin merkezinde yer alan ve her türlü “hakikat arayışı”nın odağında bulunan bir kurumdur. Burada tüm gerçeklik çok yönlü olarak araştırılır ve insanlığın hizmetine sunulur (Çiçek: 2016, 37). Bu yönüyle kalkınma, yalnızca ekonomik yönleriyle değil, sosyal, kültürel, dini, siyasi ve entelektüel yönleriyle bir bütün olarak ele alınması gereken bir olgudur. Bu bütünlüğü sağlama ve yerel problemlerden hareketle evrensel bir perspektif oluşturma konusunda üniversiteye büyük sorumluluk düşmektedir.

2. BÖLGESEL KALKINMA VE ÜNİVERSİTE

Üniversiteler bölgesel kalkınmaya doğrudan veya dolaylı olarak etki eden kurumlardan biridir. Ülkemizde üniversite sayısı son yıllarda giderek artmış, hükümetin “her ile bir üniversite” projesi çerçevesinde üniversitesi olmayan şehir kalmamıştır. Anadolu’nun bütün şehirlerinde kurulan bu yeni üniversitelerin kuruldukları şehirlerde hızlı bir değişim ve dönüşüm başlattığı bir gerçektir. Yapılan araştırmalar üniversitelerin kuruldukları illere özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan önemli

² <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/regionaldevelopment.htm> (Erişim tarihi: 25 Ağustos 2016).

katkılar sağladığını göstermektedir. Bu çerçevede “üniversiteler, bir yandan yarattığı gelir akımı ile kentin gelişmesinin maddi koşulunu oluştururken, diğer yandan da gelişmenin bilimsel ve sosyal/kültürel koşullarını hazırlamaktadır” (Öztürk, Torun ve Özkök: 2011, 145). Üniversitelerin kuruluşuyla birlikte demografik hareketlerden kültürel çeşitliliğe, çeşitli hizmet sektörlerinden kentleşme ve mimariye kadar birçok unsur bu değişimden etkilenmektedir.

Yükseköğretim kurumlarının bölgesel kalkınmaya etkileri üzerine yapılan araştırmalarda daha ziyade bu kurumların bölgesel kalkınmaya ekonomik açıdan yaptığı katkılar ve üniversite-sanayi işbirliği üzerinde durulmaktadır. Bize göre üniversite etrafında ortaya çıkan bu değişimler üniversitelerin kuruluş amacından ziyade sonuçlarıyla ilgilidir. Başka bir deyişle üniversiteler bölgesel ekonomilerin canlanması amacıyla değil, bizzat eğitim-öğretim, bilgi ve bilim amacıyla kurulur. Bu etkinlikler sonucunda toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısında değişimlerin yaşanması doğaldır. Buradaki asıl problem bütün bu değişimlerin belli hedefler çerçevesinde planlı, programlı ve bilinçli bir şekilde yapılıyor olması ve üniversitenin bu süreçte aktif rol alıp almayacağıdır. Bize göre üniversite bölgesel kalkınma açısından ekonomik, sosyal ve kültürel üretim/tüketim, değişim, dönüşümün bir aracı olmaktan öte bütün bu toplumsal değişimleri yöneten bir konumda olmalıdır. Bu nedenle bu çalışma ideal bir toplumun oluşumunda üniversiteye düşen görevleri ideal bir düzlemde sunmayı hedeflemektedir.

3. ÜNİVERSİTELERİN SOSYAL VE KÜLTÜREL FONKSİYONLARI

Kalkınma meselesinin her şeyden önce bir zihniyet değişimi, bir gelecek tasavvuru, ekonomik-sosyal ve kültürel anlamda topyekün bir değişim ve gelişim hareketi olduğunu belirtmiştik. Bu anlamda üniversiteler değişimin önünü açan, katkıda bulunan veya belirli bir istikamete yönlendiren kurumların başında gelmektedir. Gelişme yahut kalkınma kavramının üniversite ile doğrudan ilişkili olduğu kuşkusuzdur. Çünkü büyük üniversitelere sahip olan ülkelerin hepsi de gelişmiş ve kalkınmış ülkelerdir (Çalış: 2013, 140). Avrupa ülkelerinde bölgesel kalkınmada üniversitenin üstleneceği fonksiyonlar şu şekilde sıralanmaktadır: doğrudan ekonomik etki, sermaye yatırımı, bölgesel koşullara etki, insan kaynağı ve bilgi üretimi, mevcut bilginin aktarımı, teknolojik yenilik, bölgesel liderlik ve bilgi altyapısının oluşturulması (Lindqvist: 2012). Üniversiteye biçilen bu roller üniversitenin geleneksel eğitim ve araştırma görevinden farklı olarak artık stratejik roller üstlendiğini ve bölgesel kalkınmada önemli bir aktör durumuna geldiğini göstermektedir.

Bölgesel kalkınma açısından üniversitenin fonksiyonlarına bakacak olursak, üniversitenin bölgesel kalkınma konusunda doğrudan ve dolaylı katkılar olmak üzere bazı roller üstlendiğini/üstlenmesi gerektiğini görürüz. Bunlar arasında eğitim-öğretim ve inceleme araştırma başta olmak üzere bilgi ve bilim üretimi, teknolojik yenilikler, bir bilim geleneği oluşturma ve bir gelecek tasavvuru oluşturarak geleceği inşa etme, toplumsal ve kültürel devamlılığı sağlama, toplum ve siyasete rehberlik etme, kurumlar arası eşgüdüm ve işbirliği ve nihayet tenkit görevi sayılabilir. Bu başlıkları biraz daha açacak olursak üniversitenin bölgesel, ulusal ve evrensel anlamda kalkınma konusundaki fonksiyonları daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır.

3.1. Eğitim-öğretim faaliyetleri

Üniversite TDK'nın resmi sitesinde “bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip, yüksek düzeyde eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve yayın yapan fakülte, enstitü, yüksekokul vb. kuruluş ve birimlerden oluşan öğretim kurumu” olarak tanımlanmaktadır. Bu tarifte de belirtildiği gibi üniversite genel olarak yüksek düzeyde eğitim-öğretim faaliyetinde bulunan, bilim ve bilgi üreten bir kurumdur.

Bu çerçevede eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunmak ve ülkenin ihtiyaç duyduğu alanlarda yüksek nitelikli insan gücü ve yönetici kadrolar yetiştirmek üniversitenin en aslı görevlerinden biridir.

Üniversite eğitim-öğretim faaliyetleri ile temel olarak bilgilenmiş ve yetişmiş insan gücüne katkı sağlamaktadır. Ancak üniversite öğrencilere bir mesleği yürütmek için gerekli bilgileri vermenin yanı sıra, onların bir bütün olarak gelişmesine, kendisine, çevresine ve ülkesine faydalı birer insan olarak yetişmesine de çalışır. T. Duralı'nın da ifade ettiği gibi "insanlaşma"nın başlangıcı eğitimidir. Bunun ilerleyen aşaması okullaşma, okullaşmanın son aşaması ise üniversite öğretimi'dir. Bu bakımdan üniversiteler, "bir milletin beyin takımını, kurmay takımını yetiştiren" kurumlardır (Duralı: 2015, 12). Bu anlamda üniversite ülke insanlarına yüksek düzeyde nitelik kazandıran eğitim-öğretim kurumudur (Adem: 2008, 170).

Eğitimli bireylerden oluşan bir toplumun kalkınma hızı ve düzeyi diğer toplumlara göre daima daha yüksektir. Üniversite en yüksek entelektüel (bilimsel, felsefî, dinî, ahlakî ve estetik) değerleri genç araştırmacılara benimsettiği ölçüde (Bolay: 2011, 106) toplumsal hayatın ilerlemesine, bilimsel ve entelektüel düzeyin artmasına katkıda bulunur. Bilgi ve entelektüel değerlerle donanmış her bir öğretmen, siyasetçi-bürokrat ve bilimsel araştırmacı, toplumsal hayatın bir ferdi olarak, toplumsal hayatın değişimi ve dönüşümünde rol alacak, bilgi toplumunun oluşmasına katkıda bulunacaktır. Üniversite diğer taraftan hazırlamış olduğu eğitim programlarıyla sosyal hayatı biçimlendirmeye ve bireylerin aktif olarak katılacağı bir toplumun oluşturulmasına çalışır. Bu çerçevede demokratik düşüncüyü benimseyen, yaratıcı ve üretici ve çok yönlü düşünebilen, öğrenmeyi öğrenen, problem çözen, insanlara saygılı, hoşgörülü, iletişim becerileri gelişmiş bireyler yetiştirmek temel hedeflerdendir (Çoban: 2016).³

Bize göre, bölgesel kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından üniversiteler önemli bir kaynağa sahiptir. Bu kaynak geliştirmekte olan Türkiye'nin zengin tarihsel ve kültürel birikimi, farklı demografik ve etnografik yapısı, zengin yaşama tecrübesi ve hâlihazırda karşımızda bulunan karmaşık problemlerdir. Üniversiteye düşen görev bu problemleri mevcut bilgi birikimi ve tarihsel tecrübe ışığında incelemek, bu tür problemlere çözümler aramak ve bunların çözümü için yeni ve etkili teknikler geliştirmektir. Bu açıdan bölge üniversiteleri bölgenin tarihi, kültürel birikimi ve sosyo-ekonomik problemlerine dayalı bir gelenek oluşturabilirse sürekli etkilerden de söz edilebilir.

3.2. Bilim ve bilgi üretimi

Üniversiteler bilim ve bilgi üreten kurumların başında gelir. Alanında uzman, nitelikli eğitimci ve araştırmacıları bünyesinde barındıran üniversite, eğitim-öğretim faaliyetleri yanında bilimsel araştırmalar yapmak, var olan bilgiyi zenginleştirmek, bilgiyi güncellemek ve yeniden üretmekle yükümlüdür. Nitekim ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki gelişmelerin tümü bilim ve düşünce üretimi ve buna bağlı olarak teknolojik buluşlarla yakından ilişkilidir (Bolay: 2011, 107).

Bilgi ve bilim üretimi konusunda üniversitenin öncelikli görevi ülkenin ihtiyacı olan bilim ve bilgiyi üretmek ve gerektiği ölçüde yaymaktır. Bölge üniversitelerinin özellikle bulunduğu şehir/bölgenin imkân ve problemlerini tespit ederek bunların üzerinde yoğunlaşması bölgesel ve ulusal kalkınmaya katkı sağlayacaktır. Nitekim bölgesel kalkınma stratejileri çerçevesinde siyasi yönetimler bu tür inceleme ve araştırmalara yüksek düzeyde fonlar ayırmaktadır. Bu anlamda bölgedeki ekonomik kaynaklar, demografik araştırmalar, yoksulluk, birlikte yaşama kültürü, terör, ekonomik

³ <https://prezi.com/qd8xq1m6kckck/universite-nediruniversiteli-olmak-nedir/> (Erişim tarihi: 20 Ağustos 2016).

eşitsizlikler, gençlik problemleri, karmaşık kültür meseleleri üniversitenin incelemesi ve araştırması gereken konular arasında yer almaktadır.

Üniversitenin gerçekleştirdiği bilgi üretimi ve bilimsel etkinliğin sürdürülebilir olması için akademisyenlerin soyut konuların dışında, güncel ve ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte inceleme ve araştırmalar yapması gerekir. Çünkü bilimin en önemli niteliklerinden biri kuşkusuz sorun çözmektir. İster ekonomik, ister sosyal ister kültürel olsun, karşılaşılan bütün meselelerde nesnel, anlaşılır ve toplumsal karşılığı olan bilgiyi üretmek üniversitelerin temel görevlerinden biri olmalıdır. Bize göre böylece üniversiteler günümüz sivil toplum kuruluşları ve güncel medyanın ürettiği hal çarelerinin ötesinde çözüm sunabilme yeteneğine sahip olabilirler.

3.3. Bir bilim siyaseti ve geleneği oluşturma

Üniversite kavramı özel bir ilgi, inceleme merakı, bilgi ihtiyacı, entelektüel bir arayış ve bunları destekleyecek bir ortamın varlığı anlamına gelir. Ancak bütün bu çabaların yürütülebilmesi için bu ilgi ve merak taşıyacak bir “gelenek”, bu “geleneği aktarabilecek kurumsal bir yapı” ve “organizasyonel bir tecrübe”nin olması gerekir. Çalışm da belirttiği gibi bu yapıların sürdürülebilmesi için akademik özgürlük, belli ölçüde özerk bir yapı, bilginin aktarılması ve bilgiye erişmek için farklı düşünce biçimlerinin serbestçe tartışılabileceği bir ortama ihtiyaç vardır (Çalış: 2013, 135-136).

Öte taraftan üniversite sadece bilgiyi aktaran, yorumlayan değil, aynı zamanda üreten bir kurumdur. Bu bakımdan üniversitenin bir “bilim siyaseti” geliştirmesi gerekir. Bize göre her üniversite evrensel vizyonuna paralel olarak yerel ve bölgeye has bir “bilim siyaseti” geliştirmelidir. Ancak üniversitenin bilim siyaseti diğer meslek erbabının, asker, sanatçı, bürokrat vs. siyasetinden farklıdır. İ. Kara'nın ifadesiyle, “ilmin de bir siyaseti var”dır. Ancak ilim siyaseti, politikacının siyasetinden farklıdır. Üniversitenin ilim siyaseti politikacının siyaseti seviyesine inerse orada ilim olmaz. İlim adamı veya üniversite her şeyden önce ele aldığı problemi felsefî açıdan kavramsallaştırmak durumundadır (Kara: 2010).⁴ Bu anlamda bilim adamının siyaseti doğrudan pratik ve pragmatik sonuçlara odaklanmaz. Çünkü “bilim bir idealizm”dir (Duralı: 2015, 13). Bu çerçevede bilim adamı bir menfaat için değil, yalnızca bilimin kendisi için çalışır. Üniversite bilgi, hikmet ve hakikatin arandığı yerdir. Bilginin teknolojiye dönüştürülmesi veya ticarileştirilmesi üniversitenin görevlerinden biri değildir (Çalış: 2013, 133).

Şüphesiz üniversite evrensel bir kurum olarak evrensel bilgiyi hedefler. Ancak bu bilgiye ulaşmanın yolu da yerel bilgileri bir araya getirmekten, bunları ortaya çıkarmaktan geçer. Bu bakımdan üniversite öncelikle bulunduğu bölgenin ihtiyaçları ve imkânları doğrultusunda bilgi üretmeli, bilim siyasetini bulunduğu bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel problemlerinden hareketle geliştirmelidir. Üniversite tarihsel, kültürel ve coğrafi mirası devralıp kendi bilim geleneğini oluşturarak bunu gelecek kuşaklara aktarır. Bilimsel bir gelenek oluşturmanın ilk koşulu “tevarüs mekanizması”nı işletmektir. Yani bir bilim adamının kendi ilgi alanında gidebildiği kadar geriye gidip geçmişteki bütün ilmî, fikrî, sanatsal ve kültürel birikimleri devralması ve bunları geleceğe aktarmasıdır. Üniversite bu mirası devralmakla kalmaz, bu bilgiyi kendi döneminin ihtiyaçları, zorunlulukları ve ufukları üzerinden yeniden üretir. Bununla birlikte üniversite yalnızca içinde yer aldığı toplum, ülke veya komşu ülkelerin problemlerini değil, aynı zamanda tüm insanlığın problemlerini, evrensel problemleri ele alarak bir üniversite haline gelir (Kara: 2010).

⁴ Prof. Dr. İsmail Kara'nın 13.05.2010 tarihinde Kırklareli Üniversitesi Söyleşileri kapsamında yaptığı “Üniversite ve Şehir” başlıklı konuşmasının yayımlanmamış metninden alınmıştır.

Bir bilim siyaset ve geleneğinin oluşması için bazı koşulların temin edilmesi gerekir. Öğretim üyesinin bilimsel kimliği, özbilinci ve özgüveni yanında üniversitenin mekânı, mekânın mimarî özellikleri ve üniversitenin sosyo-kültürel imkânları da bu koşullar arasında yer alır. Bu bakımdan üniversite yalnızca bilimsel motivasyonu, hedefleri, meşgaleleri, ufku ve vizyonuyla değil, kütüphane, konferans salonu, sergi alanları gibi sosyal ve kültürel imkânlarıyla da bilimsel geleneğin temsilcisidir. Örneğin “dünya literatürünü takip edebilen çok zengin bir kütüphane ve dokümantasyon merkezi” bölge ve üniversite için büyük bir zenginliktir (Bolay: 2011, 107). Bütün bu niteliklerden dolayı üniversite bir şehrin veya bölgenin bilimsel otoritesini temsil eder. Üniversite etrafında yaratılan bilimsel ortamla birlikte, binaların tasarımı, üniversite etrafında yürütülen sosyo-kültürel ve ekonomik faaliyetler üniversiteyi bölgesel kalkınmanın önemli bir aktörü haline getirir.

3.4. Geleceği kurma ve toplumsal bir gelecek tasavvuru oluşturma

Üniversiteler, B. Komsuoğlu'nun da belirttiği gibi, bilimsel, sosyal ve hatta siyasi yeniliklerin alanı haline gelmiştir. Çünkü geleceğin kadroları burada hazırlanmakta, önemli toplumsal değişikliklerin çoğu üniversite ortamında biçimlenmektedir (Komsuoğlu: 2006, 24). Bütün bu değişimler tesadüflerin dışında, belirli bir ideal ve bir gelecek tasavvuru etrafında gerçekleşiyorsa anlamlıdır. Böylesi bir gelecek tasavvurunun oluşmasında ve geleceğin inşa edilmesinde üniversitelerin önemli bir rolü vardır. Toplumun geleceğini inşa etme görevi ile bilim geleneği oluşturma hedefi bu noktada birbirini tamamlar. Üniversite toplumun gelecek tasavvurunu tarihsel birikim ve tecrübelerden hareketle kurar, geçmişten gelen bu canlı kültür değerlerini bugünkü koşullar ve gelecekteki beklentilerle yoğurarak ideal bir senteze ulaşmaya çalışır (Bolay: 2011, 106).

Gelecek tasavvurunun oluşturulmasında tarihsel ve kültürel birikime yapılan atflar kurucu değerlerin belirlenmesi ve istikametini tayini açısından önemlidir. Bu değerler ne kadar köklü ve derin ise bilim adamı gelecek fikrini oluşturmada o ölçüde özgüven sahibi olacaktır. Ancak, geçmişi bugüne taşıyarak sadece bunlarla yaşamının da imkânı yoktur. Çünkü dünü oluşturan koşullar bugün artık değişmiştir. Hayat kendi akışı içinde dinamik bir yapıya sahiptir. Yaşamak için yeni fikirlere, ideallere ve yeni bir tasavvura ihtiyaç vardır. O halde bilim adamına düşen görev değişen koşullar içerisinde sürdürülmesi gereken değerleri ayırmak, dünün değerlerini bugünün ihtiyaçlarına göre yeniden yorumlamak, toplumsal değişimi yönlendirerek, onu belli istikametlere yöneltmektir.

3.5. Toplumsal ve kültürel devamlılığı sağlama

Üniversitelerin, temel işlevleri gereği kendi toplumları ile sağlıklı bir ilişki içerisinde olması gerekir (Önal: 2016, 333). Bu bakımdan şehir ve üniversite arasında iç içe geçmiş bir ilişki biçimi vardır. “Eğitim, bilgi üretimi, kültür üretimi ve ortamı, demografik etkileşim ve ekonomik” gelişmeler bu ikisi arasında birbirini ilerleten bir etkileşim sürecini zorunlu kılmaktadır (Günel: 2013, 160). Üniversite eğitim faaliyetleri ve toplum üyelerine kazandırdığı farklı zihniyetle toplumu etkileyip yönlendirebilir. Ancak bunun öncelikli koşulu, her konuda olduğu gibi ülkenin tarihini, toplumun inanç, kültür ve geleneklerini tanımak, daha sonra bunları ortaya çıkarıp dünyaya açarak evrensel kültür ve bilime katkı sağlamanın yollarını aramaktır (Bolay: 2011, 107-108). Üniversiteler ait olduğu toplum, kültür ve medeniyetle bağını koparmamalıdır. Çünkü sosyal, kültürel ve bilimsel gelenekle bağını koparan bir üniversite gerçek anlamda bir kuruma dönüşmez (Önal: 2016, 343).

Şüphesiz bütün toplumlar kendilerine özgü kültürel bir doku ve farklı yaşama tecrübelerine sahiptirler. Toplumu bir arada tutan değerler zamanla değişse de, değişmeyen/değişmemesi gereken bazı özel değerler vardır. Örneğin bayramlaşma, yardımlaşma ve dayanışma, misafirperverlik, düğün

ve eğlence, cenaze vb. kültürel olarak toplumu bir arada tutan ve toplumsal devamlılığı sağlayan geleneklerdir. Üniversite toplumsal ve kültürel devamlılık açısından geleneksel değerler üzerine incelemeler yapar, geleceğe ilişkin bir takım öngörülerde bulunur, mevcudun korunması ve geliştirilmesi adına toplumsal yozlaşma ve çözümlere karşı belli bir duyarlılık geliştirir. Bu bakımdan üniversitenin topluma ait kültürel varlıkların tespiti, korunması ve aktarılması hususunda öncelikli bir görevi vardır.

Öte taraftan bilim ve düşünce üretimi üniversitenin tekelinde de değildir. Üniversite dışında çeşitli toplumsal ve kültürel meselelerle iştigal eden, çeşitli sanat dallarıyla uğraşan kişiler de vardır. Resim, fotoğraf, müzik, folklorik incelemeler vs. Bu kişiler de o şehrin imkân ve potansiyeline dâhildir. Üniversitenin bu imkânları keşfedip bu kişilerin üretimlerini çeşitli etkinlikler arasında değerlendirmesi gerekir. Yine bu çerçevede halka açık kurslar ve sertifika programları, çeşitli kültürel ve sanatsal etkinlikler, toplumsal ve kültürel konularda çeşitli seminer, konferans ve sempozyumlar üniversitenin şehirle bütünleşmesi açısından faydalı olabilir. Ancak şunu belirtmemiz gerekir ki, halkla kurulacak temaslarda üniversite belirleyici bir rol oynamalı ve ilişkiler popüler kültürün cazibesine kurban edilmemelidir.

Ülkemizin doğu bölgesinde yaşanan terör olayları bölgesel toplumsal, kültürel ve entelektüel kalkınmanın önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Üniversite bu konuda yapacağı çalışmalarla bölgesel barışın, uzlaşma ve birlikte yaşama kültürünün oluşmasına katkıda bulunmalıdır. Bize göre bu konu siyasi ve askeri tedbirlerden ziyade toplumsal bilinçle ve toplumsal iradenin baskın gelmesiyle çözülebilecek bir sorundur. Ancak toplumsal baskı mekanizmalarının çalışabilmesi için olumsuz koşulların bölgeye maliyeti konusunda toplum bilinçlendirilmeli, bölgesel koşullar değişmediği sürece ortaya çıkacak olan maliyetin rasyonel analizi yapılarak objektif bir biçimde halka anlatılmalıdır. Bu çerçevede üniversitelerin herhangi bir ideolojik saplantıya düşmeksizin bilimsel veriler ışığında ortaya koyacakları bakış açısının mevcut atmosferin pozitif yönde değişimine katkı sunabilme ihtimali her zaman vardır. Kısacası üniversite sosyal bilinci ve değerleri yüksek, çevre duyarlılığı gelişmiş bir toplumun yaratılmasında etkili olabildiği takdirde sürdürülebilir bir kalkınmanın yolu da açılmış olacaktır.

3.6. Bölgenin imkân ve problemleri üzerinde yoğunlaşma

Üniversitelerin bölgesel kalkınmaya daha fazla katkı sağlayabilmesi için inceleme ve araştırmalarını bulunduğu bölge/şehrin ekonomik, sosyal ve kültürel varlıklarına, imkân ve problemlerine yoğunlaştırması gerekir. Şüphesiz her bölgenin, hatta bazı şehirlerin kendine özgü ekonomik değerleri, farklı sosyo-kültürel, dini ve etnik altyapısı, bunlara paralel olarak bazı özel problemleri vardır. Bu zengin kültürel altyapı ve karmaşık problemler yumağı üniversitelerin çalışma alanlarını oldukça genişletmektedir. Üniversitelerden beklenen buldukları şehri ve bölgeyi her bakımdan kalkındırmaları ve geliştirmeleri, daha da önemlisi yerel kültürleri inceleyerek bunları millî ve evrensel kültüre entegre etmeleridir (Bolay: 2011, 107).

Evrensel bir kurum olan üniversitelerin yerel konular ve problemler üzerine yoğunlaşması onun evrensel niteliği ile bağdaşır mı? Yahut bu problemler üniversiteyi yerel ve mahalli bir düzeye düşürür mü? Gerçekte üniversiteler her türlü problemi evrensel bilgiler ışığında araştırma, inceleme ve çözümleme imkânına sahip kurumlardır. Bu bakımdan üniversite yerelle evrenselin birlikteliğini temsil eder. İ. Kara'nın da belirttiği gibi "Büyük üniversiteler sadece 'insanlığın' problemleriyle uğraştıkları için değil kendi devleti-milletinin problemleriyle uğraştıkları için büyüktürler. Millî olanla evrensel olan arasında üniversite ciddi bir fonksiyon icra eder, etmelidir (Kara: 2010)." Bu bakımdan

yerel/bölgesel/millî imkânlar ve problemler özellikle bölge üniversitelerinin kendilerini diğer üniversitelerden farklılaştırmaları için önemli birer fırsattır.

Ülkemizin coğrafi bölgeleri arasında imkânlar ve problemler açısından farklılıklar mevcuttur. Bölgenin imkânları dediğimizde tarihi ve kültürel doku, geçmiş yaşama tecrübesi, enerji kaynakları, verimli araziler, bitki örtüsü, canlı çeşitliliği, coğrafi özellikler, doğal güzellikler, yemek kültürü, yerel mimari örnekleri vs. gibi bölgelere has özellikleri kastediyoruz. Bölgeler arasında imkânlar kadar problemler de farklılık göstermektedir. Örneğin doğu bölgelerinde terör başta olmak üzere iş ve istihdam, dış göç önemli problemler arasında yer alırken batı bölgelerinde ise konut ihtiyacı, göç alma, trafik vs. problemlerle karşılaşılabilir. Üniversiteler bölgelerinin imkân ve problemleri üzerine derinlemesine inceleme ve araştırmalar yaparak hem bölgesel imkânların daha iyi değerlendirilmesine, hem de problemlerin çözümüne yönelik çalışmalarda bulunmalıdırlar. Böylece üniversiteler, diğer paydaşlarıyla birlikte, sosyal ve kültürel dokunun korunmasına, geliştirilmesine ve bölgesel refahın artmasına katkıda bulunur, aynı zamanda siyasi yönetimlerin işlerini kolaylaştırırlar. Nitekim “her ile bir üniversite” kuran siyasi iradenin hedefi devlet desteğiyle birlikte her bölgenin kendi imkânlarını kullanarak kalkınmasının ve ülke ekonomisine katkı sağlamasının yolunu açmak ve problemlerin yerinde tespit edilerek bunların yine yerel dinamikler tarafından çözülmesine yardımcı olmaktır. Üniversitelerin araştırma-inceleme fonlarına ayrılan yüksek pay bunu açıkça göstermektedir.

Üniversitelerin bölgesel kalkınmada etkin bir rol üstlenebilmesi için bölgenin imkân ve ihtiyaçlarının dikkate alınması, açılacak yeni fakülte ve bölümlerin bölgesel imkân ve ihtiyaçlara göre düzenlenmesi gerekir. Üniversite böylece belli alanlarda uzmanlaşarak özgünleşme imkânı bulabilir. Örneğin tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu bölgelerde ziraat ve veterinerlik fakültelerinin kurulmasından daha doğal bir şey olamaz. Yine, taşın bol bulunduğu ve bu malzemeden üretilen yerel mimarinin öne çıktığı bir bölgede mimarlık fakültesinin açılması ve bu birimde geleneksel mimari ile modern mimarinin sentezlenme imkânlarının aranması, mimari yeniliğimiz için bir fırsat gibi görünmektedir. Örneğin mimari yapısıyla tüm dünyaya adını duyuran bir şehirde, örneğin Mardin’de, bir mimarlık fakültesinin kurulması hiç de anlamsız görünmüyor.

3.7. İlgili kurumlarla işbirliği ve rehberlik

Üniversitenin eğitim-öğretim, inceleme araştırma fonksiyonları yanında toplumu, toplumsal kurum ve kurumları ve siyasi yönetimleri bilgilendirme ve onlara rehberlik etme görevi vardır. Üniversite resmi kurumlardan yarı resmi kurumlara, yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına kadar geniş bir yelpazede yayılan kurumlar ile toplumun değişik katmanları arasında kurumsal etkileşim ve işbirliği sağlamaktır. Üniversite her ne kadar toplumsal yapıyı oluşturan bu kurumların faaliyetlerinden kısmen bağımsız olsa da, gerektiği durumlarda bilgi ve bulgularını bu kurumlarla paylaşarak yahut bunlar arasında eşgüdüm sağlayarak bölgenin ekonomik sosyal ve kültürel kalkınmasına öncülük etmelidir.

Ülkemizde yeni üniversite kurulan şehirlerde hızlı bir değişim ve dönüşümün başladığında kuşku yoktur. Ancak bu hızlı değişim ve dönüşümün bazı problemler doğurduğu/doğuracağı unutulmamalıdır. Alenacele kotarılmış binalar, aynı hızda oluşturulan akademik ve idari kadrolar, hızla açılan bölümler, üniversitenin kendi rüşünü ispat sadedinde artırdığı öğrenci sayıları, artan konut ve sosyal alan ihtiyacı vs. çarpık kentleşme problemini de beraberinde getirmiştir. Ekonomik gelişmelerle birlikte değişimi ve dönüşümü birlikte yaşayan kent sakinleri ve yatırımcılar artan ihtiyaçları karşılamak ve değişimden payını almak üzere harekete geçmiş, örneğin ortaya çıkan konut açığını kapatmak üzere hızlı bir yapılaşmaya gidilmiştir. Bu hızlı yapılaşmanın doğuracağı bazı altyapı, üstyapı ve trafik sorunları vs. çarpık kentleşmenin habercisidir. Bu anlamda hızla çehresi değişen

kentler bu değişim ve dönüşüme bir bakıma hazırlıksız yakalanmıştır. Bu çerçevede üniversitenin kentleşme problemleri üzerine eğilerek yerel yönetimlerle işbirliğine gitmesi ulusal bir sorumluluktur.

Çeşitli toplumsal tabakalar yanında üniversitenin siyasete de rehberlik etme görevi olduğunu belirtmiştik. Ancak üniversitenin bu konuda görev alanı dışına çıkarak bilimi siyasetin oyuncağı haline getirme riski de daima mevcuttur. Siyasiler üniversitelerin imkânlarından faydalanmak isteyebilirler. Akademi bu noktada bilimsel ağırlığını ortaya koyarak, ancak siyasi yönetimle herhangi bir sürtüşme içerisine girmeden, bilimsel gerçekler ışığında siyasetin yanlış uygulamalarına karşı çıkmalıdır. Nitekim geçmişte bazı üniversitelerin siyasetin haksızlık ve zulüm boyutlarına varan uygulamalarını meşru gösterme çabasının bütün ilim adamlarını ve bilim çevrelerini kısa sürede dejenere ettiği de bir gerçektir (Çalış: 2013, 139).

Üniversite kuşkusuz siyasilere yeri geldiğinde görüş bildirmeli, ancak aktif siyasete girmemelidir (Bolay: 2011, 109). Çünkü siyaset kanalıyla bilimin ağırlığını kaybetmesi üniversitenin anlamını yitirmesi demektir. Öte taraftan üniversite yürüttüğü faaliyetlerle “halk ve devlet arasında bir yol gösterici” olduğunu unutmamalıdır. Geçmiş dönemlere baktığımızda ilim adamlarının (ulemâ), halktan devlete itaat talebinde bulunduğunu, ancak devletten de halka adalet talebinde bulunduğunu görüyoruz. Bu bakımdan ilim adamları toplum ve devlet arasında arabuluculuk rolünü üstlenmiştir (Kara: 2010). Öte taraftan Üniversite toplumsal problemlerin çözümü konusunda siyasetçilerin işaretini beklemeden harekete geçmeli, öncelikli problemleri tespit ederek bunların çözüm yolları konusunda siyasetçileri yönlendirmelidir. Bir özeleştirici olarak belirtelim ki, akademik dünya bugün siyasetin peşinde sürüklenmektedir. Örneğin toplumsal bir problem olarak kürtaj meselesi, öğrenci evlerinin durumu, dindar nesil yetiştirme ihtiyacı vs. gibi konular siyasilerden önce akademinin ilgilenmesi gereken konulardır. Ne var ki akademi bu konuları siyasiler ortaya attıktan sonra tartışma ihtiyacı duymaktadır. Oysa bu tür problemler popülerleştikçe ve birer polemik unsuru haline geldikçe sağlıklı bir çözümün ortaya çıkması mümkün olamamaktadır. Bu sebeple akademi siyasetin arkasından değil, önünden yürümeli; inceleme, araştırma ve önerileriyle siyasete ışık tutmalıdır. Böylesi bir tutum akademik açıdan daha tutarlı olduğu için yönetimin işini de kolaylaştıracaktır.

4. ELEŞTİRİ

Kalkınma kavramına bilimsel, zihinsel, entelektüel bir ilerleme olarak bakacak olursak yeni fikirlerin, yeni düşüncelerin ve farklı düşünce alternatiflerinin ortaya çıkmasının temel koşullarından biri de üniversitenin eleştiri görevidir. “Konuşmayan ülke, tartışmayan üniversite, sorunlara seyirci kalan yahut yanlış tepkiler geliştiren kamuyou, hoşgörüsüz ve tahammülsüz fertler sözkonusu olduğu sürece kalkınmanın imkânı olmayacaktır (Demir: 2008, 158).” Bilim ve düşünce öncelikle üniversitede üretildiğine göre eleştirel yöntem bilim adamı için bir tercih olmaktan ziyade zorunluluktur. İ. Kara'nın ifadesiyle, üniversite gerektiğinde başkaldırır. Çünkü bu onun “ilmî ve ahlakî vazife”sidir. Ancak dikkat edilmesi gereken husus “siyasallaşma tavrının, ilmîliğinin önüne geçmemesi”dir (Kara: 2010). Gerçekte bilim adamının eleştiriye gerekli yerde ve gerektiği ölçüde yapmadığı, yahut eleştiriye kuru bir ideolojik polemik düzeyine indirdiği, yahut sürekli muhalefete dönüştürdüğü durumlarda eleştiri anlamını yitirmekte, fikrî ve entelektüel gelişmenin bu en önemli mekanizmasının önü kapanmaktadır. Oysa eleştiri kurumların doğru işlemesi, alternatif düşüncelerin, yeni bakış açılarının ortaya çıkması için elzemdir.

Öte taraftan üniversite-siyaset ilişkilerinin dengeli bir şekilde sürdürülememesi akademiye ya “ulus devletin ideolojik bir aygıtı”na, yahut da “müzmin muhalefet” konumuna evirebilmektedir. Eleştiri hiç bir zaman ideolojik bir tavır alış, sürekli muhalefet, kabalık, nezaketsizlik ve hatta kavga

etmek değildir. Eleştiri alternatif bakış açılarıyla yeni fikirler geliştirmek, eksik veya fazlalıklara işaret etmek, muhataplarının gerçeği görmesine yardımcı olmak demektir. Bugün eleştiri konusunda yaşanan ve eleştiriye değersiz kılan şey eleştiriye bir zırh gibi kullanarak kimi ideolojik saldırılar yapma alışkanlığıdır. Doğruyu takdir etme, yanlış düzeltme konusunda samimi bir eleştiri şüphesiz ilim adamına en çok yakışan ve her türlü fikri gelişmenin önünü açan bir tutumdur. Eleştiri kültürünün gelişmesi ve bu mekanizmanın çalışır hale getirilmesi için üniversitenin bir özeleştiri yapma vakti gelmiştir. Bu konuda geliştireceği tavır kendi yapısı için olduğu kadar yerel ve ulusal problemlerin çözümüne de katkı sağlayacaktır.

5. SONUÇ

Bölgesel kalkınmada üniversitelere büyük görevler düşmektedir. Kalkınma her şeyden önce ekonomik, sosyal ve kültürel süreçleri içeren bir zihniyet meselesidir. Toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerinde üniversitelerin gerek bilgi üretimi, gerekse bilinç oluşturma bakımından topluma etki etmeleri beklenir. Hayat akışına devam ettiği sürece değişim ve dönüşümler kaçınılmazdır. Üniversiteye düşen değişim ve dönüşüm süreçlerini ideal bir düzeye çıkararak yönlendirmek, kalkınma hedefleri konusunda ilgili kuruluşları bilgilendirmek ve bu kurumlarla işbirliğine gitmektir. Bulduğu bölge ve şehirlerde bilimsel otoriteyi temsil eden üniversiteler yerel ve evrensel bilgiyi buluşturan mekânlardır. Bu açıdan bölge üniversitelerinin yerel problemlerden hareketle tüm insanlığın problemleri ile ilgilenmeleri gerekir.

Ülkemiz gelişmekte olan bütün ülkeler gibi, iç içe geçmiş, karmaşık problemlerle boğuşmaktadır. Üniversitelere düşen görev kendi buldukları bölgenin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi problemleri üzerine kafa yormak, bu problemlerin çözümü için birtakım faaliyetlerde bulunmaktır. Bu uğraş aynı zamanda üniversitenin kendi rolünü ve etkinliğini artırabileceği önemli bir fırsat olarak önümüzde durmaktadır. Üniversite eğitim-öğretim faaliyetleri ve bilimsel araştırmalar dışında ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın problemleri üzerinde derinlemesine incelemeler yapar ve bunların çözümü için bazı teknikler geliştirir. Ayrıca toplumsal ve kültürel devamlılığı sağlayabilmek için topluma ait geçmiş değerleri ortaya çıkarmaya çalışır. Ancak bu faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için üniversitenin öncelikle bir bilim siyaseti geliştirmesi ve ideal bir tasavvur etrafında toplumun geleceğini inşa etmesi gerekir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde üniversite resmi ve sivil kurumlarla birlikte hareket eder, gerektiğinde bu kurumlarla işbirliği yaparak onlara rehberlik etmekten geri kalmaz. Bütün bu faaliyetler sırasında üniversitenin eleştiri görevinden kaçınmaması gerekir. Çünkü olumlu ve yapıcı eleştiri işlerin doğru ve sağlıklı bir şekilde yapılmasını temin eder, yanlışlıklardan da vazgeçilmesini sağlar.

KAYNAKÇA

- Adem, M. (2008). *Çağdaş üniversite mi medrese mi?*, Ankara: Phoenix.
- Bolay, S. H. (2011). Çağdaş üniversitede neler önem kazanmaktadır?. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(I), 105-112.
- Çalış, H. Ş. (2013). Üniversite üzerine (mülakat). *Muhafazakâr Düşünce*, 35(9), 133-166.
- Çiçek, H. (2016). *Dünyada ve Türkiye'de Üniversite - Üniversite: Hakikat Arayışının Mekânı*, Ankara: Bayburt Üniversitesi.
- Çoban, G. İ. (2016, 27 Şubat). Üniversite nedir? Üniversiteli olmak nedir?. Erişim tarihi: 20 Ağustos 2016, <https://prezi.com/qd8xq1m6kccck/universite-nediruniversiteli-olmak-nedir/>

- Dalğar, H., TUNÇ H. ve KAYA, M. (2009). Bölgesel kalkınmada yükseköğretim kurumlarının rolü ve bucağ örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE Dergisi*, 1, 39-50.
- Demir, R. (2008). *Üniversitelerin dünü bugünü*, Ankara: Palme.
- Duralı, Ş. T. (2015). Bir üniversite tasavvurundan bahsetmek. *Dergâh Dergisi*, 308, 12-17.
<http://www.oecd.org/regional/regional-policy/regionaldevelopment.htm> (Erişim tarihi: 25 Ağustos 2016).
- Ildırar, M. (2004). *Bölgesel kalkınma ve gelişme stratejileri*, Ankara: Nobel.
- Günel, İ. (2013). *50 soruda üniversite*, İstanbul: Kayhan.
- Kara, İ. (2010). Üniversite ve şehir. *Kırklareli Üniversitesi Söyleşileri*, (13.05.2010).
- Komsuoğlu, B. (2006). *Üniversiteler, sorunlar, öneriler*. Kocaeli: Kocaeli Üniv. Yay.
- Linqvist, M. (2012), The Roles of universities in regional developent. *Nordregio News Publication*.
Erişim tarihi: 20 Ağustos 2016, <http://www.nordregio.se/en/Metameny/Nordregio-News>
- Önal, M. (2016). *Dünyada ve Türkiye’de Üniversite: Medeniyet ve Diriliş Kavramları Bağlamında Sezai Karakoç’un Üniversite Telakkisi*, Ankara: Bayburt Üniversitesi.
- Öztürk, S., Torun, İ. ve Özkök, Y. (2011). Anadolu’da kurulan üniversitelerin illerin sosyo-ekonomik yapılarına katkıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi SBE Dergisi*, 16, 145-158.
- Ülgener, S. F., (2006). *Makaleler*. İstanbul: Derin.

EBEVEYN AYRILIĞININ ÇOCUKLARIN SUÇA SÜRÜKLENMESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Mehmet SAĞLAM

İnönü Üniv.Sağlık Bilimleri Fakültesi
mehmet.saglam@inonu.edu.tr

Mehmet KIVRAK

TÜİK, Malatya,
mehmetkivrak@tuik.gov.tr

Tahir BAYSAL

TÜİK, Malatya,
thrbysl@gmail.com

ÖZET

Toplumun çekirdeğini oluşturan aile kurumu, çocuk açısından ilk ve en önemli sosyal çevredir. Çocukların gelişim sürecinin en etkili unsuru olarak aile kurumunun işlevini yerine getirememesi nedeniyle, çocukların ihtiyaç duyduğu ebeveyn desteğinden mahrum kalması, çocuklar üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Bu durumdan hareketle çalışmada, boşanma, ayrı yaşama vb olayların çocukların suça sürüklenmesi üzerindeki etkisi incelenmiştir. 2011-2015 yıllarına ilişkin resmi istatistiklerinden elde edilen verilerin kullanıldığı çalışma kapsamında, Türkiye'deki kaba evlenme hızı verileri, kaba boşanma hızı verileri ile suça sürüklenen çocuklara ait veriler istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Kaba evlenme hızı ile kaba boşanma hızı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda, negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Suça sürüklenen çocuklar içerisinde ailesi ile birlikte yaşayanlar ve diğerleri olmak üzere oluşturulan iki grubun ortalamaları arasındaki farkı görebilmek için önce shapiro-wilk testi ardından suça sürüklenen çocuk gruplarının ortalamalarını karşılaştırmak için t testi yapılmıştır. Aynı zamanda Levene Testi kullanılarak grupların varyans homojenliği incelenmiştir. Grupların oransal olarak farklılığını karşılaştırmak için ise iki oran testi yapılmıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda, verilerin normal dağılım sergilediği ve homojen olduğu tespitinden hareketle, ebeveynleri ayrı olan çocukların suça sürüklenme eğiliminin ebeveynleri birlikte yaşayan çocuklardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Aile, Boşanma, Suça sürüklenen çocuk

EXAMINING THE EFFECT OF PARENTAL SEPARATION ON DELINQUENCY OF CHILDREN

ABSTARCT

Constituting the basic unit of society; family is the first and the most important social environment for children. Being destitute of parental support, needed by children, has a negative effect on children due to the failure of family, which is the most efficient factor in the development of children, to function. From this point of view, the study examined the effect of incidents like divorce and separation on the delinquency of children. Within the scope of the study using the data acquired from the official statistics of 2011-2015; the data of crude marriage rate, the data of crude divorce rate, and the data of delinquent children in Turkey were evaluated statistically. As a result of the correlation analysis carried out to determine the correlation between the crude marriage rate and the crude divorce rate; a negatively significant correlation was determined. The delinquent children were divided into two groups as children living with their families and others. Firstly the Shapiro-Wilk test was performed to determine the difference between the mean scores of these groups and then the t-test was performed to compare the mean scores of the group of delinquent children. Besides, the Levene's Test was used to examine the variance homogeneity of groups and two

proportions test was performed to compare the proportional difference of the groups. As a result of the statistical analyses, it was determined that the data displayed a normal distribution and were homogeneous and children with separated parents had a higher rate of delinquency than children who lived with their parents.

Key Words: Family, Divorce, The Children In Conflict With The Law

GİRİŞ:

Meadows (2010:106-110), çocuğun gelişiminin ailede başladığını söylerken aynı zamanda sosyal ve duygusal etkileşimin ilk yaşandığı yerin de yine aile olduğunu belirtmiştir. Çocuk açısından aile; sağlıklı bir gelişim için gerekli olan sevgi, şefkat, ilgi ve bakım ihtiyacının karşılandığı doğal bir ortamdır. Birey ve toplum arasındaki dengeyi kurma görevi de ailededir (Arıkan, 1996:8). Ancak zaman zaman aile kendisinden beklenen bu işlevleri yerine getiremez. Bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan olumsuzluklardan ise en fazla çocuklar etkilenir. Jenkins (2000), aile içi çatışmaların, dört-sekiz yaş arasındaki çocukların sosyal etkileşim sırasındaki kısa dönemli kızgınlık ifadelerini ve ilişkilerdeki saldırganlıklarını tetiklediğini, çocuğun öfke ifade sıklığı ile anne-babanın birbirlerine fiziksel öfke sergilemesi arasında anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ebeveynler arasında yaşanan çatışma ve bu çatışmanın boşanma ile sonuçlanması, çocuklarda çeşitli duygusal ve ruhsal sorunlara neden olmaktadır (Turan vd. 2007). Ebeveynlerinin birbirinden ayrılması çocukları olumsuz etkilemekte, söz konusu olumsuz etkilerin düzeyi ve şiddeti yaş, cinsiyet, ebeveynlerin öğrenim durumu, sosyal çevre gibi faktörlere göre değişmektedir (Wolf 2000:56-63; Baktır 2003:23). Richardson ve McCabe (2001), ebeveynleri ayrılmış ergenlerin ebeveynleri birlikte yaşayan ergenlere göre yaşam doyumlarının daha düşük olduğunu, daha yüksek anksiyete, depresyon ve strese maruz kaldıklarını saptamışlardır. Ebeveynleri boşanmış çocukların gelişimsel ve psikolojik sorunlar yaşaması noktasında, diğer çocuklara göre daha fazla risk altında olduğu da kabul edilmektedir (Türkaslan 2007).

Aile bireyleri, çocuk üzerinde en fazla etki bırakan ve genellikle çocuklar tarafından rol model olarak seçilen kişilerdir. Bu nedenle, bu kişilerin bağımlılık davranışları ve kötü alışkanlıklarının yanı sıra çocuklara karşı görevlerini yerine getirmemeleri, ekonomik sıkıntılar, aile içindeki ilişki biçimleri, aile içi şiddetin varlığı, anne ve babanın her ikisinin ya da bir tanesinin devamlı olarak çocuktan ayrı olması gibi durumların çocuğun yetişme sürecini olumsuz etkileyeceği ifade edilmektedir (Kaner, 1991; Verdugo, 1999; Malmquist, 2008; Çankaya, 2009; Barczyk ve ark., 2010; Zengin ve Kesgin, 2013). Çocuk ile ebeveynler arasında doğal, samimi ve devamlı bir ilişki kurulamaması, çocuğun ebeveynler tarafından reddedilmesi, duygusal olarak yoksun bırakılması, şiddet görmesi, boşanma sonrası ebeveyn kontrolünün zayıflaması ve ebeveynlerin aşırı baskıcı tutumu gibi etmenler, çocuğun aileyi cezalandırılmak ya da kendini ispatlamak adına suça sürüklenmesine yol açabilmektedir (Holt ve ark., 2006; Junger-Tas; 2009; Barczyk ve ark., 2010; Doğan ve ark., 2011).

Aile içinde yaşanan çatışma ve ebeveyn ayrılığı, çocuk üzerindeki anne-baba ilgi ve sevgisinin azalmasına neden olduğu gibi, ebeveyn denetiminin de azalmasına neden olmaktadır. Uyuşturucu bağımlısı ergenler üzerinde yapılan bir araştırma, bağımlı ergenlerin en fazla % 60'ının ebeveynlerinin birlikte yaşadığını ortaya koymuştur (Tamar ve ark., 1996: 32). Gönültaş ve Sağlam (2011) tarafından yapılan çalışmada suça sürüklenmiş çocukların % 18,7'sinin ebeveynlerinin ayrı olduğu, % 7,3'ünün ise aileden ayrı yaşadığı belirlenmiştir. Adli psikiyatriye getirilen suça sürüklenmiş çocuk ve ergenler ile ilgili yapılan çalışmada olguların % 12,3'ünün parçalanmış ailelerden geldiği belirlenmiştir (Uygur ve ark., 1994). Karakuş ve Tekin (2012) tarafından Konya ili örneğinde yapılan bir çalışmada ise suça sürüklenmiş çocukların % 22'sinin ebeveynlerinin ayrı olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçları ve ailenin çocuk üzerindeki etkileri dikkate alındığında ebeveyn ayrılığının farklı alanlarda olduğu gibi

çocukların suça sürüklenmesi üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmada, aile yapısındaki parçalanmanın çocukların suça sürüklenmeleri ile olan ilişkisi ele alınmıştır.

Yöntem

Örneklem

Türkiye’de evlenme, boşanma ve suça sürüklenen çocuklara ilişkin resmi istatistiklerin kullanıldığı bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan 2011-2015 yılları arası kaba evlenme hızı verileri, kaba boşanma hızı verileri, 2011-2015 yılları arasında suça sürüklenen çocuklara ait resmi istatistikler değerlendirilmiştir. Herhangi bir örneklem grubu yerine yayınlanan resmi veriler üzerinden ana kitleye yönelik istatistikî yorumlamalar yapılmıştır.

Verilerin Toplaması ve Analizi

Evlenme ve boşanma istatistiklerini değerlendirmek üzere 2011-2015 yılları arasındaki kaba evlenme ve kaba boşanma hızlarına ait veriler ile 2011-2015 yılları arasındaki suça sürüklenen çocuklara ilişkin TÜİK tarafından yayınlanan istatistiklerden elde edilmiştir. Kullanılan veri setleri ile öncelikle kaba evlenme hızı ile kaba boşanma hızı arasında istatistiksel olarak bir anlamlılık ilişkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Ardından, suça sürüklenen çocukların aileleri ile birlikte yaşama durumuna göre veri setleri üzerinde analiz çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Belirli bir zaman aralığındaki evlenme, boşanma ve suça sürüklenen çocuklara ilişkin resmi istatistikî verilerin birbiri ile ilişkisinin incelendiği bu çalışma kesitsel tipte bir araştırmadır (Büyüköztürk ve ark., 2009:5-6).

Çalışmada öncelikle, aile kurumunu zaman serisi itibarı ile değerlendirmek üzere evlenme ve boşanma verileri üzerinden bir çalışma yapılmıştır. TÜİK’in 2015 Evlenme ve Boşanma İstatistiklerine dayalı resmi verileri kullanılarak yıllar itibarı ile kaba evlenme ve boşanma verileri grafiğe dökülmüştür. Bu işlemin ardından, 2011-2015 yılları arası kaba evlenme hızı verileri ile kaba boşanma hızı verileri arasında istatistikî anlamda bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacı ile korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi, iki değişken arasındaki doğrusal ilişkiyi veya bir değişkenin iki ya da daha çok değişkenle olan ilişkisini test etmek, varsa ilişkinin derecesini ölçmek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir (Durmuş ve ark., 2013; Büyüköztürk, 2016:31-37; Sungur, 2005).

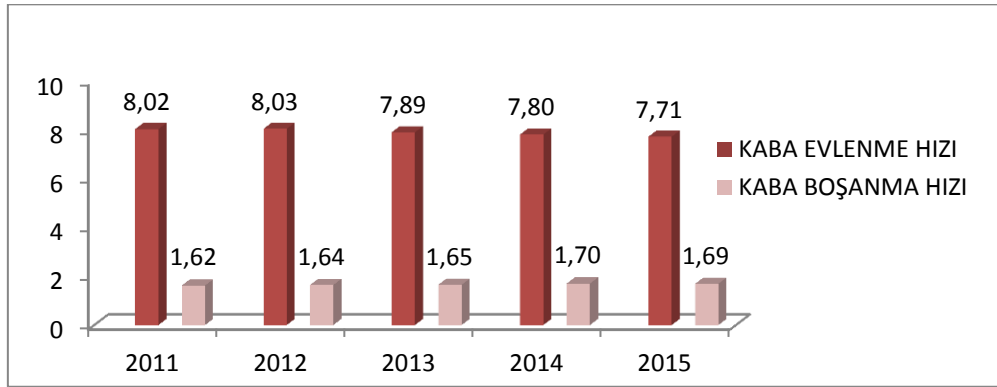
Boşanma ve çocukların suça sürüklenmesi arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacı ile 2011-2015 yılları arasında suça sürüklenen çocuklara ilişkin istatistikî veriler, TÜİK resmi internet sitesinden derlenmiş, ailesi birlikte yaşayan ve ebeveynleri ayrılmış çocukları belirlemek için çocukların birlikte yaşadığı kişilere göre sınıflandırıldığı tablolar oluşturulmuştur. Hane halklarının birlikte yaşama durumuna göre dağılımını veren herhangi bir resmi veri olmaması nedeniyle, Türkiye’de çocukların tamamının birlikte yaşadığı kişilere göre dağılımı ile suça sürüklenen çocukların birlikte yaşadığı kişilere göre dağılımı karşılaştırılamamıştır. Bu yüzden suça sürüklenen çocuklara ilişkin veriler, birlikte yaşama durumuna göre; anne ve baba ve kardeşleri ile birlikte yaşayan çocuklar ile diğerleri olarak iki gruba ayrılmıştır. Sonuç olarak ailesi ile birlikte yaşayan çocuklardan suça sürüklenenler bir grup, diğer tüm seçenekler bir grup olmak üzere iki veri seti hazırlanmış ve bunların toplam çocuk suçluluğuna oranı üzerinden istatistikî hipotez testleri yapılmıştır.

Oluşturulan veri setlerinin istatistikî olarak bir anlam ifade edebilmesi için t testi ile iki grup ortalaması arasındaki farka bakılmıştır. T testi varsayımı olan, varyans homojenliğinin sağlanması için Levene testi ve normal dağılım sergilemesi gerektiği dikkate alınarak da Shapiro-wilk testi kullanılarak

normallik testi yapılmıştır. Dağılımların normal olduğu belirlendikten sonra kaba evlenme hızı ile kaba boşanma hızı arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi için korelasyon analizi yapılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinde evlenme ve boşanma arasındaki ilişki için resmi istatistiklerde yer alan kaba evlenme hızı ile kaba boşanma hızlarına ait veriler incelenmiştir. Çocukların suça sürüklenmesi ile boşanmalar arasındaki ilişkinin belirlenmesi için ise suça sürüklenen çocukların aileleri ile birlikte yaşama duruma göre sınıflandırılmış veriler incelenmiştir. Türkiye’de 2011-2015 yılları arası gerçekleşen evlenme ve boşanma sayılarındaki değişim dikkate alınarak ortaya çıkarılan kaba evlenme hızı ve kaba boşanma hızına ilişkin grafik (Grafik 1) aşağıda yer almaktadır (TÜİK, 2015).

Grafik 1. 2011-2015 yıllarına ait kaba evlenme ve boşanma hızlarına ait grafik

Söz konusu grafik incelendiğinde, son 5 yılda kaba evlenme hızında bir azalma eğilimi, kaba boşanma hızında ise son 5 yılda bir artış eğilimi olduğu görülmektedir. Kaba evlenme hızındaki bu azalma ile kaba boşanma hızındaki artış arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacı ile korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda elde edilen Pearson Korelasyon Katsayısı; iki sürekli değişkenin doğrusal ilişki derecesini ölçmekte kullanılır. Bu katsayı iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı sorusuna yanıt verir. Ancak korelasyon analizi yapılmadan önce verilere ait serpilme grafiği yapılarak, veriler arasında doğrusal ilişki olup olmadığı test edilmelidir. Doğrusal ilişkinin test edilmesi aşamasında r değeri -1 ile 1 arasında değerler alır (Kendall,1980).

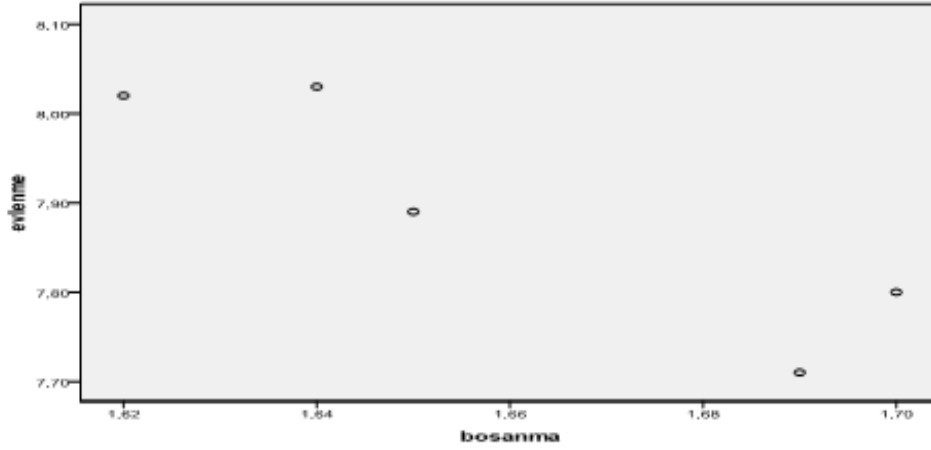
R değerinin 0,00-0,25 aralığında olması 'Çok Zayıf', 0,26-0,49 aralığında olması 'Zayıf', 0,50-0,69 aralığında olması 'Orta', 0,70-0,89 aralığında olması 'Yüksek' ve 0,90-1,00 aralığında olması ise 'Çok Yüksek' ilişki olduğuna işaret etmektedir (Kendall,1980).

2011-2015 yılları arasındaki kaba evlenme hızı ile kaba boşanma hızı arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını tespit etmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi ile H_0 ve H_a hipotezleri test edilmiştir.

H_0 : %95 güvenle kaba evlenme hızı ile kaba boşanma hızı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H_a : %95 güvenle kaba evlenme hızı ile kaba boşanma hızı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Korelasyon analizi yapılmadan önce serpilme diyagramına bakılarak doğrusal ya da eğrisel ilişki olup olmadığı incelenir. Serpilme diyagramı, iki farklı değişkenin arasındaki ilişkiyi belirlemek için kullanılır (Kendall,1980).

Grafik 2. Kaba evlenme ve kaba boşanma hızlarına ilişkin serpilme diyagramı

Serpilme diyagramı (Grafik 2) incelendiğinde kaba evlenme hızı ile kaba boşanma hızları arasında negatif yönde eğrisel bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Korelasyon analizi sonuçları

		Evlenme Hızı	Boşanma Hızı
Evlenme Hızı	r	1	-,903*
	p		,036
	N	5	5
Boşanma Hızı	r	-,903*	1
	p	,036	
	N	5	5

Korelasyon analizi sonuçları (Tablo 1) incelendiğinde, p değeri $0,036 > 0,05$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilir, H_a hipotezi ise anlamlı kabul edilir. Bu sonuç evlenme hızı ile boşanma hızı arasında negatif yönde yüksek bir ilişki olduğunu gösterir. Yani kaba evlenme hızı azaldıkça kaba boşanma hızı artmaktadır. Bu sonuç, Türkiye’de evlilik kurumunun yıllar itibarı ile erozyona uğradığını, aile bütünlüğünün süreç içerisinde giderek zayıfladığını, boşanmalarda ise ciddi bir artış yaşandığını göstermektedir.

Aile kurumunun zarar görmesi, başta çocuklar olmak üzere, ailedeki her bireyi doğrudan ve olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Aile denetiminin ve ailenin desteğinin zayıf olduğu ailelerde bulunan çocuklar çeşitli olumsuzluklarla karşı karşıya kalabilirler. Bu olumsuzluklardan bir tanesi de çocukların suça sürüklenmesidir. Alanyazın incelendiğinde çocukların suça sürüklenmesi ile ilgili nedenler arasında ebeveyn ayrılığının önemli bir unsur olarak yer aldığı görülmektedir (Uygur ve ark., 1994; Tamar ve ark., 1996: 32; Holt ve ark., 2006; Junger-Tas; 2009; Barczyk ve ark., 2010; Doğan ve ark., 2011; Gönültaş ve Sağlam, 2011; Karakuş ve Tekin, 2012).

Çocukların suça sürüklenmesi olayı yalnızca ebeveyn ayrılığı ile ilişkili bir durum olmayıp farklı değişkenlerden etkilenebilmektedir. Çocuk suçluluğunun anlaşılabilmesi için öncelikle çocukların neden suça sürüklendiklerinin belirlenmesi gerekir. Her ne kadar ergenlik dönemi özelliklerinin (akran

etkisinin fazlalığı, ebeveynlere olan bağlılığın azalması), genetik özelliklerin, psikiyatrik sorunların ve beden kusurlarının suça sürüklenmede etkili olabileceği teorileri destek görse de, gelinen noktada çevresel faktörlerin daha etkili olduğu ifade edilmektedir. Tek tek ele alındığında ise; sevgi yoksunluğundan yanlış veya yetersiz eğitime, katı disiplin yöntemlerinden çocuk istismarına, göç sonucu ortaya çıkan kültür çatışmalarından gecekondulaşmaya, gelenek ve göreneklerden ekonomik bunalımlara, çocuğun erken yaşta çalışmak zorunda kalmasından parçalanmış ailelere, aile içinde suç geçmişi olan bireylerin bulunmasından yazılı ve görsel medyada yer bulan şiddet ve suç içerikli yayınlara kadar pek çok unsur, çocukların suça sürüklenmesinde etkili olan nedenler arasında gösterilmektedir (UN, 2004; Doğan ve ark., 2011).

Türkiye'deki tüm hane halkları içerisinde parçalanmış ailelerin oranı ya da ülkedeki çocuk nüfusunun kaçta kaçının aileleri ile birlikte yaşadığına ilişkin herhangi resmi bir veri bulunmamaktadır. Bu nedenle, TÜİK'e ait resmi veriler üzerinden farklı analizler yaparak bir çıkarımda bulunmak gerekmektedir. TÜİK'e ait verilerde 2011-2015 yılları arasında suça sürüklenen çocukların beraber yaşadığı kişilere göre dağılımını gösteren resmi kayıtlar bulunmaktadır (TÜİK, 2016). Çalışmada, konuya ilişkin TÜİK haber bültenlerinden derlenen veriler birleştirilerek tablolar oluşturulmuş, hazırlanan bu veri setleri üzerinde analizler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Birlikte Yaşadığı Kişilere Göre Suça Sürüklenen Çocuklar

YILLAR	GRUP 1*	GRUP 2**	TOPLAM
2011	69630	15286	84916
2012	83076	17755	100831
2013	87137	28302	115439
2014	87640	29846	117486
2015	87416	30829	118245

*Suça sürüklenen çocuklar içinden öz anne öz baba ve kardeşleri ile birlikte yaşayanlar

**Suça sürüklenen çocuklar içinden öz anne öz baba ve kardeşleri ile birlikte yaşayanlar dışında kalanların tümü

Oluşturulan veri setlerinde yıllara göre suça sürüklenen çocuk sayıları ve bu çocukların birlikte yaşadığı kişilere göre dağılımları yer almaktadır. Nüfusun geneli içerisindeki çocukların birlikte yaşadığı kişilere göre dağılımını veren herhangi bir veri bulunmadığından, suça sürüklenen çocuklar içerisinde öz anne, öz baba ve kardeşleri ile beraber yaşayan çocukların yıllara göre payları belirlenmiştir.

Veri setine bağımsız iki örneklem t testi uygulanarak, suça sürüklenen çocuklar içerisindeki dağılımlara göre parçalanmış aile çocukları ortalaması ile aileleriyle birlikte yaşayan çocukların ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Testin istatistikî olarak anlamlı sonuçlar üretebilmesi için normallik ve varyans homojenliğine bakılmıştır. Ardından veri setine iki bağımsız örneklem oran testi uygulanarak, suça sürüklenen çocuklar içerisindeki dağılımlara göre parçalanmış aile çocuklarının suç artış oranının aile çocukları suç artış oranından büyük olduğu hipotezi sınanmıştır. Veri setimizde, öz anne, öz baba ve kardeşleri ile birlikte yaşayan suça sürüklenmiş çocuklar bir grubu, diğer tüm seçeneklerdeki çocuklar diğer grubu oluşturmaktadır.

Bağımsız Örneklem t testi, iki farklı örneklem grubunun ortalamalarını kıyaslayıp, aralarında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için kullanılır. T testi parametrik bir test olduğundan, iki farklı örneklem grubundaki bağımlı değişken, normal dağılımalı ve varyans homojenliğini sağlamalıdır. Normal dağılım, normal dağılım eğrisi ile kavramlaştırılan, 'Gauss dağılımı' ya da 'Gauss eğrisi' olarak

da bilinen, sürekli ve olasılıklı bir fonksiyon eğrisidir. Varyans Homojenliği ise en genel manada, bağımlı değişkendeki her bir gözlemin, eşit miktarda bilgiyi içerdiği anlamına gelmektedir (Özdamar,2004; Büyüköztürk, 2016:39-40).

Dağılımların normalliğine bakmak için Shapiro-Wilk Testi kullanılmıştır. Bu test örneklem büyüklüğünün 50'den küçük olması durumunda yaygın olarak tercih edilen normallik testlerinden bir tanesidir.

Tablo 3. Ailesi ile birlikte yaşayan ve diğer suça sürüklenen çocukların dağılımlarına ilişkin normallik testi sonuçları

NORMALLİK TESTİ SONUÇLARI		
	Shapiro-Wilk	p
GRUP1	,887	,219
GRUP2	,828	,056

Normallik testi sonuçları (Tablo 3) incelendiğinde, iki grup için de p değerinin 0,05'den büyük olduğu ve verilerin % 95 güvenle normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Dağılımın normalliğine bakıldıktan sonra verilerin varyans homojenliğine bakılmıştır. Varyans homojenliğin bakıldıktan sonra iki grubun ortalamalarının birbirine benzer olup olmadığını test etmek üzere de Levene Testi yapılmıştır.

Verilerin varyans homojenliğini test edebilmek için aşağıdaki hipotezler;

H_0 : %95 güvenle grupların varyansı homojendir.

H_a : %95 güvenle grupların varyansı homojen değildir.

İki grubun ortalamalarının birbirine benzer olup olmadığını test etmek üzere de aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur;

H_0 : %95 güvenle iki grubun ortalamaları birbirine benzerdir.

H_a : %95 güvenle iki grubun ortalamaları birbirine benzer değildir.

Bu hipotezleri sınamak üzere öncelikle varyans homojenliğinin test edilmesi gerekmektedir. Varyans homojenliğinin test edilmesinde Levene Testi kullanılır. Bu test, iki ya da daha fazla grubun varyanslarının homojenliğini test etmek için kullanılır (Özdamar, 2004). Varyans homojenliğine ilişkin Levene Testi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. Ailesi ile birlikte yaşayan ve diğer suça sürüklenen çocukların t testi testi sonuçları

LEVENE TESTİ SONUÇLARI			
N	F	Sig	P
5	2,589	,130	,000

Levene Testi sonuçlarına göre (Tablo 4), "sig." değeri 0,130>0,05 olduğundan H_a hipotezi anlamsız çıkmış, H_0 hipotezi kabul edilerek % 95 güvenle grupların varyansının homojen olduğu belirlenmiştir. Varyans homojenliği sağlandıktan sonra iki grubun ortalamasının birbirine benzerliği analiz edilmiş ve "p" değeri 0,00<0,05 olduğundan H_a hipotezi anlamlı çıkmış, yani H_0 hipotezi reddedilerek % 95 güvenle iki grubun ortalamasının istatistiksel olarak birbirine benzer olmadığı tespit edilmiştir.

Bağımsız iki örneklem oran testi, iki grubun oranları arasında farklılık olup olmadığını test eder. Bu testin yapılmasındaki varsayımlar; örneklemelerin bağımsız olması, normallik varsayımının sağlanması için yeterli örnek büyüklüğünün olması ve örneklerin rastgele seçilmesi anlamına gelir (Sally,2009).

Veri setleri arasında 2011-2015 yılları için ailesi ile beraber yaşayan suça sürüklenen çocuklar ve bunların dışındaki suça sürüklenen çocuklar olmak üzere iki grup bulunmaktadır. Bu iki gruba ilişkin oluşturulan hipotez 2011-2015 yılları arasında suça sürüklenen çocuklardan ailesi ile birlikte yaşamayan çocukların suç oranı artışının, ailesi ile beraber yaşayan çocukların suç oranındaki artışından daha büyük olduğu şeklindedir. Bu doğrultuda;

H_0 : %95 güvenle ailesi ile beraber yaşamayanların artış oranı, ailesi ile beraber yaşayanların artış oranına eşittir.

H_a : %95 güvenle ailesi ile beraber yaşamayanların artış oranı, ailesi ile beraber yaşayanların artış oranından büyüktür.

Tablo 5. Ailesi ile birlikte yaşayan ve diğer suça sürüklenen çocukların oran testi sonuçları

İKİ ORAN TESTİ SONUÇLARI			
ÖRNEK	X	N	p
1	147282	688655	0,213869
2	541373	688655	0,786131
Fark= p (1)- p (2)			
Hesaplanan Fark = 0,572262			
%95 Güven Aralığında = (-0,573631; -0,570892)			
Test for difference = 0 (vs not = 0):			Z = -818,95
P-Value = 0,000			

İki oran testi sonuçlarına göre (Tablo 5), "p-değeri" 0,05'den küçük olduğundan, H_a hipotezi anlamlı çıkar yani H_0 hipotezi reddedilir. %95 güvenle suça sürüklenen çocuklar içerisinde ailesi ile beraber yaşamayanların suç oranındaki artış, ailesi ile beraber yaşayanların suç oranındaki artıştan büyüktür.

Bu sonuçlara göre istatistiksel olarak, ebeveynleri ayrı olan çocukların suça sürüklenme ihtimalinin ebeveynleri birlikte yaşayan çocuklardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Göçen (2016), BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne de atıfta bulunarak ailenin çocuğun gelişimi üzerindeki etkilerine işaret ederek çocukların suça sürüklenmesinin toplumdaki problemlerin bir yansıması olduğunu ifade etmektedir. Aksu ve arkadaşları, (2013) tarafından yapılan çalışmada çocukların suça sürüklenmesinde ailesel etkilerin önemli olduğu, benzer şekilde Uygur ve arkadaşları da (1994) suça sürüklenmiş çocuk ve ergenlerin 12,3'ünün parçalanmış ailelerden geldiğini belirlemişlerdi. Yine benzer şekilde suça sürüklenmiş çocukların % 18,7'sinin ebeveynlerinin ayrı olduğu, % 7,3'ünün ise aileden ayrı yaşadığı (Gönültaş ve Sağlam, 2011), Konya ili örneğinde yapılan bir çalışmada ise suça sürüklenmiş çocukların % 22'sinin ebeveynlerinin ayrı olduğu (Karakuş ve Tekin, 2012) bununla birlikte boşanma sonrası ebeveyn kontrolünün zayıflamasının çocukların suça sürüklenmesi üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir (Holt ve ark., 2006; Junger-Tas; 2009; Barczyk ve ark., 2010; Doğan ve ark., 2011). Bu sonuçlar, alanyazındaki çalışmalarla da uyumlu olarak, ebeveynlerin birlikte ya da ayrı olmalarının çocukların

suça sürüklenmesi üzerinde etkili olduğunu, ailenin bütünlüğünün korunamamasının bu anlamda olumsuz sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Toplumun temel yapı taşı olan aile, bireyin gelişiminde belirleyici rol oynar ve çocukluk döneminden itibaren ilk ve en önemli sosyal çevre olma işlevine sahiptir. Gelişim süreci içerisinde çocuk üzerinde en etkili unsur olarak aile kurumunun bu işlevini yerine getirememesi, çocukların ihtiyaç duyduğu desteği ebeveynlerden alamaması, önemli bir eksiklik olarak çocuk üzerinde etkili olmaktadır. Bu olumsuz durum, çocukların başta sosyal ve duygusal gelişimi olmak üzere birçok alanda etkisini göstermektedir. Özellikle boşanma olayı ile ebeveyn ayrılığına şahit olan ve bu ayrılık nedeni ile ebeveynlerin bir tanesinden ayrı yaşamak zorunda kalan çocuklar, sürecin olumsuz etkilerine doğrudan maruz kalmaktadır. Çünkü bu olay, çocuğun aileden aldığı sosyal ve duygusal desteğin azalmasına, çocuk üzerindeki aile denetiminin de sekteye uğramasına neden olmaktadır. Çalışma sonuçları, daha önce gerçekleştirilen alan çalışmalarının sonuçlarını doğrular nitelikte veriler ortaya koymaktadır. Buna göre ebeveyn ayrılığı, çocukların suça sürüklenmesi üzerinde etkili olan önemli faktörlerden bir tanesidir. Bu sonuçlardan hareketle, evlilik öncesi ve evlilik sürecinde destek alınmasının yanında boşanma süreci ve sonrasında uzman desteği alınmasının, ayrı olan ebeveyn ile çocuk arasındaki iletişiminin devam ettirilmesinin, çocuk ile ilgili konularda sorumlulukların ayrı olsalar da ebeveynler arasında paylaşılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında, kamu kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kurumlarının bu konudaki verileri düzenli olarak takip edip toplum ile paylaşımları konunun gündemde tutulmasını sağlayacaktır. Bu alanda sorumluluğu bulunan, yetki ve görev tanımları itibariyle iş ve işlemde bulunması gereken kurum ve kuruluşlar tarafından oluşturulacak merkezlerde, sosyal ve duygusal destek faaliyetlerinin yanı sıra sürecin takibine yönelik çalışmaların yapılması da ebeveyn ayrılığı olayının etkisiyle çocukların suça sürüklenme eğiliminin azalması açısından olumlu katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksu, H., Demirkaya, S. K., Özgür, B. G., ve Gün, B. (2013). Aydın ilinde bir yıldaki çocuk ve ergen adli olguların değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14: 369, 377.
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Baktır, S. (2003). *Aile Mahkemeleri*, İzmir: Yetkin Yayınları.
- Barczyk, A.N., Montgomery, K., Thompson, J.S. ve Matai, S. (2010). Risk and Protective Factors in Youth Violence and Aggression: Promising Family Based Prevention Models, *In Youth Violence and Juvenile Justice: Causes Intervention and Treatment Programs*, Ed: C.R. Morrison and N.A. Ramsay, New York: Nova Science Publishers, p: 66-91.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: PEGEM Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 22.Baskı, Ankara: PEGEM Akademi.
- Çankaya, H.İ. (2009). Okul Güvenliği Üzerine Teorik Bir Çözümleme, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2: 97-103.
- Doğan, N., Arıcan, A., Ay, M., Topçu, K. ve Zayimoğlu Öztürk, F. (2011). *Yetiştirici Sınıf Öğretim Programı El Kitabı*, Ankara: MEB Yayınları.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S., & Çinko, M. (2013). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*, 5.Baskı, İstanbul: Beta.
- GÖCEN, G. (2016). Kadirşinaslık ve Öznel İyi Oluş: Suça Sürüklenen Çocuklar Üzerine Nicel Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (4), 966-990.
- Gönültaş, B.M. ve Sağlam, A. (2011). Çocuk Suçluluğunu Önleme Çalışmaları Adına Örnek Bir Proje: Yaşam Koçlarıyla Umut Yıldızı Projesi, Ankara: Suç Önleme Sempozyumu.

- Holt, S., Buckley, H., Whelan, S. (2006). The Impact of Exposure to Domestic Violence on Children and Young People: An Overview of the Literature, *Child Abuse and Neglect*, 32: 797-810.
- Jenkins, J.M. (2000). Marital Conflict and Children's Emotions; The Development of an Anger Organization, *Journal of Marriage and The Family*, 62 (8), 723-736.
- Junger-Tas, J. (2009). Young People at Risk: Causal Aspects and Prevention, *Kanunla İhtilaf Halindeki Çocuklar: Sorunların Çözümünde Çok Disiplinli İşbirliği ve İyi Uygulama Örnekleri*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Kaner, S. (1991). Suçlu Çocuklara/Gençlere ve Sorunlarına Genel Bir Bakış, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1: 169-186.
- Karakuş, Ö. ve Tekin, H.H. (2012). Çocuk Koruma Kanunu Uyarınca Haklarında Danışmanlık Tedbiri Uygulanan Çocukların Özellikleri (Konya Örneği), *Sosyal Politika Çalışmaları*, 29: 29-44.
- Kendall, M.G.(1980). *Multivariate Analysis*, Dunfermline: Better World Books Ltd.
- Malmquist, P.C. (2008). School Violence, *Textbook of Violence Assessment and Management*, Ed.: Simon, I.R. and K. Tardiff, Washington: American Psychiatric Publishing, p.: 537-554.
- Meadows, S. (2010). *The Child as Social Person, Child and Parents*, New York: Rutledge.
- Richardson, S. ve McCabe, M.P. (2001), Parental Divorce During Adolescence and Adjustment in Early Adulthood, *Adolescence*, 36 (143), 467-489.
- Sungur, O.(2005). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Uygulamaları*, ss.115-117
- Özdamar,K.(2004). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*, Ankara: Nisan Kitabevi.
- Sally,L.(2009). *Applied Statistical Inference with MINITAB*, Chapman and Hall/CRC.
- Tamar, D., Ögel, K. ve Çakmak, D. (1997). *Uyuşturucu Madde Kullanımının Aile Üstüne Etkisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Bilim Serisi 99.
- Turan, Z., Doğan, M., Uzuner, K., İftar, G., İftar, E., Kapçı, A., Uzuner, Y., Tanrıdiler, A., Karasu, G., Karasu, P. ve Kaya, P. (2007). *Çocuk Ruh Sağlığı ve Kişilerarası İletişim Becerileri, Çocuğun Ruhsal Gelişimini Etkileyen Ruhsal Yaşam Olayları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- TÜİK, (2016a). Evlenme Boşanma İstatistikleri, 2015, wwwweb: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21515>, İndirilme Tarihi: 3 Ekim 2016.
- TÜİK, (2016b). Evlenme Boşanma İstatistikleri, 2014, wwwweb: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18628>, İndirilme Tarihi: 3 Ekim 2016.
- TÜİK, (2016c). Evlenme Boşanma İstatistikleri, 2013, wwwweb: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16051>, İndirilme Tarihi: 3 Ekim 2016.
- TÜİK, (2016d). Evlenme Boşanma İstatistikleri, 2012, wwwweb: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13469>, İndirilme Tarihi: 3 Ekim 2016.
- TÜİK, (2016e). Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, wwwweb: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=98&locale=tr>, İndirilme Tarihi 3 Ekim 2016.
- Türkaslan, N. (2007). Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Baş Etme Yolları, *Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (11), 99-107.
- UN, (2004). World Youth Report 2003, New York: United Nations Reproduction Section, Erişim Tarihi: 20.04.2015.
- Uygur, N., Türkcan, S. ve Geyran, P. (1994). Adli Psikiyatride Çocuk ve Ergen Suçları, *Düşünen Adam*, 3: 20-24.
- Verdugo, R. (1999). Safe Schools: Theory, Data, and Practices, *Education and Urban Society*, 31: 267-274.
- Zengin, E. ve Kesgin, M. (2013). Yerel Yönetimlerin Çocuk Suçluluğunun Önlenmesinde İlgili Kurumlarla Etkileşimi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37: 13-32.
- Wolf, E. A. (2000). *Boşanmanız Şart mıydı?*, Ankara: Sistem Yayıncılık

ABD BAŞKANI DONALD TRUMP'IN POLİTİKALARININ STA'LARA VE GİRİŞİMCİLİK NİTELİKLERİNE ETKİLERİ

Nesrin Demir

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
İ.İ.B.F.
nesrinrgs@gmail.com

M. Nezh Özmutaf

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
İ.İ.B.F.
nezih.metin.ozmutaf@ikc.edu.tr

Bülent Ergani

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi,
İ.İ.B.F.
bulenter_3543@hotmail.com

ÖZET

II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle 1960'lı yıllardan sonra dünyada bölgesel ekonomik birleşmelere yönelik hareketler giderek yaygın hale gelmeye başlamıştır. Bu oluşumlar 1980'lerden sonra daha da belirgin bir biçimde kendini göstermeye başlamıştır. Ekonomik birleşmelerin temelinde ticaretin serbestleştirilmesi yatmaktadır. Uluslararası ekonomik birleşmelerin amacı, ülkeler arasında başta mal ve hizmet ticaretine konan engelleri ortadan kaldırmak veya asgari düzeye indirmektir. Zaman içinde 2 yönde gelişen bu oluşumlarda; bölgeselleşme ve evrenselleşme hareketleridir.

Konuya ABD açısından bakılacak olursak, önemli bir bölgesel ve ekonomik hareketin içinde yer aldığı görülmektedir. Üye ülkelerin arasındaki ticareti yeniden düzenleyerek yeni avantajlar elde etmek amacıyla ABD ve Kanada arasında (STA) 1992 yılında anlaşma yapılmış daha sonra 1994 yılında Meksika da katılarak Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) adı altında faaliyete geçmiştir. 2008 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından, ABD ekonomisindeki yavaşlama ve istihdam yaratma isteği ve yine Avrupa'da görülen ekonomik durgunluk, tarafları 2011'de de bir araya getirmiştir. AB-ABD Zirvesinde, küresel ekonomik krizden sarsılan AB ve ABD'de büyümeyi canlandırmak ve istihdam yaratmak için en iyi çözümün 2 bölge arasında kapsamlı bir STA oluşturarak ticaret ve yatırım ilişkilerinin güçlendirilmesi olacağı kararı alınmıştır.

Ancak bilindiği gibi ABD başkanlık seçimlerinde iktidara gelen Cumhuriyetçi partinin başkan adayı olan Donald Trump'ın her türlü serbest ticaret anlaşmalarına karşı mesafeli durduğu hatta anlaşmalara karşı çıktığı, adaylık döneminde olduğu gibi başkan olduktan sonrada dile getirdiği görülmektedir. Tarihsel süreç içinde Amerikan dış politikasında uluslararası sistem değişikliği bir vizyon arayışını beraberinde getirdiği söylenebilir.

Bir diğer nokta gelinen bu süreçte ABD politikasının girişimcilik özelliklerine nasıl etki edeceği konusudur. Bilindiği gibi, küreselleşen dünyada girişimciler sınır tanımaz bir şekilde işletme kurma, pazar paylarını genişletme ve/veya yeni pazarlara açılma dürtüsü ile dış çevredeki fırsatları yakalama gayreti ile sahip oldukları finansmanı riske ederek kar elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu bağlamda, girişimciler küresel koşullardaki değişimlerden etkilenirler. Son dönemlerde dünyada görülen politik değişimlerin de sözü edilen küresel koşulları etkilemekte olduğu açıkça görülmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın temel amacı ABD Başkanlık seçimlerinde yönetime gelen Donald Trump'ın politikaları kapsamında STA'ların durumuna genel bir bakış açısıyla ele aldıktan sonra, uluslararası çerçevede faaliyet gösteren yöneticilerin/ girişimcilerin girişimci niteliklerine olan etkilerine yönelik algılarının belirlenmesidir. Hazırlanan anket formu uluslararası çapta faaliyet gösteren firma yöneticileri/ girişimcileri kapsamında uygulanmıştır. Araştırma sonucunda ABD'de bu konular çerçevesindeki vizyon değişiminin uluslararası çerçevede kar elde etme, risk alma, fırsatları yakalama gibi girişimci niteliklerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler : STA, ABD, Girişimcilik

THE EFFECT OF THE PRESIDENT ABD DONALD TRUMP'S POLITICS ON FREE TRADE AGREEMENT AND QUALITY OF ENTREPRENEURSHIP

ABSTRACT

Regional economic union organizations had been formed in the World after II World War especially at 1960s. These formations began to manifest themselves even more prominently after the 1980s. Liberalization of trade lies at the basis of economic unions. The aim of international economic unions is to remove or minimize the obstacles to trade between goods and services, especially among countries. In these formations that develop in two ways over time; Regionalization and universalization movements.

If the issue is to be looked at from the US point of view, it appears to be involved in an important regional and economic movement. An agreement was signed between the United States and Canada (FTA) in 1992 to regain trade between the member states and to gain new advantages. In 1994, Mexico joined the United States of America under the name of the American Free Trade Agreement (NAFTA). Following the economic crisis in 2008, the slowdown in the US economy and the desire to create jobs and the economic stagnation in Europe have brought the parties together in 2011. At the EU-US Summit, it was decided that trade and investment relations would be strengthened by creating a comprehensive FTA between the two regions, the best solution to revive growth in the EU and the US and to create jobs, which is plagued by the global economic crisis.

However, it is apparent that Donald Trump, who is the presidential candidate of the Republican party who was in power in the US presidential elections, is distant from all kinds of free trade agreements and even opposed the agreement, as it is during the nomination period. It can be said that international system change in American foreign policy in the course of history has brought a search for a vision.

Another point is how US politics will affect the entrepreneurial traits in this process. As is known, entrepreneurs in the globalizing world are aiming to profit by establishing businesses without boundaries, expanding their market share and / or opening up new markets and capturing opportunities in the outside world. In this context, entrepreneurs are affected by changes in global conditions. It is clear that the recent political changes in the world are also affecting the mentioned global conditions. In this context, the main purpose of the study is to determine the perceptions of the influences of the managers / entrepreneurs operating on the international framework to the entrepreneurial qualities, after having addressed the general view of the situation of the FTAs as part of the last US politics. The prepared questionnaire has been applied within the scope of company managers / entrepreneurs operating internationally. As a result of research, these issues have reached the conclusion that changing the vision in the US affects entrepreneurial qualities such as profit making, risk taking and opportunities in the international arena.

Key Words: FTA, US, Entrepreneurship

GİRİŞ

Genel olarak bakıldığında, II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle 1960'lı yıllardan sonra dünyada bölgesel ekonomik birleşmelere yönelik hareketler giderek yaygın hale gelmeye başladığı görülmektedir. Bu oluşumlar 1980'lerden sonra daha da belirgin bir biçimde kendini göstermeye başlamıştır. Ekonomik birleşmelerin temelinde ticaretin serbestleştirilmesi yatmaktadır. Uluslararası ekonomik birleşmelerin amacı, ülkeler arasında başta mal ve hizmet ticaretine konan engelleri ortadan kaldırmak veya asgari düzeye indirmektir.

Serbest Ticaret Anlaşmalarında (STA) ise uluslararası ekonomik ve ticari ilişkilerde yaşanan küreselleşme olgusunun da etkisiyle Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyelerin sayısında artış

görülmektedir. Mevcut DTÖ üyesi ülkeler arasındaki ticaretin yaklaşık yarısı STA'ları kapsamında gerçekleştirilmektedir. STA'ları taraflar arasında rekabet ve etkinliği artırmaları, yerli üreticiler yabancı pazarlara daha kolay ve elverişli koşullarla girme imkânı sağlamaları, tüketicilere de fiyatları tarifersiz ya da düşük tarifeli oldukları için daha elverişli ithal ürünlere erişebilme imkanı sunmaları dolayısıyla giderek daha çok sayıda ülkenin katılmaya çalıştıkları anlaşmalar haline gelmektedirler. Bilindiği gibi, ABD, dünyanın en güçlü ekonomisi olarak görülmektedir ve aynı zamanda dünyayla en çok ticaret yapan ülke olarak kabul edilmektedir. Bu süreçte, ABD ticari ve siyasi nedenlerle bir yandan DTÖ çerçevesinde çok taraflı ticaret müzakerelerine aktif bir şekilde katılırken diğer taraftan bölgesel ve ikili serbest ticaret anlaşmaları yaparak çıkarlarını garanti altına almaya çabaladığı görülmektedir.

Konuya ABD açısından bakılacak olursak, önemli bir bölgesel ve ekonomik hareketin içinde yer aldığı görülmektedir. Üye ülkelerin arasındaki ticareti yeniden düzenleyerek yeni avantajlar elde etmek amacıyla ABD ve Kanada arasında (STA) 1992 yılında anlaşma yapılmış daha sonra 1994 yılında Meksika da katılarak Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) adı altında faaliyete geçmiştir. NAFTA'nın kapsamına giren başlıca düzenlemeler öncelikle sanayi ürünleri ve tarım ürünleri ticaretine ilişkindir.

ABD ticaret politikasını STA'lar ile yaymaya çalışırken bu süreçte iki önemli STA'nın hem ABD hem de dünyanın geri kalan bölgeleri için çok köklü değişiklikler getireceği öngörülmektedir. 2008 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından, ABD ekonomisindeki yavaşlama ve istihdam yaratma isteği ve yine Avrupa'da görülen ekonomik durgunluk, tarafları 2011 de bir araya getirmiştir. AB-ABD Zirvesinde, küresel ekonomik krizden sarsılan AB ve ABD'de büyümeyi canlandırmak ve istihdam yaratmak için en iyi çözümün iki bölge arasında kapsamlı bir STA oluşturarak ticaret ve yatırım ilişkilerinin güçlendirilmesi olacağı kararı alınmıştır. Bu doğrultuda, Avrupalı ve Amerikalı yetkililer tarafından Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı(TTIP) süreci başlamıştır. Temmuz 2013 yılında başlayan TTIP müzakereleri tamamlandığında, AB ve ABD'nin dünyadaki en kapsamlı ve en büyük ikili ticaret ve yatırım anlaşması oluşması beklenmekteydi. Jeopolitik ve Jeo-ekonomik temelli bir ilişki biçimi olarak ele alınacak olursa 'transatlantik' Atlantik okyanusunun iki tarafında kuzeyde yer alan kıyıların, yani ABD ile Avrupa ülkelerinin siyasal ve ekonomik etkileşimi ifade ettiği görülebilir. TTIP yürürlüğe girecek olursa dünya ticaretinin yaklaşık üçte birini ve Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının yaklaşık %40'ını oluşturacak olan bir serbest ticaret bölgesi kurulacaktır. Diğer yandan ABD, 12 pasifik ülkesi (Avustralya, Brunei, Kanada, Şili, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Peru, Singapur, Güney Kore, Vietnam ve Japonya) ile ticaret engellerini kaldıracak ve uluslararası ticarete ortak kurallar belirleyecek olan Trans Pasifik Ortaklığı (TTP) 6 Ekim 2015 tarihinde imzalamıştır. TTP'nin yürürlüğe girebilmesi için, 2018 yılının Şubat ayından önce bölge ekonomisinin % 85'ini kapsayarak en az 6 ülke tarafından onaylanması gerekmektedir.

Ancak bilindiği gibi ABD son başkanlık seçimlerinde iktidara gelen Cumhuriyetçi Partinin başkan adayı olan Donald Trump'ın her türlü serbest ticaret anlaşmalarına karşı mesafeli durduğu hatta anlaşmalara karşı çıktığı, adaylık döneminde olduğu gibi başkan olduktan sonrada dile getirdiği görülmektedir. Tarihsel süreç içinde Amerikan dış politikasında uluslararası sistem değişikliği bir vizyon arayışını beraberinde getirdiği söylenebilir.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır; 1. Bölümde ABD'de yapılan son seçimlerin STA'lara etkisine yer verilmiştir. Burada özellikle henüz yürürlüğe girmemiş etki son derece büyük olabilecek ABD ve AB arasında planlanmış olan Transatlantik Yatırım Ortaklığı (TTIP) ve Trans Pasifik

Ortaklığı (TTP) üzerinde üzerinde durulacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, konuya girişimcilik açısından yaklaşılarak yine son seçimlerin girişimcilik nitelikleri etkilerine yer verilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, küreselleşen dünyada her alanda ve gerçekleştirilen faaliyetlerde değişim ve dönüşüm yaşandığı görülmektedir. Doğal olarak küreselleşmeye uyum kapsamında işletmeler açısından değişim ve dönüşüm için önemli bir boyutta girişimcilik olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda bizzat girişimci niteliklerinin ülkelerin politikalarından bu süreçte etkilendiği ortaya konulabilir. (İkisi ayrı STA biri TTIP diğeri TTP Biri Transatlantik yatırım ve Ticaret diğeri Trans Pasifik)

Bu kapsamda bu çalışmanın amacı uluslararası faaliyet gösteren firma yöneticilerinin son ABD seçimleri çerçevesinde oluşturulacak politikaların kapsamında temel girişimci niteliklerine yönelik algılarının belirlenmesi olarak ortaya konulmuştur. Araştırmaya yönelik olarak hazırlanan anket formu yüz yüze anket yöntemi ile Şubat 2017 – Nisan 2017 tarihleri arasında 12 farklı ülkeden 63 uluslararası faaliyette bulunan üst düzey yöneticiye uygulanmıştır.

1.SERBEST TİCARET ANLAŞMALAR (STA) VE SON ABD SEÇİMLERİ

Genel olarak bakıldığında, 1980’li yılların başında teknoloji alanındaki baş döndürücü gelişmelerle ortaya çıkan küreselleşme, serbest ticaretin dayanakları olarak kabul edildiği görülmektedir. Küreselleşme, dünya ölçeğinde kapsamlı değişikliklere yol açarak teknolojik, ekonomik ve tüm bunlarla ilintili olarak siyasi ve sosyal boyutu olan yeni dönüşümlere yol açmıştır. Küreselleşme olgusunun iki ayrı doğrultuda geliştiği görülür. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), çerçevesindeki görüşmelerle başlayan ticaretin serbestleştirilmesine dayanan küresel oluşum, diğer taraftan ekonomik birleşme hareketlerini içeren bölgesel yaklaşımdır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra işlerliğini yitiren dünya ticaretini yeniden canlandırmak amacıyla ABD’nin öncülük ettiği Batılı ülkeler, GATT olarak bilinen ve üye ülkeler arasında ticaretin tedricen serbestleştirilmesiyle yıllar içinde artmasını sağlayacak bu örgütü kurmuşlardır. GATT’a üye olan ülkeler, aralarında ticarete engel olan her türlü vergi, kota uygulamaları, ayrımcılık vb. muameleleri kaldırmayı planlamışlardır. Ayrıca üye ülkeler arasında ticaretin daha serbest olarak yapılmasını sağlayarak dünya ölçeğinde ticaretin artmasını ve savaşın etkisini yok etmek amaçlanmıştır. GATT sisteminde üye ülkeler, Tur’lar aracılığıyla müzakere yaparlar bazen bu müzakereler yıllarca sürmektedir.

1995 yılında GATT yeni bir yapıya (WTO) dönüşerek sadece sanayi malları ticaretinin serbestleştirilmesini öngörmeyerek, tarım ürünlerinden çevre korumaya, patent hakkı ve fikri mülkiyet haklarına kadar GATT’tan daha geniş kapsama sahip ve ayrıca gerektiğinde yaptırım gücü olan bir kuruluş haline gelmiştir (Şanlı, 2004:163).

WTO, anlaşmaları da üye ülkelerin müzakereleri ve ortak bir karara varmaları neticesinde ortaya çıkmaktadır. GATT, DTÖ’nün mal ticaretinde temel rehberi görevi görmektedir. 1994 yılında tamamlanan Uruguay Turu sonucunda hizmetler, fikri mülkiyet konusundaki anlaşmazlıkların giderilmesi ve ticaret politikası gibi konularda yeni kurallar kabul edilmiştir.

GATT sistemi kurulduğundan itibaren sekiz kez yapılan Tur’lar ile dünyadaki ticari alanda serbestleşme ve ticari faaliyetlerin önemli oranda arttığı bilinmektedir. Ancak bu serbestleşme ve artıştan süreç içerisinde tüm ülkelerin eşit biçimde yararlandığını söylemek pek mümkün değildir. Özellikle gelişmiş ülkeler yapılan reformlara daha kolay uyum sağlayabilirken, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin WTO’nun yükümlülükleri ile daha sorunlu ilişkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun temel nedeni ise, ticari alanda daha fazla serbestleşmenin ülkelerin kendi

ekonomik gelişimlerine zarar vereceği endişesidir. Tam da bu noktada var olan bu endişeyi gidermek ve onları da sistemin aktif birer parçası yapmak amacıyla Doha Turu Müzakereleri ‘kalkınma’ gündemi ile toplanmıştır (Avrupa Komisyonu, Global Europe: Competing In the World, 04.10.2016).

Doha Kalkınma gündemi 2001 yılında Katar’ın başkenti Doha’da 9. Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ile başlamıştır. Doha müzakereleri tarım, endüstriyel tarifeler, tarife dışı engeller ve hizmetler gibi önemli konularda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında aşılamayan farklılıklar olarak tanımlanmaktadır. ABD ve AB çoğunlukla gelişmekte olan ülkeleri özellikle Çin, Brezilya ve Hindistan pazarlarını hizmetlere ve işlenmiş ürünlere daha fazla açmaları konusunda teşvik edip, onların kendi tarımsal pazarlarını koruma için birtakım önlemler alma konusunda ortak çıkarları paylaşmaktadırlar (Raymond, 2012:10). Doha müzakerelerinde, gerek dünya ticaretindeki serbestleşmenin taraflara sağlayacağı yararları, gerekse ‘kalkınma’ temeline dayalı bir hedefe yönelik olmasına rağmen istenilen sonuca ulaşılamamıştır (Akman, 2008: 29).

Doha Turu’nda özel nedenler dışında daha önceki turlardan farklı olarak bir lider eksikliği de göze çarpmaktadır. Daha önceki turlarda AB ve ABD’nin müzakerelerinin arkasında yer alan itici güç oldukları bilinmekteydi. Ancak bu turda etkileri daha sınırlı bir biçimde olmuştur. Bunun da temel sebebi, gelişmekte olan ülkelerin sistem içerisinde ağırlıklarının artması ve ayrıca ABD’nin bölgesel ticari anlaşmalara yönelmesi olarak görülebilir.

ABD, özellikle Uruguay Turu’ndan sonra çok taraflı ticaret anlaşmalarının yavaş ilerleyişi ve üye sayısının artmasıyla beraber örgüt içinde fikir ayrılıklarının çoğalması sonucunda ülkelerle birebir serbest ticaret anlaşmaları imzalamaya başlamıştır. İkili ve Bölgesel Serbest Ticaret Anlaşmalarına yönelmiştir. Bunu ilk olarak Kanada ve Meksika ile yaparak NAFTA’yı oluşturmuştur. Daha sonra da Şili, Güney Kore gibi ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalamıştır.

ABD Başkanı Trump’ın seçim dönemindeki vaatlerine dair girişimleri çerçevesinde Avrupalılar ile girdiği argümanların temeli ticari dengeler bakımından ABD’nin öne çıkma isteğidir. Öteden beri bu konudaki temel mesele Avrupa’nın özellikle tarım sektöründeki korumacı yaklaşımları olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü’nün kuruluşunun 1995’e kadar gecikmesinin de temel nedeninin bu olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Doların küresel hegemonyasının olduğu dönemlerde Avrupa’nın ve Uzak Doğu’nun gelişimi için Amerikan pazarlarının ardına kadar açılması süreci, 1971-73 döneminde Bretton-Woods sabit kur-altın paritesi sisteminin çöküşü ile sona ermiştir. 1973 petrol krizi, tesadüfi bir olgu değildir ve doların geçer akçe olmasının sürdürmenin bir başka yolu olarak altının yerini petrolün alması anlamına da gelmekteydi. ABD borçlanması ve dolar sirkülasyonu da bu sayede artmaya devam etmiştir. Ronald Reagan döneminde yüksek faiz politikası bu sürecin bir başka aşaması olmuştur. ABD’nin dünyanın en büyük pazarı ve dolar merkezi olmasının doğal sonucu ülkeden çıkan devasa miktarda sermaye olmuştur. En ucuz üretim noktalarına giden bu sermaye Çin, Hindistan, uzak Doğu ve Avrupa’da üslenmiştir. Bu kaçışın bedeli işsizlik ve durgunluk olarak ABD ekonomisine yansımıştır (T.C. Merkez Bankası, 2013:2). ABD’nin dünyanın savunma harcamaları toplamından daha fazla savunma harcaması yapması ve devasa bütçe açıklarının da temel nedeni ulusal ekonomiyi ayakta tutma çabası olmuştur.

Konuya iki önemli STA açısından bakıldığında; ABD ile AB arasında yürürlüğe girmesi beklenen hem küresel ticaretin değişen dengelerine karşı Batı ittifakının bir karşı atağı olarak, hem de İkinci Dünya Savaşı sonrasında ivme kazanan çok taraflı müzakerelerden bölgesel ticari bloklara geçiş sürecinde kritik bir dönemde oluşturulmak istenen TTIP (Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı)

görülmektedir. Jeopolitik ve Jeo ekonomik temelli bir ilişki biçimi olarak düşünüldüğünde ‘transatlantik’ Atlantik okyanusunun iki tarafında kuzeyde yer alan kıyıların, yani ABD ile Avrupa ülkelerinin siyasal ve ekonomik etkileşimini ifade eder.

ABD ve AB arasında imzalanması planlanan TTIP aslında yaklaşık yirmi yıl önce her iki taraf arasında başlatılan transatlantik ilişkilere dayanmaktadır. Ancak gerek bugünkü ekonomik koşullar, Avrupa’daki ekonomik durgunluk gerekse ABD’nin ekonomisinin büyümesindeki yavaşlama ve istihdam yaratma zorunluluğu ve ayrıca Cenevre’deki çok taraflı ticaret müzakerelerindeki yavaşlama, TTIP müzakerelerine hız vermekteydi (Schott, 2013).

DTÖ nezdinde başlatılan Doha Kalkınma Turu çok taraflı ticaret müzakerelerinin tıkanması sonucunda ABD gibi AB de ikili ticaret anlaşmalarına odaklanmıştır. Bu politika 2006 tarihli Küresel Avrupa Stratejisi ile birlikte somut hale gelmiştir (Avrupa Komisyonu, Global In The World, 2016 <http://www.etuc.org/documents/communication> 24.04.2017).

Küresel düzeyde yükselişe geçen başta Çin olmak üzere G.Kore, Brezilya, Hindistan gibi ülkeler yeni rakiplerin rekabetçi baskısı hem ABD hem de AB’yi üçüncü ülkelerle kendi çıkarları doğrultusunda STA imzalamaya sevk etmiştir. 2011 Kasım ayında düzenlenen AB-ABD Zirvesi’nde, ekonomik krizden sarsılan AB ve ABD’deki ekonomik büyümeyi canlandırmak ve istihdam yaratmak için en iyi çözümün iki bölge arasında kapsamlı bir STA oluşturarak ticaret ve yatırım ilişkilerinin güçlendirilmesi olacağı yönünde karar alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Avrupalı ve Amerikalı yetkililer tarafından TTIP sürecinin geciktirilmeden başlatılması için yoğun hazırlık süreci başlatılmıştır. 2013 yılının Temmuz ayında başlayan TTIP müzakereleri tamamlanacak olursa, AB ve ABD’nin dünyadaki en kapsamlı ve en büyük ikili ticaret ve yatırım anlaşması ortaya çıkacaktır. Bu anlaşmayla birlikte, dünya GSYİH’ sinin %50’sini ve yine dünya ticaretinin üçte birini kapsayacak ortak bir pazar oluşumu söz konusu olacaktır. Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle AB ekonomisinin yılda 119 milyar, ABD ekonomisinin ise yılda 95 milyar Euro kazanç sağlamaları beklenmektedir. TTIP’nin her iki kıtada ve dünya çapında ekonomileri canlandırmak için eşsiz bir fırsat sunduğu, yetkililerce vurgulanmıştır. TTIP ile işletmelerin rekabet gücünün artacağı, büyüme artışı ve en önemlisi istihdam artışı sağlanacağı öngörülmektedir (IKV, 2014:3-4).

TTIP’nin öncelikli düzenleme alanları; Piyasa erişimi, küresel ortak sorunlara hitap edecek ticaret kuralları, yatırımların önündeki engellerin kaldırılması, hizmet ticaretinin zenginleştirilmesi, düzenleyici alanlarda yakınlaşmanın sağlanması ve tarife-dışı engellerin azaltılması/ kaldırılması, kamu alımları piyasalarının karşılıklı olarak açılması olarak öne çıkmaktadır (Dillon and Eustace, 2016:3).

Avrupa Birliği ve ABD arasındaki ilişkiler ve anlaşmayla ilgili birçok sorun ve tartışmalarda varlığını sürdürmektedir. Bu görüş ayrılıkları TTIP anlaşmasını olumsuz etkileyebilecek oranda zaman zaman ciddi ve tahrip edici olabilmektedir. Temel kaynaklı anlaşmazlıklar daha çok düzenlemelerdeki farklı yaklaşımlar ve farklı sosyal tercihlerden kaynaklanmaktadır.

Özellikle çevre, iklim değişikliği, tarımsal destekler, hava taşıtlarının karbon salınımları, çözülmesi gereken en önemli konuların başında yer almaktadır. Bu arada kapsam STA kapsamı dışında tutulan alanlar da tartışmalar ve endişeler söz konusudur. AB’nin isteği üzerine kültür ürünleri kapsam dışında tutulmuştur. Ayrıca ABD’nin talebiyle finansal hizmetler anlaşmaya dahil edilmemiştir.

Bir diğer önemli konu tarımsal ticarete ilişkindir. AB ve ABD arasındaki ticarete gümrük vergileri genel anlamda oldukça düşük tutulmasına karşın aynı durumun tarım için geçerli olduğu

söylenemez. Ör; sanayi ürünlerinde, ortalama vergiler karşılıklı ticarete ABD ve AB’de sırasıyla %1,7 ve %2,3 iken tarımda bu oranlar sırasıyla %6,6 ve %12,8’e kadar tırmanmaktadır (Bureau ve diğerleri, 2014: 21). Ayrıca ortalamaların elde edilişi de başka bir tartışma konusudur. Ör; Josling ve Tangerman ticaret ağırlıklı ortalama gümrük vergileri oranlarının yanıltıcı olabileceğini, çünkü gümrük vergisi arttıkça ticaret hacminin azalacağını ve sonuç olarak gümrük vergisi düşük alanlardaki yüksek ticaret hacminden dolayı bu hesaplarda elde edilen gümrük vergisi oranlarının olduğundan düşük çıkacağını öne sürmektedir (Josling ve Tangerman, 2014:4).

En düşük standartta ortaklaşma yerine AB ve ABD’deki denetleyici kurumların birbirlerini denk olarak kabul edebileceği de müzakerelerde tartışılmaktadır. Bunun kabul edilmesi zor gözükmele birlikte kabul edildiği takdirde özellikle AB’deki üreticiler için bir yıkım olabileceği düşünülebilir. Standartların yüksek tutulduğu AB’de üreticiler bu standartlara ulaşmak için daha yüksek maliyetlere katlanırken, yalnızca sağlık değil ör; işçi çalıştırma standartlarında da çok daha geri düzeyde olan ABD’de daha düşük maliyette üretim yapan üreticilerin aynı pazarda eşit şekilde rekabet etmesi kuşkusuz beklenen bir durum değildir (Ghaliani ve del Castillo, 2015:226). İrlanda Çiftçi Birliği (IFA) de Kyoto Protokolü’nü dahi imzalamamış ABD ile anlaşmanın AB üreticilerini zor durumda bırakacağını savunmaktadır (IFA, 2015:10).

ABD, diğer taraftan bir diğer STA olan Trans Pasifik Ortaklığı (TPP) ABD ve 11 Pasifik ülkesi (Avustralya, Brunei, Kanada, Şili, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Peru, Singapur, Vietnam ve Japonya) ile imzalamıştır. 2015 yılında Güney Kore de katılarak üye sayısı 12’ye yükselmiştir. Asya Pasifik bölgesi, hızlı büyüyen alan olarak ABD ile birlikte tüm tarafların milli gelirlerinin toplam dünya gelirinin %40’ına tekabül etmektedir. 6 Ekim 2015 tarihinde imzalanan anlaşmanın yürürlüğe girmesi için 2018 yılından önce en az 6 ülke tarafından onaylanması gerekmektedir. Trans-Pasifik Ortaklığı’nda müzakere edilen ticari başlıklar DTÖ’de alışlagelmiş ticari konuların da ötesine geçerek yeni nesil ticari sorunları ele almaktadır (<http://www.bbc.com/news/business-32498715,27.07.2016>).

DTÖ’de genel olarak tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması konuları ele alınırken, bu anlaşmada ise çevre, işçi hakları, kamu iktisadi teşebbüsleri, yatırım, rekabet politikası gibi konular tartışılmıştır. Ayrıca fikri mülkiyet hakkı konusu da özel bir önem kazanmış durumdadır. ABD Patent ve Marka Ofisi’nin rakamlarına göre ABD ekonomisinde, 2010 yılında 27 milyon kişinin istihdamının fikri haklarla doğrudan ilişkili olduğu, yani toplamda ABD toplam istihdamının dörtte birinden fazlasının doğrudan ve dolaylı olarak fikri haklarla ilişkili olduğunu göstermektedir (http://www.tusiad.org/tr/_rsc/shared/file/küreselleşme-iş-dünyası-Tr.pdf,17.10.2013).

Genel olarak bakıldığında iki anlaşmada dünya çapında köklü değişiklikler getireceği dolayısıyla üçüncü ülkeler tarafından da yakından izlenmektedir.

ABD’de yapılan son seçim sürecinde henüz Cumhuriyetçi partinin başkan adayı olan Donald Trump, her türlü STA’ya karşı çıktığını belirten açıklamalar yapmıştır. Seçimi kazandıktan sonra 20 Ocak 2017 tarihinde göreve başlayan Trump’ın bu konudaki söylemlerine devam etmesi TTIP ve TPP’in geleceğinin belirsiz olduğuna dair yorumları da beraberinde getirmiştir.

Trump yönetime geldiğinden bu yana söylemlerinin kutuplaştırıcı bir tarz içinde olduğu söylenebilir. Özellikle dış politika ile ilgili konular dışında, küreselleşme, sermaye hareketlerine ve göçmenlere karşı çıkan bir tavır içinde olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışmanın konusu açısından önemli bir noktaya işaret ederek ticari korumacılığı savunan görüşlerini de her fırsatta dile getirmektedir. Yeni başkan, söylemlerini özellikle, Çin’i hedef olarak sık sık dile getirmektedir. Ona göre; yeni dünya düzeninde ABD’nin karşı karşıya olduğu en önemli ekonomik ve siyasi tehdidin Çin’den geldiğini vurgulamaktadır. Ona göre, küreselleşme süreci sermaye transferi nedeniyle

Amerikan ekonomisinin altını oyarken, Çin'in sermayesini güçlendirdiğini belirterek, Çin'in elde ettiği bu avantajı ekonomik ve askeri gücünü artırmak için kullandığını düşünmektedir (www.aljazeera.com.tr/görüş/trump, 28.02.2017).

Trump yönetimi, ABD'nin taraf olduğu 14 STA'nın tümünü gözden geçirmek ve kamu alım politikalarını ABD'li şirketlerin yararına olacak şekilde tekrar ele almak için yeni başkanlık kararnameleleri üzerinde çalışmaktadır. ABD yönetiminden iki yetkilinin verdiği bilgiye göre gözden geçirilecek STA'ların başında Meksika ve Kanada'yı kapsayan NAFTA geliyor. Kararnameler üzerinde çalışmalar devam ettiği için isimlerinin açıklanmasını istemeyen yetkililer, ticaret anlaşmaları ve kamu alımları alanlarının, Trump yönetiminin ticaret politikaları hakkında hazırladığı kararnamelelerin ilk ikisi olduğunu belirtmişlerdir (www.paraanaliz.com/2017/ekonomi/trump).

Dünyada korumacı eğilimlerin endişe verici boyutlara ulaştığını değerlendiren DTÖ'nün Ekim 2015- Mayıs 2016 döneminde hazırladığı raporda G-20 ülkelerinin 145 yeni ticari tedbirin uygulamaya girdiği vurgulanmaktadır. Dünya ticaretindeki korumacılık rüzgarlarını sertleştiren diğer bir gelişme ise Trump'ın söylemleri olmuştur. Donald Trump'ın ilk icraatı yukarıda sözü edilen TPP'den ABD'nin çıkmasını onaylayan kararı imzalamak olmuştur. Bu durum, TTIP'nin geleceğinin ne olacağı konusunda merak uyandırmaktadır. TTIP'nin yürürlüğe girmesi durumunda dünya ticaretinin %40'ının etkileneceği ve AB ile ABD'nin önemli kazançlar sağlayacağı bilinmektedir ancak diğer ülkelerin olumsuz etkileneceği tahmin edilmektedir. Ör; Çin ve Hindistan'ın 35 milyar dolar, Rusya'nın ise 45 milyar dolar zarar etmesi beklenmektedir (haber.evrin.com/files/7141.pdf, 26.04.2017). Her ne kadar Trump'ın ivme kazandırması beklenen korumacılık rüzgarlarının TTIP'nin üçüncü ülkeler için doğuracağı olumsuz sonuçları engellemesi beklense de anlaşmada gerekli düzenlemelerin yapılmasıyla küresel ekonominin önemli kazançlar sağlayabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Trump'ın NAFTA, Trans-Pasifik ve Trans-Atlantik anlaşmalarına getirdiği eleştirilerde de, mukayeseli üstünlükler gereği ABD'nin bu anlaşmalarla zarar ettiği ve ticari açıkların rekor seviyelere uzandığı, Amerikalıların işsiz kaldıkları biçiminde bir savunmacı tavır göze çarpmaktadır. Benzer şekilde de NATO'ya yönelik eleştirel söyleminin temelinde savunma harcamalarının artırılması fikri yatmaktadır. Bunun bir başka ifadesi ABD'den daha fazla silah alınması ve ABD'deki toplam talebin, sınai çıktısının artması işsizliğin azalmasıdır. Benzer baskıları Japonya ve Güney Kore için de yıllardır yapmaktadır.

Ancak tüm bunlara rağmen unutulmaması gereken bir durum ABD başkanlarının seçildikten sonra özellikle dış politika stratejisini belirlemede tek başına hareket edemedikleri gerçeğidir. ABD başkanı dışında dış güvenlik stratejisini etkileyen diğer faktörler; Amerikan devlet geleneği ve uluslararası sistemin yapısıdır.

Bir ABD başkanının davranışının nasıl olacağı bu davranışları belirleyen faktörlerin ele alınmasıyla mümkün olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu faktörlerden hangisinin ne oranda etki edeceğiyle ilgili değerlendirme yapmadan gelecek için konuşmak doğru sonuca götürmeyebilir. Bu konuyla ilgili olarak iki grup faktörden söz edilebilir; ilki Trump'ın dışındaki faktörler, ikincisi ise Trump ile ilişkili olan faktörlerdir. ABD dış politikasına Trump'ın dışındaki faktörlerin yön vereceği söylenebilir. Trump ile ilgili olanlar ise bu dış politikaya rengini vereceğini söylemek yerinde olur. Özetle; Soğuk Savaş sonrası tüm Amerikan başkanlarının genel tavrını etkileyen uluslararası sistemdeki merkezi rolü tüm başkanları etkilediği gibi elbette Trump'ın yönünü de belirleyecektir (Yalçın ve İlhan, 2017:11).

2. SON ABD SEÇİMLERİNİN GİRİŞİMCİ NİTELİKLERİNE ETKİLERİ: ULUSLARARASI İŞLETME YÖNETİCİLERİ KAPSAMINDA ARAŞTIRMA

Küreselleşme olgusu, her alanda olduğu gibi işletmelerde de değişim ve dönüşüme yol açmaktadır. Doğal olarak küreselleşmeye uyum kapsamında işletmeler açısından değişim ve dönüşüm için önemli bir boyutta girişimcilik olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda bizzat girişimci niteliklerinin ülkelerin politikalarından bu süreçte etkilendiği ortaya konulabilir.

Bu kapsamda bu çalışmanın amacı uluslararası faaliyet gösteren firma yöneticilerinin son ABD politikaları kapsamında temel girişimci niteliklerine yönelik algılarının belirlenmesi olarak ortaya konulmuştur. Araştırmaya yönelik olarak hazırlanan anket formu yüz yüze anket yöntemi Şubat 2017 – Nisan 2017 tarihleri arasında 12 farklı ülkeden 63 uluslararası faaliyette bulunan üst düzey yöneticiye uygulanmıştır.

2.1.Girişim ve Girişimci Kavramlarına Yönelik Literatür Özeti

Girişim emek, doğa ve sermayenin birleşiminden meydana gelen bir bütüncül yapıdır. Girişim çeşitli amaçlarla (kar vb.) pazarlamak için mal ve / veya hizmet üretmek ya da fon sağlama amacıyla oluşturulan hukuki ve finansal kişiliği bulunan, süreklilik arz eden organizasyondur. Girişim sonucu işletme oluşur Ancak girişimin kar amacı güden örgütlerin yanı sıra kamu (örneğin KİT'ler) ve STK'lar (vakıf, dernek vb. kapsamındaki sosyal girişimler vb.) için de geçerli bir kavram olarak görülmesi rasyonel bir yaklaşım olabilecektir (Akdemir, 2014: 23-24).

Girişimci, temel olarak yeni bir örgütlenmeyi başlatan kişi demektir. Mintzberg bu kavramı, organizasyonel başarı ve fonksiyonel gelişim; Wakefield stratejik bir kavram olarak başarısı için sorumluluk hissetme ile açıklamaktadır (Hampton, 1986: 27). Girişimci kavramı içine sadece maddi üretim faktörleri (emel, doğa, sermaye) değil ayrıca manevi ve fikri emek de girmektedir. Bu dördüncü faktör risk ve karı da içerir (Ertürk, 2011: 17).

Diğer taraftan yönetici ve girişimci aynı ya da farklı kişiler olarak ifade olabilecektir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerde girişimci ve yönetici aynı kişi olabilmektedir İşletme ölçeği büyüdükçe girişimci ve yönetici ayrılaşmaktadır. Diğer bir deyişle işletme ölçeği büyüdükçe risk ve kar yönetici ile ilgili değil girişimci ile ilgili konu haline gelmektedir. (Efil, 2013: 24).

İşletmelerin girişimciliği desteklemesinde değişen demografik durum ve değişimler, artan rekabet koşulları, üretimin doğasındaki değişimler, yeni çevrelerin esnekliği ve hızlı cevap vermeyi talep etmesi sayılabilir. Statikliği ortadan kaldırmak da önemli ama işletmeler bir yandan bunu da istikrar / tutarlılık adına desteklemektedir (Bateman ve Zeithaml, 1990: 332).

2.2.Girişimcinin Temel Nitelikleri

Girişimcinin nitelikleri farklı alanlar için farklı açılardan ortaya konulabilecektir. Bu bağlamda sadece birkaç nitelik girişimciliğin doğasını açıklamak olası gözükmemektedir. Bu kapsamda aşağıda çeşitli açılardan girişimcilik nitelikleri ortaya konulmuştur.

Girişimcinin klasik nitelikleri arasında risk alma, fırsatları yakalama, planlar yapma, kaynaklara ulaşabilme, amaçları başarma, yeni organizasyonlar oluşturma, gönüllü olma, yeni ürünler ve fikirler geliştirme ve rekabetçi olma yer almaktadır. Ayrıca iyi tanınma, realist olma, motive edicilik ve özel konulara (etnik köken, politik vb.) saygılı olma belirtilebilir (Boone ve Kurtz, 1990: 139-140).

Girişimcinin yüklendiği belirli işlevsel nitelikler aşağıda yer almaktadır (Sabuncuoğlu ve Tokol, 2016: 5);

- i. Mal ve hizmet üretmek için üretim faktörlerini biraraya getirmek,
- ii. İşletme politikaları oluşturmak,
- iii. Kaliteyi yükseltmek ve yeni pazarlara açılmak,
- iv. Yeni üretim yöntemleri, ürün ve / veya hizmet, hammadde kaynakları ve dağıtım kanalları araştırmak,
- v. Risk alabilmek.

Girişimcilik saf bir misyon ve vizyonu, çağdaş uygulamaları, özel mülkiyeti, seçme özgürlüğünü, karı ve rekabeti aynı zamanda zararı göze almayı, inovasyon ve yaratıcılığı, teknolojiyi, esnekliği, ödülü, gelişmeyi, takım çalışmalarını ve küreselleşmeyi de içerir (Griffin ve Ebert, 1996: 14, 210).

Daha küçük ve orta boy işletmelerde geleceği, güçlü ve zayıf yönleri, stratejileri ve politikaları belirleme de girişimci niteliği olarak ifade edilebilmektedir (Eren, 2010: 412).

Girişimci nitelikleri arasında kendi kendinin patronu olma, geliştirme, yenilikçilik, güven, risk alma, çalışkanlık, geleceğe bakma ve başarıya istekliliği, istihdam yaratma ve fırsatları görme de ifade edilebilecektir (Ceylan ve Ambar, 2014: 3).

3.ARAŞTIRMA

Araştırmanın temel amacı, uluslararası faaliyet gösteren firma yöneticilerinin ABD’de yapılan son seçimlerin sonucu oluşan politikalar kapsamında temel girişimci niteliklerine yönelik algılarının belirlenmesidir.

3.1. Veri Toplama Araçları

Araştırma için hazırlanan anket formu iki temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırmanın bağımsız değişkenleri olan yaş, cinsiyet, eğitim durumu, görev alanı, çalışan sayısı ve “Sizce son ABD politikaları genel olarak girişimciliği nasıl etkiler?” sorusu yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde temel girişimci nitelikleri kapsamında 18 önerme yer almıştır. Önermelere istatistiksel değerlendirmeler için 5’li Likert ölçeği kapsamında kesinlikle katılmıyorum için 1, katılmıyorum için 2, orta düzeyde katılıyorum için 3, katılıyorum için 4, kesinlikle sisteminin katılıyorum için 5 ağırlık değeri verilmiştir. 18 önerme faktör analizi sonucu 1 faktör altında toplanmıştır.

3.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya yönelik olarak hazırlanan anket Şubat 2017 – Nisan 2017 tarihleri arasında 12 (Çin, Filipinler, İsviçre, Fransa, Belçika, Avustralya, Kore, ABD, Tayland, Malezya, Danimarka, Almanya) ülkeden 63 üst düzey yönetici kapsamında yüz yüze anket yöntemi ile uygulanmıştır. Araştırmada istatistiksel analizler kapsamında SPSS yazılımı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında faktör analizi ve tek örnek t testi yapılmıştır.

3.3. Araştırmanın Temel Hipotezi

H0: Son ABD politikaları kapsamında; girişimcilik niteliği olarak ...pozitif yönde etkilenmektedir.

H1: Son ABD politikaları kapsamında; girişimcilik niteliği olarak ...pozitif yönde etkilenmemektedir.

4. BULGULAR

4.1. Bağımsız Değişkenlere Yönelik Bulgular

Ankete katılan yöneticilerin (n=63) genel yaş (min-max=21-63) ortalaması ve standart sapması 35,04±9,14; kadın yöneticiler (n=6) için 30±7,5 ve erkek yöneticiler (n=57) için 35,5±9,19'dur.

Katılımcıların %55,6'sı (n=35) lise ve %44,4'ü (n=28) üniversite mezunudur. Yöneticilerden deneyim süresi 1-9 yıl olanlar %57,1 (n=36) ve 10 ve üstü yıl olanlar %42,9 (n=27) dilimde yer almaktadır.

Katılımcıların %88,9'u (n=56) çalışan sayısına göre küçük ölçekli (50'den az çalışan) ve %11,1'i (n=7) orta ölçekli (50-250 arası çalışan) işletmede yöneticilik yapmaktadır.

"Sizce son ABD politikaları genel olarak girişimciliği nasıl etkiler?" sorusuna katılımcıların %74,6'sı (n=47) kötü, %7,9'u (n=5) orta, %15,9'u (n=10) iyi ve %1,6'sı (n=1) çok iyi yanıtını vermiştir. Diğer bir deyişle çalışanların büyük çoğunluğu genel anlamda son ABD politikalarının genel olarak girişimciliği olumsuz etkileyeceğini düşünmektedirler.

4.2. Ölçüm Aracının Güvenirliği ve Tek Örnek T testi

Anketin ikinci bölümünde yer alan 18 önermeye faktör analizi uygulanmıştır. Temel bileşenler analizi tercih edilmiştir. Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,939 ve Bartlett Küresellik Testi sonucunda sıfır hipotezi (H0: korelasyon matrisi birim matristir) reddedilmiştir (=1932,989, p=0.000). Anti imaj korelasyon matrisinin köşegen değerleri 0,961- 0,699 arasında değer almıştır. Bu bulgulardan hareketle 18 soruluk önerme faktör analizini uygunluğuna karar verilmiştir. Faktör analizi sonucu 1 faktör oluşmuştur. Faktör toplam varyansın %84,568'ni açıklamaktadır. Tek faktörlük yapının Cronbach Alfa değeri 0.989'dur. İç tutarlılık sağlanmıştır. Bu sonuca göre ankette yer alan önermelerin işaret ettiği faktörlerin konuyu yüksek düzeyde güvenilir bir seviyede açıkladığı belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1'de yer alan t testi sonuçlarına göre 18 önerme için de H1 hipotezi kabul edilmiştir. Diğer bir deyişle üst düzey yöneticilerin her bir önerme kapsamında "son ABD politikalarının girişimci niteliğini olumsuz etkileyeceği" algısına sahip oldukları belirlenmiştir (Tablo 1).

Diğer taraftan 18 faktörün genel ortalaması kapsamında da H1 hipotezi kabul edilmiştir (Tablo 1). Diğer bir deyişle üst düzey yöneticilerin 18 faktörün genel ortalaması kapsamında "son ABD politikalarının girişimci niteliğini olumsuz etkileyeceği" algısına sahip oldukları belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Faktör, Önermeler ve Tek Örnek T Testi

Son ABD politikaları kapsamında; girişimci niteliği olarak ... pozitif yönde etkilenmektedir	Faktör	Cronbach Alfa Skorları Genel=0,989	T Testi		
			$\bar{x} \pm s$	t	p
İletişim kalitesini yükseltme	,961	,988	2,3±1,15	-4,366	0,00
Küresel değerlere (demokratik, insani, ticari vb.) katkı sağlama	,959	,988	2,3±1,11	-4,534	0,00
Liderlik ve motivasyonu artırma	,954	,988	2,3±1,18	-4,556	0,00
Toplumda güven yüksekliğini sağlama	,951	,988	2,3±1,11	-4,534	0,00
Vizyon sahibi olma	,933	,988	2,2±,91	-6,470	0,00
Toplumda saygınlık artışı	,928	,988	2,2±1,18	-4,909	0,00
Rekabet üstünlüğü sağlama	,927	,988	2,0±1,17	-6,118	0,00
Kazancı artırma	,923	,988	1,9±1,3	-6,265	0,00
Risk alma	,914	,988	2,0±1,20	-6,381	0,00
Yeniliklere uyum sağlama	,913	,988	2,1±1,23	-5,723	0,00
Fırsatları yakalama	,911	,988	2,1±1,02	-6,395	0,00
Ürün çeşitlendirme	,910	,988	2,0±1,20	-5,979	0,00
Yeni teknolojilere ulaşma	,909	,988	2,1±1,21	-5,594	0,00
Kurum imajını yükseltme	,898	,988	2,1±1,09	-6,095	0,00
Yeni pazarlara açılma	,898	,988	1,9±1,09	-7,568	0,00
İnovasyona katkı sağlama	,897	,988	2,0±1,25	-6,313	0,00
Kalite artışı sağlama	,888	,988	2,1±1,12	-5,801	0,00
Yeni yatırımlar yapma	,874	,988	1,9±1,19	-6,731	0,00
GENEL	-	-	2,1±1,06	-6,300	0,00

SONUÇ

Küreselleşen dünyada ülkelerin politikaları her alanı etkilediği gibi işletmeleri de etkisi altına almaktadır. Diğer bir deyişle bir girişim sonucu oluşan işletmeler dış çevre unsuru olarak özellikle son konjonktürde süper güce sahip ülkelerin politikalarından oldukça etkilenmektedir. Özellikle ABD kapsamında ortaya konulan ya da konulacağı düşünülen politik yaklaşım ve uygulamaların da süreci kuşkusuz etkileyeceği vurgulanabilecektir.

Dünya ticaretinde son yıllarda görülen korumacılık eğilimleri Trump'ın ABD başkanı seçilmesiyle beraber ivme kazanması beklenebilir. Trump'ın seçim söylemlerine bakılarak ABD'nin yeni bir dış politika stratejisini şimdiden söylemek yanlış olabilir. Çünkü Trump yönetiminin diğer başkanlarda olduğu gibi, dış politika stratejisini belirleyen faktörler de etkili olacaktır. Bunlardan en

önemlisi başta Amerikan geleneği diğeri ise uluslararası sistemdir. Bu üç faktörden(Birincisi Amerikan siyasi geleneği, ikincisi uluslararası sistem bir diğeri ABD Başkanının tutumu)hangisinin daha etkili olacağını ise zaman gösterecektir.

AB ve ABD arasında ticari ve siyasi işbirliğini hedefleyen TTIP'nin geleceğinin ne olacağı konusu merak edilmekteyken, ABD 12 ülke ile hazırladığı TIP anlaşmasını onaylamayacağını açıklamıştır. Bundan sonra dünya ticareti ABD öncülüğünde nasıl gelişecek bunu zaman gösterecektir.

Bu bağlamda, uluslararası faaliyet gösteren firma yöneticilerinin girişimcilik algılarının önemi oldukça büyüktür. Girişimcilik algısının olumsuz etkilenmesi hali hazırdaki işleri olumsuz etkileyebileceği gibi yeni yatırım yapma algısını sınırlayacak ya da engelleyebilecektir. Bu kapsamda, bu çalışma ile 12 farklı ülke vatandaşı üst düzey uluslararası yöneticinin, genel olarak son ABD politikalarının girişimci niteliğini olumsuz etkileyeceği algısına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca girişimci niteliği olarak iletişim kalitesi, küresel değerler, liderlik ve motivasyon, toplumsal güven, vizyon, toplumda saygınlık, rekabet üstünlüğü, kazanç, risk, yeniliklere uyum, fırsatlar, ürün çeşitlendirme, yeni teknolojisi, kurum imajı, yeni pazarlar, inovasyon, kalite ve yeni yatırımlar açısından da girişimciliğin olumsuz etkileneceği algısı belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Ali., Yeni Ekonomide ve Yeni Dünyada İşletmecilik, Umuttepe Yay., Kocaeli, 2014.
- Akman, M. Sait., 'Doha Kalkınma Turu ve DTÖ: Sorunların Açmazında Çözüm Arayışları', M. Sait Akman Ve Şahin Yaman (der.), Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Tarafli Ticaret Müzakereleri ve Türkiye, Ankara, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) Yayınları, 2008, ss.16-54.
- (Avrupa Komisyonu, Global In The World, 2016 [http://www.etuc.org/documents/communication %E2%80%9Cglobal-competing-world%E2%80%9D.V-KUZvmlTIU](http://www.etuc.org/documents/communication_%E2%80%9Cglobal-competing-world%E2%80%9D.V-KUZvmlTIU) 24.04.2017.(yayının alındığı tarih parantez içinde yazılır.)
- Boone, Louis E. ve Kurtz, David L., Contemporary Business, Harcourt Brace Jovanovich, Inc. Saunders College Publishing, USA, 1990.
- Bateman, Thomas S. Ve Zeithaml, Carl, P., Management, Richard D. Irwin, Inc., USA, 1990.
- Bureau, Jean-Christophe, Anne-Celia, Disdier, Charlotte, Emlinger, Gabriel, Felbermayr, Lionel, Fontagne, Jean, Foure, Sebastien, Jean., 'Risks and Opportunities for The EU Agri-Food Sector in A Possible EU- US Trade Agreement' European Parliament, No: 01 (September), Brussels, 2014.
- Dillon and Eustace., The Transatlantic Trade and Investment Partnership, Dillon and Eustace Yayınları, İrlanda, Mayıs 2016.
- Efil, İsmail., İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, Dora Yay., Bursa, 2013.
- Eren, Erol, Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Yay., İstanbul, 2010.
- Ertürk, Mümin, İşletme Biliminin Temel İlkeleri, Beta Yay., İstanbul, 2011.
- Ghailani, Dalila, Aida Ponce, del Castillo., 'The Transatlantik Trade and Investment Partnership (TTIP): Converging Interests and Diverging Opinions' in Social Policy in the European Union:State of Play, 2015, pp.215-245.
- Griffin, Ricky W. ve Ebert, Ronald J., Business, Prentice Hall, Inc., USA, 1996.
- Hampton, David R., Management, McGraw-Hill Book Company, New York, 1986.
- İKV, Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Müzakereleri: Son Durum, İKV Değerlendirme Notu, İstanbul, Mart 2014.
- IFA, Guarding The Interests of Agriculture in the TTIP Negotiations, IFA, Dublin, 2015.
- Josling, Tim, Stefan, Tangerman., 'Agriculture, Food and the TTIP: Possibilities and Pitfalls', Centre for European Policy Studies/ Center for Transatlantic Relations, Brussels, 2014.
- T.C. Merkez Bankası, AB- ABD Serbest Ticaret Anlaşması ve Türkiye Üzerine Etkileri, T. C. Merkez Bankası Ekonomi Notları, Ankara.
- Raymond J. Ahearn., 'U.S.- EU and Economic Relations: Key Policy Issues fort he 112th Congress', Congressional Research Servise, 18.01.2012, <http://fas.org/sfp/crs/row/R43158.pdf>, (18.04.2017).

Sabuncuoğlu, Zeyyat ve , Tuncer Tokol., İşletme, Aktüel Yay., Bursa, 2016.

Schott, Jeffrey J, Cathleen, Cimino., (2013). ‘ Crafting a Transatlantic Trade and Investment Partnership: What Can Be Done’, Peterson Institute for International Economics, <http://www.iie.com/publications/pb/pb13-8.pdf>.

Şanlı, Fatma Bahar.,(2004) ‘Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar’, Doğu Araştırmaları Dergisi, ss.160-164.

Yalçın, Basri Hasan, Bekir, İlhan, Trump’lı ABD’nin Muhtemel Dış Politika ve Güvenlik Stratejisi, Analiz, Ocak 2017 sayı:178, SETA Yayınları, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI VE E-GAZETE

<http://www.bbc.com/news/business-32498715>,27.07.2016,

<http://www.aljazeera.com.tr/görüş/trump>

<http://www.paraanaliz.com/2017/ekonomi/trump>

<http://tusiad.org.tr/rsc/shared/file/küreselleşme-iş-dünyası-Tr.pdf>.17.10.2013.

(yukarıdaki internet kaynaklarının yazarı belli olduğu için ada göre yazılı burada yazarı belli olmayan internet kaynaklarını bu şekilde ayırıyoruz

BİREY-ÖRGÜT UYUMU KAVRAMI ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME*

Neslihan ŞİMŞEK İLKİM

Yeşilyurt Kaymakamlığı, SYDV Başkanlığı
e-mail: neslihan.smsk@gmail.com

ÖZET

Bireyin değerleri ile örgütün değerleri arasındaki uygunluk ya da benzerlik derecesi olarak tanımlanan birey-örgüt uyumu, örgütlerin başarısı için gerekli olan temel faktörlerden biridir. Bu çalışmada uyum kavramı tanımlanarak, birey-örgüt uyumu kavramı ve özellikleri, literatürdeki temel söylemler, birey-örgüt uyumu türleri ve kuramları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu bağlamda çalışma, birey-örgüt uyumu konusunda çalışmak isteyen araştırmacılar için teorik alt yapı sağlamakta faydalı olmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uyum, birey-örgüt uyumu

A CONCEPTUAL EXAMINATION ON THE CONCEPT OF PERSON-ORGANIZATION FIT

ABSTRACT

Person-organization fit, defined as the degree of conformity or similarity between individual values and organizational values, is one of the essential factors for the success of organizations. In this study, the concept of adaptation is defined and the concept and characteristics of person-organization fit, basic discourses in literature, types and theories of person-organization fit are examined in detail. In this context, the study aims to be useful in providing the theoretical infrastructure for researchers who want to work on person-organization fit.

Key Words: Fit, person-organization fit.

GİRİŞ

İş dünyasında teknolojinin hızlı gelişimi, değişen piyasa koşulları, yeni yönetim anlayışları işletmeleri yoğun bir rekabet ortamına sürüklemektedir. Bu yoğun rekabet ortamında ve bilgi çağındaki işletmeler, varlıklarını sürdürmek ve başarılı olabilmek için işgörenlerinin örgüte uyumlarını optimum düzeye çıkarmak zorundadırlar. Psikoloji ve örgütsel davranış alanında incelenen konulardan biri olan uyum kavramı, bilinçli bir denge kurma ve uyum sağlama sürecini ifade etmektedir (Kurtpınar, 2011: 31). Diğer taraftan mikro analiz düzeyinde uyum, bireyin üyesi olduğu toplumun toplumsal değer yargılarına göre hareket etmesi, çevresindeki yeniliklere uygun davranışlarda bulunmasıdır” (Kızılcelik & Erjem, 1994: 432).

Farklı çevresel düzenleyicilerin (birey, grup, organizasyon) bağımlılığı, bütünleştirici bir birey-çevre uyumu bakışı ve daha geniş bir teorik modelin elemanları olarak farklı uyum tiplerinin oluşturulması ihtiyacını ortaya koymuştur. Uyum bağımlılıklarının farklı belirtileri olmasına rağmen, farklı boyutlar ve çıktılar arasındaki bağa aracılık eden uyum boyutu modelleri vardır (Edwards ve Shipp, 2007: 231). Örgütsel davranış alanında uyum çalışmaları birey ve çevresel koşullara uyum başlığı altında dört temel teorik uyum düzeyinde incelenmektedir. Bunlar, birey-denetleyici, birey-iş,

* Bu çalışma, İnönü Üniversitesi SBE İletme ABD Yönetim ve Organizasyon BD doktora programında, Doç. Dr. Neslihan DERİN'in danışmanlığında hazırlanan "Güvenlik İklimi ve İş Tatmini İlişkisinde Birey-Örgüt Uyumunun Aracı Rolü-Tekstil Sektöründe Bir Arastırma" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

birey-grup ve birey-örgüt uyumu (Cable ve Judge, 1997; Kristof-Brown, 1996; Chatman, 1989). İçlerinde en yaygın şekilde kullanılan birey-örgüt uyumu bireylerin ve çalıştıkları organizasyonun değerler sistemi arasındaki uyum düzeyidir. Örgütün değerleri ve normları ile bireyin değerleri arasındaki uyuma ya da örtüşme olarak tanımlanan BÖÜ (Chatman, 1989: 339) kavramına geçmeden önce değer kavramının açıklanmasında fayda vardır. Çünkü BÖÜ'nün sağlanabilmesi için öncelikle bireylerin ve örgütün değerlerinin tespit edilmesi daha sonra bu değerler arasındaki uyuma düzeyinin belirlenmesi gerekir. Değerler genellikle bir kişi veya organizasyonun arzu ettiği koşullar olarak tanımlanır (Locke, 1976). Hangi tür davranışların iyi, doğru, arzulanan veya istendik olduğunu belirten, paylaşılan ölçüt veya fikirlerdir.

İnsanların yetersizlikleri nedeniyle gerçekleştirilmeyen işlerin birden fazla kişi vasıtasıyla görülmesi fikriyle oluşturulan örgütler, zamanla bazı değer, norm, özellik ve isteklere sahip olurlar. Sayılan bu olgular hem birey hem de örgüt tarafından bakıldığında bilinçli bir uyumu gerekli kılmaktadır. Aksi takdirde örgütün gerçekleştirmek istediği amaç ve hedeflere ulaşmak için izleyeceği süreçlerde olumsuzluklar yaşanabilir. Psikoloji ve örgütsel davranış alanında incelenen konulardan biri olan uyum kavramı, bilinçli bir denge kurma ve uyum sağlama sürecini ifade etmektedir (Kurtpınar, 2011: 31). Bu çalışmada birey-örgüt uyumuna ilişkin deneysel çalışmalara yol göstermek amacıyla geniş bir literatür taraması yapılmıştır.

1. BİREY-ÖRGÜT UYUMU KAVRAMI

Birey-örgüt uyumu, değer uygunluğu, hedef uygunluğu, çalışma ortamındaki mevcut güçlerin eşleşmesi, bireyin kişiliği ile örgütün özelliklerinin eşleşmesi gibi çeşitli şekillerde tanımlanmıştır (Chatman, 1991; McCulloch ve Turban, 2007). Adkins vd.'ye (1994: 605-606) göre birey-örgüt uyumu, çalışanın kişisel özellikleri, inançları ve değerlerinin örgütün kültürü, stratejik ihtiyaçları, normları ve değerleri ile örtüşmesidir. Trevino vd.'ye (1998: 451) göre birey-örgüt uyumu değerler, inançlar, örgüt kültürünün bir alt boyutu olarak davranışsal kontrolün resmi ve gayri resmi sistemleri arasındaki çok boyutlu etkileşimi temsil eden kurumsal etik değerler arasındaki uyumluluk düzeyini ifade eder. Bu gayri resmi sistemler organizasyondaki inanç, norm ve uygulamalardan oluşur (McDonald ve Nijhof, 1999: 135).

Özetle “birey ile çalıştığı örgüt arasında mevcut olan uyum” şeklinde ifade edilebilen birey-örgüt uyumu kavramı, farklı bakış açılarıyla da değerlendirilebilmektedir. Bir bakış açısına göre, birey-örgüt uyumu, örgütün bireyin ihtiyaç ve isteklerini karşıladığında gerçekleşirken, bir başka bakış açısına göre ise bu uyum, ancak bireyin örgütün isteklerini yerine getirecek kabiliyetlere sahip olduğunda gerçekleşmektedir (Kristof, 1996: 3). Kristof'un tanımı kuşkusuz örgüt ve çalışan arasındaki uyum veya ilişkinin tam olarak anlaşılmasında gerekli olan ilk adımdır. Birey-örgüt uyumu örgütsel bağlılık, tatmin, stres gibi iş yeri tutum ve davranışlarının açıklanmasında yaygın olarak kullanıldığından oldukça önemli bir kavramdır.

2. BİREY-ÖRGÜT UYUMU TÜRLERİ

Kavramsal olarak örgütsel davranış literatüründe birey-örgüt uyumu olarak belirlenen kişi ve organizasyon arasındaki ilişki, bütünlüyci ve tamamlayıcı olarak ele alınabilir. Bütünlüyci ve tamamlayıcı uyuma ek olarak bazı araştırmacılar talep-yetenek uyumu ve ihtiyaç-malzeme uyumu ayrımı yapmaktadır (Edwards, 1996; Kristof, 1996).

Bütünleyici Uyum

Bütünleyici uyum kişinin örgütteki diğer kişiler ile benzer özelliklere sahip olmasını ifade etmektedir. Bütünleyici uyum bireyi çevresiyle karşılaştırmada yetkinliklerin ötesine geçmekte, bireyler ile örgütün temel özellikleri arasındaki benzerliklere odaklanmaktadır. Muchinsky ve Monahan, (1987: 269) bireylerin örgüt ile uyumlarını değerlendirirken, kendi kişisel özellikleri ile örgütteki potansiyel özellikler arasındaki uygunluğu temel aldıklarını öne sürerek bireyin örgüte çekimini ve örgütte kalmasını bütünleyici uyum çerçevesinden açıklamaktadırlar.

Bütünleyici uyum birey ile örgütün temel karakteristik özelliklerinin benzer veya uyumlu olduğu durumlarda ortaya çıkar. Örneğin çalışanın ve organizasyonun özerklik ve yaratıcılık gibi aynı değerlere sahip olması ve kabul etmesi durumunda bütünleyici uyum yüksek olacaktır (Kristof, 1996: 29).

Tamamlayıcı Uyum

Tamamlayıcı uyum bireyin özellikleri, çevreyi tamamladığında ya da çevrenin bir eksikliğini giderdiğinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, tamamlayıcı uyum gerçekleştiğinde çevrenin ihtiyaç duydukları ile bireyin güçlü yönleri dengelenmektedir (Muchinsky ve Monahan, 1987: 270). Örneğin örgüt takım çalışmasını gerekli görüyorsa ve ödüllendiriyorsa ve birey de takım çalışmasını gerçekleştirebilecek yetkinliklere sahipse tamamlayıcı uyumdan söz edilebilir.

Tamamlayıcı uyum, işveren odaklı bir yaklaşımdır çünkü bu yaklaşıma göre bireyin gücünü, çevrenin ihtiyaçlarını karşılayabilme kabiliyeti belirler. Bu da klasik işe alma kararının mantığını oluşturur (Westerman ve Cyr, 2004: 260). Tamamlayıcı uyum birinin, diğerinin ihtiyaç duyduğu veya istediği özelliklere sahip olması durumunda ortaya çıkar. Çalışanın yapacağı işin gerektirdiği niteliklere sahip olduğu durumda veya organizasyonun çalışanın istediği ödül ve tazminatı sağlaması durumunda tamamlayıcı uyum yüksek olacaktır (Cable ve Edwards, 2004: 828).

Talep-Yetenek ve İhtiyaç-Malzeme Uyumu

Günümüz çalışma şartlarında personel seçiminin temel endişelerinden biri işin gerektirdiği beceri ve niteliklere sahip başvuranların bulunmamasıdır. Bu nedenle BÖÜ'nün yaygın işlevselliklerinden biri de ihtiyaç-malzeme ve talep-yetenek uyumudur (Kristof, 1996: 25). Talep-yetenek yaklaşımına göre uyum, bir organizasyonun taleplerini karşılayacak yeteneklere sahip bireylerin varlığında ortaya çıkar. Bu durumda çalışanın yetenekleri, çevresel talepleri ve zorlukları karşılamak için gerekli bilgi, beceri, zaman ve enerji olabilir (Edwards, 1996: 299). İhtiyaç-malzeme uyumu ise çalışanın ihtiyaçları, arzuları ve tercihleri ile bunları karşılayacak mevcut örgütsel malzemeler arasındaki uygunluk olarak tanımlanır (Edwards, 1996: 299; Kristof, 1996: 29).

İhtiyaç-malzeme konseptine göre uyum, bireyin değerleri ile organizasyonun bu değerleri karşılama yeterliliği arasında bir uyuşma olduğu durumda ortaya çıkar. Talep-yetenek ve ihtiyaç-malzeme uyumu her ne kadar bütünleyici ve tamamlayıcı uyum yaklaşımının ikinci bir bakış açısı olarak kabul edilse de bu farklı uyum kavramlarını karşılaştırmak ve sınıflandırmak oldukça zordur. Bu kavramsal karışıklık birey-örgüt uyumu araştırmacıları tarafından belirtilmiştir ve aslında çeşitli uyum gelenekleri arasındaki bu örtüşmenin farklı birey-örgüt uyumu yaklaşımlarının birbirinden bağımsız olarak ayrı ayrı gelişmesinden kaynaklandığı belirtilmiştir (Kristof, 1996: 30). Uyum yapısının mesleki danışmanlık, endüstriyel-örgütsel ve yönetim psikolojisi içindeki potansiyel kullanımı, karşılıklı örgütsel yarar ve bireysel sonuçlar için birey organizasyon arasında uygunluk yeteneğini geliştirmesi bakımından oldukça önemlidir.

3. BİREY-ÖRGÜT UYUMU SÜRECİ

Yapılan çalışmalarda bireylerin organizasyonla uyumunu sağlamanın dört farklı yolu olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, bireyin işi için gerekli olan yetenek, kabiliyet, bilgi ya da iş gereklilikleri arasındaki uyumun sağlanmasıdır. İkincisi, örgütün genel yapısal sistemleri ve kişilerin ihtiyaçları arasındaki uyumun sağlanmasıdır. Üçüncüsü, örgütün kültür ve değerleri ile kişinin kültür ve değerleri arasındaki uyumun sağlanmasıdır. Dördüncüsü ise, bireylerin kişiliği ile örgütün kişiliği başka bir ifadeyle örgütün iklimi arasındaki uyumun teminidir (Judge ve Bretz, 1992: 263). Örgüt liderleri ile örgüt amaçları arasındaki uyum ise bu yollara ek olarak ifade edilebilir (Yahyagil, 2005: 138). Bütün bu yollara giden süreç çalışanın seçimi ve seçilen çalışanın sosyalizasyonu ile gerçekleştirilebilmektedir.

İşgören Seçme

Bir örgütün insan kaynağı talebi, belirlenen örgütsel hedefleri gerçekleştirmek için gereksinme duyulan insan gücü miktarını ifade etmektedir. Burada önemli olan “Örgütün belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için yerine getirilmesi gereken işe faaliyetlerin gerçekleştirmek üzere hangi nitelikte ne kadar iş gücüne ihtiyaç vardır?” sorusunun cevabıdır (Tortop, 2013: 92).

İşverenler en yetenekli adayları seçmek için aday toplama, diğer bir deyişle araştırma aşamasıyla doğru insan kaynağını bulmaya ve işletmeye çekmeye çalışırlar (Gürüz ve Özdemir, 2004: 109). Bu yollardan en çok kullanılanı staj uygulamasıdır (Baron ve Kreps, 1999). Çünkü stajyerler çalışan aday havuzunun büyük bir kısmını oluştururlar. Stajları süresince kariyer fırsatları ile ilgili içten bilgi edinirler. Ekonomik kriz dönemlerinde stajlar işverenlere daimi çalışan yükümlülükleri olmadan işin gerçekleştirilmesi fırsatı sunarlar.

Aday toplama sürecinden sonraki adım seçim sürecidir. Organizasyonun stratejik amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilecek çalışanların bulunması günümüzde oldukça kapsamlı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Saraç, 2014: 55). Özellikle küreselleşme süreciyle birlikte her faaliyetin temel bileşeninin insan olduğunun fark edilmesinden bu yana davranışsal ve teknik yeterlilikleri gelişmiş çalışan ihtiyacının belirlenmesi, belirlenen pozisyonlara uygun bireylerin yerleştirilmesi önemli bir süreç haline gelmiştir.

Personel seçim süreci işletmede boş olan bir pozisyona en uygun adayın seçilmesini hedefler. Bu süreç personelin giriş kalitesini belirleyen ve İKY’de önemli rol oynayan bir süreçtir (Dursun ve Karsak, 2010: 4326). Sürecin zor ve karmaşık olması çok yönlü karar verme yöntemlerinin kullanılmasını gerektirmektedir. Porter vd.’ye (1975) göre bireyin hedefleri ile organizasyonun hedefleri arasındaki uyum arayışı seçim süreci ile başlar. Başvuranın iş seçimi davranışı ve örgütsel işe alım uygulamaları BÖÜ’nün temel değişkenleridir (Cable ve DeRue, 2002: 877). Seçim sırasında adaylara organizasyonun yapısı ve değerleri konusunda da bilgi verilir. Eğer birey kendi değerleriyle bu değerler arasında bir çatışma olduğunun farkına varırsa başvurusunu geri çekebilir. Bu nedenle seçim çift yönlü bir oka benzer. Yani ya işveren kişiyi beğenmez ya da başvuruda bulunan kişi örgütün değerlerini beğenmeyerek başvurmaz.

Bireyin potansiyel yeteneğini ortaya koyabilmesi, onun atanacağı pozisyona gösterebileceği uyuma bağlıdır. Bu yönden bakıldığında bireyin uyum konusundaki yeteneği üç boyut gösterir. İlk olarak bireyin “ön uyumu” incelenir. Daha baştan, pozisyon özelliklerine sahip olunan bireysel nitelikler uyumlu düşmüyorsa, atamadan vazgeçmek veya aynı kararı bireyin vermesini beklemek mantıklı olacaktır. İkinci olarak, bireyin “uyum derecesi” önem arz etmektedir. Bu boyut süregelen bir değerlendirme kıstası olacaktır ve pozisyonun fonksiyonel özelliklerine, bireyin kendi uyum

potansiyeli gereğince ne denli yaklaşabileceği gözlemlenir. Eğer, bireyde uyum esnekliği yeterli seviyede ise, o zaman söz konusu birey uyum derecesini etkileyecektir. Ancak uyum derecesinin asıl belirleyicisi “uyum yeteneği” olacaktır. Başlangıçta iyi bir uyum seviyesi yakalayamayan birey, süreç içinde uyum yeteneği elverişli olduğu oranda bu sorunu alt etmiş olacaktır (Kaynak, 2000: 234).

Her ne kadar işe alım sürecinin açık işlevi, örgütteki söz konusu işi yapabilecek bilgi, yetkinlik ve kabiliyete sahip bireyleri belirlemek ve işe almak olsa da işe alım süreci, örgütün çekirdek değerlerine uyum sağlayacak bireyleri seçerek örgüt kültürünün devamlılığını sağlamakta ve bu yönüyle örgütteki normatif kontrole hizmet etmektedir. Bu durum örgütlerde istenen davranışa ulaşma konusunda personel seçme ve işe alma süreçlerini kritik bir noktaya taşımaktadır (Saraç, 2014: 54).

Personel seçimi araştırmalarında, BÖÜ işe başvuran ve geniş örgütsel nitelikler arasındaki eşleşme olarak düşünülebilir (Judge ve Bretz, 1992: 264). Araştırmacılar BÖÜ'nün önemi konusunda hemfikir olsalar da, literatürde bu yapının uygulanabilirliği hakkında tartışmalar devam etmektedir. Birey-çevre uyumu araştırmaları iş arayanların kendilerine benzer karakteristik özellikler taşıyan organizasyonları tercih ettiğini göstermektedir. İş seçimi araştırmaları iş kararları üzerinde çalışan geliştirme ve ödül sisteminin etkilerini de ele almıştır. Judge ve Bretz'e (1992: 263) göre ücret ve promosyon fırsatları iş seçiminin önemli belirleyicileridir.

Örgütsel Sosyalizasyon

İş seçimi ve işe alım aşamasından sonra sosyalleşme uygulamaları yeni gelenler ve organizasyon arasında BÖÜ ve BİÜ sağlanmasına yardımcı olur (Cooper-Thomas vd., 2004: 54). Örgüte giriş ile birlikte birey için sosyalizasyon süreci başlar. Sosyalizasyon süreci sonunda örgüt ile benzer özellik gösteren bireyler örgütte kalırken, örgüt ile benzer özellik taşımadığına inanan bireyler örgütü terk ederler. Bu sürecin sonunda örgütte bir homojenlik ve kolektif bir davranış sağlanır ve bu da örgütün içsel çevresinin temelini oluşturur (Arbak ve Yeşilada, 2003: 24).

Sosyalleşme taktikleri yeni işe başlayanlarda belirsizliği azaltmaya çalışan ev rollerinin içeriği, tekniği ve sosyal yönü açısından uyum sağlamayı amaçlayan örgütsel eylemlerdir (Bauer vd., 2007: 709). Organizasyonlar çalışanlarda arzu edilen davranışları teşvik etmek ve çalışanların organizasyon ile uyumunu güçlendirmek için geliştirme ve ödül uygulamalarını kullanırlar. Özellikle sosyal yönlü taktiklerle amirler ve mentorlar yeni gelenlere sosyal destek sağlarlar ve işleri ile ilgili bilgiler verirler (Jones, 1986: 264). Toplu ve biçimsel bir şekilde sosyalleşen yeni gelenler, eğitim boyunca bir dizi örgütsel faaliyetten ve deneyimden geçirilerek organizasyona uyumları ve bağlılıkları artırılır.

İşe girdikten sonra sosyalleşme uygulamaları makul bir uyum oluşturulmasına katkıda bulunur (Cable ve Parsons, 2001: 7). Sosyalleşme süreci sayesinde bireyler örgütün norm ve değerlerini öğrenirler. Düşük birey-örgüt uyumu algısının olduğu güçlü değerlere sahip organizasyonlarda sosyalleşme sayesinde bireyin değerleri değişebilir ve örgütün değerlerine daha çok benzeyebilir.

İşgören çalıştığı çevrenin fiziksel şartlarına olduğu kadar sosyo-psikolojik şartlarına da uyum sağlamak zorundadır. İçine kapanık, kendi dünyasında yaşayan bireyler uzun vadede organizasyona olduğu kadar kendilerine de zarar verirler. İşgören yeni işe girdiğinde organizasyon çevresinin gereklerine, geleneklerine, kurallarına en kısa zamanda alışmalı ve üzerindeki yabancılaşma hissini atmalıdır. Yönetim de bu uyumu hızlandıracak oryantasyonu sağlamalıdır (Gürüz ve Özdemir, 2004: 159).

4. BİREY-ÖRGÜT UYUMU KURAMLARI

Schneider'in Çekim-Seçim-Çekişme (ASA) Kuramı

Birey-örgüt uyumu fikri, Schneider'in 1987'de kurduğu ASA (Çekim-Seçim-Çekişme) kuramı üzerine kurulmuştur. Schneider; benzer özelliklere sahip üyelerin olduğu organizasyonlarda bireylerin daha rahat ettiklerini ve bu nedenle bu tür organizasyonlarda daha aktif olduklarını öne sürmektedir. Aynı şekilde organizasyonlar da örgüt kültürüne daha yakın bireyleri istihdam etmektedir. İstihdam gerçekleştikten sonra, her iki taraf da bu uygunluk durumunu sürdürmeye çalışmaktadır. Daha sonra örgüt, kendi gelenek ve değerlerine adapte etmek için sosyalizasyon sürecine geçmektedir. Uyumun mümkün olduğunca uzun sürdürülmesi için örgütün birey için ve bireyin örgüt için çekiciliğinin daimi olması gerekmektedir (Ulutaş, 2010: 63).

Bu kuram, örgüt içinde dinamik olarak bir birini takip eden üç sürece (çekim-seçim-çekişme) dikkat çekmektedir. Bireyler kendilerine benzer olan örgütleri tercih etmektedirler. Benzer şekilde örgütler de kendi yapılarına uyumlu olan bireyleri işe alma eğilimi göstermektedirler. Son olarak birey katıldığı örgüt ile yüksek bir uyum seviyesi yakalayamazsa örgütü terk etme eğilimi göstermektedir. Özetle, örgüt içine aldığı bireyleri seçmekte, buna bağlı olarak bireyler de örgüt içindeki kültürün belirleyicisi olmaktadır (Saraç vd., 2014: 481).

Schneider'in (1987: 440) ASA modeline göre insanlar ve organizasyonlar aralarındaki benzerliğe dayanan bir bağımlılığa sahiptirler. (ASA) modeli BÖU uyumu literatüründe önemlidir ve İK çalışmalarının uyumu nasıl etkileyebileceğini açıklamaktadır. ASA döngüsünün seçim aşamasında özel karakteristik niteliklere sahip bireylerin seçilme ve istihdam edilme olasılıkları yüksektir. Çekişme aşaması ise uyumlu olmayan bireylerin işten ayrılma olasılığının daha yüksek olduğunu savunur. ASA döngüsü uzun vadede organizasyonların daha homojen hale gelmesini sağlayacaktır (Bretz vd., 1993: 315). Schneider'in hipotezine göre güçlü bir seçim ve işe alım sürecinden geçen ve uzun süredir organizasyonda bulunan çalışanların BÖU daha yüksektir. Kişisel özellikleriyle uyumlu bir çevrede çalışan bireyler pozitif tecrübeler edinmektedir.

Araştırmaların büyük kısmı ASA modelini desteklemesine rağmen bazıları test edilemediğini savunmaktadır. Örneğin BÖU sosyalleşme uygulamalarından etkilenmesine rağmen, organizasyonların seçim sürecinde BÖU'nu nasıl sağlayacakları hakkında pek fazla bir şey bilinmemektedir (Bretz vd., 1993: 315). BÖU'nun kurulmasında kritik araçlardan biri çalışanlarla yapılan görüşmeler olabilir. Görüşme örgütler ve işe başvuranlar arasında örgüt temsilcileri vasıtasıyla bir etkileşim oluşturur. Temsilci iş ilanının hedefini kolaylıkla ifade eder ve işe uygun kişiyi işe alır (Rynes ve Gerhart, 1990: 17). Görüşme yöntemi BÖU sağlanmasında uygun bir araç olarak görülse de konuyla ilgili geçmiş araştırmalar uygulama ve araştırma odaklı olmuştur (Bowen vd., 1991: 40). Bununla birlikte bazı araştırmalar BÖU ve örgütsel istihdam kararları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Rynes ve Gerhart'a (1990: 21) göre BÖU genel istihdam edilebilirlikten farklı bir yapıdır ve görüşmeciler BÖU'nu sadece kendi kişisel tercihlerine göre değil organizasyonun özelliklerine göre değerlendirirler. Bretz vd.'ne (1993: 317) göre görüşmeciler subjektif uyum değerlendirmeleri ile ilgili açık uçlu sorularına yanıt aramasına rağmen, başvuranlar genellikle kişisel özelliklerinden, işle ilgili eğitimlerinden ve deneyimlerinden bahsederler. Adkins vd. (1994) başvuranlar ve organizasyonlar arasındaki iş değerleri uyumunu incelemişler ve değer uygunluğunun görüşmecilerin subjektif BÖU algılarını etkilemediğini ve bu görüşmecilerin BÖU algılarının örgütlerin seçim kararları üzerinde çok az etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Chatman'ın Birey-Örgüt Uyum Modeli

Birey-örgüt uyumunu, örgüt üyelerinin belirledikleri kendi kişisel değerleri ile örgütün değerleri arasındaki uyumluluk olarak ifade eden Chatman'a (1989: 335) göre örgüt, çalışanların bireysel değerlerini örgüt değerleri ile uyumlu hale getirerek bireylerle örgütü bütünleştirici bir etkide bulunur ve birey davranışlarına etki eder. Örgüt üyelerinin çoğunluğu belirlemiş oldukları bu değerleri kabul eder. Chatman modelini değerlerin kıyaslamaları üzerine kurmuş; birey-örgüt uyumunu, örgütlerin değerleri ve bireylerin değerleri arasındaki ahenk olarak tanımlamıştır.

Chatman, (1991: 460), işe alma sürecinde birey ile örgüt arasındaki gerçek değer uyumunun ölçülmesi ve bu uyumun dikkate alınarak seçimin gerçekleştirilmesi durumunda, bireylerin örgüte daha kolay uyum sağlayacağı, daha yüksek iş tatmini duyacakları ve örgütte daha uzun süre kalacaklarını ifade etmektedir. Chatman'a göre, birey-örgüt uyumunda, örgütlerdeki seçim sistemleri ve sosyalizasyon süreçleri kadar, bireylerin yaptıkları seçimler de önem arz etmektedir. Örgütler gibi bireyler de, kendi değerleri doğrultusunda seçimler ortaya koymakta ve değerler açısından benzediklerini düşündükleri örgütlerde çalışmayı tercih etmektedirler. Chatman söz konusu modelinde, birey ve örgüt arasındaki uyumun çeşitli birey ve örgüt çıktıları üzerindeki etkilerini de modeli kapsamında ele almaktadır. Bireyler ve örgütler için ortak olarak öngörülen çıktılar, değer değişimleridir. Bu ortak çıktının dışında, birey ve örgüt arasındaki uyumun etkisiyle biçimlenen değişkenler için, örgütsel normların değişimi, bireyin tanımlanmış rollerinin ötesinde ve üzerinde davranışlar sergilemesi, görevde kalma süresi gibi örnekler sunulmaktadır (Karaeminoğulları, 2012: 123).

Kristof-Brown'un Birey-Örgüt Uyum Modeli

Kristof'a göre (1996: 4) birey-örgüt uyumu, taraflardan birinin karşı tarafın ihtiyaç ve isteklerini karşılama halinde ya da örgüt ve bireyin benzer karakteristik özelliklere sahip olduğu durumda belirlenebilen uyumluluk halidir.

Kristof-Brown (2000: 646), işe alma sürecinde mülakatçı tarafından kısıtlı bir sürede gerçekleşecek BİU ve BÖU değerlendirmesinin, halo etkisi nedeniyle güvenilir sonuçlar veremeyebileceğini öne sürerek bu sorunsal üzerinden iki aşamalı bir çalışma yürütmüştür. İlk aşamada mülakatçının BİU ve BÖU değerlendirmelerini hangi kriterleri göz önünde bulundurarak yaptığı ve bu iki değerlendirmenin mülakatçı tarafından doğru bir şekilde ayrışıp ayrışmadığı araştırılmıştır. İkinci aşamada ise mülakat sırasında mülakatçı tarafından yapılan BİU ve BÖU değerlendirmelerinin işe alma kararı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Kristof'un modeli, bireylerin ihtiyaçlarını ve kendi beceri ve yeteneklerini, bu beceri ve yetenekleri geliştirmesi için örgütün kendisine sağladıklarını ya da örgütün spesifik beceri ve yetenek gereksinimleri ile kendi sahip olduklarını karşılaştırabilmesine izin vermektedir (Wingreen ve Blanton, 2007: 635).

O'Reilly III ve Arkadaşlarının Örgütsel Kültür Profili (OCP)

Chatman'ın yapılandırdığı etkileşimsel model, Charles A. O'Reilly III ve David F. Caldwell'in katkılarıyla geliştirilmiş, kültüre ilişkin kantitatif değerlendirmeler yapmaya imkan tanıyacak bir ölçüm aracı ile de desteklenmiştir. Ölçüm aracının odağında yine değerler yer almıştır. Değerler, bireylerin tercihlerinde ve yaşamlarında olduğu ölçüde örgütlerin yaşam biçimlerinde de merkezi bir role sahiptir. Bireylerin ve örgütlerin faaliyetlerinde kendilerine rehberlik eden prensipler bütünü olarak düşünülebilecek değerler sistemi, kültürü ve bireyi bizatihi teşhis etmek, bireyin sosyal yapı içerisindeki duruşunu belirleyebilmek, birey ve dahil olduğu sosyal bütün arasındaki ilişkiyi analiz

edebilmek gibi çeşitli noktalarda güçlü bir çıkış noktası temin etmektedir (Karaeminoğulları, 2012: 124).

O'Reilly vd.'ye (1991: 490) göre seçim ve sosyalizasyon süreçlerinin birbirlerini tamamlayarak işleyişinde değerler, bir başlangıç noktası teşkil etmekte ve birey ile örgüt arasındaki uyumun düğüm noktasını oluşturmaktadır. Örgüt kültürü profili adını verdikleri ölçüm aracı ile hem örgütün hem de bireylerin değer profillerini ortaya koyarak, profiller arasındaki farklılıkları değerlendirmeyi öneren araştırmacılar, yenilikçilik, istikrarlılık, insana saygı, sonuç odaklılık, detay odaklılık, takım odaklılık ve mücadelecilik olmak üzere yedi farklı boyut belirlemiştir. Boyutların ve değer maddelerinin çeşitliliği, birey ve örgütlerin profillerini detaylı bir biçimde çıkarabilmeyi vaat etmektedir.

5. BİREY-ÖRGÜT UYUMUNUN ÖLÇÜLMESİ

Birey-örgüt uyumunun örgütlerde ölçülebilmesi için Kristof (1996) tarafından üç ölçüm yöntemi önerilmiştir. Bu yöntemler; bireye kendisinin örgütle ne kadar uyumlu olduğunun sorulduğu subjektif uyum ölçümü, bireyin önce kendisine ait sonra da örgüte ait özellikleri tanımladığı ve aradaki uyumu karşılaştırıldığı algılanan uyum ölçümü ve bireye kendi özelliklerinin, diğer örgüt üyelerine de örgütün özelliklerinin sorulduğu ve karşılaştırmanın yapıldığı objektif uyum ölçümüdür (Hoffman ve Woehr, 2006: 391).

Subjektif Uyum

Bireye içinde bulunduğu örgüte ne kadar uygun olduğu ile ilgili yargısının doğrudan sorulması yoluyla değerlendirilmektedir. Birey ve örgütün benzerliğini dikkate almaksızın, bireyin örgüte uygun olduğuna yönelik algıya dayanarak, birey ile örgüt arasında iyi ya da kötü bir uyum olduğu yargısına varılmaktadır. Bu yöntem örgütün sundukları ve bireyin önemli gördükleri arasındaki farkın gerçekte bireyin zihninde nasıl yorumladığını göstermektedir ve bu yorum araştırmacının objektif yorumundan daha değerli gözükmektedir. Yapılan çalışmalar doğrudan ölçülen subjektif uyumun iş tatmini, personel devir hızı, bağlılık gibi bir takım sonuçları diğer ölçümlere göre daha iyi açıkladığını göstermektedir (Saraç, 2014: 44).

Algılanan Uyum

Vuuren vd. (2007: 1737) algılanan uyumu, bireyin örgüte uyumu ile ilgili algısının genel bir değerlendirmesi olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu yöntemle bireye öncelikle çalıştığı örgütün değerlerini nasıl algıladığı ve ardından aynı değerler seti üzerinden kendisine ilişkin değerler veya değer tercihleri birbirinden bağımsız olarak sorulmaktadır. Alınan cevaplar karşılaştırılarak aradaki ilişkinin düzeyine göre bireyin örgüte olan uyumuna yönelik bir yargıya varılmaktadır (Meyer vd., 2010: 460).

Objektif Uyum

Daha önce ortak özellikleri belirlenen bir örgüt ile bireyin özelliklerinin ne derece uyumlu olduğunu ölçme temeline dayanmaktadır. Bu doğası gereği, sadece dolaylı yoldan ölçülebilmekte yani birey ve çevre ayrı ayrı değerlendirilerek karşılaştırılmaktadır. Objektif BÖÜ'nün ölçülebilmesi için öncelikle mevcut çalışanlar vasıtasıyla çevrenin kültürel profili çıkarılmaktadır. Ardından BÖÜ ölçülmek istenen bireye; ideal bir örgütün veya bireyin çalışmak istediği örgütün hangi özellikleri yansıttığı, kültür profilinin çıkarılmasında kullanılan aynı değerler dizisi üzerinden sorulmaktadır. Bireyin verdiği cevaplar ile daha önce oluşturulan kültür profili sonuçları karşılaştırılarak aradaki

ilişkinin düzeyine göre bireyin örgüte uyumuna yönelik objektif bir yargıya varılmaktadır (Saraç, 2014: 44).

Literatürde her üç yöntemin de kullanıldığı görülmektedir ancak BÖÜ'nu ölçen en popüler yaklaşım bireysel ve örgütsel değerlerin eşleşmesinin değerlendirilmesine dayanan objektif yaklaşımdır.

6. BİREY-ÖRGÜT UYUMUNUN SONUÇLARI

Uyum teorisinin temel varsayımı, iyi bir uyumun pozitif iş çıktılarına, uyumsuzluğun ise negatif iş çıktılarına yol açmasıdır. Gerçekten de yapılan araştırma sonuçları iş yerinde uyumun iş tatmini, performans, örgütsel vatandaşlık, örgütsel ve mesleki bağlılık ile doğru orantılı olduğunu göstermektedir (Bretz ve Judge, 1994a; Kristof-Brown vd., 2005). Farklı uyum boyutlarını kullanan çalışmalar yeni olmamakla birlikte, bu çalışmaların çoğu uyum boyutlarının iş çıktılarının bağımsız belirleyicileri olduğunu varsayan bir yaklaşım kullanırlar ve uyum genellikle çeşitli boyutlarının cebirsel birleşmesi olarak kabul edilir (Jansen ve Kristof-Brown, 2006: 197). Bu yaklaşım farklı uyum boyutlarının bağıl belirleyicilerinin karşılaştırılmasında kullanışlı olsa da aynı boyutlar arasındaki bağımlılığın izahında yetersiz kalmaktadır.

O'Reilly vd. (1991), Chatman (1991) Bretz ve Judge (1994a) yaptıkları çalışmalarla örgüt ile uyum düzeyi yüksek olan bireylerin iş tatmininin daha yüksek olduğunu görmüşlerdir. Yapılan araştırmalara göre yüksek birey-örgüt uyumu daha başarılı ve rekabetçi örgütler ve çalışanlar anlamına gelmektedir. Birey-örgüt arasındaki yüksek uyumun artan verimlilik, artan ciro ve gelişmiş örgütsel bağlılık da dahil birçok örgütsel çıktı üzerinde pozitif etkisi vardır (Van Vianen, 2001: 3).

Araştırmalara göre B-Ö uyumu çalışan davranışlarını ve tutumlarını olumlu etkilediğinden bireyler ve organizasyonlar için fayda sağlamaktadır (Verquer vd., 2003; Hoffman ve Woehr, 2006). B-Ö uyumunun sağlanması ve korunması konusunda literatürde çok fazla bir açıklama bulunmamaktadır. Personel seçimi, eğitim, geliştirme, tazminat gibi konularda İKY uygulamalarının, çalışanların iş ve organizasyonlarıyla uyum sağlayabilmesi konusunda katkı sağladığı düşünülmektedir. Ancak bugüne kadar B-Ö uyumuyla alakalı İKY araştırmaları daha çok seçim sürecinin rolüne odaklanmıştır. İnsanlar fark yaratır ve doğru işin doğru organizasyonda doğru kişiye yaptırılması pozitif çıktılar elde edilmesini sağlar (O'Reilly vd., 1991: 491). Birçok araştırmacıya göre örgüt değerleri ve görevleri ile daha fazla uyum gösteren çalışanların vatandaşlık davranışı yüksek düzeydedir (Vigoda, 2000: 328). Yüksek birey-örgüt iş değerleri uyumuna sahip kişiler organizasyona daha çabuk adapte olur, daha çok tatmin olur ve diğerlerine göre organizasyonda daha uzun süre kalmayı planlarlar (Adkins vd., 1994: 608).

Tepeci ve Barlett'e (2002: 154) göre çalışanlarda örgüt değerleriyle yüksek bir uyum algısının oluşması, işlerinden daha fazla tatmin olmalarıyla sonuçlanacaktır. Ayrıca, O'Reilly ve Chatman (1986: 494) bireysel ve örgütsel değerler arasındaki uyumun, resmi iş tanımlarında yer alması bile kişide başkalarına yardım etmek, başışta bulunmak gibi ekstra rol davranışlarında bulunma olasılığını arttıracakını tahmin etmektedir.

Stratejik İKY araştırmaları yüksek performanslı insan kaynakları uygulamalarının bağlılık ve performansı içeren farklı çıktılarla ilişkili olduğunu göstermektedir (Huselid 1995; Ramsay vd., 2000) ancak hangi İK uygulamalarının bireysel ve örgütsel performansı etkilediği konusunda daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Organizasyonun İK sistemi, stratejiyi ve örgütsel içeriği yansıtır ayrıca bu içeriğin çalışana aktarılmasını sağlar (Bretz ve Judge, 1994b: 536). İK uygulamaları, bir

organizasyondaki bireylerin, kişisel yorumlamalara ve sosyal yapılara dayanan deneyimlerini şekillendirir (Rousseau ve Greller, 1994: 386). Araştırmalar, değer ve öncelikleri belli bir organizasyonun değer ve öncelikleriyle uygun olan çalışanların daha mutlu olduğunu ve o organizasyonla olan birlikteliklerini daha istekli sürdürdüklerini göstermektedir (Aykut, 2007: 18).

Sonuç olarak modern iş ortamının artan dinamizmi, karmaşıklığı ve belirsizliği ile birlikte, bireysel ve örgütsel çıktılarının açıklanmasında geleneksel yaklaşımlar yetersiz kalmıştır. Yüksek tatmin ve bağlılık ile düşük işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki gibi bireysel ve örgütsel performans arasındaki ilişki de oldukça açıktır (Biswas ve Bhatnagar, 2013: 28). Ancak liberalleşmeyle birlikte organizasyonlar, küreselleşme, çeşitlilik, teknoloji transferi, yeni sistemlere giriş, profesyonel kültür, daha fazla güç paylaşımı, katılımcı yönetim gibi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır (Bhatnagar, 2006: 418). Bu nedenle birey ve organizasyon arasındaki iyi bir eşleşme uzun vadeli etkinlik sağlayacaktır. Aynı şekilde birey-örgüt arasında yaşanan uyum eksikliği veya yetersizliği, bireyin örgüte karşı tutum değişikliğinden örgütten ayrılmaya kadar varan bir dizi olumsuz davranış ve tutuma neden olacaktır.

SONUÇ

"Uyum" organizasyondaki çoğu insan için bilindik bir kavramdır. İşe başvuranlar iş ve organizasyon arasında algıladıkları uyum temelinde bir tercih yaparlar. İşverenler ise kendilerinin personel uyumu algılarına göre seçim yaparlar çünkü çalışanların uyum algısı işletmenin verimliliğini etkilemektedir. Bu yüzden insanlar örgütsel yaşamları boyunca uyum algılarını kullanırlar ve geliştirirler. Birey-örgüt uyumu son yıllarda bir çalışanın belirli bir iş ortamında başarılı ve keyifli olmasının ya da mutsuz ve ayrılma niyetinde olmasının belirlenmesinde kullanılan bir yöntem olarak dikkat çekmektedir. Öte yandan uygulayıcıların bakış açısıyla, böyle bir yapının kullanılması, çalışanlar ve organizasyon arasındaki ilişkinin anlaşılması konusunda örgütsel araştırmacılara ve yöneticilere yardımcı olacaktır.

Bu çalışma, özellikle 1990'lı yıllardan sonra hem örgütsel davranış alanında hem de İnsan Kaynakları alanında ilgi gören uyum kavramını ve birey-örgüt uyumunu açıklamayı, örgütlerde uyum sağlamanın yollarını ortaya koymayı amaçlayan bir literatür incelemesidir. Yapılan kapsamlı literatür taraması ile birey-örgüt uyumunun türleri, kuramları ve önemli sonuçları ortaya konmaktadır. Araştırmalar sonucunda birey-örgüt uyumunun bütünleyici, tamamlayıcı, talep-yetenek ve ihtiyaç-malzeme şeklinde sınıflandırıldığı görülmektedir. Başarıya ulaşmak için işgörenin işe ve örgüte uyumunu sağlamak zorunda olan işletmelerin öncelikle doğru bir işgören seçim süreci oluşturmaları gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca seçilen ve işe yerleştirilen işgörenin sosyalizasyonu ile bu sürecin tamamlanacağı ifade edilmektedir.

Birey-örgüt uyumu kişiye işinin amacı ile ilgili açıklık getirir ve işlerine odaklanmasını sağlar. Dahası psikolojik güvenlik duygusu artan çalışanlar arasında grup içi aidiyet duygusu aşılanır ve pozitif davranış çıktıları elde edilir. Örgütlerin başarısında oldukça önemli bir yere sahip olan birey-örgüt uyumuna ilişkin kapsamlı bir incelemenin yapıldığı çalışmanın hem BÖU literatürüne hem de uygulama pratiklerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adkins C. L., Russell, C. J. ve Werbel, J. D. (1994). Judgments of fit in the selection process: The role of work value congruence. *Personnel Psychology*, 47, 605-623.
- Arbak Y. ve Yeşilada, T. (2003). Örgüt kişi uyumu ve örgütsel çekicilik: hangi kişiler ne tür örgütleri daha çekici bulur?. *Journal of İstanbul Kültür University*, 1(4), 23-37.
- Aykut, S., (2007). *Örgütsel Adalet, Birey -Örgüt Uyumu ile Çalışanların İşle İlgili Tutumları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baron, J. N. ve Kreps, D. M. (1999). *Strategic human resources: Frame works for general managers*. New York: Wiley,
- Bauer, T. N., Erdogan, B., Bodner, T., Truxillo, D. M. ve Tucker, J. S. (2007). Newcomer adjustment during organizational socialization: A meta-analytic review of antecedents, outcomes and methods. *Journal of Applied Psychology*, 92(3), 707-721.
- Bhatnagar J. (2006). 'Measuring organizational learning in Indian managers and establishing firm performance linkages. *The Learning Organization*, 13(5), 416-433.
- Biswas, S. ve Bhatnagar, J. (2013). Mediator analysis of employee engagement: Role of perceived organizational support, P-O fit, organizational commitment and job satisfaction. *Vikalpa*, 38(1), 27-40.
- Bowen, D. E., Ledford, G. E. ve Nathan, B. R. (1991). Hiring for the organization, not the job. *Academy Of Management Executive*, 5(4), 35-51.
- Bretz, R. D., Rynes, S. L. ve Gerhart, B. (1993). Recruiter perceptions of applicant fit: Implications for individual career preparation and job search behavior'', *Journal of Vocational Behavior*, 43(3), 310-327.
- Bretz, R. D. ve Judge, T. A. (1994a). Person-organization fit and the theory of work adjustment: Implications for satisfaction, tenure and career success. *Journal of Vocational Behavior*, 44(1), 32-54.
- Bretz, R. D. ve Judge, T. A. (1994b). The role of human resource systems in job applicant decision processes. *Journal of Management*, 20(3), 531-551.
- Cable, D. M. ve Parsons, C. K. (2001). Socialization tactics and person-organization fit. *Personnel Psychology*, 54(1), 1-23.
- Cable, D. M. ve DeRue, D. S. (2002). The convergent and discriminant validity of subjective fit perceptions. *Journal of Applied Psychology*, 87(5), 875-884.
- Cable, D. M. ve Edwards, J. R. (2004). Complementary and supplementary fit: a theoretical and empirical integration. *Journal of Applied Psychology*, 89(5), 822-834.
- Cable, D. M. ve Judge, T. A. (1997). Interviewers' perceptions of person-organization fit and organizational selection decisions. *Journal of Applied Psychology*, 82(4), 546-561.
- Chatman, J. A. (1989). Improving in teractional organizational research: a model of person-organization fit. *Academy of Management Review*, 14(3), 333-349.
- Chatman, J. A. (1991). Matching people and organizations: selection and socialization in public accounting firms. *Administrative Science Quarterly*, 36(3), 459-484.
- Cooper-Thomas, H. D., Vanvianen, A. E. M. ve Anderson, N. (2004). Changes in person organization fit: The impact of socialization tactics on perceived and actual P-O fit'', *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 13(1), 52-78.
- Dursun, M. ve Karsak, E. (2010). A fuzzy mcdm approach for personel selection. *Expert Systems with Applications*, 37(6), 4324-4330.
- Edwards, J. R. (1996). An examination of competing versions of the person-environment fit approach to stress. *Academy of Management Journal*, 39(2), 292-339.
- Edwards, J. R. ve Shipp, A. J. (2007). The relationship between person-environment fit and outcomes: an integrative theoretical framework. *Perspectives on Organizational Fit*, Edt. Ostroff, C. ve Judge, T. A. Jossey-Bass, San Francisco, 209-258.
- Gürüz, D. ve Özdemir, G. (2004). *İletişimci gözüyle insan kaynakları yönetimi*, İstanbul: Mediacat Yayınları.

- Hoffman, B. J. ve Woehr, D. J. (2006). A quantitative review of the relationship between person–organization fit and behavioral outcomes. *Journal of Vocational Behavior*, 68(3), 389–399.
- Huselid, M. A. (1995). The impact of human resource management practices on turnover, productivity, and corporate financial performance. *Academy of Management Journal*, 38(3), 635–672.
- Jansen, K. J. ve Kristof-Brown, A. (2006). Toward a multidimensional theory of person–environment fit. *Journal of Managerial Issues*, 18(2), 193–212.
- Jones, G. R. (1986). Socialization tactics, self-efficacy and newcomers' adjustments to organizations. *Academy of Management Journal*, 29(2), 262–279.
- Judge, T. A. ve Bretz, R. D. (1992). Effects of work values on job choice decisions. *Journal of Applied Psychology*, 77(3), 261–271.
- Karaeminoğulları, A. (2012). *Birey-Örgüt Uyumunun Ahlaki Değerlendirmeler ve Ahlaki Niyet Üzerindeki Etkisinin Kültürler Arası Bağlamda İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaynak, T. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları,
- Kızılcıkelik, S. ve Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı sosyoloji terimler sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitabevi.
- Kristof-Brown, A. L. (1996). Person–organization fit: An integrative review of its conceptualizations, measurements, and implications. *Personnel Psychology*, 49(1), 1–49.
- Kristof-Brown, A. L., Zimmerman, R. D. ve Johnson, E. C. (2005). Consequences of individuals' fit at work: A meta-analysis of person–job, person–organization, person–group, and person–supervisor fit. *Personnel Psychology*, 58(2), 281–342.
- Kurtpınar, M. (2011). *Birey-Örgüt Uyumunun Bireysel Performans Üzerindeki Etkisinde Kişilik Özellikleri ve İşe Adanmışlığın Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul.
- Locke, E. A. (1976). The nature and causes of job satisfaction. *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Ed. M. D. Dunnette, Chicago: Rand-McNally, 1297–1345.
- Mcculloch, M. C. ve Turban, D. B. (2007). Using person–organization fit to select employees for high-turnover jobs. *International Journal of Selection and Assessment*, 15(1), 63–71.
- Mcdonald, G. ve Nijhof, A. (1999). Beyond codes of ethics: an integrated framework for stimulating morally responsible behaviour in organizations. *Leadership & Organization Development Journal*, 20(3), 133–147.
- Meyer J. P., Tracy, D. H. ve Harjinder, G. (2010). Person–organization (culture) fit and employee commitment under conditions of organizational change: a longitudinal study. *Journal of Vocational Behavior*, 76(3), 458–473.
- Muchinsky, P. M. ve Monahan, C. J. (1987). What is person–environment congruence? Supplementary versus complementary models of fit. *Journal of Vocational Behavior*, 31(3), 268–277.
- O'Reilly III, C. A. ve Chatman, J. (1986). Organizational commitment and psychological attachment: the effects of compliance, identification, and internalization on prosocial behavior. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 492–499.
- O'Reilly III, C. A., Chatman, J. ve Caldwell, D. F. (1991). People and organizational culture: a profile comparison approach to assessing person–organization fit. *Academy of Management Journal*, 34(3), 487–516.
- Porter, L. W., Lawler, E. E. ve Hackman, J. R. (1975). *Behavior in organizations*. New York: Mcgraw-Hill.
- Ramsay, H., Scholarios, D. ve Harley, B. (2000). Employees and high-performance work systems: Testing inside the black box. *British Journal of Industrial Relations*, 38(4), 501–531.
- Rousseau, D. M. ve Greller, M. M. (1994). Human resource practices: administrative contract makers. *Human Resource Management*, 33(3), 385–401.
- Rynes, S. L. ve Gerhart, B. (1990). Interviewer assessments of applicant "fit": an exploratory investigation. *Personnel Psychology*, 43(1), 13–35.
- Saraç, M., (2014). *Birey-Örgüt Uyumunun İş Tutumları Üzerine Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Saraç, M., Efil, I. ve Eryılmaz, M. (2014). A study of the relationship between person–organization fit and employee creativity. *Management Research Review*, 37(5), 479–501.
- Schneider, B. (1987). The people make the place. *Personnel Psychology*, 40(3), 437–453.

- Tepeci, M. ve Bartlett, L. B. (2002). The hospitality industry culture profile: A measure of individual values, organizational culture, and person-organization fit as predictors of job satisfaction and behavioral intentions. *Hospitality Management*, 21(2), 151-170.
- Tortop, N. (2013). *İnsan kaynakları yönetimi*, (6. Baskı), Ankara: Nobel Yayınları.
- Trevino, L. K., Butterfield, K. D. ve McCabe, D. L. (1998). The ethical context in organizations: Influences on employee attitudes and behaviors. *Business Ethics Quarterly*, 8(3), 447-476.
- Ulutaş, M. (2010). *Birey Örgüt Uyumu Kuramı ve Dalaman Havalimanı Çalışanları Üzerine Bir Alan Araştırması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Van Vianen, A. (2001). Person-organization fit: The match between theory and methodology: Introduction to the special issue. *Applied Psychology*, 50(1), 1-4.
- Verquer, M. L., Beehr, T. A. ve Wagner, S. H. (2003). A meta-analysis of relations between person-organization fit and work attitudes. *Journal of Vocational Behavior*, 63(3), 473-489.
- Vigoda, E. (2000). Organizational politics, job attitudes, and work outcomes: exploration and implications for the public sector. *Journal of Vocational Behavior*, 57(3), 326-347.
- Vuuren M. V., Veldkamp, B. P. ve Jong, M. (2007). The congruence of actual and perceived person-organization fit. *International Journal of Human Resource Management*, 18(10), 1736-1747.
- Westerman, J. W. ve Cyr, L. A. (2004). An integrative analysis of person-organization fit theories. *International Journal of Selection and Assessment*, 12(3), 252-261.
- Wingreen, S. C. ve Blanton, J. E. (2007). A social cognitive interpretation of person-organization fitting: The maintenance and development of professional technical competency. *Human Resource Management*, 46(4), 631-650.
- Yahyagil, Y. M. (2005). Birey ve organizasyon uyumu ve çalışanların iş tutumlarına etkisi. *Öneri*, 6(24), 137-149

KUR'ÂN MEALLERİNDE ÖZNE-YÜKLEM UYUMSUZLUĞUNDAN KAYNAKLANAN BAZI ANLATIM KUSURLARI

Abdulcelil BİLGİN

Muş Alparslan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri
a.bilgin@alparslan.edu.tr

ÖZET

Çeviri faaliyeti zor süreçlerden sonra gerçekleşir. Zira bu faaliyeti gerçekleştirebilmek için en az iki dili bilmek çoğu zaman yeterli olmaz. İyi bir çeviri, iki dilin yanı sıra iki dünyayı, iki kültürü, iki geleneği de bilmeyi gerektirir. Nitekim çeviri faaliyeti, sadece dillerin gramatik işlevlerine bağlı kalınarak gerçekleştirildiğinde, çoğu zaman sert, kuru ve literal metinlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu nedenlerle çeviride, kelime ve gramer kurallarının yanı sıra bunların yüklendiği dünyanın, anlamın ve duyguların da peşinde olmak gerekir. Böyle yapılmadığında hatalı çevirilerle karşılaşmak kaçınılmaz olacaktır.

Türkçe Kur'an meallerinin, çeviride kaynak dilin egemen olduğu; ama hedef dilin genellikle göz ardı edildiği metinler olduğu söylenebilir. Oysa unutulmaması gereken en önemli hususlardan biri, çeviri faaliyetinin dillerin özgün karakterlerinin korunarak gerçekleştirilmesi gerektiğidir. Bu nedenle çeviri metninde baskın özelliklerin, kaynak dile değil; hedef dile ait olması gerekecektir. Meallerde bulunan kusurların bir kısmının özne-yüklem uyumsuzluğundan kaynaklandığı görülmektedir. Bu uyumsuzluklar yaygın olduğu gibi önemli anlam kayıplarına ve çeşitli karmaşalara da neden olmaktadır. Dolayısıyla bu konunun bilimsel yöntemlerle ele alınması faydalı olacaktır. Bu nedenle makalede, örneklerden hareketle meallerdeki özne-yüklem uyumsuzlukları ele alınacak ve bunların nasıl düzeltilbileceklerine dair önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Kur'an, meal, özne, yüklem, çeviri.

ABSTRACT

The act of translation follows difficult processes. Knowing two languages is generally not enough to realize this fact. A good translation requires not only knowledge of two languages but also knowledge of two worlds, two cultures, and two traditions. Indeed, translation activity depending on grammatical functions of languages often results in the emergence of harsh, dry and literal texts. Therefore, in translation, as well as lexicon and grammar, you also need to be in pursuit of emotions, meanings and the context. Otherwise, it will be inevitable to encounter with faulty translations.

It is possible to claim that Turkish translations of the Qur'an are defective texts where the source language is dominant and the target language is ignored. However, one of the most important points to be remembered is the need for translation practices preserving the characteristics of the target language. Hence, it is necessary that the dominant characteristics in the text belong to the target language rather than the source. Some errors are observed to arise from subject-verb disagreement, leading to loss of meaning and various ambiguities. This study carried out to suggest solutions for the correction of subject-verb disagreements through scientific methods will be beneficial for the field.

Keywords: Qur'an, Meaning, Subject, Predicate, Translation.

GİRİŞ

Türkiye’de bugün artık sayılması zor, yüzlü rakamlarla ifade edilebilecek nicelikte meal bulunmaktadır. Meal dünyasındaki egemen niceliğin aynı düzeyde niteliğe de yansıyor yansımadağı önemli bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Türkiye’de yıllardır, farklı mealler –bu farklılık, mütercim farklılığı olup her yeni yazılan meali gerekçelendirebilecek bir özgünlük değildir- yazılmakta ve bunlara paralel olarak ilgili sempozyumlar, çalıştaylar düzenlenmekte; tezler, kitaplar ve makaleler yazılmaktadır.¹ Bütün bu yapılanlar, hem zımnen veya açıktan mevcut meallerin yetersizliğine hem de yazılacak meallerin nasıl daha iyi olabileceklerine dair göndermeler içermektedir. Aslına bakılırsa ilgili zevatın meallere yönelik çalışmaları/eleştirileri, önemli bir probleme ve bunun boyutlarına işaret etmesi yönüyle oldukça gereklidir ve amacına hizmet ettiği sürece de devam etmelidir. Bu konuda, anlaşılmayan bir şey söz konusu olacaksa o da meal sahiplerinin ilgili eleştirileri pek de dikkate almıyor olmalarıdır. Zira onlarca yıldır tedavülde bulunan bazı meallerde aynı hataların bütün açıklıklarıyla yer almaya devam ediyor olması, eleştirilerin dikkate alınmadığının göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Mealleri farklı yönlerden eleştirmek mümkün ve gerekli olmakla beraber bu makalede, mütercimlerin ürünleri, önemli hatalara neden olduğu düşünülen özne-yüklem uyumsuzluğu açısından ele alınacaktır. Zira gerek ele alınacak örneklere gerekse de rastgele herhangi bir meale bakıldığında, hem ilgili hataların yaygınlığı hem de bu hataların neden olduğu anlatım kusurları görülecektir. Bu makalede, ele alınan ayetlerin Arapça metinleri üzerinde durulmayacaktır. Zira çalışma, metinlerin çevirilerindeki yanlışlıklardan ziyade, Türkçe açısından, mütercimlere ait ifadelerdeki yanlışlıklarla ilgili olacaktır. Daha açık bir ifade ile mevcut çevirilerin, Türkçenin gramer kurallarına göre doğru olup olmadıkları, makalenin esas konusunu oluşturmaktadır. Hâl böyle olunca ayetlerin Arapça metinlerinin ve bunların doğru tercüme edilip edilmediklerinin makalemizin kapsamına girmeyeceği kendiliğinden açığa çıkmaktadır. Yani mütercimlerin Türkçe olan ürünleri, keza Türkçenin kurallarına göre ele alınıp değerlendirilecektir.

Türkiye’deki meallere dair nesnel perspektifler sunması beklentisiyle bu çalışma, her hangi bir tarihsel yahut kategorik tasnif göz önünde bulundurulmadan Cumhuriyetin ilk yıllarından 2015 yılına kadar rastgele seçilen yirmi iki meal baz alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu seçimde rastgele olmayan şey, özne-yüklem uyumsuzluklarının daha yoğun olduğu meallerin tercih edilmiş olmasıdır. Bu durum, kasıtlı olarak bazı meallerin eleştiri nesnesi yapıldığı şeklindeki bir kanaate neden olmamalıdır. Söz konusu tercihte, kasıttan ziyade anılan zaman kesitinde, öncelikle daha problemli olduğu görülen meallere yönelmenin faydalı olacağı varsayımı etkili olmuştur. Problemin daha net bir şekilde ortaya konması açısından, işe özne-yüklem uyumsuzluğunun mahiyetini açıklamakla başlamak faydalı olacaktır.

¹ Bu bağlamda şu çalışmaları hatırlayabiliriz: DİB ve DEÜİF, *Kur’an Mealleri Sempozyumu*, İzmir, 2003; DİB Yay. , Ankara, 2007, II Cilt; Akdemir, Salih, Cumhuriyet Dönemi Kur’an Tercüme Eleştirel Bir Yaklaşım, Akid Yay. , 1989; Gürbüz, Faruk, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, İnsan Yay. , İstanbul, 2004; Cündioğlu, Düccane, *Kur’an Çevirilerinin Dünyası*, Kapı Yay. , İstanbul, 2014; Aydar, Hidayet, *Kur’ân-ı Kerîm’in Tercümesi Meselesi*, Kur’an Okulu Yay. , İstanbul, 1996; Öztürk, Mustafa, *Meal Kültürümüz*, Ankara Okulu Yay. , Ankara, 2008; Bilgin, Abdülcelil, *Kur’an Meallerindeki Anlatım Bozuklukları*, Ankara Okulu Yay. , Ankara, 2012; Özcan, Muhammed, *Kur’an Deyimleri ve Çeviri Stratejileri*, Cantaş Yay. , İstanbul, 2014; Ekin, Yunus, Akyüzoğlu, Hüseyin, *Kur’an Tercüme Teknikleri*, Işık Yay. , İstanbul, 2015; Durmuş, Zülfikar, *Kur’an’ın Türkçe Tercüme*, Rağbet Yay. , İstanbul, 2007; Hacımuftuoğlu, Halil, *Kuran Tercüme Yöntem Sorunu*, İz Yay. , İstanbul, 2008. vb.

ÖZNE-YÜKLEM UYUMSUZLUĞU

Doğru bir cümlenin ön koşullarından biri, bir oluş ve kılışın gerçekleşmesini sağlayan kimse ya da şey demek olan *özne* ile cümlenin bütün öğelerini kendine bağlayan temel öge olan *yüklem* arasında uygunluk bulunmasıdır. Bu uygunluğa *özne-yüklem uygunluğu* denir. Bu ön koşul, özne ile yüklem nicelik veya kişi bakımından uygunluk içinde olmasını gerektirir. Cümledeki unsurların birbiriyle uyum halinde olmaması, doğru bir cümlenin en önemli koşullarından birinin ihlal edilmesine yol açarak *özne-yüklem uyumsuzluğu* dediğimiz anlatım kusurunun oluşmasına neden olur (Korkmaz, 2007: 171 ve 247; Eker, 2015: 350).

Türkçenin sözdizimi kurallarına göre, özne-yüklem uygunluğuna dair genel ilkeleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

Özne tekil olduğunda yüklem de tekil olur: *Ahmet*, sinemaya *gitti*. Ancak saygı, övünme, böbürlenme, alçak gönüllülük ve nezaket amacıyla *biz*, *bizler* gibi çoğul zamirler kullanılarak bunlara uygun olarak yüklem çoğul yapılabilir: *Biz* böyle *düşünüyoruz*. *Şartım* filan yok. *Biz* teslim olanın canına *kıymayız*. Bazen özne gerçekte bir kişi olduğu halde saygı amacıyla yüklem çoğul olabilir: *Beyefendi* dün *geldiler* (Eker, 2015: 350-351).

Özne; insan ve çoğul ise, yüklem çoğul da tekil de olabilir: *İnsanlar* uçmazlar. *İnsanlar* uçmaz (Güleç, 2014: 272).

Özne; hayvan ismi, eşya ismi, topluluk ismi, belirsizlik zamiri, organ isimleri, zaman adı, hareket bildiren kelimeler ise yüklem tekil olur: Otlaktaki *koyunlar*, eve *döndü*. *Yorganlar*, *yastıklar* ortalıkta *duruyordu*. *Millet*, Kurtuluş Savaşı'nda el ele *verdi*. *İnsanların birçoğu*, yardım etmeyi *sever*. *Kollarım*, üç aydır yerinden koparcasına *ağrıyor*. *Yıllar* ne çabuk *geçti* (Kavruk, Salman, Öztürk, Aydın, Uğur ve Karagöz, 2006: 132). Dolayısıyla, *Yıllar* ne çabuk *geçtiler*. Otlaktaki *koyunlar*, eve *döndüler*. *İnsanların birçoğu*, yardım etmeyi *severler*. gibi yüklemi çoğul olan kullanımların yanlış olduğu söylenebilir. Öznelerin fertleri toplu olarak düşünülmüşse yüklem tekil olur: Arkadaşları daha iyi çalışırdı (Kavruk, Salman, Öztürk, Aydın, Uğur ve Karagöz, 2006: 132).

“Yok, var” kelimeleri, yüklem olduklarında, saygı, yüceltme gibi istisnai durumlar hariç, çoğul olarak kullanılmazlar: Sırada yaramazlık yapan öğrenciler *var* (Eker, 2015: 350-351 ve Kavruk, Salman, Öztürk, Aydın, Uğur ve Karagöz, 2006: 132) ifadesi, doğru bir kullanım olup “öğrenciler varlar” şeklindeki bir ifade genel kullanıma aykırıdır.

Özneleri birin üzerindeki sayı sıfatlarıyla ya da *birçok*, *birkaç* gibi belgisiz sıfatlarla kurulmuş olan cümlelerin yüklemeleri tekil olur: *Yüz öğrenci* üniversiteyi *kazandı* (Eker, 2015: 351 ve Kavruk, Salman, Öztürk, Aydın, Uğur ve Karagöz, 2006: 132).

Cümlede özne kişi zamiri ise, yüklem kişi eki de o zamire işaret etmelidir: *Ben* yürümek *istiyorum* (Eker, 2015: 351) ifadesi doğru, *ben* yürümek *istiyor* ifadesi ise yanlıştır.

Cümlelerdeki özneler bağlaçlarla birbirine bağlanabilir. Bu durumda yükleme eklenmesi gereken şahıs eki, birbirine bağlanmış olan öznelerin tümüne uygun olmalıdır. Eğer, yüklem şahıs ekini öznelerden sadece birine göre alırsa özne-yüklem uygunluğu sağlanmamış olur. Dolayısıyla özneler hangi zamire karşılık geliyorsa yüklem o zamire göre çekimlenmelidir. Örneğin; Sen ve Ayşe, “siz” zamirine; O yaşlı kadın ve sen “siz” zamirine; Ayşe ve ben, “biz” zamirine; Ayşe ve diğerleri, “onlar” zamirine karşılık gelir: Ne siz ne de resmi kurumlar bu aksaklığı gidermeye çalıştı. Cümlesinde, “ne siz ne de resmi kurumlar” şeklindeki söz öbeğinden oluşan özne, *siz* zamirine karşılık geldiği için, cümlenin

yüklemi *çalıştı* değil; *çalıştınız*, olmalıdır: Ne siz ne de resmi kurumlar bu aksaklığı gidermeye çalıştınız (Güleç, 2014: 279) gibi...

Cümlelerde *olumluluk-olumsuzluk* uyumunun da bulunması gerekir. Türkçede, özne olumlu anlam bildirdiğinde yüklem olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir; ancak öznenin olumsuz anlam bildirdiği durumlarda yüklem de mutlaka olumsuz olmalıdır. *Herkes* sınava *girdi*, diyebileceğimiz gibi *herkes* sınava *girmede* de diyebiliriz. Her iki cümlede de özne aynı ve olumlu iken, yüklem birinci cümlede olumlu, ikinci cümlede ise olumsuzdur. Öznesi olumlu olan bu cümlelerde yüklemelerin farklı olması anlatımı bozmamaktadır. Öznenin olumsuz olduğu cümlelerde ise yüklem olumlu olamaz. Buna göre, *Kimse gelmedi.* ifadesi, hem özne hem de yüklem olumsuz olmasından dolayı doğru bir cümledir. Ancak *Kimse geldi.* şeklindeki bir ifade, özne ile yüklem arasında olumluluk-olumsuzluk uyumunun olmamasından dolayı yanlıştır (Güleç, 2014: 283-284).

Özne-Yüklem Uyumsuzluğundan Doğan Anlatım Bozukluklarına Meallerden Örnekler

Bu başlık altında, Türkiye’de tedavülde bulunan yaygın kullanım alanlarına sahip meallerden özne-yüklem uyumsuzluğu ile malul seçilecek örneklerdeki hatalara ve bunların Türkçe dil kurallarına göre nasıl olması gerektiğine işaret edilmeye çalışılacaktır. Seçilecek örnekler ve bunlara dair nihai olma iddiası taşımayan, kimi zaman herhangi bir mütercime kimi zaman şahsımıza ait düzeltme önerileri, bir taraftan meallerde konuyla ilgili hataların fazlalığını ve yaygınlığını öte yandan söz konusu hataların dikkatli bir bakışla hemen fark edilebilecek açıklıkta olduğunu gösterecektir (Bkz. Bilgin, 2014).

Bakara – 121

...**Kim de onu inkâr ederse hüsrana uğrayacak onlardır** (Namlı, 2015: 770).

Namlı’nın çevirisinde, tekil *kim* zamirinin özne; *onlardır* kelimesinin ise yüklem konumunda olduğu görülmektedir. Bu çeviride, birbiriyle ilgili iki kelime arasında uyumsuzluk bulunmaktadır. *Kim* zamiri ile kullanılması gereken kelime, *o* zamiridir. Oysa söz konusu çeviride, *onlar* zamiri kullanılmıştır. *Onlar* zamirine karşılık gelen kelime, *kim* değil; *kimlerdir*. Farklı şekillerde de olsa aynı uyumsuzluğun birçok mealde bulunduğu görülmektedir. Bunlardan bir tanesini daha incelemek faydalı olacaktır: ...*Ama her kim onu inkâr ederse, işte gerçekten zarara uğrayanlar onlardır* (Karaman, Özek, Dönmez, Çağrııcı, Gümüş ve Turgut, 2004: 18) şeklindeki çeviride de uyumsuzluk söz konusudur. Zira cümle, tekil *kim* zamiri ile başlamakta ve çoğul *onlardır* yüklemi ile bitmektedir. Aslında bu cümledeki yüklem iki özne ile ilgili yargıyı ifade ettiği görülmektedir. Cümlede *kim* zamirinin yanı sıra *zarara uğrayanlar* şeklindeki tamlamanın da özne olduğu görülmektedir. İki özneli olan bu cümledeki yüklem, birinci özneyle uyumsuz olduğu; ancak ikincisiyle uyumlu olduğu görülmektedir ki bu durum, her hâlükârda yanlış bir cümle ile karşı karşıya olduğumuz anlamına gelir. Zira bir cümlede kaç özne bulunursa bulunsun, bunlarla ilgili olarak yargı bildiren yüklem, cümledeki bütün öznelerle uyum içinde olması şartı aranır. Meallerde Bakara 121. Ayetin çevirilerinde üzerinde durduğumuz bu tür yanlışlıkların fazlasıyla mevcut olduğu görülmektedir.² Çevirilerdeki uyumsuzluğun nedeni, ayette

² ...*Kim* de onu inkâr ederse, artık *onlar* hüsrana uğrayanların ta *kendileridir* (Bulaç, 2009, s. 19). ...*Kim* de bunu inkâr ederse kesin zarara uğrayanlar işte *onlardır* (Varol, 1997, s. 22). ...Her *kim* de kitabı inkâr eder ve değiştirirse, *onlar* dinlerinde ziyan edenlerdir (Yavuz, 1974, s. 209). ...her *kim* de onu inkâr ederse işte *onlar* da husranda kalanlardır (Elmalılı, 1993, s. 18). ...*Kim* ona küfrederse *onlar* da (maddî ve manevî) en büyük zarara uğrayanların ta *kendileridir* (Çantay, 1990, s. II/37). ...*Kim* onu inkâr ederse, işte *onlar* hüsrana uğrayacakların ta *kendileridir* (Yıldırım, 2002, 18). ...*kim* de bu mesajı inkâr ederse, işte kaybedenler de

bulunan من / men şeklindeki şart edatının (İbrahim, 2012: 19) farklı çeviri tercihlerine açık olması olgusu olabilir. Zira bu şart edatı, Arapçada tekil bir kullanıma sahip olmanın yanı sıra ikil ve çoğul olarak da kullanılmaya elverişlidir (Akkirmanî, 2016: 214-215-216). Nitekim ayet metnine baktığımızda, tekil من / men edatının, hem tekil يَكْفُرُ fiiline hem de altı çizili çoğul kelimelere işaret ettiğini görürüz هُمُ الْخَاسِرُونَ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (Kur’ân-ı Kerîm/Bakara-121). Görüldüğü gibi bu metinde, tekil من / men edatı, bir taraftan tekil يَكْفُرُ fiiliyle, öte yandan art arda هُمْ/onlar, هُمْ /onlar ve الْخَاسِرُونَ /zarara uğrayanlar şeklindeki çoğul isim ve edatlarla kullanılmıştır. Bu da açık bir şekilde tekil من / men edatının sadece tekil değil çoğul kullanımlara da sahip olduğunu göstermektedir. Oysa Türkçede *kim* zamiri hangi kişi/kimse, anlamında olup cümlede, özne, tümleş, nesne, yüklem görevinde kullanılan bir sözdür (Ayverdi, 2008: 1730 ve Akalın, 2009: 1182). *Kim* zamiri, *kimler* şeklinde çoğul bir kullanıma da sahip olduğu için; çoğul formu bulunmayan tekil من / men edatından bu yönüyle ayrılmaktadır. Dolayısıyla çevirilerde bu farklılığı göz önünde bulundurarak tekil من / men edatının çoğul kullanım ifade ettiği durumlarda yerine göre *kim* değil *kimler* kelimesini tercih etmek daha doğru bir tercih olabilecektir. Bakara-121. Ayetin çevirisindeki yanlışlığın, bu iki kelime arasındaki farkın göz ardı edilmesinden kaynaklanmış olabileceğini uzak bir ihtimal olarak görmemek gerekir. Bu açıklamalardan sonra gerek bir kısmını aşağıda yazdığımız gerek buraya almadığımız başka çevirilerin³ daha doğru oldukları söylenebilir:

... **Ve kimler ki onu inkâr ederlerse işte hüsrâna uğramış olanlar da onlardır** (Bilmen, 1996: 20).

... **Onu inkâr edenler ise ziyana uğrarlar** (Ateş, Tarihsiz: 18).

... **Onu inkar edenlere gelince, onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir** (Öztürk, 2008: 20).

... **hakikati inkara kalkışanlara gelince işte onlardır asıl kaybedenler!** (Esed, 2009: 82).

Kur’ân meallerinde, tekil من / men edatının çevirisinde yaygın bir şekilde sorun yaşandığı görülmektedir. Örnek olarak Cinn-14. ve Hucûrât 11. ayetlerin çevirilerine de bakılabilir.⁴

Bakara – 187

Özne-yüklem uyumsuzluğunun neden olduğu hatalar, Bakara - 187. ayetin aşağıdaki çevirilerinde de görülmektedir.

... **Onlar sizin örtünüz, siz de onların örtülerisiniz...** (Sadak, bkz. Kuranmeali.org. Erişim: 25.07.2016).

Sadak’ın çevirisinde, özne konumundaki *onlar* kelimesi çoğul iken *örtünüz* yüklemi tekil; sıralı cümlelerin devamındaki ikinci özne olan *siz* kelimesi ve yüklem konumundaki *örtüler* kelimesi çoğuldur. Dolayısıyla yukarıdaki sıralı cümlelerin birinci bölümünde yer alan *Onlar* öznesi ile *örtünüz* yüklemi arasında uyumsuzluk bulunduğu söylenebilir.

... **Onlar sizin (sırlarınızı gizleyen) örtüleriniz, siz de onlara örtüsünüz...** (Onan, kuranmeali.org. Erişim: 25.07.2016).

onlardır (İslamoğlu, 2009, s. 46). ...O Kitabı *kim* de inkâr eder ve içindeki gerçekleri bile bile gizler, tahrif ederse, *böyleleri* (mutlak manâda) kaybetmiş *olanlardır* (Ünal, 2007, s. 69).

³ Doğru ve yanlış çevirileri bir arada görmek için bkz. *Kuranmeali.org*.

⁴ Bu konudaki yanlış çeviriler bkz. *Kuranmeali.org*. Erişim: 25.07.2016.

Bu çeviride ise, yukarıdakinin tersi bir şekilde sıralı cümlelerin ikinci bölümünde çoğul *siz* öznesi ile tekil *örtüsünüz* yüklemi arasında uyumsuzluk bulunmaktadır. Bu ayetin çevirisi ile ilgili hatalar⁵, yukarıdaki iki örnekte gösterdiğimiz şekildedir. Söz konusu çevirilerde bazen çoğul zamiri olan *onlar* kelimesi için yine çoğul bir isim olarak *örtüler* kelimesi seçilmişken; çoğul zamiri olan *siz* kelimesi için, tekil bir isim/yüklem olarak *örtü* kelimesi tercih edilmiştir. Dolayısıyla zamirlerle/öznelerle, isimler/yüklemler arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkmıştır. Oysaki orijinalleri farklı olmayan, aynı yer ve kontekste kullanılan bu zamir/özne/*hunne* ve isimler/yüklemler/*libâs* arasında uyum sağlamak kuralların zorladığı bir gerekliliktir. Diğer bir husus ise aynı niceliği imleyen kelimelerin neden farklı şekillerde tercüme edildiğidir.

Çevirilerdeki mevcut hataları şu şekillerde gidermek mümkündür:

Onlar, sizin örtüleriniz, siz de onların örtülerisiniz... Veya

Onlar sizin örtünüz siz de onların örtüsünüz... Ya da

Onlar sizin için; siz de onlar için birer örtüsünüz...

Maide – 24

... Sen ve rabbın *git*, ikiniz savaşın... (Onan, kuranmeali.org. 25.07.2016).

... Sen ve Rabbin *git*, ikiniz savaşın... (Bulaç, 2009: 112).

Sen ve Rabbin git, ifadesinde özne-yüklem uyumsuzluğu bulunmaktadır. Çünkü cümlede *Sen* ve *Rabb* kelimeleri, Türkçede çoğul; Arapçada ise ikil/tesniye olarak birer öznedirler ve bunların yüklemelerinin de Türkçenin gramer kurallarına göre tekil değil; çoğul olması gerekmektedir. Ancak *git* kelimesinden oluşan yüklem tekildir. Dolayısıyla burada, anlatım bozukluğuna sebep olan bir özne-yüklem uyumsuzluğu söz konusudur. Nitekim *git* kelimesinden hemen sonra gelen *ikiniz savaşın...* şeklindeki çoğul ifade, dile getirdiğimiz uyumsuzluğu daha da belirginleştirmektedir. Zira göstergeleri aynı olan ama kendileri nicel olarak farklı olan tekil *git* kelimesi ile çoğul *savaşın* kelimesi arasında tekilik-çoğulluk açısından uyumsuzluk bulunmaktadır. Çünkü gitmesi istenen, Musa ile Rabbidir ve bu ikisi Türkçenin kurallarına göre çoğul kabul edilmektedir. *Git* emir fiili ise tekildir ve daha sonra gelen çoğul *savaşın* emir fiili ile uyuşmamaktadır. Oysa söz konusu iki fiil de aynı kişiler için kullanılmaktadır. Aynı sayıdaki kişi için kullanılan iki değişik fiilin, farklı niceliklere işaret ediyor olması hatadır. Yukarıdaki ifadeyi aşağıdaki şekillerde düzeltmek mümkündür.

Sen ve Rabbin gidin savaşın...

Sen ve Rabbin, ikiniz gidip savaşın...

Tevbe – 20

İman edip hicret *eden*, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat *edenler*, derece bakımından Allah katında daha *yücedir...* (Öztürk, Y.N. , 2008: 190).

Yukarıda yer verdiğimiz cümledeki uyumsuzlukları şöyle izah edebiliriz: İman edip hicret *eden* ifadesi öznenin tekil olduğunu; devamındaki *cihat edenler* tamlaması öznenin çoğul olduğunu net bir şekilde gözler önüne sermekteyken cümlelerin sonundaki *yücedir* şeklindeki yüklem ise tekildir. Biri tekil, diğeri çoğul olan özneler için tekil bir yüklemde karar kılınmış olması, öznelerle yüklem arasında

⁵ Benzer şekilde hatalı çeviriler için bkz. : , kuranmeali.org. 25.07.2016.

bariz bir uyumsuzluğa neden olmuştur. Burada ilginç olan husus, Arapçada çoğul kabul edilen iki kelimedenden birinin/هَاجِرُونَ/hicret eden şeklinde tekil olarak; diğerinin جَاهِدُوا/cihat edenler, şeklinde çoğul olarak tercüme edilmesi; ancak yüklem tekil olmasıdır: *eden, edenler, yücedir*. Burada hem öznelerin kendi arasında hem de özne yüklem arasında uyumsuzluk bulunduğu görülmektedir. Çevirideki özne-yüklem uyumsuzluğunu şu şekildeki bir ifade ile gidermek mümkündür:

İman edenler, hicret yapanlar/edenler, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşıyorlar, Allah katında daha büyük dereceye sahiptirler (Yavuz, 1974: 190).

Furkan – 5

Furkan suresi 5. Ayetin, birkaç farklı çeviriyle karşımıza çıktığı görülmektedir.⁶ Bunlardan sadece bir kısmını buraya alarak incelemek konunun anlaşılması için yeterli olacaktır.

... *Kur’ân öncekilerin masallarıdır...* (Tekin, 2006: 361).

... *(Bu Kur’an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir* (Altuntaş ve Şahin, 2007: 359).

... *Bu, geçmişlerin uydurduğu masallardır...* (Bulaç, 2009: 360).

... *Bu, sabah akşam (ezberlemesi için) kendisine okunsun diye, başkalarına yazdırdığı eskilerin efsaneleridir* (İslamoğlu, 2009: 699).

... *Ve dediler ki: (O) Evvelkilerin yazmış oldukları uydurmalarıdır...* (Bilmen, 1996: 361).

Görüldüğü üzere, yukarıdaki çevirilerde, tekil bir kullanıma sahip olan *bu/o* şeklindeki işaret sıfatları/zamirleri yahut zamirin göstergesi niteliğindeki tekil Kur’ân kelimesi, birer özne olarak yüklemi çoğul olan kelimelerle kullanılmıştır: *Kur’ân... masallarıdır. Bu Kur’an, ... efsanelerdir. Bu, ... masallardır. Bu, ... efsaneleridir. O, ... uydurmalarıdır, gibi...*

Özne konumundaki, “bu, o, Kur’an” gibi tekil zamirler/işaret sıfatları/isimler ile yüklem konumundaki çoğul kelimeler olan “masallardır, efsanelerdir, uydurmalarıdır,” arasında nicelik açısından uyumsuzluk bulunmaktadır. Tekil işaret sıfatı ve zamirlerini, birer işaret sıfatı ve zamiri olarak çoğul kelimelerle kullanmak mümkündür: Bu çocuklar, o kitaplar gibi. Ama bunlar özne olduklarında durum değişmekte ve yüklemleriyle uyum içerisinde olmaları önem kazanmaktadır. Dolayısıyla aşağıdaki çevirinin, incelediğimiz meallerde bulunan özne-yüklem uyumsuzluğunu taşımadığını söylemek mümkündür.

Bunlar, geçmiştekilerin uydurduğu masallardır, ...

Kasas – 8

Nihayet, Firavun hanedanı, ilerde kendilerine düşman ve üzüntü sebebi olacak Musa’yı bulup aldılar... (Namlı, 2015: 275).

Firavun hanedanı bir topluluk/grup ismi olarak tekil kabul edildiği için yükleminden de tekil olması gerekmektedir. Dolayısıyla cümledeki *aldılar* şeklindeki çoğul yüklem baştaki tekil yüklemle uyumsuzluk arz etmektedir. Aşağıdaki çevirilerde de aynı hatalar görülmektedir.

Derken, Firavun'un ailesi onu buldu; sonunda kendileri için bir düşman ve bir hüznün kaynağı olacak (bu bebeği) sahiplendiler... (İslamoğlu, 2009: 754).

⁶ Benzer şekildeki hatalı çeviriler için bkz. : , *kuranmealı.org*. Erişim: 28. 07. 2016.

Çevirideki *buldu* yüklemi, *Firavun'un ailesi* şeklindeki özne ile uyum içinde iken; cümlenin sonundaki *sahiplendiler* çoğul yüklemi ile uyumsuzdur.

Nihayet *Firavun'un ailesi*, onu (ileride bilmeksizin) kendileri için bir düşman ve üzüntü konusu olsun diye sahipsiz görüp *aldılar* (Bulaç, 2009: 386).

Firavun ailesi onu bulup *aldılar*... (Piriş, tarihsiz: 181).

Firavun'un ailesi onu, kendilerine ileride bir düşman ve başlarına bir dert olması için ırmakta bulup yanlarına *aldılar*... (Yıldırım, 2004: 385).

Nihayet *Firavun'un ailesi*, ileride kendilerine düşman olacak ve üzüntü kaynağı oluşturacak olan o [çocuğu] bulup *almışlardı* (Akdemir, 2015: 385).

Sonra *Firavun hanedanı* onu *aldılar*... (Eryarsoy ve Ağırakça, 1997: 387).

Meallerde, genel olarak *Firavun hanedanı/ailesi*, ... *aldılar*, *sahiplendiler*, *almışlardı*, şeklinde karşılaştığımız özne ve yüklemelerin uyumsuzluk içinde oldukları görülmektedir.⁷

Değindiğimiz hataları tashih etmenin yanı sıra; cümlenin birinci kısmını girişik bileşik cümle haline getirirsek daha doğru ve anlaşılır bir çeviri ortaya çıkacaktır:

Nihayet Firavun'un ailesi; ileride kendileri için bir düşman ve üzüntü konusu olacağını bilmeksizin onu sahipsiz görüp aldı...

Ankebût – 10

İnsanlardan öyleleri vardır ki, Allah'a inandık derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah'ın azabı gibi tutar. Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, Biz de sizinle beraberdik derler. Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir? (Altuntaş ve Şahin, 2007: 396).

Ve insanlardan Allah'a inandık diyen var ki Allah uğrunda bir eziyete uğratılınca insanların, kendisini sınamasını Allah'ın azâbıymış gibi sayar ve Rabbinden bir yardım ve zafer de gelirse bu çeşit kişiler, biz sizinleyiz derler mutlaka; Allah, âlemlerin gönüllerinde ne var, daha iyi bilmez mi? (Gölpınarlı, *kuranmeali.org*. Erişim: 28. 07. 2016).

İnsanlardan kimi vardır ki: "Allah'a inandık" der; fakat Allah uğrunda eziyete uğratıldığı zaman, insanların işkencesini Allah'ın azabı gibi tutar. Halbuki Rabbinden bir nusret gelecek olsa, mutlaka, "Doğrusu biz de sizinle beraberdik" derler. İyi de, Allah, herkesin kalbindekileri en iyi bilen değil midir? (Uğur, *kuranmeali.org*. Erişim: 28. 07. 2016).

İnsanlardan, sözde: Allah'a iman ettik diyen bazıları, Allah'ın dini uğrunda, eziyete maruz kaldığı zaman, insanların işkencesini, baskısını, zulmünü, Allah'ın azâbına denk tutar. Hâlbuki Rabbinden bir yardım, bir zafer gelecek olsa: Doğrusu, biz de sizinle beraberdik derler. İyi de, insanların gönüllerindeki en iyi bilen Allah değil midir? (Tekin, 2006: 398).

Yukarıdaki çevirilerde, özne-yüklem uyumsuzluğunun net bir şekilde görüldüğünü söyleyebiliriz. Öznenin “insanlardan öyleleri”, “insanlardan”, “insanlardan kimi” ve “bazıları” şeklinde olduğu çevirilerde, yüklem nasıl olması gerektiği üzerinde durmak faydalı olacaktır. Eğer yukarıdaki özneler

⁷ Benzer şekilde hatalı çeviriler için bkz.: *kuranmeali.org*. Erişim: 28. 07. 2016.

grup ismi olarak kabul edilecekse yüklem tekil olması gerekecektir. İnsanların birçoğu, yardım etmeyi sever (Kavruk v.d. , 2006: 132) cümlesinde olduğu gibi. Bu kurala göre çevirileri değerlendirdiğimizde, “derler” (çoğul); “tutar”, “sayar” (tekil) gibi yüklemelerden dolayı uyumsuzluk bulunduğu görülecektir. Çevirilerdeki uyumsuzluk, hem özne-yüklem uyumsuzluğu hem de yüklem-yüklem uyumsuzluğu olarak belirmiştir. Bu durum, mütercimlerin, aynı kişilerin özne olduğu cümlelerdeki ilgili yüklemeleri yani aynı kişilere işaret eden yüklemeleri farklı değerlendirmiş olmaları gibi bir garabeti barındırmaktadır. Eğer çevirilerdeki özne, insan ve çoğul olarak kabul edilecekse yüklem çoğul da tekil de olabilir: *İnsanlar uçmazlar. İnsanlar uçmaz* (Güleç, 2014: 272). Bu durumda mütercimlerin aynı öznenin yüklemine tekil mi çoğul mu kabul edecekleri konusundaki kararsızlıklarının yol açtığı yüklem-yüklem uyumsuzluğu gibi bir garabet söz konusu olacaktır: “İnsanlardan bazıları... *tutar*, ... *derler*”. gibi... Aşağıdaki çeviride söz konusu hatalar bulunmamaktadır.

İnsanlar arasında öyleleri var ki, (kendileri ve kendi gibileri adına) "Biz, Allah'a inanıyoruz!" derler; ama Allah yolunda sıkıntıya düşünce insanlardan çektikleri eziyeti Allah'tan gelen ceza gibi, (hatta ondan daha korkutucu) görürler; Rabbinden (gerçek inanç sahiplerine) bir yardım gelince de, "Aslında biz her zaman sizinle beraberiz!" derler. Allah, bütün yaratılmışların kalplerinden geçenleri en iyi bilen değil midir? (Esed, 2009: 968-969).

Mü'min/Ğafir - 5

Her ümmet kendilerine gelen elçiyi yakalasınlar diye uğraştı... Nasıl olmuştu azabım? (Öztürk, Y.N, 2008: 468).

Bu çeviride de Ankebut-10'dakine benzer hata ve uyumsuzluklar bulunmaktadır. Her ümmet kendilerine gelen elçiyi *yakalasınlar* diye *uğraştı*. Burada “her ümmet” ifadesini grup ismi olarak kabul edip yüklemine tekil yapmak daha doğru olacaktır. Oysa mütercim, *yakalasınlar*: çoğul ve *uğraştı*: tekil şeklinde belirlediği yüklemelere bakıldığında “her ümmet” ibaresini ne tür bir özne kabul ettiğine dair fikir edinmek mümkün görünmemektedir. Her hâlükârda çeviride özne-yüklem ve yüklem-yüklem uyumsuzluğu söz konusudur.

Aşağıdaki çevirilerde de benzer hatalar bulunmaktadır:

...her ümmet kendi Resullerini yakalamak kasdinde bulundu ve hakkı batılla gidermek için boşuna mücadele ettiler de ben onları tuttum alıverdim o vakit nasıl oldu ıkabım? (Elmalılı, 1993: 466).

...Her ümmet kendi peygamberlerine kasdetmişti, tâ onu (öldürmek için) yakalayıversinler; ve bâtil uğruna mücâdele ettiler, tâ onunla hakkı ortadan kaldırsınlar! (Hayrat, 2001: s. 466).

...Her toplum tartaklamak için, resullerine karşı harekete geçtiler ve hakkı yıkmak için birtakım batıl iddialar ileri sürdüler, ama Ben de onları kısıvrak yakalayiverdim. (Yıldırım, 2004: 466)

...Her millet, elçisini yakalamağa yeltendi; hakkı gidermek için boş şeyler ileri sürerek tartıştılar. (Ateş, Tarihsiz: 466).

Bu çevirilerde, her ümmet / her toplum / her millet gibi özne niteliğindeki kelimelerle ettiler / yakalayıversinler / kaldırsınlar / sürdüler / tartışlar / bulundu / kasdetmişti / yeltendi şeklindeki yüklemeler arasında uyumsuzluk bulunmaktadır. Bunun yanı sıra aynı özneye yüklem olan kelimeler arasında da uyumsuzluk bulunmaktadır: bulundu-ettiler, kasdetmişti-ettiler, yeltendi-tartıştılar, gibi...

Fussilet – 15

Aşağıdaki çevirilerde italik haldeki kelimelere bakıldığında yukarıdakilere benzer şekilde özne-yüklem, yüklem-yüklem uyumsuzlukları görülecektir.

Ad toplumu yeryüzünde haksız bir biçimde büyüklük tasladı da şöyle dediler: (Öztürk, Y.N. , 2008: 479).

Sonra Âd kavmi, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve şöyle dediler: (Yavuz, 1974: 479).

Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: Bizden daha kuvvetli kim var? dediler... (Karaman, Özek, Dönmez, Çağrııcı, Gümüş ve Turgut, 2004: 477).

Sonra Âd, Arzda bigayri hakk kibirlenmek istediler ve bizden daha kuvvetli kim var? dediler, ... (Elmalılı, 1993: 477).

Ve Âd (kavmin)e gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar da: Kuvvetçe bizden daha çetin kim var? dediler... (Hayrat, 2001: 477).

Âd (kavmi), yeryüzünde haksız olarak büyüklük tasladılar ve: Bizden daha kuvvetli kim var? dediler... (Ateş, tarihsiz: 477).

Ad kavminden olanlar yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve şöyle dediler: ... şeklindeki bir metin mevcut uyumsuzlukların önüne geçecektir.

Münafikûn – 10

... Ey Rabbim, yakın bir süreye kadar beni geciktirseydin de içtenliğimi belgelemek için birşeyler vererek iyilik ve barış sevenler olsaydım! demesinden önce, size rızık olarak verdiklerimizden dağıtın (Öztürk, Y.N. , 2008: 479).

Sadece Y. N. Öztürk'ün mealinde karşılaştığımız bu çeviriyi en az iki açıdan eleştirmek mümkündür.

1. Türkçede *barış sevenler* diye bir kelime grubu ya da tamlama bulunmamaktadır. Bunun doğrusu *barışçı, barışçıl, sulhçu, sulhsever, sulhperver* gibi anlamlara gelen *barışsever* kelimesidir (T.D.K. , <http://www.tdkterim.gov.tr/bts> Erişim: 01.09.2016).

2. Konuşan tekil olduğu halde tamlamanın *barış sevenler* şeklinde çoğul formda kurgulanmış olması hatadır. Dolayısıyla *barış sevenler* ifadesinde gereksiz ve yanlış tamlama; *barışsevenler olsaydım* şeklindeki kelime grubunda özne-yüklem uyumsuzluğu bulunmaktadır. Doğrusu, *barışsever olsaydım*, şeklindedir.

SONUÇ

Yirmiyi aşkın meal incelenerek gerçekleştirilen bu çalışmaya göre, Kur'an'ın Türkçe çevirilerinde özne-yüklem uyumsuzluğundan kaynaklanan birçok hata ile karşılaşmak mümkündür. Bu hataların çoğunlukla birbirinin tekrarı şeklinde belirdiği de söylenebilir. Bu olgu, mütercimler tarafından dile getirilen, önceki meallerde bulunan hatalardan ders alınarak yeni bir çeviri yapıldığı ve bu münasebetle aynı hatalara düşülmeyeceği/düşülmediği şeklindeki iddianın en azından zayıf kaldığını göstermektedir. Türkiye'de, 300'lü rakamlarla ifade edilen meal sayısı ve bunların çoğunlukla özgün/orijinal/yeni olmaması; bu cenahta kayda değer bir gelişme olmadığı şeklindeki bir anlamaya zemin hazırlamaktadır. "A" şahsının yaptığı hataların yapılmayacağı iddiasıyla ortaya çıkıldığında, söz konusu hataların

gerçekten de yapılmaması gerekir ki daha doğru bir ürün ortaya çıkabilsin. Muhtemelen okuyucuyu ortada özgün bir şey olmadığı şeklindeki kanaate iten şey, hata olduğu belirtilen “A” şahsına ait bir tasarrufun “B” şahsı tarafından da misliyle tekrar edilmesidir.

Kur’an çevirisinin bir çırpıda yapılabilecek basit bir iş olmadığını bilerek hazırlanacak meallerin, mütercimler açısından daha dikkatli süreçler ve donanımlar gerektireceği açıktır. Bu makalenin yöneldiği konu açısından ifade edilebilecek şey, hedef dil ekseninde elde edilmesi zaruri kazanımlardır. Bu vesileyle, Arapçaya dair yetkinliğin iyi bir mealin garantörü olamayacağı; aksine bir o kadar da Türkçenin dil, gramer ve anlatım üslupları konusundaki donanımın zaruri olduğu izahtan varestedir. Bu donanım gerçekleştiğinde, anlatım kusurları minimum düzeyde olan meallerle karşılaşmak mümkün olacaktır. Söz konusu imkân elde edildiğinde ise okuyucu, mesajı açık, okunması kolay, anlaşılabilir ve edebi zevk veren yönleriyle elindeki meal sayesinde Kur’an’ı daha iyi anlayabilecektir.

Sonuç olarak özne ile yüklem uyumsuzluğundan kaynaklanan bu tür hataların minimize edilebilmesi amacıyla, mütercimlerin uyması gereken asgari şartlardan bahsetmek mümkündür. Bu şartların başında, hazırlanacak meallerin Türkçenin dil ve gramer kurallarına uygun olması gelmektedir. Türkçe dil bilgisi kurallarına göre hazırlanacak meallerde, bu makalenin konusu bağlamında dile getirilecek şeyler şu şekilde özetlenebilir: Çeviri faaliyetinde, doğru bir cümlenin ön koşullarından biri olan, özne ile yüklem arasında çeşitli düzeylerde uyumun sağlanması gerekmektedir. Örneğin nicelik veya kişi bakımından özne ile yüklem uyumunun sağlanması gerekmektedir. Örneğin hareketle, özne tekil olduğunda yüklem de tekil olması, yüklem şahıs ekinin cümlede bulunabilecek bütün öznelere uygun olması, özne ve yüklem zamir karşılıklarının aynı olması, cümlelerde olumluluk-olumsuzluk uyumunun bulunması gibi... Böylece gramer kurallarının öncelenmesi sayesinde, meallerde çokça karşılaşılan özne-yüklem uyumsuzluğunun neden olduğu hataları gidermek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akalın, H. Ş. (2009). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Akdemir, S. (1989). *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleleri Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Akid.
- Akdemir, S. (2015). *Son Çağrı: Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu.
- Altuntaş, H. & Şahin, M. (2007). *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: DİB.
- Ateş, S. (ty). *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*. Ankara: Kılıç
- Aydar, H. (1996). *Kur'ân-ı Kerîm'in Tercümesi Meselesi*. İstanbul: Kur'an Okulu.
- Ayverdi, İ. (2008). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı.
- Bilgin, A. (2012). *Kur'an Meallerindeki Anlatım Bozuklukları*. Ankara: Ankara Okulu.
- Bilmen, Ö. N. (1996). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli Âli'si*. Ankara: Akçağ.
- Buğda, S. (2016). Akkırmanî'nin *Muhtasarı Müğni'l-Lebîb an Kütübi'l-Earîb*, eserinin tahkikli neşri. Diyarbakır: Mektebetu Diyarbekir.
- Bulaç, A. (2009). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*. İstanbul: Çıra.
- Cündioğlu, D. (2014). *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*. İstanbul: Kapı.
- Çantay, H. B. (1990). *Kur'an-ı Hâkim ve Meal-i Kerim*. İstanbul: Elif.
- DİB & DEÜİF. (2007). *Kur'an Mealleri Sempozyumu*. Ankara: DİB.
- Durmuş, Z. (2007). *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleleri*. İstanbul: Rağbet.
- Eker, S. (2015). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker.
- Ekin, Y. & Akyüzoğlu, H. (2015). *Kur'an Tercüme Teknikleri*. İstanbul: Işık.
- Elmalılı, H. Y. (1993). *Kur'an-ı Kerim ve Meali*. İstanbul: İslamoğlu.
- Eryarsoy, B. & Ağırakça, A. (2004). *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*. İstanbul: Buruc.
- Esed, M. (2009). *Kur'ân Mesajı, Meal-Tefsir*. İstanbul: İşaret.
- Güleç, İ. (2014). *Dil ve Anlatım Bozuklukları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

- Gürbüz, F. (2004). *Tercüme Problemleri ve Mealler*. İstanbul: İnsan.
- Hacımüftüoğlu, H. (2008). *Kuran Tercümelerinde Yöntem Sorunu*. İstanbul: İz.
- Heyet. (2001). *Kur'an-ı Kerim ve Muhtasar Meâli*. İstanbul: Hayrat.
- Işıcık, Y. (2010). *Kur'an Meâli*. Konya: Konya İlahiyat Derneği
- İbrahim, M. T. (2012). *İ'rabu'l-Kur'âni'l-Kerim*. Lübnan: Daru'n-Nefais.
- İslamoğlu, M. (2009). *Hayat Kitabı Kur'an*. İstanbul: Düşün.
- Karaman, H. v.d. (2004). *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. Ankara: TDV.
- Kavruk, H. v.d. (2006). *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Malatya: Uğurel Matbaası.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: T. D.K.
- Kur'an-ı Kerim.
- Namlı, T. (2015). *Kur'an Aydınlığı: Kronolojik Kur'an Meali*. Ankara: Fecr.
- Onan, G. *Kur'an-ı Kerim Meali*. <http://www.kuranmeali.org/> adresinden 27 Haziran 2016 tarihinde edinilmiştir.
- Özcan, M. (2041). *Kur'an Deyimleri ve Çeviri Stratejileri*. İstanbul: Cantaş.
- Öztürk, M. (2008). *Meal Kültürümüz*. Ankara: Ankara Okulu.
- Öztürk, Y. N. (2008). *Kur'an-ı Kerim Meâli (Türkçe Çevirisi)*. İstanbul: Yeni Boyut.
- Piriş, Ş. (ty). *Kur'an-ı Kerim: Türkçe Anlamı*. Kayseri: Arz.
- Sadak, B. (ty). *Kur'an-ı Kerim Meâli*. <http://www.kuranmeali.org/> adresinden 25 Haziran 2016 tarihinde edinilmiştir.
- Tekin, A. (2006). *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*. İstanbul: Kelam.
- Ünal, A. (2007). *Allah Kelâmı Kur'an-ı Kerim Ve Açıklamalı Meali*. İstanbul: Define.
- Varol, A. (1997). *Kur'an-ı Kerim Meali*. İstanbul: Madve.
- Yavuz, A. F. (1974). *Kur'an-ı Kerim ve Meal-i Âli'si*. İstanbul: Sönmez.
- Yıldırım, S. (2002). *Kur'an-ı Hâkim ve Açıklamalı Meali*. İstanbul: Işık.

MALATYA TÜMÜLÜSLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Çağatay YÜCEL

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
cagnar21@gmail.com

ÖZET

Bu makale Malatya iline ait tümülüslerin tanıtımını yapmak ve Anadolu topraklarına kattıkları zenginliği aktarmaktır. Genel anlamda Tümülüslerin Anadolu'da kronolojik olarak ortaya ıkışları: Erken Frig, Lidya, Greko-Pers, Hellenistik ve Erken Roma döneminde yapılmışlardır. Anadolu'da Tümülüs geleneğinin önemli bir ayağı olan Malatya ilinde bilimsel anlamda sistematik olarak kurtarma kazısı yapılan tek tümülüs Darende ilçesi Yenice Kasabası sınırları içerisinde yer alan Maşattepe tmlsdr. Malatya ilimizin sınırları içerisinde bulunan diğer tümülüslerin büyük bir çoğunluğu kaçak kazılar sonucunda definiciler tarafından yağmalanmış olmalarına, kültürel zenginliğimizin baltalanmasına dikkat ekmektir.

Anahtar Kelimeler: Tümülüs, yığma mezar, Maşattepe, l gmme.

SUMMARY

This article is about introducing the tumuli belonging to the province of Malatya and conveying the richness of the people that they put to the Anatolian lands. Chronological emergence of the tumuli in Anatolia in general terms: Early Phrygian, Lydian, Greco-Persian, Hellenistic and Early Roman period. The only tumulus which was systematically rescue excavated in scientific sense in the province of Malatya which is an important foot of the tumulus tradition in Anatolia is Maşattepe tumulus located in the Yenice Township of Darende district. The vast majority of other tumuli within the borders of Malatya are to be looted by illegal diggers as a result of illegal excavations and to attract attention to the undermining of our cultural wealth.

Key words: Tumulus, mound tomb, Maşattepe, burial.

GİRİş

Anadolu'da Tümülüsler Arkaik ağ'ın başlarından itibaren görülmeye başlanmıştır. Kral ve kral ailesi için, önce zemin üzerine inşa edilen mezar odası, sonra üstüne yığılan toprak veya taşlardan oluşturulan yapay tepe tipi anıt mezarlardır (Avşar, 2012:1). Bu mezarlar çağının mimarları tarafından inşa edilirdi. Kral ya da kral ailesinden ölen fertler kullandıkları muhtelif eşyaları ve hediye edilen eşyaları ile birlikte, inşa edilen taş ya da ahşap oda içine ceset ile birlikte konulurdu (kse, 2005, 1). Tümülüsler, gerek dolgu katmanında gerekse mezar odalarında birçok yapısal unsura sahiptirler. Bunlar; krepis¹, dromos², n avlu, sundurma, n oda, asıl mezar odası, üst örtü sisteminden oluşmaktadır (ztekin, 2006: 6).

¹ Tümülüslerde yığma toprağının akmasını ve dağılmasını önlemek için kullanılan basamaktır.

Tümülüslerin Kökeni: Tümülüs geleneğini yapısal form olarak değerlendirildiğinde; kurgan, megalit anıt ve dolmenler ile yakın benzerlikler taşıdığı görülür (Avşar, 2012:3). *Kurgan* kavram olarak; Türkçe “korumak” fiilinden gelen, mezarı koruyan anlamında kullanılmaktadır (Öztekin, 2006:6). Kurgan, kist mezar (sanduka/sandık mezar) veya mezar odası üzerine geniş bir daire biçiminde toprak veya taş yığılarak oluşturulan tümsek olarak tanımlanmaktadır (Belli, 2003, 11). Kavramlardan bir diğeri olan *megalit anıt*, etimolojik olarak “megalit” kelimesinden, “megalit” kelimesi ise Helence “mega” ve “lithos” kelimelerinden türetilmiş olup, büyük taş anlamını taşımaktadır (Öztekin, 2006: 5).

Tümülüsler Anadolu’da ilk kez MÖ 8. yy’ın ikinci yarısında Gordion Nekropolü’nde görülmektedir (Avşar, 2012:5). Frigler’e ait olan Tümülüs geleneği, Friglerin Trakya üzerinden Anadolu’ya girdikleri tezi ışığında, kökenlerini Trakya ve Doğu Avrupa üzerinde aramaktadır. Söz konusu bölgede birçok Tümülüs keşfedilmiştir. Ancak mevcut Tümülüsler, Gordion Tümülüslerinden çok daha geç tarihlidir. Bundan dolayı, Anadolu’nun kültür tarihine ilişkin konu olan Tümülüsleri, öncelikle yapısal olarak değerlendirilmesi yerinde olacaktır. İçerisinde kist ya da oda tipi mezar barındıran suni taş ya da toprak tepe olarak tanımlanan Tümülüsler bir ölü gömme geleneğidir.

MÖ 8. yy’ın ikinci yarısından itibaren Orta Anadolu’da görülmeye başlayan tümülüs yapıları ölü gömme geleneği, çok ani ve hızlı bir gelişim göstermiştir. Latince “tumulo” “tumulus”, Almanca “hügelgrab” veya İngilizce “barrow” veya “tumulus” olarak isimlendirilen tümülüsler, içerisinde taş sanduka ya da oda tipi mezar barındıran suni taş ya da toprak tepe olarak tanımlanmaktadır (Harpers, 1879: 1913).

Tümülüsler, megalit anıt ve kurganlarla büyük benzerlik taşımaktadır. Megalit anıtlar, MÖ 4. binin ikinci yarısında Karadeniz’in batısından Avrupa içlerine ve Britanya’ya yayılırken, kurganlar diğer taraftan Balkanlar’a doğru yayılmıştır. Nitekim Britanya’da MÖ 4. binin sonlarında görülmeye başlayan megalitler, Balkanlar’da ise Tunç Çağı’yla birlikte görülmeye başlanır. Trakya’da MÖ 1.300-MÖ 700 yılları arasında boyutları küçülen ve yalnızca dolmenler olarak karşımıza çıkan megalit anıtlar, MÖ 8. yy’ın ikinci yarısından itibaren İç Anadolu Bölgesi’nde Tümülüslere dönüşür. MÖ 8. yy’ın ikinci yarısında Erken Frig Dönemi’yle birlikte Orta Anadolu’da Gordion nekropolünde ortaya çıkan tümülüs geleneği, MÖ 7. yy’ın sonlarına doğru Lidya Krallık Dönemi’nde Batı Anadolu Bölgesi’nde, Greko-Pers Dönemi’yle birlikte ise Anadolu’nun farklı bölgelerine yayıldığı görülmüştür. Tümülüsler Hellenistik dönem’e ise, çok daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır (Sevin, 1982, 291).

MÖ I. bin içerisindeki tümülüsler, yapısal unsurlarına göre çeşitli tiplere ayrılmaktadır. Frig tümülüs mezarları; dörtgen ve tek bölümden oluşan tamamen kapalı oda tipi mezarların yanı sıra, dörtgen ve üzeri açık olarak ahşap kalaslarla tek bölümden oluşan tekne tipi mezarlar ile taş duvarlarla çevrelenmiş taş yığma mezarlara sahiptir (Öztekin, 2006, 25). Lidya tümülüs mezarları; tek ya da üç odalı sanduka plan tipi ile dromos, sundurma ve mezar odasından oluşan tekne tipi mezarlar ile taş duvarlarla çevrelenmiş taş yığma mezarlara sahiptir. Greko-Pers mezarlarında ise; dromos, ön oda ve asıl mezar odasından oluşan plan tipi ile dromos, sundurma, ön oda ve asıl mezar odasından oluşan plan ve lahit mezarlar kullanılmıştır. Hellenistik dönemde; dromos, ön oda ve asıl mezar odasından oluşan plan tipinin yanı sıra hierothesionların³ kullanılmaya başladıkları görülür (Öztekin, 2006, 25).

Araştırma Tarihiçesi: Tümülüsler dünyanın birçok yerinde bulunmaktadır. Dünyanın birçok kıtasında bulunmalarına rağmen büyük bir bölümü birbirileriyle kronolojik ve kültürel bağlantısı

² Helence kökenli bir kelime olup, mezar odasına geçişi sağlayan dar ve uzun yol anlamındadır.

³ Hierothesion: içinde kutsal bir şey saklanan yer anlamındadır.

bulunmamaktadır. Anadolu'da ise Trakya, Ege, Marmara, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde görülür. Bu bölgelerde görülen Tümülüslerde kültürel bağlantı söz konusudur.

Anadolu'da Tümülüslerle ilgili olarak ilk sistematik kazılar, Bintepe'de 1853 yılında İzmir'in Alman Konsolosu Spiegelthal tarafından Alyattes Tümülüsü'nde yapılmıştır (Avşar, 2012:28). Daha sonra 1900 yılında Frigler'e ait Gordion'daki tümülüsler Gustar Körte ve Alfred Körte kardeşler tarafından başlatılmıştır. Gordion'da I, II, III, IV, V olarak adlandırdıkları Frig tümülüslerinde yapmış oldukları araştırmalar ile bize Friglerin anıtsal mezarları hakkında ilk detaylı bilgileri vermişlerdir (Körte ve Körte, 1904:68; Avşar, 2012:28).

1926 yılında ise Milli Eğitim Bakanlığı adına T.H. Makridi Bey tarafından Ankara Tümülüslerinin ilk safhasını başlatmıştır (Erdoğan, 2007:10). 1928 yılında F. F. Schmidt Alishar'ın kuzeybatısında yer alan Kerkenezdağ'da altmış dokuz tümülüsün dördünde araştırma yapmıştır (Erdoğan, 2007:10).

Doğu Trakya Tümülüsleri üzerine ilk sistemli kazı ve araştırmalar Cumhuriyetin ilk dönemlerinde başlamıştır. 1936-1939 yılları arasında Prof. Dr. Arif Müfid Mansel tarafından özellikle Kırklareli merkez ilçe ve Vize İlçesi civarlarındaki tümülüslerde kazı çalışmaları yapılmıştır (Yıldırım, 2008:64).

1945 yılında Tahsin Özgüç ve Mahmut Akok, Ankara Anıtkabir alanında 1 ve 2 nolu Tümülüs olarak adlandırılan Frig Tümülüslerini kazmışlardır. 1950 yılında Pennsylvania Üniversitesi Müzesi adına Rodney S. Young başkanlığındaki kazı heyeti Gordion Tümülüs kazılarında ikinci safhayı başlatmıştır (Erdoğan, 2007: 11).

1962-1966 yılları arasında, Lidyalılara ait Gyges Tümülüsü'nde *Sardes Amerikan Kazı Ekibi* tarafından kazı çalışmaları yapılmış ve uzunluğu 90m. kadar olan kireçtaşından yapılmış bir krepis bulunmuştur (Avşar, 2012:28).

Malatya Tümülüs Mezarların Yapımı

Tümülüslerin büyük bir bölümünde; ana toprağa derin çukurlar açılıyor, bu çukurlar içine ağaç mezar odaları inşa ediliyordu, daha sonra ise bu ağaç mezar odasının dıştan bütün etrafı moloz taşlar ile dolduruluyordu. Ceset, ağaç mezar odasına konulduktan ve ölü hedyeleri yerleştirildikten sonra üstüne çatı örtülüyor ve çatının üzerine de büyük bir taş yığını konulup, bunun üzerine de toprak veya kil yığılmak suretiyle Tümülüs meydana getiriliyordu (Erdoğan, 2007:44). Bununla birlikte bazı tümülüslerde ağaç mezar odasının yerini taşlardan inşa edilen mezar odaları almaktadır. Ayrıca ölü gömme adetleri bakımından da Tümülüslerde bazı ayrılıklar vardır. Gerek gömme tarzında gerekse mezar eşyalarında bu farklılıkları görmek olasıdır (Erdoğan, 2006: 18).

MALATYA TÜRÜLÜSLERİ

Bu çalışmanın amacı Malatya il ve ilçelerinde yer alan tümülüsler ile ilgili bir farkındalık ve duyarlılık yaratmaktır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde yalnızca Malatya'da bulunan tümülüsler, Malatya tarihi açısından çok önemlidirler. Malatya'daki tümülüslerle ilgili şüana kadar maalesef bir çalışma yapılmamıştır. Yapılan çalışma ve düzenlemeler kaçak kazılar sonucunda fark edilmiştir. Bilimsel olarak kazılan ve içindeki eserlerle elde edilen tek Tümülüs 1984 Malatya Müzesi tarafından kurtarma kazısı olan Maşattepe Tümülüsü'dür (Resim 1). Malatya'daki tümülüslerin neredeyse tamamı soyulma tehlikesi geçirmiş ya da geçirilme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Yapılması gereken birincil öncelik tescil edilmiş sit alanlarındaki tümülüslerin koruma altına alınması ve bilimsel kazılarının

gerçekleştirilmesidir. Çünkü bu yerler her gün soyulma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Bu da Malatya'nın eşsiz tarihinin köklerine vurulan bir baltadır.

Yığma tepe Tümülüsleri I-II-III: Malatya'nın Arguvan ilçesinde Armutlu Mahallesi Yığmatepe mevkinde yer alırlar. I nolu tümülüsün yüksekliği 5 m. Olup, çapı 560 m.dir. Roma dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Kaçak kazı ile taşları tümülüsün orta kenarına yığılmıştır. II nolu Tümülüs I nolu tümülüsün 180 m. Doğusunda yer alır. 16 m. Yüksekliğine olup, çapı 120 m. dir. Malatya yöresindeki en büyük tümülüstür. Üzeri siyah moloz taşlar ve kaya parçaları bulunmaktadır. Bu Tümülüs de Roma dönemine ait olduğu düşünülmektedir. III nolu Tümülüs II nolu tümülüsün 500 m. kadar kuzeydoğusunda yer alır. 30 m. çapında, 3,5 m. yüksekliğe sahiptir. Ortasında ve kenar alanlarında kaçak kazı izine rastlanılmıştır. Roma dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir.

Alican Tümülüsü: Malatya'nın Yazıhan ilçesinde Alican Mahallesi sınırları içinde, Yazıhan-Kurşunlu yolunun 500 m. kuzeyinde yer alır. Yüzeyinde Roma dönemine ait seramik parçalarına rastlanılmıştır.

Kellerin Saylağı Tümülüsü: Malatya'nın Akçadağ ilçesinde Keller mahallesinde yer alır. Yan yana iki tümülüsten oluşmaktadır. Birinci tümülüs 2 m. yüksekliğe sahip olup, 20 m. çapındadır. Tümülüsün orta bölümü iş makinesiyle tahrip edilmiştir. İkinci tümülüs 33 cm yüksekliğinde olup, 3 m. çapındadır. MS 3. yy tarihlendirilmektedir.

Korucutepe Tümülüsü: Malatya'nın Darende ilçesinde Yenice mahallesinde yer alır. Maşattepe tümülüsünden sonra 16.09.1992 tarihinde Malatya Müzesi'nce kurtarma kazısı yapılmış olup, kaçak kazılardan dolayı herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır. Tümülüsün dikdörtgen planlı bir mezar odası vardır. 52 x 78 cm. ebadındaki dromostan mezar odasına girilmektedir. MS 1. yy tarihlendirildiği düşünülmektedir.

Maltepe I-II Tümülüsü: Malatya'nın Darende ilçesi Yenice mahallesinde yer alır. Maltepe I ve II tümülüsle yan yanadır. Tümülüslerde yoğun bir şekilde kaçak kazı çukurlarının olduğu tespit edilmiştir. Tümülüsün civar çevredeki örnekleriyle benzer yapıda olduğundan Roma dönemine tarihlendirilebilir.

Karaziyaret Tümülüsü: Malatya'nın Darende ilçesinin Yukarı Ulupınar mahallesinde yer alır. 3,5 m. yüksekliğinde olup, 35 x 40 m. çapındadır. Tümülüsün üst kısmı iki farklı moloz taş yığınlarıyla örtülmüştür. Tümülüsün farklı noktalarında 3 m. derinliğinde kaçak kazı çukurlarına rastlanılmıştır. Geç Roma dönemine tarihlendirilebilir.

Kışlayolu Tümülüsü: Malatya'nın Akçadağ ilçesinin Pınarlı mahallesinde yer alır. 2-2,5 m. yüksekliğe sahip olup, 25 m. çapındadır. Orta kısmı kaçak kazı yoluyla açılmıştır. Roma dönemine tarihlendirilmektedir.

Erecek Tümülüsleri: Malatya Yazıhan ilçesi Erecek tümülüsleri Kurşunlu kasabasına giden yolun Erecek köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Bölgede bulunan üç tümülüsün tamamı soyulmuştur.

Yukarıda adı geçen tümülüslerin dışında Malatya'da tescillenmiş olan Ballıkaya Roma tümülüsü (Hekimhan/Malatya), Çınar Köy Üçtepeler tümülüsleri (Yeşilyurt/Malatya), Yenice tümülüsleri (Yenice Beldesi/Darende/Malatya), Üçtepe tümüsleri (I-II-III) (Yazıhan/Malatya), Albasar tümülüsü (Hekimhan/Malatya), Taşhöyük tümülüsü (Hekimhan/Malatya), Çerkeztepe tümülüsü, (Akçadağ/Malatya), Gözbaba tümülüsü (Yeşilyurt/Malatya), Hanönü (Hantepe) tümülüsü (Darende/Malatya), İkitepe tümülüsü (Darende/Malatya) kaçak kazılarla ya soyulmuşlar ya da

soyulma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Malatya'nın tarihi ve kültürel zenginliğini yansıtan bu antik mezarlar soyulmadan biran önce bilimsel kazılarla Malatya'ya kazandırılmaları gerekmektedir.

Malatya Maşattepe Tümülüsü

Malatya ili, Darende ilçesi, Yenice kasabası sınırları içerisinde bulunmaktadır (Resim 2 ve 3).

Mezar Odasının Mimarisi

Mezar; doğu yönündeki dromos ile buradan küçük bir kapı ile girilen dikdörtgen planlı bir mezar odasından oluşmaktadır. Mezar değişik ebatlarda düzgün kesme taşlardan yapılmıştır (Ayabakan, 1990: 50).

Dromos; 196 cm uzunluğunda, 137 cm genişliğinde, 183 cm yüksekliğinde olup, üstü beşik tonozludur. Dromostan 113x65 cm ebadında düz lentonlu küçük bir kapıdan mezar odasına girilmektedir.

Mezar odası 281 cm uzunluğunda, 217 cm genişliğinde, 296 cm yüksekliğinde olup; üstü beşik tonozla örtülüdür. Tabanı moloz taş ve toprak dolguludur. Odanın kuzey, güney ve batı duvarlarının orta seviyesinde birer yuvarlak kemerli niş vardır. Nişlerin üzerinde, duvarı çepeçevre dolaşan profilli bir friz yer almaktadır. Dışa doğru çıkıntılı olan beşik tonoz doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Mezar odasının çevresine, yığma toprağın kaymasını önlemek amacıyla bir sıra az düzeltilmiş iri taş blokları at nalı şeklinde dizilerek set oluşturulmuştur. Mezar odası ile bu set arasındaki boşluk moloz taşları ve çaytaşları ile karışık kum ile doldurulmuştur (Ayabakan, 1990: 50).

Mezar Odasında Bulunan Eserler ve İskelet

Mezar odası ve içinde bulunan ölü hediyesi eşyalar insitu durumunda ele geçmiştir. Ancak ekskavatörle yapılan hafriyat sırasında kepçenin tırnağının dokunmasıyla tonozdan düşen bir blok taş daha tabutu dağıtmış ve düşen taşın açtığı delikten iskeletin üzerine toprak akmıştır. Ayrıca duvar taşlarının iç yüzeyleri rutubet nedeniyle kısmen dökülmüştür. Bu döküntüler temizlenerek iskelet ve eşyalar açığa çıkarılmıştır. Mezar odasının güney duvarına bitişik ahşap tabut ve tabutun içerisinde başı doğuda olan, sırtüstü yatmış vaziyette bir kadın iskeleti bulunmuştur. Tabut 273 cm uzunluğunda, 42 cm genişliğinde, 33 cm yüksekliğindedir. Tahtaların bağlantısı ahşap geçme ve metal çivilerle sağlanmış olup, ancak dağılmış vaziyettedir. İskeletin boyu 168 cm olup; kemikleri büyük ölçüde sağlam kalmıştır (Ayabakan, 1990: 50-51).

İskeletin üzerindeki toprak temizlendikten sonra, üzerinde turuncu renkli ince küçük bir kumaş parçası, boyun hizasında tek bir altın küpe, sağ elinin yakınında, üzerinde sol profilden bir erkek başı bulunan yakut kaşlı altın erkek yüzüğü, sol elinin yakınında zümrüt kaşlı altın kadın yüzüğü, göbek üzerinde altın levha halinde ağız bağı, başının sol tarafında kapaklı gümüş ayna, dağılmış vaziyette kösele ve bronz aksamdan yapılmış küçük kutu, bız, ahşap tarak ile 3 adet kulak tıkacı bulunmuştur. Ayrıca başının sağ tarafında bulunan birçok cam parçası yapıştırılarak şişe olarak tümlenmiştir. Batı yöndeki duvarın nişi içerisinde bir tutam saç bulunan dağılmış vaziyette kâse formu örgü sepet bulunmuştur (Ayabakan, 1990: 51).

Buluntuların Envanteri

Pişmiş Toprak Vazo, Cam Şişeler, Cam Kase, Oniks Kase, Altın Ağız Bağı, Altın-Yakut Kaşlı Erkek Yüzüğü, Altın-Zümrüt Kaşlı Kadın Yüzüğü, Altın-Zümrüt Kaşlı Küpe (Tek), Gümüş Ayna, Ahşap Tarak, Kulak Tıkaçları (3 adet) (Ayabakan, 1990, 52-53) (Resim 4).

Tümülüsün Tarihi

Maşattepe tümülüsü ve mezar odasının mimari yapısı Kayseri il merkezinde bulunan Garipler tümülüsü mezar odasının mimarisi ile birçok yönden benzerlik göstermektedir. Aradaki fark; Garipler tümülüsü mezar odasının dromosunun olmaması, Maşattepe tümülüsünde ise dromosun mevcut olmasıdır. Garipler tümülüsü, içerisinde bulunan sikke nedeniyle Augustus (MÖ 27-Ms 14) dönemine tarihlenebilmektedir. Maşattepe tümülüsünde ise kesin tarih verilebilecek bir buluntu çıkmamıştır. Kısıtlı kaynak taraması sonucu mezarın içinden çıkan eserlerden yakut kaşlı altın erkek yüzüğü (üzerinde Hellenistik stilde sol profilden bir baş bulunmaktadır) ile oniks kâse, Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine tarihlendirilebilir. Tümülüs M.S. 1. yüzyılın 2. yarısında yapılmış olmalıdır (Ayabakan, 1990: 53).

SONUÇ

Anadolu'da çok sayıda tümülüs keşfedilmiştir. Bunlardan bazıları koruma altına alınırken bazıları ne yazık ki talan edilmişlerdir. Talan edilmede Malatya ilimizdeki Tümülüslerin de payı büyüktür. Anadolu'da MÖ VIII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanana tümülüsler, kraliyet ailesi veya soyundan gelen kişiler için ya da toplum içerisinde önemli bir konuma sahip olan bireylerin mezarları olarak inşa edilmişlerdir. Adak eşyaları veya mezar sunumlarıyla Anadolu'nun kültür mirasına sahip en önemli mimari yapılar arasında yer almaktadırlar.

Malatya ilinde çok sayıda tümülüs söz konusudur. Bu tümülüslerin çoğu tescil altına alınmıştır. Müze kayıtlarında, Yazıhan İlçesi'ne bağlı, Erecek nahiyesinde bulunan ve Üç Tepeler olarak adlandırılan, birbirine bitişik olarak konumlanan 3 tümülüs haricinde tümülüs envanterleri mevcut değildir. Nitekim Darende ilçesi sınırları içerisinde de pek çok tümülüs çıplak gözle görülebilmektedir. Malatya'daki mevcut tümülüslerin acilen koruma altına alınmaları gerekmektedir. Çünkü bu tümülüsler, Malatya'nın kültürel zenginliği ve tarihi geçmişi için çok önem arz etmektedirler.

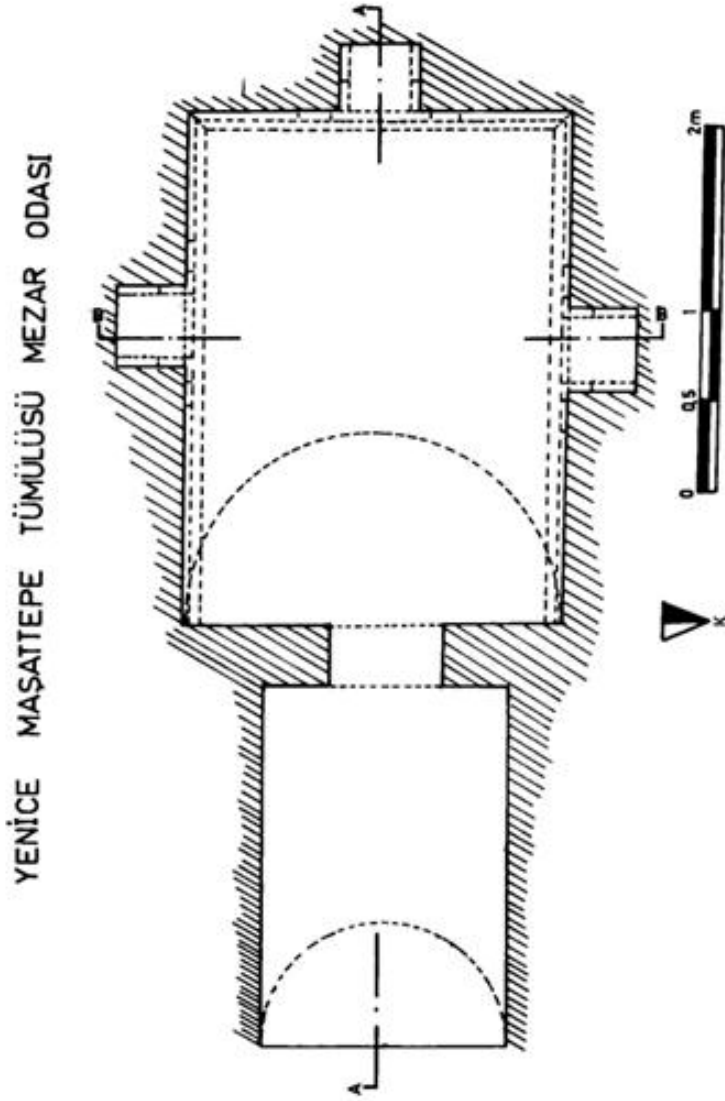
KAYNAKÇA

- Akturan, M., *Eski Malatya Nekropolü Kazısı 1976*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1989.
- Avşar, G., *Anadolu Tümülüslerinin Tipolojik Açından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2016.
- Ayabakan, C., "Maşattepe Tümülüsü Kurtarma Kazısı", 1. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 1990, Ankara.
- Belli, O., *Kırgızistan'da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003 İstanbul.
- Birecikli, F., "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Akademik Bakış Cilt 4 Sayı 7 Kış 2010
- Eraslan, F., ve Dig., "Perre Antik Kenti Nekropol Alanı 2008 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışmaları", *18. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu:27-30 Nisan 2009-Sivas: Bildiriler* (ss. 91-104), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010.
- Erdoğan, S., *Gordion Tümülüsleri Işığında Frigler'de Oda Mezarlara Ölü Gömme Gelenekleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- Ergeç, R., "Güney Kommagene Bölgesindeki Antik Dönem Nekropol ve Mezarları" Doktora Tezi, Konya, 1995.
- Harpers Latin Dictionary, At The Clarendon Press, Oxford, 1879.
- <http://www.darende.gov.tr/masattepe-tumulusu> 27/03/2017

- K. Rabadjiev, "The Thracian King's Tomb (An Attempt at a New Interpretation)", *Annuaire de L'universite de Sofia, St. Kliment Ohridski, Faculte de Histoire-Studia Archaeologica, Tome 2, 1995, s.115-134.*
- Körte, G., ve A. Körte, *Gordiaon: Ergebnisse der Ausgrabung im Jahre 1900, Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archaologischen Institus, Berlin 1904.*
- Mansel, A. M., *Ege ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara 1995.*
- Mansel, A.M., *Trakya'nın Kültür ve Tarihi, Edirne Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu, 1938 İstanbul.*
- Okunak, M., *Hierapolis Kuzey Nekropolü (159D Nolu Tümülüs) Anıt Mezar ve Buluntuları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2005.*
- Ökse, A.T., "Eski Çağdan Günümüze Ölü Gömme ve Anma Gelenekleri" *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Ankara: Sayı. 5, 2005:1-8.*
- Özdoğan, M., ve M. Akman, "1990 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları", *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1992, s.405-423.*
- Özgüç, Tahsin. Mahmut Akok. (1947), 'Türk Tarih Kurumu Adına Anıtkabir Alanında Yapılan Tümülüs Kazıları', *Bellekten, Vol. XI, No.41, ss.27-56.*
- Öztekin, İ. E., "MÖ 1. Binde Anadolu'da Tümülüs Geleneğinin Kronolojik Gelişimi ve Coğrafi yayılımı", (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Ratté, Christopher. (1994), 'Not the Tomb of Gyges', 1994. *The Journal of Hellenic Studies, Vol.114, pp.157-161.*
- Saltuk, S., *Arkeoloji Sözlüğü, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1997.*
- Sevin, V., *Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1999 İstanbul.*
- Sivas, T., *Eskişehir, Afyonkarahisar, Kütahya İl Sınırları İçerisindeki Phryg Kaya Anıtları, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999.*
- Uğur, H., *Garipler Tümülüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012.*
- Yıldırım, Ş., *Askertepe Tümülüsü, Anadolu (Anatolia), 36, 2010, 149-178.*
- Yıldırım, Ş., "Doğu Trakya'da Mezar Tepelerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi" (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

EKLER:

Resim 1- Yenice Maşattepe Tümüsü Mezar odası planı
Ayabakan, 1990, 55.

Resim 2 ve 3- <http://www.darende.gov.tr/masattepe-tumulusu>

Resim 4: Malatya Müzesi Fotoğraf Arşivi

Fig. 1: Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine ait pişmiş topraktan yapılmış, bej renkli, kiremit / kırmızı hamurlu, çark yapımı, yuvarlak ağızlı, halka kaideli vazo (Y. 10.4 cm; Ağız Çapı: 5.2; Kaide Çapı: 5.8 cm; Gövde Çapı: 10.4 cm), Env. No: 1/8374, Malatya Müzesi (Malatya Müzesi'nin izni ile)

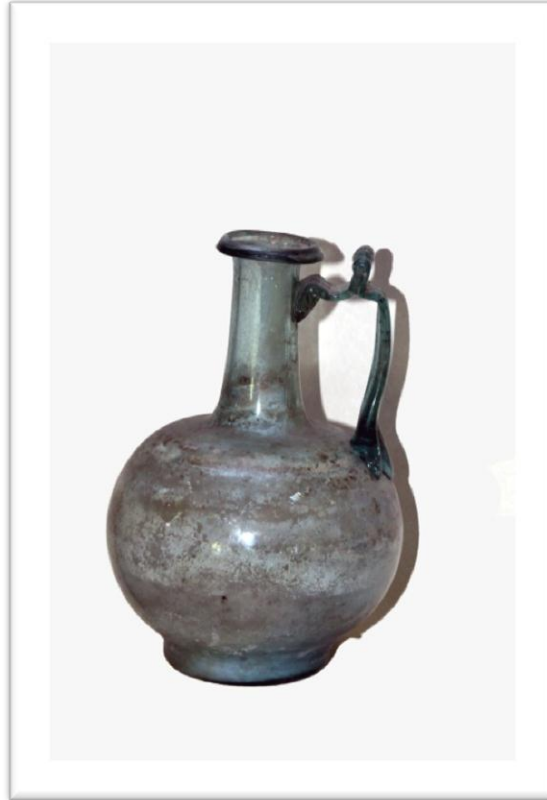

Fig. 2: Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine ait cam şişe. Açık yeşil renkte, serbest üfleme tekniği ile yapılmıştır. Yuvarlak ağızlı, dudaklar dışa dönük, silindirik bir boyna sahip dip kısmı içbükeydir. Omuzdan boyuna doğru kulplu olup, kulpun ağza yakın kısmında dışa doğru çekilerek katlanmış çıkıntısı vardır. Şişenin içerisinde sıvısı mevcuttur. (Yükseklik: 21,5 cm; Ağız Çapı: 5,2 cm; Kaide Çapı: 8 cm; Gövde Çapı: 14,3 cm), Env. No: 2/8375, Malatya Müzesi (Malatya Müzesi'nin izni ile)

Fig. 3: Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine ait cam şişe. Açık yeşil renktedir. Serbest üfleme tekniği ile yapılmıştır. Yuvarlak ağızlı, dudaklar dışa dönüktür. Silindirik bir boyna sahip olup dip kısmı içbükeydir. Omuzdan boyuna doğru kulplu olup, kulpun ağza yakın kısmında dışa doğru çekilerek katlanmış çıkıntısı vardır. Şişenin içerisinde sıvısı mevcuttur. Sıvının ne amaçla kullanıldığı henüz bilinmemektedir. (Yükseklik: 14,5 cm; Ağız Çapı: 3,4 cm; Kaide Çapı: 5 cm; Gövde Çapı: 8,9 cm), Env. No: 3/8376, Malatya Müzesi (Malatya Müzesi'nin izni ile)

Fig. 4: Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine ait cam şişe. Açık yeşil renktedir. Serbest üfleme tekniği ile yapılmıştır. Yuvarlak ağızlı, dudakları dışa dönüktür. Silindirik bir boyun, torba gövdeye sahiptir. Dip kısmı içbükeydir. Mezar odasında iskeletin sağ yanında bulunmuştur. (Yükseklik: 15,7 cm; Ağız Çapı: 3,7 cm; Gövde Çapı: 8,9 cm), Env. No: 4/8377, Malatya Müzesi (Malatya Müzesi'nin izni ile)

Fig. 5: Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine ait cam kâse. Yeşilimsi sarımtırak renkte olup, kalıba üfleme tekniği ile oluşturulmuştur. İnce profile sahip geniş yuvarlak ağızlıdır. Silindirik boyundan sonra gövde kısmı omuzda genişleyip dipte daralmıştır. Gövdenin en geniş kısmında paralel iki yiv mevcuttur. Mezar odasında nişin içerisinde bulunmuştur. (Yükseklik: 15,7 cm; Ağız Çapı: 3,7 cm; Gövde Çapı: 8,9 cm), Env. No: 5/8378, Malatya Müzesi (Malatya Müzesi'nin izni ile)

Fig. 6: Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine ait kase-su mermeri. Kahverenginin değişik tonları ve beyaz renklerden oluşan damarlı su mermerinden yapılmıştır. Hafif içe dönük geniş yuvarlak ağızlı, yarım küre gövdeli olup dip kısmı düzdür. Ağız kısmında bir yiv mevcuttur. Dip kısmında iç içe profilli dairelerden oluşan oturak yapılmıştır. Mezar odasında nişin içerisinde bulunmuştur. (Yükseklik: 5,7 cm; Ağız Çapı: 10,1 cm), Env. No: 6/8379, Malatya Müzesi (Malatya Müzesi'nin izni ile)

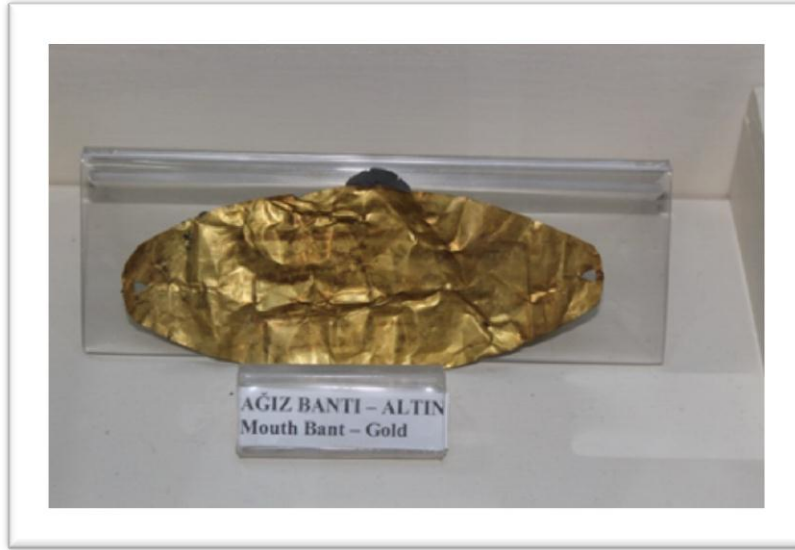

Fig. 7: Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine ait altın ağız bağı. İnce levha şeklindedir. Cesedin ağızını kapatmak için kullanılmıştır. Elips şeklinde olup, her iki ucunda bağlama deliği vardır. İskeletin göbek seviyesinde bulunmuştur. (Yükseklik: 12,1 cm; Genişlik: 4,8 cm), Env. No: 7/8380, Malatya Müzesi (Malatya Müzesi'nin izni ile)

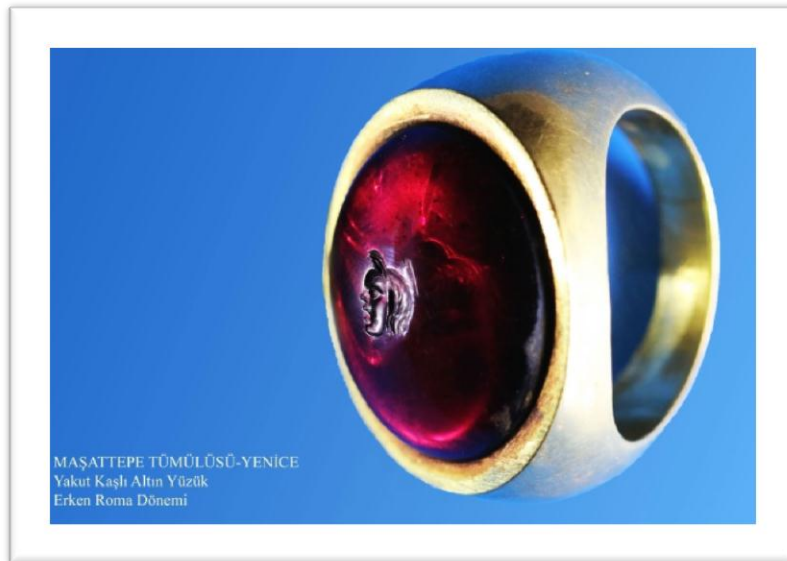

Fig. 8: Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine ait altından zümrüt kaşlı erkek yüzüğü. Yakut kaşlıdır. Kaşın üzerinde tam ortada sol profilden uzun saçlı bir erkek başı oyularak resmedilmiştir. İskeletin sağ elinin yakınında bulunmuştur. (Yükseklik: 3 cm; Genişlik: 2,5 cm), Env. No: 8/8381, Malatya Müzesi (Malatya Müzesi'nin izni ile)

Fig. 9: Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine ait altından zümrüt kaşlı kadın yüzüğü. Yuvarlak halka şeklinde kaş oturağına sahip ve kaş dikdörtgen şeklindedir. İskeletin sol elinin yakınında bulunmuştur. (Yükseklik: 2,4 cm; Genişlik: 1,1 cm; Kaş uzunluğu: 1,2), Env. No: 9/8382, Malatya Müzesi (Malatya Müzesi'nin izni ile)

Fig. 10: Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine ait ahşaptan yapılmış kulaç tıkacağı. Ters kesik koni başlı, yuvarlak uçlu, ucu ile başı arasında disk vardır. İskeletin kafatasının çevresinde bulunmuştur. (Yükseklik: 2,4 cm; Genişlik: 1,1 cm; Kaş uzunluğu: 1,2), Env. No: 10/8386, Malatya Müzesi (Malatya Müzesi'nin izni ile)

CLEAR LIGHT OF THE DAY: FRAGMENTED POSTCOLONIAL LIVES*

Ela İpek GÜNDÜZ

Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
elaipekgunduz@hotmail.com

ABSTRACT

The striking changes in the outer realities of India and their effects on the Indian people after the colonization period are the direct sources of the fragmented Indian identities. As a reflection, Indo-Anglican writers try to describe the tension and anxiety of being modern in a traditional society by paying their attention to gradual transformation of the societal changes. Being an Indian is important for the Indo-Anglican writers so that they attempt to depict Indian traditions, customs, way of living and culture by blending their seemingly western perspectives. In this way, because they represent both tradition and modernity, they become important for the literary domain in India and in England.

As an Indo-Anglican writer, the difference of Anita Desai is her achievement to depict the psychology of her characters by focusing on their inner world in spite of the societal handicaps (Indian society is made up of groups rather than focusing on individual members) and the transformation of the society (past-present; traditional-modern). Indo-Anglican female authors have the conflict of being inter-cultural as a result of having western education. They tend to solve this crisis by looking back to their own past and through nostalgia, they try to regain their authentic identity. Likewise, Anita Desai in her novel *Clear Light of the Day* depicts individuals who are in search for their identity and Desai focuses especially on the painful voyage of the female character to find her identity by digging out her past. This article aims at analyzing Anita Desai's novel *Clear Light of the Day* in relation to the fragmented identities resulted from both the colonial and postcolonial effects over the individuals.

Key Words: Indo-Anglican writers, fragmentation, postcolonialism, Anita Desai, intercultural

Anita Desai was born in India in 1937, and grew up in Delhi. Her father was Bengali, her mother was German. She has published novels and short stories, several books for children and she has written the screenplay for *In Custody* which will be a film. She is married and the mother of four grown children. In 1986, she was a visiting fellow at Girton College, Cambridge University, and is now an honorary fellow. She is currently the Purington Professor in the Department of English at Mt. Holyoke College (Bliss, 1988: 521).

Indo-Anglican writers tend to depict Indian nationhood because their position as writers was directly related to the political independence of India. Therefore, they are usually concerned with the life in India and "... the consequent clash of the orient culture with their later western values and ideas. They are traditional and modern at the same time [and] an important renewing theme in many of their works is an exploration of their identity..." (Jena, 1989: 2). Indian female writers aim at describing the life in India peculiar to the traditional modes of culture, so they use conventional perspectives, but at the same

* This paper is presented in 7th International IDEA: Studies in English Conference at Pamukkale University, 17-18-19 April 2013, in Denizli – Turkey.

time there exists a discrepancy because of cultural problems which are the results of the western educated hero/ine 's becoming inter-cultural. These figures tend to solve this crisis by looking back to their own past and through nostalgia¹, they try to regain their authentic identity.

As a woman novelist of Indo-Anglican fiction, Anita Desai mirrors the status of women in India: After independence the status of woman in the Indian society underwent perceptible changes due to the spread of literacy, legislation and the experiences of the freedom movement... Therefore, an important renewing theme in many of [her] works is an exploration of ... identity, a study of ... arrival to self-awareness. (Jena, 1989: 2)

Being an Indian is important for the female writers – like Anita Desai - so that she attempts to depict Indian traditions, customs, way of living and culture by blending her western perspective. Therefore, she represents both tradition and modernity and as a result she is important for the literary domain in India and in England.

Desai achieves to depict the psychology of her characters by focusing on their inner world in spite of the societal handicaps (Indian society is made up of groups rather than focusing on individual members) and the transformation of the society (past-present; traditional-modern). Therefore, she depicts the psychological reality of her characters that are doomed to the constant struggle within a changing society.

Anita Desai's characters are fragmented within an involvement of a changing world; they are subject to it. As Stuart Hall asks in "Who needs Identity?": Is it possible to have "...an integral, originary and unified identity" (Hall, 1996: 1) in the age of deconstruction or is it possible to achieve a unique kind of identification which includes:

... more superficial or artificially imposed "selves" which a people with a shared history and ancestry hold in common and which can stabilize, fix or guarantee an unchanging 'oneness' or cultural belongingness underlying all the superficial differences. [Instead], ... identities are never unified and, in late modern times, increasingly fragmented and fractured; never singular but multiply constructed across different, ... subject to a radical historicization, and are constantly in the process of change and transformation " (Hall, 1996: 4).

Anita Desai, in her novel *Clear Light of the Day*, focuses on this notion of identity both personally and socially from a scope of a fragmented ideology.

In the novel, there are two girls who grow up with an indifferent mother and a father having diabetics and a mentally retarded brother Raja. When the time passes, within this small household, an alcoholic old aunt comes to take care of the children and the ill father; all of which made up of indifferent, abnormal, loveless and fragmented family relations. The younger girl Tara marries with Bakul, Raja the elder of the two brothers gets married to the daughter of their Muslim aristocrat neighbour and the older girl Bim stays at home to look after the house and Baba.

The novel begins with the family's gathering after some time and through flashbacks, the narrative fluctuates between childhood memories of the past (dreamlike) and adult world of the present (harsh reality). Besides, the differences between the two sisters even from the beginning are carefully drawn. Although, Bim represents the harshness and seriousness of the adult world when compared to Tara's

¹ E.J. Hobsbawm asserts: "For all of us, there is a twilight zone between history and memory; between the past as a generalized record which is open to relatively dispassionate inspection and the past as a remembered part of, or background to, one's own life. For individual human beings this zone stretches from the point where living family traditions or memories begin say from the earliest family photo which the oldest living family member can identify or explicate – to the end of infancy, when public and private destinies are recognised as inseparable and as mutually defining one another" (Hobsbawm, 1989: 3).

childish behaviours, it will be realised that Bim is the one who resists change and continues to live in the past with “dullness, boredom and waiting” (Desai, 1980: 3). Even on the eyes of Tara, Bim represents stability, traditions, family and past roots. Tara says: ““You looked so like Mama from a distance, Bim” (Desai, 1980: 3). As a parallel theme to Bim’s and their house’s not changing, Bim also emphasises the region’s not being changed:

‘That is the risk of coming home to Old Delhi... Old Delhi doesn’t change. It only decays... Nothing but sleeping graves. Now New Delhi, they say is different. That is where things happen... And then the British built New Delhi and moved everything out. Here we are left rocking on the backwaters, getting duller and greyer, I suppose. Anyone who isn’t dull and grey goes away – to New Delhi, to England, to Canada, the Middle East. They don’t come back.’ (Desai, 1980: 5)

Both the effects of colonialism and modernity affect these native Indian people’s lives: if there is no change, it is problematic because there is no life there, if something changes, all the things are changed and nothing remains. Therefore, in one way or another, the ties of the past and the present are cut off. Both change and stability affect people, their life and their psychology directly.

The thing that over-stresses the melancholic mood of the house is the unchanging, stable memories of their childhood experiences which were the feelings reflected instead of having joy, happiness and dreams; led Tara to float into a nightmarish world reminding her of her family’s negative influence over their children: “It seemed to her that the dullness and the boredom of her childhood, her youth, were stored here in the room under the worn dusty red rugs... behind the yellow photographs in the oval frames – everything, everything she had so hated as a child and that was still preserved here...” (Desai, 1980: 21); actually these memories torment Bim more than Tara because she lives in and for this boredom and hopelessness.

From a broader perspective, it is explicit that “...as actual places and localities become ever more blurred and indeterminate, ideas of culturally and ethnically distinct places become perhaps even more salient” (Gupta and Ferguson, 1992: 10). After the colonial period, Old Delhi becomes a blurred place. Likewise, the house where these girls are grown is dominating their inner world with its haunting stability/resistance to change both in a negative and positive way. Positively, it unites all the family members within a common ground, negatively in the sense that their past experiences were desperate.

While the narration flows through Tara’s remembering their childhood memories; her life is also tied to Bim and Raja and their continuous enmity because of a letter. Firstly, through this letter, the narrator gets the chance to reveal the past events about Raja. Raja marries the daughter of their Muslim neighbour Hyder Ali Sahib whom he takes as a role model. Furthermore, his marriage and their removal from Old Delhi to New Delhi during the “partition riots of 1947” and selling all their houses to Hindus except Raja’s house on the condition that Bim should pay a rent to Raja as her landlord is important both for understanding Bim’s repentance of Raja’s letter and for showing the relationship between India and Pakistan.

While the two sisters are trying to find their way to reach their identity, they somehow tie the public and private history. Within the traces of their own life, the country’s efforts of finding its roots are seen. However, the personal and the public have already been fragmented by the lost ties and the outside interventions as they remind T.S.Eliot’s *Waste Land*:

Who is the third who walks always beside you?

When I count there are only you and I together

But when I look ahead up the white road

There is always another one walking beside you...

Gliding wrapt in a brown mantle, hooded

I do not know whether a man or a woman

-But who is that on the other side of you? (Desai, 1980: 41)

This third party in the poem both signifies the outsiders intervening this family members and outsider forces changing the country. Also, within this chaos resulted from the influence of the outsiders, the insiders' loose contact with each other as a result of change, transformation, modernisation and adulthood. As a result, they become fragmented figures who cut of their past ties with the present and forget their authentic identity. Both Bim and Tara fail to understand each other's agonies and they remain lonely as ever. Moreover, parallel to their personal fragmentation, in 1947 summer the country is also separated and fragmented: "For everyone in India... For every Hindu and Muslim. In India and in Pakistan... We could see the fires burning in the city every night" (Desai, 1980: 43). And they lament the year both as a private and a public curse.

In the second part, the partition of India and Pakistan is indirectly told by showing its effects especially on Raja's life. Especially, within his education Raja rejects to have Hindu and prefers Urdu which is a contradiction for a Hindu boy. Also, he continuously visits Hyder Ali Sahib; and not only influenced from his ideas but also he accepts his family order as his. Then, he decides the route of his life which is strictly denied by his father:

I'm talking about the political situation. Don't you know anything about it? Don't you know what a struggle is going on for Pakistan? How the Muslims are pressing the British to divide the country and give them half? ... If you, a Hindu boy, are caught in ... the centre of Islamic studies... you will be torn to bits, you will be burnt alive-... Hindus and Muslims alike will be out for your blood. It isn't safe Raja, it isn't safe, son' (Desai, 1980: 52).

Raja's interest in their Muslim neighbour Hyder Ali Sahib also influences his views about the separation within the country. Although, he goes to "Hindu College" and studies English Literature rather than "Urdu at Jamia Millia" as Hyder Ali advises; because of his sympathy for the Muslims, other boys label him as a Muslim sympathiser who is a Pakistani spy because of his seeing Pakistan "...as a possibility, very close to them, palpable and real" (Desai, 1980: 57).

After these familial events, the tension within the country also rises because of the separation of the Muslims and Hindus and this also affects the family. The personal clashes with the political. Raja argues: "The city's burning down. Delhi is being destroyed. The whole country is split up and everyone's become a refugee. Our friends have been driven away, perhaps killed. And you ask me to worry about a few cheques and files in father's office" (Desai, 1980: 66). Raja emphasises the problems of the country, on the other hand Bim is mainly interested in the problems of the family as if she is the mother, Raja is the father and Tara and Baba are the children who should be taken care of. The question is: Which one is right? Yet, Tara marries with Bakul and Raja went to Hyder Ali's house and marries with Benazir; Bim stays at home to take care of both the house and Baba but she feels very lonely because of Raja and Tara's deserting her: "All the rooms were unnaturally enlarged by emptiness for all the small objects of ornament and comfort had been taken away and only the large pieces of furniture left... The squares and oblongs on the walls from which pictures had been removed were marked by brown rims of grime" (Desai, 1980: 73).

Therefore, in one way or another, all the people's lives in India are fragmented as Anita Desai expresses:

... when one says 'India' no Indian really knows what you mean. It's just the opening to a hundred questions. Which region? Which part of India? ... Which language? Which religion? Because India is a country made up of so many fragments... each little fragment has a culture which is so distinctly its own – its own language, its own script, its own literature. (Desai, 1994: 80)

Moreover, in spite of Dr. Biswas's interest in her, Bim rejects him and continues to sacrifice herself to her family. Maybe because Bim does not see any interest from her own mother and father in her childhood period and also Raja does not want to have this responsibility and Tara does not have the courage to have this burden; she becomes the heroine of the family voluntarily by sacrificing herself. Therefore, she continues to her boring, hopeless and monotonous life which is the very result of her own choices.

In part three, the narrator again turns to their childhood memories to understand their character more. While, the routine and dullness of their family continues and Tara and Bim could not name the unpleasant atmosphere:

A way out of what? they still could not say, could not define the unsatisfactory atmosphere at their home. They did not realize now that this unsatisfactoriness was not based only on their parents' continual absence, their seemingly total disinterest in their children, their absorption in each other. The secret, hopeless suffering of their mother was somehow at the root of this subdued greyness... Also, the disappointment that Baba's very life,... his hopeless future... The children could only sense it, they did not share it, except unwillingly. (Desai, 1980: 130)

Part Four again focuses on the adult life of Bim, Tara and Raja. Bim does not want to see Raja after his departure because "Raja the eldest must bear the family burden. But, she tends to exaggerate Raja's actions. Her words contain much bitterness" (Bande 146) because she thinks that he is selfish. Therefore she says: "I'm bored with Raja. Utterly bored... He is too rich to be interesting any more, too fat and too successful. Rich, fat and successful people are boring... He may be a grown man, respectable citizen, father of a family and all that – but what is he still trying to do, to be?" (Desai, 1980: 145). Bim concludes that nobody understands each other: "I think it's simply amazing – how very little one sees or understands even about one's own home or family" (Desai, 1980: 148). After remembering childhood memories, they confess that their lives are only failures – both Tara and Bim's.

Bim ... in spite of her brave efforts to tolerate and adjust with others... Her whole life is one of tolerance and sacrifice. She does not shrink from responsibility but faces them and tries to find out her way. Unlike Tara she is not an escapist who runs into matrimony sensing the trouble at home... Her life is one of constant struggle for survival... In spite of all these virtues, however, she too fails to psychologically adjust with her brother and sister... [So she tries to be] aloof and detached... (Jena, 1989: 24).

As a result, Bim learns to live with her loneliness and sacrifices which were never understood by her family and she consoles herself and reaches her true identity. And somehow she learns that within misery, she should continue her life – this is her life, her decisions and herself: "Her eyes opened at this sight against her will and she looked around the room almost in fear. But it was dark and shadowy..., ... in their shade she saw how she loved him, loved Raja and Tara and all of them who had lived in this house with her... Although it was shadowy and dark, Bim could see as well as by the clear light of the day that she felt only love and yearning for them all..." (Desai, 1980: 165). She stops criticising the others and accept them as they are: "She was exhausted - by Tara, by Baba, by all of them. Loving them and not loving them. Accepting them and not accepting them. Understanding them and not understanding them. The conflicts that rose inside her with every word they spoke ..., she now felt, leaving her worn out" (Desai, 1980: 166). In the end, she learns to live with all these: "*Alone he had*

lived and alone he made ready to die... he wrote... Many were around me when I was born. But now I am going alone. I know not why I am or wherefore I came into the world... Life is transient and the lost moment never comes back... When I have lost hope in myself, how can I hope in others?" (Desai, 1980: 167). By making herself alienated, Bim tries to find her true identity and her desire to be free turns her into a non-conformist. Bim is a powerful character in the sense that: "...[she] achieves her identity and her self not in isolation but in togetherness, not in rejection, but in acceptance, not in withdrawal, but in positive commitment... She is peculiarly enough, both traditional and modern in her ideals" (Jena, 1989: 31).

The question is which one maintains her/his identity: the fragmented ones – Raja by imitating his Muslim neighbour and forgetting his responsibilities to his Hindu family or Tara by escaping from family burdens and marrying with a man and trying to forget about her past, or Bim who is complete in herself. Bim's completeness comes from the fact that she is in search of her true self which is a combination of past/present, failures/victories, responsibilities/burdens and her own self/the members of her family. Actually, Desai highlights the importance of reaching this completeness even within a world of fragmentation and dissolution by her protagonist – Bim.

WORKS CITED

- Bliss, C.D. "Against the Current: A Conversation with Anita Desai". *The Massachusetts Review*. 29: 3 (1988): 521-537. Web.
- Desai, Anita. *Clear Light of Day*. New York: Penguin Books, 1980. Print.
- , Caryl Philips and Ilan Stavans. "The Other Voice". *Transition*. 64 (1994), 77-89. Web. <<http://www.jstor.org/stable/2935309>>
- Gupta, Akhil and Jaes Ferguson. "Beyond 'Culture': Space, Identity, and the Politics of Difference". *Cultural Anthropology*. 7:1 (1992): 6-23. Web.
- Hall, Stuart and Paul de Gay. *Questions of Cultural Identity*. London: Sage Publications, 1996. Web.
- E.J. Hobsbawm. *The Age of Empire: 1875-1914*. London: Abacus, 1989. Print.
- Jena, Seema. *Voice and Vision of Anita Desai*. New Delhi: Ashish Publishing House, 1989. Print.

AFGHAN WAR AND SOVIET CENTRAL ASIA

Prof. Dr. Alexandre Bennigsen - Prof. Dr. Chantal Lemercier

AFGAN SAVAŞI VE SOVYET ORTA ASYASI

Çev. Orhan YAZICI

İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
orhan.yazici@inonu.edu.tr

Prof. Dr. Alexandre Bennigsen

Afganistan'daki savaşın ve İran'daki İslâm devriminin Sovyetler Birliği'ndeki Müslüman nüfus üzerindeki - bugünkü araştırmalar 50 milyon civarında İslâm kökenli vatandaşın olduğunu göstermekte ve bu topluluğun %75-80'i Türklerden oluşmaktadır- etkisi nelerdir? Bu soru, Batı'da son birkaç yıldır, özellikle de Birleşik Devletlerde SSCB'deki ulus problemleri üzerinde çalışan uzmanlar arasında önemli bir tartışma konusudur. Sovyet kaynakları, pek çok olayda olduğu gibi eksik bilgi vermektedir. Bazı Batılı gözlemciler, Avrupalı ve Amerikalılar, Sovyetler Birliği'ne hemen komşu olan ve huzursuz Ortadoğu ülkelerinin Sovyet Müslümanları üzerinde hiçbir etkisi olmadığı kanaatindedirler; çünkü, bu ülkeler kendilerini Sovyet Müslümanlarından daha modern, laik ve sosyal olarak daha hareketli telakki etmektedirler. Bu uzmanların bakış açılarıyla bakarsak, Sovyetlerin çabalarının, İslâm ve Türklük bilincine sahip Türkistan ve Kafkasya'nın Müslüman nüfusunu temizlemek için her yerde başarılı olduğunu ve Sovyet Türkistanlılarının, ortalama Rus-Sovyet vatandaşlarından çok farklı olmadıklarına inanmak gerekir.

Kendim de dâhil diğer gözlemciler, yaklaşık 70 yıllık varoluş mücadelesinden sonra İslâm'ın temelde aynı kaldığına ve gerekli millî kimliğini muhafaza ettiğine inanıyor. Ayrıca Sovyet Türkistanı ve Kafkasya'daki bütün Türk-İran halklarının ortak paydası İslâm dinidir. Eğer durum bizim inandığımız gibiyse Sovyet Müslümanlarının, sınırlarının güneyinde devam eden karışıklıktan etkilenmemesi kaçınılmazdır. Afganistan, İran ve diğer Müslüman ülkeler gibi güney komşulardan gelen politik model ve programların zaten yayılmakta olduğu ve kuzey sınırlarından karşıya yol bulmaya devam ettiğine inanıyoruz ve inancımızı destekleyecek pek çok delile sahibiz.

Sovyet Orta Asyası'nın dönüşümünü şimdi ve gelecekte nasıl etkileyeceğini anlamak için Sovyet Orta Asyası ile Afganistan arasındaki ilişkiye dair; ki sizin şu anda bilmekte olduğunuz, bazı gerçekleri hatırlatmak istiyorum.

İlk nokta, 1979 yılı Aralık ayında Sovyet ordusunun Afganistan'ı işgal ettiğinde, Sovyet Müslümanları -çoğunluğu Türkistanlı; Özbekler, Tacikler ve Türkmenler- işgalci kuvvetlerin %30-40'ını oluşturmaktaydı. Özellikle askerler arasında bütün subay ve astsubaylar Ruslardan ya da Ukraynalılardan oluşturmaktaydı. Yaklaşık üç aydan daha kısa bir süre içerisinde, 1980 yılının Mart ayında bu ordu içerisinde savaşan neredeyse bütün Müslüman askerler ani bir kararla muharip birliklerden Afganistan'ın dışına çekildiler. Bu iki buçuk aylık süre zarfında tam olarak nelerin vuku

bulduğunu asla öğrenemeyeceğiz. Ancak bir şey kesin ve açıktır ki, Müslüman askerler yüksek rütbeli Sovyet askeri yetkililerince güvenilmez olarak değerlendirildiler. Gerçekte neler oldu? Şehirlerde yerel ahaliyle arkadaşlık ettiklerine, ayrıca Sovyet Müslüman askerlerinin Mücahitler üzerine gönderildiklerinde savaşmayı reddettiklerine ve pek çoğunun firar ettiğine dair elimizde bulgular mevcut veya belki de sadece Rus otoriteleri kendilerinin izni olmaksızın Türkistanlı askerlerin ve yerel halkın birbirleriyle iletişim halinde olduklarını düşündüler. Çünkü Afganistan'da Özbekçe ve Tacikçe konuşabilen çok az Rus bulunmaktaydı.

İkinci nokta bu çekilmeye rağmen Afganistan'da başta Özbek ve Taciklerden olmak üzere hizmet taburlarında şoför, tercüman ve işçi olarak birkaç bin Türkistanlı kalmıştır. Beş yıllık savaştan sonra onların büyük çoğunluğunun Mücahitlere karşı sempati beslediklerini biliyoruz.

Benim üçüncü ana görüşüm, bugün ve özellikle 1984'ten beri Orta Asya'nın güney cumhuriyetleri Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan doğrudan Sovyet savaşına dahil edilmişlerdir. Sizin de iyi bildiğiniz gibi, Sovyet Hava Kuvvetlerine ait bazı birimler, Afganistan'da değil, Sovyet sınırları içerisindeki Güney Özbekistan'da üslenmişlerdi. Aynı şekilde bazı paraşütçü birlikler, Afganistan'daki operasyonlara doğrudan Sovyet topraklarından katılıyorlardı. Üstelik Afganistan ve ötesine, askerî birlikler ve onlara ait teçhizatın tamamı Orta Asya'dan sevk ediliyordu. Öte taraftan, Sovyet Türkistanı nüfusu, sınırın ötesinde devam eden savaş olgusundan ve son kırk yıldan beri Sovyet halkına bir savaş makinesi ve dünyanın en iyi ordusu olarak takdim edilen Sovyet ordusu, kötü bir şekilde silahlandırılmış gerilla savaşçılarının direncini kıramadığı gerçeğinden uzak tutulamazdı.

Dördüncü nokta şudur ki, Sovyet ordusuna ait yüz yirmiden fazla birlik, Afganistan'da konuşlandırılırken, bu birliklerden daha fazlasının Özbekistan ve Tacikistan'da konuşlandırıldığı ve hepsinin operasyonlara katıldığı tahmin edilmektedir. Onların çabalarına rağmen Sovyetler bugün beş yıl öncesine göre daha küçük bir bölgeyi kontrol ediyor. Bu bölge, 1979 Aralık ayında Sovyet işgalinden önceki Babrak Karmal hükümetinin kontrolü altında bulunan bölgeden daha küçük bir alandır. Diğer bir deyişle, en kaba propaganda bile Sovyet ordularının savaşı kazanamayacakları gerçeğini Türkistanlılardan saklayamaz.

Beşinci olarak şunu ifade edebilirim: Bu kazanma beceriksizliğini nasıl açıklayacağız? Elbette en fevkalade sebep Afgan mücahitlerinin olağanüstü cesaret ve kararlılıklarından dolayıdır. Aynı zamanda Sovyet askerlerinin de düşük kalitedeki savaşçılığı göz ardı edilmemelidir. Hem subaylar hem de askerler, çok mantıklı bir şekilde Babrak Karmal için ölmeyi reddettiler. Bu yüzden Sovyet ordusunun düşük kaliteli bu savaşı –ki bizim için en önemli noktalardan biridir- Sovyet Orta Asyası'ndaki halkın Sovyet güçlerinin yenilmezliği ve sağlamlığını sorgulamaya başlamasına yol açmıştır. Bu durum Afgan savaşının Orta Asya'daki tesirleri hakkındaki konuşmalarımızda sürekli hatırlanmalıdır. Şimdi bu kısa konuşmada size sunmak istediğim, çok uzun sürecek savaşın genel görünümünü değil ondan ziyade Afganistan'daki savaşın Taşkent'ten, Duşanbe'den Semerkant'tan ya da Aşkabad'dan Türkistanlı Müslüman Türkler tarafından hem entelektüeller hem de popüler kitlelerce nasıl görüldüğüdür. Benim görüşüm, onların bu etkiye bakış açılarının ne olduğunu ve bizim değil, Batılı gözlemcilerin bu etkilerin devam edeceğine dair inançlarını sunmaya çalışmak olacaktır.

Sovyet yöneticileri, sınırlarının ötesinde bulunan sadece Afganistan'ın değil, aynı zamanda İran ve diğer Müslüman ülkelerin kalkınmasından da endişe duyduklarını biliyoruz. Bu endişeler, özellikle Azerbaycan ve Orta Asya'da "İslâmî problem" olarak adlandırılan sorunların, Sovyet medyasında ve diğer kitle iletişim araçlarında son zamanlarda oldukça fazla yer bulmasından anlaşılmaktadır. İfade etmeliyim ki, Afgan savaşı başlamadan önce "İslâmî problem", Sovyet ulusal medyasında hiç gündeme getirilmemişti. Oysa şimdi bu problem göz önünde bulunmakta ve hem Sovyetler Birliği'ni ve hem de

yabancı ülkeleri kaygılandırmaktadır. Devam edegelen bu analizler Sovyet kaynaklarına, temelde Orta Asya’da çıkan dergilere ve ayrıca yabancı ülkelerde bulunan Sovyet Müslümanlarıyla olan kişisel irtibatımıza ve son beş yıl boyunca Kafkasya ve Türkistan’a gelen çok sayıda yabancı ziyaretçilerin tanıklıklarına dayanmaktadır.

Problemi özetlemek ve basitleştirmek elbette onu daha karmaşık hale getirecektir. Afgan savaşının Sovyet İslâm’ı üzerindeki etkilerinin ana hatlarını birbirinden ayırt edebilmek mümkündür:

Birinci etkisi -ki ben bunun en önemlisi olduğunu söyleyebilirim- 1980’lerin başında farklı İslâmî muhafazakâr ve radikal akımlara karşı olumsuz resmî tutumdur. Afgan savaşı başlayıncaya kadar Sovyet yetkililer, daima Sovyet Türkistanı’nın yabancı ülkelere etkilenmiş olabileceği ihtimalini göz ardı ettiler. Ayrıca Sovyet medyası bu ihtimali dillendirmeye başladığında anti-Sovyet etkiler, Batı Emperyalizmi veya Siyonizm olarak adlandırılırdı.

Bununla birlikte 1982 yılı başlarında, sadece Batı’yı gerçek bir hain olarak görme eğiliminin yanı sıra İslâmî kaynaklı kargaşanın ana destekçisi de Sovyet Müslümanlarının yaşadığı topraklarda değişime uğradı. Şu an muhtemelen hepsinin içerisinde en tehlikelisi olduğu çok sıklıkla ifade edilen Orta Doğu etkileridir. Birkaç Sovyet yazar son zamanlarda Sovyetler Birliği’nin istikrarı için tehlikeli olan İslâmî örgütlerle ilgili bir liste yapmıştır. Bu listede Afgan mücahitleri ilk sırada bulunmaktadır. Sadece Cemiyet-i İslâmî ve Hizb-i İslâmî değil aynı zamanda Suriye ve Mısırlı Müslüman Kardeşler ve tabii ki Müslüman dünyasında her yerde bulunan Türkistanlı ve Kafkasyalı göçmen gruplar ve son olarak İranlı fundamentalistler de listeye katılmıştır. Orta Asya’da propaganda yürüten bütün bu örgütler tahribatla suçlanmaktadırlar. Bu listeye katılanlar arasında Gorgan radyosu, Tebriz radyosu ve Sincan’dan yayın yapan Urumçi radyosu da vardır. Aynı organizasyonlar Sovyet Müslüman Cumhuriyetlerine yazılı ve kayıtlı propaganda unsurlarını kanunsuz yollardan yaymakla suçlanmaktadırlar.

Bu Sovyet kaygıları hakkında neler söyleyebiliriz? Bunlar ne kadar gerçektir? Bir başka deyişle, yabancı bir ülkeden yapılan propaganda istikrarı ne kadar etkileyebilir? Bu oldukça zor bir sorudur. Bunu cevaplayabileceğimizi şimdilik düşünmüyorum. Ancak kesin olan bir şey var: Kafkasya ve Orta Asya’da bulunan Sovyet Müslüman aydınları –ki biz bunu aklımızda tutmalıyız- tamamen entellektüel görüşten uzak yaşamaktadırlar. Onlar için Marksizm ve Leninizm –ki bu onları yarım asırdır besliyor- artık cazibesini yitirmiştir. Bu doktrinler 1920’li yıllarda çekici olabilir ama söyleyebilirim ki, Stalin’in ölümünden bu yana cazibesini yitirmektedir. Can sıkıcı, köhne ve gerçekten etkisiz bir hale gelmiş doktrin, yukarıda sayılan yabancı istilacılar yani Ruslar tarafından maruz bırakılan tesirlerle etkisiz bir hal almaya başlamıştır. Bu yüzden, bu entellektüeller -elimizde bulunan kanıtlarla bildiğimiz üzere büyük bir hevesle Batı’dan değil de diğer Müslüman ülkelerden- herşeyiyle Rus Marxism-Leninizm’ine ait olmayan aşırı muhafazakâr sağıcılardan en yaygın devrimci sola kadar daha orijinal ve daha dinamik tüm politik fikirleri bulmaya çalıştılar. Bu yüzden Sovyet Müslümanları sınırları dışından gelebilecek herhangi bir etkiye karşı hassas ve korumasızdılar. Özellikle şimdiki Afgan direnişi, geleneksel İslam ideolojisinin dinamizmi ve Afgan direnişini teşvik eden kurumlar ciddi bir varlık gösterdiler. (Özellikle Sovyet savaş makinasının şimdiki askerî yetersizlik ve politikalarıyla kıyasladığımızda).

Tipik bir örnekle yabancı bir ülkeden yapılan propagandanın ne kadar etkili olabileceğini takdir edebiliriz: (Bir çoğunun arasından ben bunu seçtim): 1983 yılında bazı Afgan mücahit grupları – özellikle Cemiyet-i İslâmî- Peşaver’de Orta Asya için Rusça dinî yayın basmaya başladı. Peşaver’de gördüğümüz bu yayınlar, Arap fundamentalistler tarafından yapılan çalışmaları ve Pakistanlı ulemâlardan Seyyid Muhammed Kutub, Abdul ala al-Mavdudî’nin eserleri ve aynı zamanda “*Namaz*

nasıl kılınır?” gibi temel kitaplardan oluşuyordu. Bütün bunlar, Orta Asya’nın bütün Türk ve İran halkları tarafından anlaşılabilmesi için Rusça yazılmıştı.

Bir yıldan daha az bir süre sonra, 1984 yılı Haziran ayında Kırgızistan'dan uzak olan Sovyet basını -Afgan sınırından birkaç bin mil uzakta- bulunan Kırgızistan'da gizli olarak basılmış risaleler ele geçirildiğini bildirdi. Birkaç hafta sonra Özbekistan’da, Özbek gazetelerindeki bir başka makalede, aynı risalelerin Özbekçeye çevrilmiş olarak Fergana vadisi, Semerkant, Taşkent ve Buhara gibi Özbek ve Kırgız cumhuriyetlerinin tüm topraklarında dağıtıldığı açığa çıkarıldı. Afgan mücahitlerinin başlattığı psikolojik savaşın etkileri Sovyet Türkistanı’nda yetkili ve iyi organize olmuş iletişim ağları tarafından aktarılmıştır. Bu ilk tesir olacaktır.

1980 yılından beri Sovyet Orta Asyası’nda ikinci olağanüstü değişim, yeni ve yoğun anti-İslâm propaganda kampanyasıdır. Onun yoğun baskısıyla din karşıtı, özellikle doğrudan İslâm karşıtı kitaplar ve risaleler bütün Türkistan ve Kafkasya dillerinde ve aynı zamanda Rusça olarak yayınlandı. 1980’de bu gibi kitap ve risalelerin sayısı 27 iken, 1982’de 37, 1983’de ise 52 oldu. Biz 1984 yılındaki sayıyı bilmiyoruz, ancak büyük ihtimalle 100’e ulaşacaktır. Onlar çoğunlukla Orta Asya’da SSCB’nin bütün dillerinde basılmaktadır. Biz bu yayınları Özbekçe, Türkmençe, Kırgızca, Kazakça, Tacikçe, Tatarca, Rusça ve özellikle de Kuzey Kafkas dillerinde bulabiliriz.

Bu yeni İslâm karşıtı kampanyanın ana teması – ki yerel medyadaki pek çok makaleyi de ekleyebiliriz- 1- İslâm ve Marksizm tezadı, 2- İslâm ananesinin, geleneklerinin ve ritüellerinin “*kötü karakteri*”, 3- Radikal akımların tehlikesidir; çünkü radikal İslâm anti-sosyal karaktere sahip olmayı gerektirir. Radikal akımlar arasında -her ikisi de Kuzey Kafkasya ve Türkistan’da aktif- Sufi kardeşliği, özellikle Kadiri ve Nakşibendilik ayrı tutulmuştu. Ayrıca İslâm karşıtı yayınların karakteri Afgan savaşından beri değişmiştir.

1982’den önce bütün din karşıtı yayınlar dinlerin bilim dışı doğasına–elbette İslâmî ve Müslüman geleneklerinin arkaik karakteri dahil- ve sosyal ve dinî değerler arasındaki çelişkilere vurgu yaptılar. Bugün aynı yayınlar, din karşıtı ateist eğitime ve İslâm ile Marksizm arasındaki tam zıtlığın yeniden organizesine ihtiyaç olduğuna vurgu yapmaktadır. Bir başka deyişle, sözüm ona İslâm’ın tabiatının bilimsel tartışmalara karşı olduğuna dair –ki bu 1982’den önce din karşıtlığı propagandasının en çok tanımlananıydı- İslâm karşıtlığı propagandası, Stalin zamanındaki papazlara direk saldırı ve İslâm dinine tâbi sınıfın alenen suçlanmasına benzemektedir.

Elbette Gorbaçov yönetiminin bu yerel İslâm karşıtlığı stratejini değiştirip değiştirmeyeceğini görmek için çok erken. Ancak şu oldukça şüphelidir: Moskova İslâm’a karşı aşırı ve tutarsız bir politikayı kabul etmiş gibi görünüyor ve dışarıda İslâm’a olumlu yaklaşıyor gibi yapmakta, içeride ise oldukça düşmanca davranmaktadır. Yeni yönetimin böyle iki yüzlü bir stratejinin Sovyet Müslüman Cumhuriyetlerinde neler olduğunu görmezden gelen yabancı ülkeler nedeniyle mümkün ve kazançlı olduğunu değerlendirdiği görülüyor. Şu an bu stratejinin devam ettiğine ve gelecekte de devam edeceğine dair elimizde yeteri kadar delil mevcuttur. Ne kadar başarılı olacağı başka bir sorudur.

Üçüncü olarak açıkçası Afgan savaşına bağlı Orta Asya’daki yeni gelişmeler, bütün Müslüman Cumhuriyetlerdeki siyasî ve tarihî yayınların tarzında dramatik bir değişim getirmiştir. 1980’de, üzerinde durulan konu özellikle “*Ağabey*” Ruslar ile onun “*Müslüman kardeşi*” arasındaki Sovyet uluslarının geleneksel dostluğu temasından, Rus ordusunun ve Rus Devleti’nin üstünlüğü ve yenilmezliği konusuna döndü. 1982’den beri bu temayı işleyen, özellikle 19. yüzyılda Kafkas savaşları problemi ve 1920’de Türkistan’da Basmacı isyanı yıkımı üzerine çok fazla sayıda kitap, risale ve makale basılmıştır. Elbette bu değişim karakterinin anlamı, açıkça Türkistanlılara ve Kafkasyalılara,

Rus Çarlık ordusunun Kafkasya istilasını ve Kızıl ordunun Basmacıları ezmesini hatırlatmaktadır. Dolayısıyla Sovyetlerin Orta Asya'dan bölgeye gönderdiği kuvvetler, Afgan Mücahitlerine sempati beslemiş olabilirler. “*Sessiz ol; seni bastıracağız*” çok açık bir ikazdır. Bu yeni güçlü Türk karşıtlığı ve İslâm karşıtlığı içeren tarihi yayımlar, SSCB'nin farklı milletleri arasında hem Rus ordusu ve hem de KGB'nin yüceltilmesi sonucunu doğurmuştur. Biz 1982'den beri gözlemliyoruz ki, Türkistanlı ve Kafkasyalı aydınlar arasında “*milliyetçilik*” tamamıyla belirmiş ve Rus karşıtlığı eğilimi ortaya çıkmıştır. “*Ağabey*” artık yenilmez bir güç olarak düşünülmemektedir. Afgan mücahitlerinin gösterdiği gibi “*Ağabey*”e karşı koyulabilir. Türkistan Komünist Partisi'nin yüksek rütbeli bir üyesi 1982'de yabancı bir ziyaretçiye “*Afgan direnişi bizim için bir umut parıltısıdır*” demiştir.

Özetle, Afgan savaşının başlamasından beri, Orta Asya'daki Rus Müslüman ilişkilerinin tüm karakteri göreceli karşılıklı tolerans ve sakin bir iklimden çıkıp, etnik kökenler arası gerilimin yeşermesine geçerek değişmiştir. Sovyet kitle iletişim araçları, Ruslar ve Türkistan Müslümanları arasındaki karşılıklı zenginliğin vurgulandığı klasik temadan -19. ve 20. yüzyıllarda Rusların Müslüman ülkeleri işgalini haklı çıkaracak ve Sovyet ordusunun yenilmezliğini ifade eden temadan-uzaklaşmaktadır. Ayrıca mesaj gayet açıktır; “*Biz sonsuza kadar bir aileyiz*” – ki Sovyet yayınlarında tekrarlanan değişmez bir slogandır- “*Sovyet Birliği dönüşü olmayan tek yönlü bir kuruluştur, buradan dönüş yoktur. Bu yüzden hiçbir bağımsızlık rüyası görmeyin ve Afganları taklit etmeyin.*”

Komşu Müslüman ülkelerdeki dönüşüm ve çeşitli dinamik radikallerin ve diğer politik eğilim ve ideolojilerin yetişmesi sebebiyle, az ya da çok ifade edilebilen açık dini görüşler Sovyetler Birliği'nin güney kuşağı boyunca yayılmaktadır ve güney kesimleri yavaş bir şekilde istikrarsızlaştırmaktadır. Yarım yüzyıldan fazla bir zamandır katı ve sert bir demir perde tarafından korunmuş olan Orta Asya, şu an korumasız bir hale gelme sürecinde bulunmakta ve anlamalıyız ki, bu istikrarsızlaştırma uzun bir aşamanın başlangıcıdır. Elbette biz sadece Sovyet İmparatorluğu'nun yıkılış aşamasına ulaşmıyoruz, aynı zamanda ırk ayrımının kaldırıldığı yavaş ilerleyen ve tarihi bir yöntem halihazırda gözlenebilmektedir. Bu aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Birinci nokta: Son beş yıl boyunca kaset, video-kaset, çok fazla ve daha güçlü yurtdışından yayın yapan radyo kanalları gibi çeşitli teknik gelişmelerden dolayı, demir perde süratle zayıflamış ve geçirgen bir hale gelmiştir. Sonuç olarak, Sovyet Müslümanları şimdi kendilerinin Darü'l-İslâm'a, 800 milyonluk İslâm ümmetine ait olduklarını ve sadece -150 milyondan daha az olduğu bilinen - Ruslar tarafından idare edilen Sovyet İmparatorluğu içerisinde yer alan bir topluluk olmadıklarını keşfetmektedirler. Bu sebeple, Rus toplumunun “*Ağabey*” iddiası, 800 milyonluk din kardeşliğinden daha mı büyük sorusu şimdi sorgulanmaya başlandı.

İkincisi, Sovyetler Birliği'nin Müslüman aydınları tarafından Rusların “*Ağabey*”liğine karşı koyulabileceği anlaşılmıştır. Altı yıldır devam etmekte olan Afgan direnişine dair Sovyetlerin yakın gelecekte zafer kazanacaklarına yönelik bir emare bulunmamaktadır. Afgan savaşı, Türkistanlılarca görüldüğü kadarıyla Basmacı isyanından daha fazla sürmüştür. Onlar aynı zamanda İran'da, İranlıların ünlü “*Şeytan-ı buzurg/en büyük şeytan*”ını -Amerikan şeytanı- küçük düşürmeyi başardıklarını düşünmektedirler. Ancak Kafkaslarda ve Türkistan'da hiç kimse Amerikalıları şeytan olarak görmezken, “*Şeytan-ı Devvom*” (ikinci şeytan) Ruslar tarafından temsil edilmektedir. Kafkasyalıların İran'ın başarısına tavrı açıktır: “*Eğer İranlılar başardysa, niçin biz –ki İranlılardan daha güçlüyüz, çünkü biz Türk'üz- bir gün “Rusya şeytanı”nı tamamen bozguna uğrutup küçük düşürmeyelim?*”

Üçüncüsü: İslâm, ister geleneksel, ister fundamentalist ya da modernist olsun (*cedit*) onlara Marksizm ve Leninizm'den daha genç, daha güçlü ve daha dinamik gözükmektedir. Büyük bir gücü harekete geçirmek ve onu zorla kabul ettirebilmek Rus Komünist Partisi'nden takipçilerin ve onların

bürokratik ideolojilerinin büyük bir disiplin ve uyumunu gerektirir. Onlar Afgan mücahitlerinin, Rus desteği olmadan birkaç saat dayanamayacağı besbelli olan Babrak Karmal'ın iki Komünist Partisi'nden kıyaslanamayacak derecede daha güçlü olduğunu bilmektedirler. Ve İran'da, özellikle Kafkasya'da Ayetullahların Ortadoğu'nun en güçlü ve en eski Komünist Partisi olduğu zannedilen Tudeh Partisi'ni çok zorlanmadan tasfiye etmeyi başarmaları ortak bir görüştür. Bu sebeple Orta Asya'da ve Kafkasya'da Rus Komünist Partisi'nin sonsuz olmadığına dair yeni bir umut doğmuştur.

Dördüncü tesir; onun yan ürünü olarak, bu yeni anlayışın pek çok sonucu arasında geçmiş geleneklerin yeniden keşfedilmesi yolunun açıldığını söyleyebiliriz. Mesela Sovyet Orta Asyası'nda özel bir isim olan "*mirasizm*", onların çok eskilerden kullandığı "*miras*"ı tekrar hatırlattı ve onun karakterini yeniden keşfedip, bütün Müslüman milletlerin müşterek geçmiş geleneklerindeki eski işlevine yeniden döndürdü. Bu yöntem onun karakterini değiştirdi. 1980'den önce, daha çok geçmişin edebî ihtişamı üzerine odaklanılmıştı. 1980'den beri politik ve askerî tarih üzerine, askerler ve hükümdarlar, özellikle Orta Asya'da Timur ve Kafkasya'da Şeyh Şamil gibi Ruslarla savaş, onları yenmiş olan liderler üzerine odaklanılır. Bu milliyetçi ve açık Rus karşıtlığı değişikliğinin anlamı çok aşikârdır.

Sonuç olarak Sovyet otoriteleri, İran ve Afganistan'daki olayların doğrudan ya da dolaylı olarak İslâm dini üzerinde yeni ve güçlü bir ilginin, hayat tarzı ve kültürel adetlerle birlikte bütün Sovyet Müslüman toplumunun sosyal katmanları arasında yayılmasından sorumlu olduğuna inanıyorlar. Açıkça ifade etmek gerekirse, biz son beş yıl boyunca bütün Müslüman Cumhuriyetlerinde, en uzaktaki Tataristan ve Başkurdistan dâhil yeniden canlanan bir din anlayışının olduğunu gözlemledik. İnanç ve pratikte Sovyet otoritelerinin çok alakadar olduğu çoğu eğilimlerin uzun bir zamandır Müslüman toplumda tanıtılmakta olduğu açıktır. Onlar 1917 ihtilalinden beri daima var olmuşlardı ve Stalin'in ölümünden sonra da kendilerini ifade etmişlerdi. Bu yüzden, eğer SSCB'de bir İslâmî uyanıştan söz edeceksek, bu son birkaç yıldan çok onyılların genel bir değerlendirmesi olmalıdır. İran ve Afganistan'daki olaylar bu uyanışı başlatmadı; ancak ona yoğun bir enerji verdi. Yurt dışından özellikle Afganistan'dan İslâmî tesirin duracağı yoktur. Diğer taraftan, bu tesirin aynı seviyedeki yoğunlukta devam edeceğine dair çok fazla delile sahibiz.

Sonuçta Taşkent ya da Bakü'den Afganistan'daki savaşın görünümünün ve İslâm dünyasındaki radikal olaylarla diğer muhafazakâr entelektüel eğilimlerin -Demir perde daha fazla Sovyet Orta Asyası'nı bundan koruyamayacaktır- bir ideolojik çatışma meydana getirdiğini size hatırlatmak isterim. Esasen ideolojik alanda İslâm ve Marksizm arasında çatışma var gibi gözükmekte ve bunun uzun vadeli etkisi Sovyet Müslüman Cumhuriyetlerinin her yerinde hissedilecektir. Orta Asya Marksizminin, enternasyonal bir felsefe ya da uluslararası ekonomik bir doktrin gibi hiçbir ülkeye uygulanamayacağını daima hatırlamalıyız. Bunun Ruslar tarafından hâkimiyetlerini muhafaza etmek üzere düzenledikleri teknik bir tasarı olduğu anlaşılmalıdır. Tamamen bir Rus doktrini olarak görülmelidir. Bu yüzden İslâm ve Marksizm arasındaki çatışma çok fazla felsefî bir görünüş vermez, tamamen ulusal bir görünüştür. Ne zaman bir Türkistanlıya sorsanız "*Rus kimdir?*" İlk tepkileri şu olacaktır: "*Onlar kâfirlerdir.*" Bu sebeple eski ananevi terminoloji hala yürürlüktedir. İnanıyorum ki, ideolojik kuvvetlerin deviniminin, kolayca ılımlı hale geleceğini, hatta Afganistan'da Sovyet askerinin çok olası olmayan zaferini kabul etmek aptalca olacaktır. Türkistan ve Kafkasya'nın yabancı etkiler tarafından "*kirlenmesi*" başlamıştır. Sovyet önderliği imajını düzeltmek neredeyse imkânsızdır diyebiliriz. Demir perdeyi yeniden tesis etmek için kasetleri ve radyo istasyonlarını şimdiki dünyada kullanmanın bir yöntemi yoktur ve 50 milyonluk bir toplumun soykırımı mümkün değildir.

Bu yeni değişimin önemini doğru bir şekilde takdir etmek için, 2000 yılında –günümüzden takriben 15 yıldan daha az bir zaman sonra- Müslüman kökenli Sovyet vatandaşlarının sayısı 75 milyon olacağını, toplam nüfusun da 300 milyondan biraz fazla olacağını unutmamalıyız. Diğer bir deyişle, her dört Sovyet vatandaşından bir tanesi Müslüman ve her beş vatandaştan bir tanesi Türk olacaktır.

Prof.Dr. Chantal Lemercier

Benim katkım Profesör Bennigsen'in sunumundan çok daha mütevazı olacak. Onun konuşmasına ilave olarak bazı tamamlayıcı noktaları sade bir şekilde açıklamaya çalışacağım.

Bir süre önce –sanıyorum 1981 yılında- bir Batılı gazeteci New York Times'da "*An Inexpensive War/Ucuz Bir Savaş*" olarak adlandırdığı Afganistan'da Sovyetlerin yürütmüş olduğu savaşı anlatan bir makale yayımladı. Diğer bazı batılı uzmanlar tarafından takip edilen bu uzmana göre Afganistan'daki savaş Sovyet ekonomisi için zorla yürütülen ağır bir yük meydana getiriyordu. Bu savaş Sovyet halkı üzerinde politik bir etkiye sahip değildi. Bir moral krizi mevcut değildi -çünkü SSCB'de halkın görüşü yoktur- ve o sebeple "*Vietnam Sendromu*" olarak gösterilemez. Sovyet ordusunun kayıpları bile nüfusa nazaran (260 milyon Sovyet nüfusu içerisinde toplam 20.000 - 35.000 civarında ölü ya da yaralı) çok azdır. Sovyet propagandası Afgan savaşını gizlemede sadece SSCB'de değil, aynı zamanda dünyanın gözünden kaçırmakta da başarılı olmuştur. Hiç kimse gerçekten Afganlar hakkında artık endişeye sahip değildir. "*Bu sebeple*" bu Batılı uzman "*Sovyetler, kurumlarını tehlikeye atmaksızın, Afganistan'da sonuna kadar savaşmaya mali güç yettirebilmektedir.*" diyor.

Şahsen, bu cehalet içeren, özellikle Sovyet Orta Asya'sındaki durumun bilgisizliği üzerine kurulu, basitleştirilmiş fikri kabul edemem. Sovyetler için Afganistan'daki savaşı ucuz bir savaş olarak kabul etmek için izin verin üç noktalı kısa bir analiz yapalım: 1- Sovyet Orta Asyalıları Afganistan hakkında ne biliyor ve bilgilerini hangi kanallardan alıyorlar? 2- Aldıkları mesajlar nedir ve onlara tepkileri nasıldır? 3- Sovyet yetkilileri, Afganistan'daki savaş yoluyla Orta Asya'da yaratılan yeni duruma nasıl tepki veriyor?

İlk önce, Afganistan'daki savaş bütün Türkistanlı entelektüeller ve diğer sınıflar tarafından yakından takip edilmekte ve meydana gelen olaylar Taşkent'de, Duşanbe'de Moskova'dan daha iyi bilinmektedir. Bilgi, çeşitli kanallardan elde edilmektedir.

Birinci kanal: Afganistan'daki Orta Asyalı ve Kafkasyalı Müslümanlardır. Afganistan'da Sovyet ordusunda savaşan çok fazla Müslüman asker yoktur; onlar zaten Mart 1980'de çekilmişti; ancak hala çok sayıda tercüman, alt seviye uzmanlar, kamyon sürücüleri gibi çoğunlukla Tacik ve Özbek olmak üzere Tatar, Türkmen, Kazak ve Kafkasyalı vardır. Bunların çok azı komünistlere bağlı, çoğunluğu ise mücahitlere sempati duymaktadır. Afgan kaynaklarından, Sovyet Müslümanlarının Afganistan'daki direnişe nasıl yardım ettikleri konusunda yeterli delile sahibiz. Türkistanlılar ve Afganlar arasındaki dinî ve etnik yakınlığın, Sovyet devletine olan sadakatlerinden daha güçlü olduğu kesindir.

İkinci kanal: Orta Asya şehirlerinde (Taşkent, Duşanbe, Aşkabat, Alma-Ata ve diğerleri) yaşayan çok sayıda Afgan'dır. SSCB'de çoğunlukla Rusya'dan daha fazla Orta Asya'da, Rus nüfus tarafından sıklıkla hakaret ve kötü muamele gören, Hindistan ya da Suriye vatandaşlığına geçmeye zorlanan 25.000 genç Afgan'ın olduğu tahmin edilmektedir. Bu genç Afganların Ruslar tarafından saldırıya uğradığını ve onlara "*Rus gençlerimiz, ülkenizi Amerikan ve Çin emperyalizmine karşı savunurken siz korkaklar, burada ne yapıyorsunuz?*" denildiğini sıkça duymaktayız. Orta Asya'daki bu Afganlar

öğrenci, mühendis, memur, gençlik derneklerinin üyeleri ile yazar ve ulema delegasyonlarının üyeleridir.

Bu ziyaretçiler arasında çok azı SSCB'nin hayranıdır ve büyük çoğunluğu ise Mücahitlere olan sempatisini saklamak kaygısında olanlardır.

Üçüncü kanal yabancı radyo kanalları tarafından temsil edilmektedir ki, bunlar özellikle Sovyet halkını bilgilendirmeye yönelik Körfez ülkelerinden yayın yapan Radyo Gorgan, BBC, Radyo Liberty, Urumçi'den yayın yapan Chinesse ve diğerleridir. Bu kanalların bazıları Orta Asya'da mükemmel derecede işitilebilmekte, büyük bir ilgi ile dinlenmekte ve bu yayınların kasetleri çoğaltılmaktadır. 1982'de, Kırgızistan'da bir Müslüman ziyaretçiye bir Kırgız akademisyen tarafından açıkça soruldu: “BBC'nin Afganistan'daki savaş hakkında söylediklerinin tamamına inanabilir miyiz?” ve o ziyaretçi apaçık bir şekilde zevkle cevapladı: “Evet, %100”.

Dördüncü kanal: Mücahitlerin, Sovyet sınırlarını özellikle Türkmenistan ve Tacikistan cumhuriyetlerinden muntazaman geçtiklerine dair iddialarıdır. Bu iddialar bu iki cumhuriyetin en yüksek otoriteleri tarafından da onaylanmaktadır. Mesela Türkmenistan Komünist Partisi'nin birinci sekreteri Gapurov tarafından Mart 1981'de partisinin merkezi komitesine sunulan rapordan ve çeşitli KGB generali ve sınır muhafaza genel komutanlığı tarafından ve yine yerel basında yer alan “Sabotajcılara karşı uyanık olma, Casuslar, Dinî fanatikler, Sovyet sınırlarını geçen yabancı ajanlar” başlıklı sayısız makaleden haberdarız.

Son olarak beşinci kanal: Müslüman dünyanın bütün ülkelerinden pek çok yabancı Müslüman, ziyaret ya da yerleşmek amacıyla SSCB'dedir ve onların hepsi Sovyet rejiminin sempatisini değildir.

Bu beş kanal vasıtasıyla Orta Asya'ya verilen mesaj, iki mislidir ve aynıdır. Birincisi, Ruslar bizim Müslüman kardeşlerimizi öldürüyorlar. Çünkü Orta Asya'da herkes için Ruslar “onlar” iken, Afganlar “biz”dir. Böylece Pan-İslâmist dayanışma –hem dinî, hem de etnik- 60 yıllık din karşıtlığı propagandasından sonra bugün cesur bir şekilde yeniden doğmuştur. İkincisi, biraz daha kaygı verici bir mesajdır. Ruslar (Ağabey) yenilmez değildir. Onlarla mücadele edilebilir, karşı durulabilir ve hatta “inşallah” mağlup edilebilir.

Afgan savaşının Sovyet Orta Asyası üzerindeki etkisinin nasıl bir tehlike olduğunu doğru anlamak için, Aralık 1979'a kadar bu koskocaman alanın yurt dışından gelebilecek bütün etkilerden, demir perde tarafından sıkı ve katı bir şekilde korunmuş olduğunu hatırlamalıyız. Afganistan'ın işgaliyle birlikte Türkistan, 1917'den beri ilk kez harici tesirlere açık ve savunmasız hale geldi. Bu tesirlere, alanın sağlam olmayan dengesi üzerinde istikrarı bozucu hareketler ile ilgili çok miktarda kanıt vardır. Yerel Sovyet basını çeşitli yeni tehlikeli eğilimlerin varlığını tasdik etmekte ve Sovyetler bunu fazla abartmamaktadırlar. Bu eğilimler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Birinci eğilim: Dinî hislerin çeşitli biçimlerde yeniden canlanması. Bu durum, özellikle Afganistan ve İran sınırlarındaki cumhuriyetlerde; Türkmenistan, Tacikistan ve Azerbaycan'da güçlüdür.

İkinci eğilim: Sufî kardeşliğinin bazı cumhuriyetlerde yeniden hareketlenmesidir. Sovyetler tarafından özellikle tehlikeli ve yabancı tesirler ile bağlantılı bir fenomen olarak değerlendirilmektedir.

Üçüncü eğilim: İlk kez bir Müslüman Samizdat (Sovyetlere bağlı eyalet)'ta çok sert bir şekilde Sovyet karşıtı yazılı ve sözlü belgelerin görülmesi.

Dördüncü eğilim: Pan-Türkist ve Pan-İslâmist ideolojilerin yerel aydınlar arasında yayıldığı ve yurt dışındaki Müslümanlarla Türkistanlıların dayanışmasının yansımalarının yeniden ortaya çıkması.

Beşinci eğilim: Rus istilâsına ve ya Sovyet hâkimiyetine karşı çıkan ve Sovyet basınındaki sayısız makalede “*halkın düşmanları*” olarak gösterilen Türkmenistan’da Kurban Murat, Dağıstan’da İmam Gotsinski ve Uzun Hacı, Özbekistan ve Kırgızistan’da Basmacı liderleri ve daha birçoğu gibi büyük atalara yeniden duyulan şiddetli ilgidir.

Sonuç olarak Orta Asya basınının mutlak karakteri Afganistan’ın işgalinden beri değişmiştir. Sovyet halkları arasındaki “*Leninist dostluk*”un geleneksel teması, şimdi Sovyet ordusunun yenilmezliği ve “*kahraman ve yüce KGB*”mizin coşkunluğu teması ile değişmeye başlamıştır. Birkaç Sovyet Müslümanı son zamanlarda onları ziyaret eden yabancılara kendileri için Mücahit direnişinin bir ümit ışığı olduğunu söylemişlerdir. Eğer bu direniş devam eder ise, 1905’te Japon-Rus savaşının Çarlık İmparatorluğu’nun halkları üzerinde meydana getirdiği hareketlenme gibi, Afgan savaşı da Orta Asya üzerinde aynı tesiri yapabilir.

Sovyetler için Afganistan’daki savaş her şeydir ancak ucuz değildir. O potansiyel olarak tehlikelidir ve mümkün olduğu kadar süratle –ve mümkünse zaferle- sonlandırılmalıdır. Nasıl? Bu başka bir sorudur. Yenilgi ya da başarısızlık Orta Asya’da bir felakete sonuçlanabilir. Bu durum feci bir son olur: Sovyetlerin Afganistan’dan çekilme planları yapması –dışarıya çekilmek istedikleri zannedilmektedir, bu şüphelidir- hemen hemen imkânsızdır. Çünkü dışarı çekiliş bütün Türkistanlılar tarafından Rusların yenilgisi olarak anlaşılacaktır ve onu bir başarı olarak propaganda etmenin imkânı da yoktur.

PSİKOLOJİK SÖZLEŞME İHLALİNİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI ÜZERİNE ETKİSİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRETİM ELEMANLARI ÜZERİNDE BİR UYGULAMA*

Semiha KILIÇASLAN

İnönü Üniversitesi, Arapgir Meslek Yüksekokulu,
semihaklc34@gmail.com

ÖZET

Psikolojik sözleşme; işgörenlerin zihinlerinde şekillenen ve örgüt ile kendileri arasında var olduğuna inandıkları yükümlülükler ile beklentileri kapsayan ve yazılı olarak ifade edilmeyen üstü kapalı algısal sözleşmelerdir. Örgütün, bireyin psikolojik sözleşmesi içindeki herhangi bir yükümlülüğünü yerine getirmemesi, birey tarafından psikolojik sözleşme ihlali olarak algılanmaktadır. İhlal algısı olumsuz çalışan davranışlarına neden olmaktadır. Bu davranışlardan biri, çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışlarını geri çekmeleridir. Örgütsel başarı için gerekli olan örgütsel vatandaşlık davranışı; biçimsel iş tanımlarının ötesine geçen ve örgütün biçimsel ödül sisteminde doğrudan ve açık bir biçimde tanımlanmayan, ancak bir bütün olarak örgütün etkili ve verimli çalışmasına yardımcı olan, gönüllülüğe dayalı bireysel davranışlar olarak tanımlanmaktadır.

Çalışmanın amacı; psikolojik sözleşme ihlallerinin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde yordama gücü (etkisi) olup olmadığını belirlemektir. Ayrıca katılımcıların demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, iş tecrübesi, unvan ve görev yaptığı üniversite) ile araştırma değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar bulunup bulunmadığını belirlemek ve de ülkemizde eğitim ve öğretim hizmetlerinin kilit aşamalarından olan üniversitelerde farklı bölgelerde görev yapan akademisyenlerin, psikolojik sözleşme ihlali algıları ve örgütsel vatandaşlık davranışı seviyeleri ile ilgili durum tespiti yapmaktır. Farklı bölgelerde (Ege, İç Anadolu, Doğu Anadolu) yer alan sekiz ayrı üniversitede görev yapan akademik personele anket uygulanmıştır. Psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel vatandaşlık davranışı ve alt boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında; psikolojik sözleşme ihlalinin genel olarak örgütsel vatandaşlık davranışını negatif yönlü ve anlamlı olarak yordama gücüne sahip olduğu görülmüştür. Psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutlarının etkileşimine bakıldığında ise; özgecilik (altruizm) hariç bütün alt boyutların psikolojik sözleşme ihlalinin negatif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilendiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sözleşme, Psikolojik Sözleşme İhlali, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

ABSTRACT

Psychological contract is a perceptual, implicit contract which incorporates expectations, and mentally pictured liabilities believed to be existed between the organization and employee; and are not documented in written form. If the organization does not fulfill one of its

* Bu çalışma; Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, “Psikolojik Sözleşme İhlalinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Üzerine Etkisi: Üniversite Öğretim Elemanları Üzerinde Bir Uygulama” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

responsibilities; the worker considers this as breach of this psychological contract. Perception of breach leads to negative employee behaviors. One of those behaviors is that employees withdraw their organizational citizenship behaviors. Organizational citizenship behavior which is essential for organizational success is defined as voluntary individual behaviors that goes beyond formal job descriptions and is not defined directly and clearly within the formal reward system of the organization; yet it helps the organization work efficiently and effectively as a whole.

Purpose of our study is to investigate whether breach of psychological contract has a predictive power (effect) on organizational citizenship behaviors. In addition, it is aimed to determine whether there is a significant difference between demographic specifications (age, sex, marital status, level of education, job experience, title, the university worked in) and research variables; as well as to determine perceptions of Academicians, who work in different universities which are accepted as key points of educational services and located in different regions of Turkey (Aegean, Central Anatolia, Eastern Anatolia), regarding breach of psychological contract; and to identify the degree of their organizational citizenship behavior. The academic personnel who works in 8 different universities located in different regions (Aegean, Central Anatolia, Eastern Anatolia) have been applied a questionnaire. When we look at the relationship between breach of psychological contract, organizational citizenship behavior and their sub-dimensions, it was revealed that breach of psychological contract has a significant, negative predictive power on organizational citizenship behavior. When we look at the interaction between breach of psychological contract and sub-dimensions of organizational citizenship behaviors; we have seen that all sub-dimensions except altruism are significantly and negatively affected by the breach of psychological contract.

Keywords: Psychological Contract, Breach of Psychological Contract, Organizational Citizenship Behavior.

1.GİRİŞ

Küreselleşme, işletmeler arasında yaşanan rekabeti uluslararası boyuta taşıyarak, işletmelerin rakipleri karşısında yaşamını sürdürebilmesini önemli ölçüde zorlaştırmıştır. Örgütlerin, rakipleri karşısında rekabet avantajı yakalayabilmeleri ve bunun sonucunda başarılı olabilmeleri, sahip olduğu insan kaynaklarından ne ölçüde yararlanabildiği ile ilişkili olmaktadır. İşletmelerin başarısında oldukça etkili olan insan kaynaklarının; bilgi, deneyim ve enerjisinden azami ölçüde yararlanmak ise, işletme ile işgören arasında tam bir uyumun varlığını gerekli kılmaktadır. Bu uyumu yakalamak isteyen yöneticiler, çalışanları örgütsel amaçlar doğrultusunda yönlendirirken, aynı zamanda çalışanlarının amaç ve beklentilerini de dikkate almak durumundadırlar. Çalışanların işe alınması sürecinde, işveren ve işgörenin karşılıklı yükümlülüklerinin ne olduğu, kendilerinden ne beklendiği ve karşılığında ne elde edecekleri gibi ayrıntılar yazılı bir sözleşmeyle (biçimsel sözleşme) yasal güvence altına alınmaktadır. Fakat sözleşmede geçen yükümlülükler ve haklar işgören ve işverenin tüm beklentilerine tam anlamıyla yer vermez. Bunun için ayrı bir sözleşmeye ihtiyaç duyulur. Psikolojik sözleşme olarak ifade edilen bu sözleşme türü; işgören ve işveren arasındaki değişimin bir formu olup bu form, işgören ve işveren arasında karşılıklı yükümlülük olduğuna yönelik işgören algısına dayanmaktadır (Shore ve Barksdale, 1998: 731). Psikolojik sözleşmeler, bireyin kendisi ve diğer taraf için oluşturduğu karşılıklı yükümlülüklerle ilgili algı şeklinde ifade edilebilir (Rousseau ve Tijoriwala: 1998: 680). Psikolojik sözleşmenin önemli görülmesinin nedeni; sözleşme içinde yer alan yükümlülüklerin yerine getirilme derecesinin, çalışan tutum ve davranışlarını olumlu ya da olumsuz olarak etkilemesinden dolayıdır. Bu yanıyla psikolojik sözleşmeler, işyerinde çalışan tutum ve davranışlarını açıklayan anahtar belirleyici konumdadır. Psikolojik sözleşme ihlali ise, işgörenlerin örgüte sundukları katkılar karşılığında, örgütün yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükleri karşılamaması ya da bu katkılara cevap vermemesi

anlamına gelmektedir. (Rousseau, 1989: 128). İşgören, işverenin bir ya da birden fazla yükümlülüğünü yerine getirmediğini fark ettiği anda bu duruma çeşitli şekillerde karşılık verme yoluna gidecektir. Yapılan araştırmalar sözleşme ihlalinin; işverene olan güven duygusunda (Robinson, 1996), iş tatmininde (Robinson ve Rousseau, 1994; Özler ve Ünver, 2012), örgütsel bağlılıkta (Coyle-Shapiro ve Kessler, 2000), biçimsel rol ve ekstra rol davranışlarında (Robinson, 1996; Robinson ve Morrison, 1995), örgütsel adalet algısında (Erdem, 2016) ve örgütsel vatandaşlık davranışlarında azalmayla (Zhao vd.,2007) sonuçlanacağını göstermiştir.

Örgütlerin yaşanan değişimle başa çıkabilmeleri, rakipleri karşısında rekabet avantajı yakalayabilmeleri ve bunun sonucunda başarılı olabilmeleri ise, sahip olduğu insan kaynaklarının performansına bağlı olmaktadır. Bu anlamda çalışanların sadece biçimsel iş tanımlarında verilen görevleri yerine getirmeleri, örgütsel başarı için yeterli olmamaktadır. Örgütsel başarı için, biçimsel rollerin ötesine geçen çalışan davranışlarına ihtiyaç vardır. Bu davranışlar ise örgütsel vatandaşlık davranışı adı altında kavramsallaştırılmaktadır.

Örgütsel vatandaşlık davranışı; örgütün biçimsel ödül sistemi tarafından açıkça ve doğrudan tanımlanmayan, örgütün verimliliğini artıran, isteğe bağlı bireysel bir davranış olarak tanımlanmaktadır. İsteğe bağlı davranış ile kastedilen ve örgütsel vatandaşlık davranışı olarak kabul edilen davranışın, bireyin örgüt ile yaptığı istihdam sözleşmesinin tanımları içinde yer almaması, tamamen bireyin seçimine bağlı olması ve davranış sergilenmediğinde bireyin herhangi bir ceza ile karşılaşmamasıdır (Organ, 1988: 4-5). Biçimsel iş tanımlarının ötesine geçen, emre dayalı olmayan, davranış yerine getirilmediğinde herhangi bir yaptırım olmayan, tamamen bireyin inisiyatifine bağlı olan fakat uzun vadeli örgütsel başarı için fayda sağlayan davranış ve hareketler, biçimsel örgütsel davranışlardan ayırt edilmekte ve örgütsel vatandaşlık davranışı olarak adlandırılmaktadır.

Bu çerçevede araştırmanın amacı; psikolojik sözleşme ihlallerinin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde yordama gücü (etkisi) olup olmadığını belirlemektir. Ayrıca katılımcıların demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, iş tecrübesi, unvan ve görev yaptığı üniversite) ile araştırma değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar bulunup bulunmadığını belirlemek de çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Çalışmanın başka bir amacı ise, ülkemizde eğitim ve öğretim hizmetlerinin kilit aşamalarından biri olan üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin farklı bölgelerde görev yapıyor olmalarının psikolojik sözleşme ihlali algılarında ve örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde farklılığa neden olup olmadığını belirlemektir.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Psikolojik Sözleşme Kavramı

Psikolojik sözleşme; işgören ve mensubu olduğu örgüt arasında, karşılıklı yükümlülükler olduğuna yönelik gelişen bireysel inançlar olarak tanımlanmakta ve bu inanç bütünüyle algısal olarak ele alınmaktadır. İşgören tarafından oluşturulan bu algıya göre işveren yükümlülükleri; yüksek ücret, eğitim imkanı ve kariyer fırsatları sunmak olarak sıralanırken, işgörenin yükümlülüklerini ise, tüm zaman ve enerjisi ile teknik yeteneklerini örgüte aktarmak oluşturmaktadır (Kickul, 2001: 289-290).

Örgütsel davranış literatüründe psikolojik sözleşme kavramı ilk defa Argyris'in 1960 yılında yayınlamış olduğu "Örgütsel Davranışı Anlamak" adlı kitapta yer almıştır. Argyris, iki ayrı fabrikada işgören ve işverenlerle yapmış olduğu görüşmelerden sonra, işgören ve işveren arasındaki ilişkiyi

tanımlamak için “Psikolojik İş Sözleşmesi” terimini kullanmıştır. Argyris’e göre yöneticinin işgörene yeterli ücret sağlaması, işbaşında kendi kontrolünü sağlayacak şekilde yalnız bırakması (uzaktan denetim), iş güvencesini garanti etmesi ve gayri resmi kültürlerine (kişisel değerler, inançlar vs.) saygı göstermesi karşılığında, işgörenin de kabul edilebilir seviyede üretime devam etme ve daha az şikâyet etme gibi davranışlarla karşılık vereceğini ifade etmektedir (Argyris, 1960: 96).

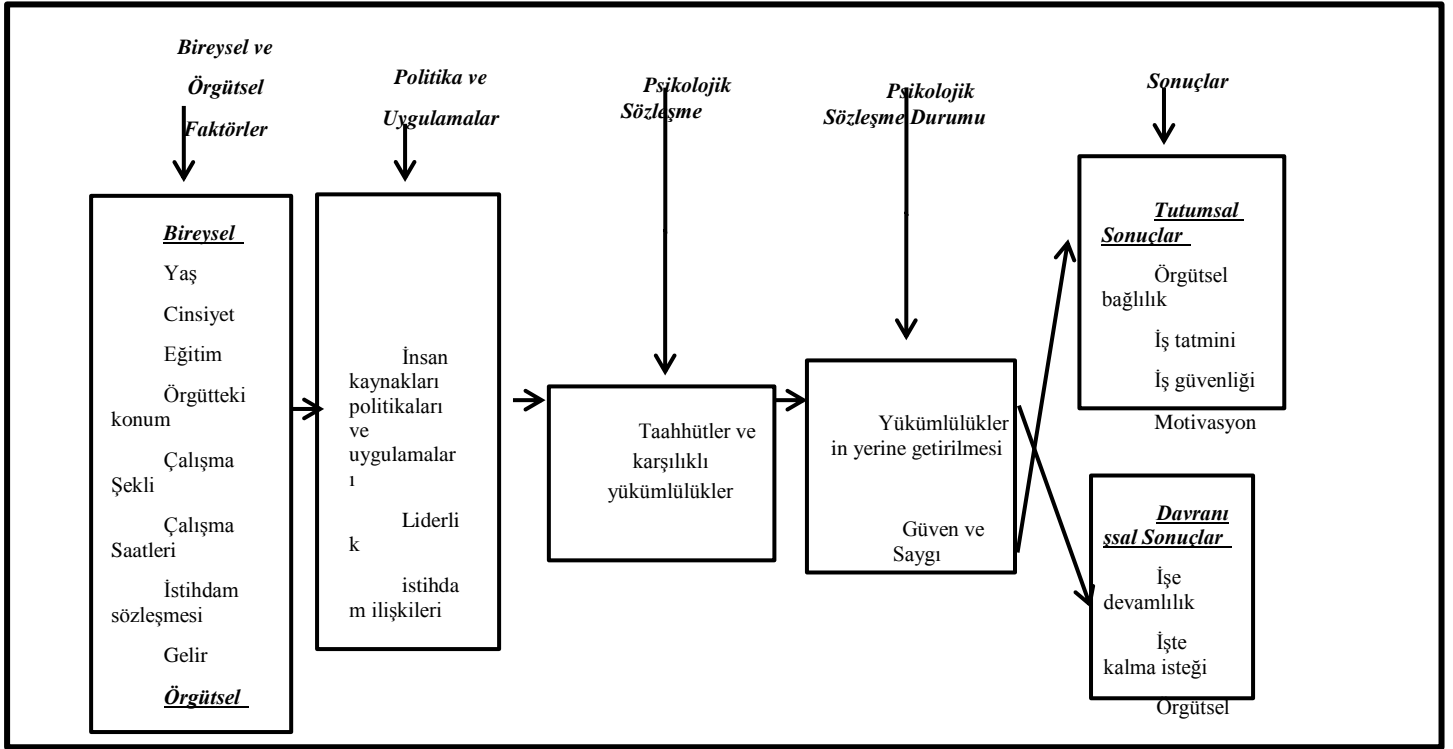
Psikolojik sözleşme, birey ve örgüt arasında gerçekleşen değişim anlaşması ile ilgili algı olarak tanımlanmıştır (Rousseau, 1998: 665). Psikolojik sözleşme, örtülü bir anlaşma olması dolayısıyla biçimsel sözleşmelerden farklı olarak ele alınmaktadır. Levinson (1962) de, psikolojik sözleşmenin tanımını genişleterek “örtülü, taraflar arasında dile getirilmeyen, karşılıklı yükümlülükler içeren sözleşme” ifadesini kullanmıştır (Sels vd., 2004: 462-463). Psikolojik sözleşmeyi biçimsel sözleşmelerden ayıran en önemli özellik; bu konuşulmayan, dile getirilmeyen sözler olmaktadır.

Rousseau (1989) psikolojik sözleşmeyi; “birey ve örgüt arasında karşılıklı değişim anlaşmasının terimleri ve koşulları ile ilgili bireysel inançlar” olarak yeniden tanımlayarak psikolojik sözleşme kavramını genişletmiştir. Rousseau bu tanımla, psikolojik sözleşmenin iki önemli unsurunu öne çıkarmıştır. İlk olarak psikolojik sözleşmenin bireysel seviyede olduğu, diğeri ise psikolojik sözleşmenin beklentilerden farklı ele alınarak, taraflar arasında karşılıklı yükümlülükler olduğuna yönelik gelişen bireysel inançlar olduğudur (Shapiro ve Kessler, 2000: 905). Psikolojik sözleşme terimlerinin algısal olduğu, dolayısıyla da yazılı olmadığı için, değişim ilişkisinin diğer tarafı ile paylaşılmasının zorunluluk olmadığı ifade edilmiştir. Bu durum ise, tarafların psikolojik sözleşmenin içeriği ve de sözleşme yükümlülüklerinin ne derece yerine getirildiğine dair farklı algılara sahip olmasına neden olmaktadır. Psikolojik sözleşmenin örtülü bir anlaşma olması, örgütün içindeki eylemler ve olayların birey tarafından yorumlanmasının bir sonucudur. Bu durumda, aynı anda aynı pozisyona başvuran iki çalışanın, farklı psikolojik sözleşme geliştirebilecekleri söylenebilir (Shapiro ve Kessler, 2000: 905). Bireylerin her şeyden önce kişilik özelliklerinin, beklentilerinin, eğitim ve kültürel düzeylerinin birbirlerinden farklı olması, söz konusu iki bireyin aynı örgüt içinde farklı psikolojik sözleşmeler geliştirmelerine neden olabilmektedir.

2.1.1. Psikolojik Sözleşmelerin Oluşum Süreci

İşveren ile işgören arasındaki istihdam ilişkisinin tanımlanmasında oldukça etkili olduğu ifade edilen psikolojik sözleşmenin nasıl oluştuğuna dair sınırlı çalışmalar olmasına karşın, Guest (2007) tarafından geliştirilen “İstihdam İlişkisi İçinde Psikolojik Sözleşme İle İlgili Çerçeve” başlıklı model, konuya açıklık getirmekte ve aşağıdaki gibi ifade edilmektedir

Şekil 1: İstihdam İlişkisi İçinde Psikolojik Sözleşme İle İlgili Çerçeve

Kaynak: Guest.D.E. The Psychological Contract and Good Employment Relations, King's College, London, 2007. <http://www.Irc.ie/documents/symposium04/davidquest.Erisim>: 21.02.2014.

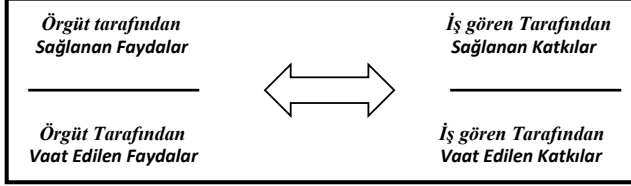
Şekil 1'de de görüldüğü üzere, örgütsel ve bireysel faktörlerin örgüt politika ve uygulamalarını, bunun da çalışanın psikolojik sözleşmesini oluşturmasında etkili olduğu ifade edilmektedir. Bireysel faktörler içinde yer alan bireyin; yaş, eğitim, gelir düzeyi, örgütteki pozisyonu ve örgütsel faktörler içinde yer alan; örgütün faaliyette bulunduğu sektör, mülkiyet yapısı, büyüklüğü gibi faktörlerde insan kaynakları yönetim ve uygulamalarını, çalışma hayatının kalitesini, liderlik tarzı gibi örgüt politika ve uygulamalarını etkilemekte ve tüm bu faktörler ise, çalışanın oluşturacağı psikolojik sözleşme üzerinde etkili olmaktadır. Psikolojik sözleşmeyi oluşturan algılanan yükümlülüklerin karşılanması, istihdam ilişkisinin tarafları olan işgören ve işverenin de bu durumdan pozitif sonuçlar elde etmesine neden olmaktadır. Bu sonuçlar; örgütsel bağlılık, iş tatmini, iş güvenliği ve motivasyon olarak açıklanabilecek tutumsal sonuçlar ile örgütsel vatandaşlık davranışı, işe devamlılık ve işte kalma niyeti gibi davranışsal sonuçlar olarak sıralanabilir. İşgörenin psikolojik sözleşmesi içinde yer alan işverene ait yükümlülüklerin işveren tarafından tam olarak yerine getirilmesi sonucunda söz konusu olumlu çalışan davranışlarının açığa çıkması, Karşılıklılık Kuramına dayandırılmaktadır. Karşılıklılık Kuramı; insanların karşı taraftan elde ettikleri yararları karşılık, onlara olumlu davranışla cevap vereceği temeline dayanır (Gouldner, 1960: 171). Psikolojik sözleşmesi etkin olarak yerine getirilen çalışan da bu duruma karşılık olarak, işverenine olumlu iş davranışlarıyla karşılık verecektir.

2.1.2. Psikolojik Sözleşme İhlali Kavramı ve Şiddet Davranışının Oluşumu

Psikolojik sözleşme ihlali, işgörenlerin örgüte sundukları katkılar karşılığında, örgütün yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükleri karşılamaması ya da bu katkılara cevap vermemesi anlamına gelmektedir (Rousseau, 1989: 128). Diğer bir deyişle sözleşme ihlali, örgütün yükümlülüklerini yerine getirmede başarısız olması demektir.

Psikolojik sözleşme ihlali algısının altında yatan faktör, işgörenin örtülü bir denklem aracılığıyla bunu algılamasıdır. Bu denklem, her iki tarafında vaatlerinin ve sağlanan katkıların çalışan tarafından nasıl algılandığını yansıtmaya bakımdan yararlı görülmektedir (Morrison ve Robinson, 1997: 239).

Şekil 2: Psikolojik Sözleşme İhlali Formülü

Kaynak: Morrison ve Robinson, 1997: 240.

Şekil 2'deki eşitlikte, işgören öncelikle örgüt tarafından kendisine verilen sözler karşılığında ne aldığına dikkat eder. Sonra bu oranı, kendisinin örgüte katkı sağlamak için söz verdikleri ile yerine getirdiği katkıları karşılaştırır. Diğer bir ifadeyle karşılaştırma, örgütün verdiği sözleri, yükümlülükleri ne derece iyi yerine getirdiği ile işgörenin kendi yükümlülüklerini ne kadar iyi yerine getirdiği arasındaki karşılaştırmadır. Eşitliğin sol tarafı sağ tarafından küçük algılanırsa, bu durum çalışan tarafından sözleşme ihlali olarak nitelendirilecektir.

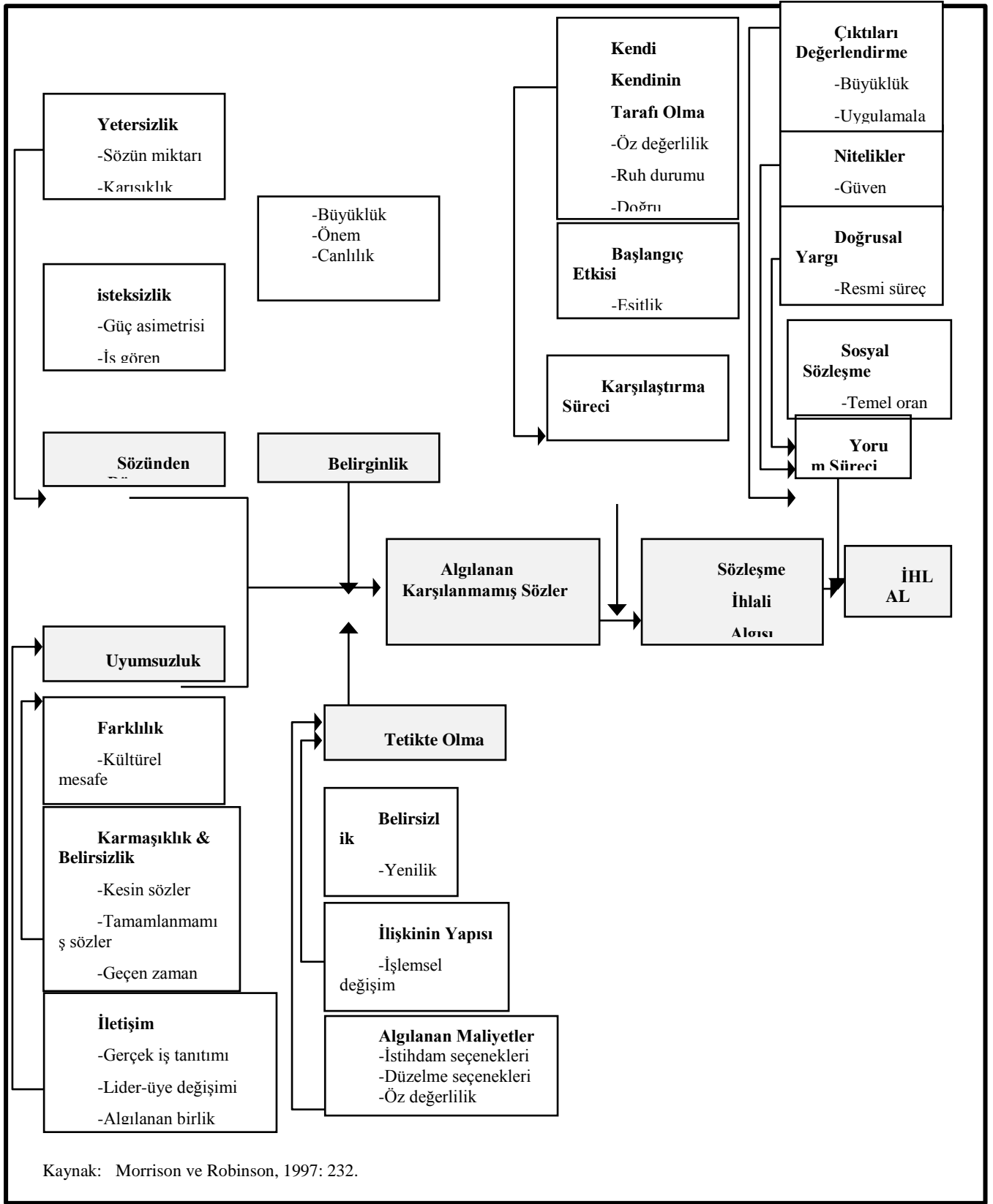
Sözleşme ihlali, işgören ve işveren arasında öncelikle güven duygusunun erozyona uğramasına neden olur (Lo vd., 2003: 1017). Bunun sonucunda ise; öfke, hayal kırıklığı ve aldatılmışlık duygularını içeren önemli bireysel ve örgütsel sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Roehling, 1997: 204). Turnley ve Feldman (2000: 40), işgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali karşısında verebilecekleri tepkileri şu şekilde sıralamıştır:

- Psikolojik sözleşme ihlalinin işgörenlerin başka bir firmada çalışmak üzere iş arama çabasını artıracaklarını,
- Psikolojik sözleşme ihlali durumunda, işgörenlerin biçimsel rol ve görevlerinde ihmal davranışının artma olasılığının olacağını,
- Psikolojik sözleşme ihlallerinin, işgörenlerin örgüte olan bağlılık duygusunda azalma yaratacaklarını ileri sürmüşlerdir.

Psikolojik sözleşme literatüründe, ihlal ve şiddet terimleri bazen hatalı olarak birbirinin yerine kullanılmaktadır. Morrison ve Robinson (1997: 230)'da konuya açıklık getirerek psikolojik sözleşme ihlalinin; örgüt tarafından yükümlülüklerin yerine getirilmemesinin işgörenin bilişsel bir değerlendirmesi olarak tanımlamış, psikolojik sözleşme şiddetini ise; psikolojik sözleşme ihlaline, işgören tarafından gösterilen duygusal ve davranışsal tepkiler olarak ifade etmiştir (Zhao vd., 2007: 649). Psikolojik sözleşme şiddetinin; yüksek oranda işgücü devri, güven kaybı, iş tatmininde azalma, düşük örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı gibi güçlü duygusal tepkilere sebep olduğu belirtilmektedir (Anderson ve Schalk, 1998: 644).

Psikolojik sözleşme ihlali ve psikolojik şiddet davranışı arasındaki ilişki Şekil 3'deki gibi gösterilebilir.

Şekil 3: Psikolojik Sözleşme İhlal Süreci

Şekil 3’de, sözleşme ihlaline neden olan iki durumdan söz edilmektedir. Bu iki durum “Sözünden Dönme” ve “Uyumsuzluk” olarak açıklanmaktadır. Sözünden dönme, örgüt yetkilisinin bilinçli bir şekilde işgörenine verdiği sözü yerine getirmemesidir. Uyumsuzluk ise; işgörenin ve örgüt yetkilisinin birbirlerine verdikleri sözler hakkında farklı anlayışlara sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. İşgörenin kendisine vaad edilen ya da söz verilenler hakkındaki anlayışı ile işverenin gerçekte işgörenine ne vermesi gerektiği konusundaki anlayışların farklı olmasından kaynaklanan bu çelişki, karşılanmayan sözler algısına neden olmaktadır. Söz konusu çelişki, her iki tarafında verdiği sözleri ne derece iyi yerine getirdiğine dikkat etmesini sağlayarak, karşılaştırma işlemi için tarafların tetikte beklemesine neden olmaktadır. İşgören, kendisinin söz verdiği şekilde yükümlülüklerini yerine getirdiğini, buna rağmen katkılarının yeteri kadar karşılık bulmadığını düşünürse, bu durumda sözleşme ihlali algısı ortaya çıkacaktır. Algılanan sözleşme ihlali de, sözleşme şiddetine neden olacaktır ki, ihlal ile şiddet arasındaki bağlantı, yorumlama süreciyle yumuşatılabilecektir (Morrison ve Robinson, 1997: 231). İster sözden dönme isterse uyumsuzluk yoluyla olsun, karşılanmayan yükümlülükler söz konusu olmakta ve bu da işgören tarafından sözleşme ihlali olarak değerlendirilebilmektedir.

2.2. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

İş dünyası çalışanlarına yüksek kişisel tatmin sağlayan, aynı zamanda mükemmellik ve etkinliği de göz önünde tutan, yüksek performanslı örgütler oluşturmak için arayışını sürdürmektedir. Böyle bir sonuca erişebilmenin psikososyal yollarından birisi, kişilik ile çalışma hayatı arasındaki içten gelen uyumu sağlayacak en önemli kavramlardan biri olan örgütsel vatandaşlık davranışını (ÖVD) çalışanlarında geliştirebilmektir (Acar, 2006: 1). İnsan kaynakları sahip olduğu yeteneği, davranış kalitesi ve kişiliği ile örgütün işlerliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Acquaah, 2004: 118). Ayrıca, örgütlerin sürekli değişen koşullar altında başarılı olmaları için, formal (biçimsel) iş tanımlarıyla sınırlı kalmadan, görevin gerektirdiklerinin ötesinde örgütsel etkililiğe ve gelişmeye katkıda bulunmaya istekli işgörenele olan ihtiyacı giderek artmaktadır (Sezgin, 2005: 318). Biçimsel örgütsel davranışlardan farklı olarak, geleneksel iş davranışlarının ötesine geçen ve emre dayalı olmayan, fakat uzun vadeli örgütsel başarı için fayda sağlayan davranış ve hareketler, biçimsel örgütsel davranışlardan ayırt edilmektedir. Resmi görev tanımlarının ötesine geçen bu tip biçimsel olmayan davranışlar, genel olarak örgütsel vatandaşlık davranışı olarak adlandırılmaktadır (Acar, 2006: 2). Organ (1988: 4), örgütsel vatandaşlık davranışını; örgütün biçimsel ödül sisteminde açıkça ve doğrudan tanımlanmayan, fakat örgütün bir bütün olarak etkili ve verimli çalışmasına katkıda bulunan, gönüllülüğe dayalı bireysel bir davranış olarak tanımlamıştır. Bu tür davranışlar, iş tanımlarında zorunlu tutulmayan, ihmali halinde ceza gerektirmeyen ya da gerçekleştirildiğinde ödül sisteminde doğrudan ve biçimsel olarak ödüllendirilmeyen, daha çok kişisel tercihe bağlı ve bütün olarak örgütün etkinliğini ve verimliliğini artırmaya dönük davranışlardır (Bolat ve Bolat, 2008: 78). ÖVD; görünmeyen, ölçümü zor ve kişinin kendisinden başka diğerlerinin de performansına katkıda bulunan, gerektiğinde bireyin kendi kazanımlarını bile feda etmesine sebep olabilecek davranışlardır (Smith ve diğerleri, 1983: 654). Örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin tanımların ortak noktası; bu davranışların örgütte isteğe bağlı ve gönüllülük esasına dayalı bir anlayış içinde sergilenen rol fazlası davranışlar olarak görülmesi ve bunların örgütsel etkililiğe katkıda bulunmasıdır (Sezgin, 2005: 319). Organ (1988: 9), örgütsel vatandaşlık davranışının üç temel özelliği olduğunu ileri sürmüştür. Bu özellikler;

- Davranışların kişinin kendi takdir yetkisine bağlı olarak oluşması,
- Davranışların doğrudan ya da dolaylı olarak biçimsel ödül sistemi içine girmemesi,

- Davranışların işletmenin etkin bir şekilde işleyişini desteklemesidir (Atalay, 2010: 29).

Değişimin çok hızlı yaşandığı günümüz şartlarında, örgütlerin rakipleri karşısında ayakta durabilmesinin en önemli koşulunun, örgütün değişimle baş edebilmesi, hatta değişimin önünde yer alarak değişimin öncüsü olması gerektiği söylenebilir. Örgütün değişimin öncüsü olabilmesinin ise, örgüt üyelerinin, örgütün başarısını kendi başarısı gibi görüp iş tanımlarında yer almayan, verilen görevlerin dışına çıkan ve örgütsel vatandaşlık davranışı olarak isimlendirilen bir takım özverili davranışlarda bulunmalarına bağlı olduğu söylenebilir.

2.2.1. Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Boyutları

Organ (1988) tarafından ifade edilen özgecilik (Altruism), sivil erdem (Civic Virtue), vicdanlılık (Conscientiousness), nezaket (Courtesy) ve centilmenlik (Sportmanship) olarak tanımlanan örgütsel vatandaşlık boyutları, literatürde en geniş kabul gören ÖVD boyutları olarak yer almaktadır (Deluga, 1994: 316). Çalışmamızda da Organ'ın tanımladığı şekliyle ÖVD'nin boyutları açıklanmaya çalışılmaktadır.

2.2.1.1. Özgecilik:

Örgütteki işgörenlerin, özellikle uzman işgörelere (ustabaşılara) ve bununla birlikte diğer işgörelere yardım ederek onların performanslarını artırmaya yönelik ortaya çıkan davranışlar olup, bu tür davranışlar, bireylerin performanslarını geliştirerek grup verimliliğine katkıda bulunmaktadır (Çetin, 2004: 19).

2.2.1.2. Vicdanlılık:

Detaylara odaklanan, güvenilir ve sorumlu kişilik özelliği olarak açıklanabilir (Wood vd., 2004: 105). Organ'ın tanımladığı ikinci boyut olan vicdanlılık, organizasyon üyelerinin kendilerinden beklenen rol gereklilerinin ve asgari rol davranışının ötesinde bir davranış sergilemeye gönüllü olmalarını ifade etmektedir (Allison ve diğerleri, 2001: 283). İşyerinde zamanı boşa geçirmemek, dakik olmak, kurallara uymak gibi davranışlar örgütsel vatandaşlık davranışının vicdanlılık boyutuna örnek gösterilebilir (Schnake ve Dumler, 2003: 284).

2.2.1.3. Centilmenlik:

İşyerindeki sıkıntılara karşı hoşgörülü olmayı içeren bir kavramdır. İşgörelerin şikâyet etmeden birçok zahmet ve zorluklara katlanabilmesi olarak ifade edilen bu davranış boyutunda, olumsuzluklara karşı olumlu yaklaşım tercih edilmektedir (Çetin, 2004: 21). Örneğin; bir projeyi tamamlamak için fazla mesai yapmak durumunda kalındığı zaman şikâyet etmekten kaçınmak bu tip davranışın tipik bir örneği kabul edilebilir (Allison ve diğerleri, 2001: 283).

2.2.1.4. Nezaket:

Gelecekte ortaya çıkabilecek problemlere karşı önlem almayı açıklayan bir boyuttur (Deluga, 1994: 317; Organ ve Ryan, 1995: 782). İşle ilgili yaşanabilecek olası problemlere karşı önceden önlem almayı

içeren (Podsakoff ve diğerleri, 1994: 351) ve diğer bireyleri etkileyecek olan bir eyleme başlamadan önce, ilgili kişileri bilgilendirmeye dayalı faaliyetlerdir (Allison ve diğerleri, 2001: 284).

2.2.1.5. Sivil Erdem

ÖVD'nın sivil erdem boyutu Graham (1986) tarafından, "örgütün politik yaşamına sorumlu katılım" olarak tanımlanmıştır. Graham, bu kavramı klasik politika felsefesinden yola çıkarak geliştirmiştir. Bireyin kurum içi e-postalarını okuması, toplantılara katılması, iş dışındaki zamanlarında kurum içi sorunları tartışması, fikirlerini çekinmeden fakat uygun bir tarzda söylemesi şeklindeki davranışlar, ÖVD'nın sivil erdem boyutu içinde yer alabilecek davranışlara örnek olarak gösterilmektedir (Organ, 1988: 12-13).

3.PSİKOLOJİK SÖZLEŞME İHLALİ VE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

İşgörenin örgüte karşı yükümlülüklerini yerine getirmesine rağmen, örgütün bir ya da birden fazla yükümlülüğünü yerine getirmede başarısız olması, işgören tarafından psikolojik sözleşme ihlali olarak algılanmaktadır (Rousseau, 1989: 128). Psikolojik sözleşmenin ihlal edilmesinin, çalışanların tutum ve davranışları üzerinde olumsuz etki yarattığını gösteren çok sayıda çalışmaya rastlanılmaktadır. Psikolojik sözleşme ihlalleri; iş tamininde (Robinson ve Rousseau, 1994; Robinson ve Morrison, 1995), örgütsel bağlılıkta (Robinson, 1996; Robinson ve Morrison, 1995) ve örgütsel vatandaşlık davranışlarında azalmaya neden olmaktadır (Restubog ve Bordiaw, 2006; Robinson, 1996; Robinson ve Morrison, 1995; Turnley ve Feldman, 2000). Psikolojik sözleşme ihlalinden en çok etkilenen çalışan davranışlarından olan ve çalışmamızın konusunu oluşturan örgütsel vatandaşlık davranışı ise Organ (1988:4) tarafından, örgütün biçimsel ödül sisteminde açıkça ve doğrudan tanımlanmayan, fakat örgütün bir bütün olarak etkili ve verimli çalışmasına katkıda bulunan, gönüllüğe dayalı bireysel bir davranış olarak tanımlanmıştır.

Psikolojik sözleşme ihlali ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkileri inceleyen çok sayıda araştırma sonuçları bulunmaktadır.

Robinson ve Morrison (1995: 296), istihdam ilişkisinin 18. ayından itibaren örgütlerinin psikolojik sözleşme içinde yer alan yükümlülüklerini yerine getirmediğini algılayan işgörenlerin, örgütsel vatandaşlık davranışlarını azaltma yoluna gittiklerini bulgulamışlardır. Restubog ve arkadaşları (2007: 381), psikolojik sözleşme ihlalinin sonuçlarının bütün çalışan davranışlarıyla negatif ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Robinson ve Morrison (1995: 291)'a göre örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarından olan sivil erdem davranışı, işgörenin örgütten sağladığı kazanımlar karşısında örgüte sunmuş olduğu bir girdi olarak Organ (1988) tarafından ifade edilmiştir. İşgörenlerin, istihdam ilişkisinin terimlerinin yerine getirilmemesi sonucunda elde ettikleri çıktılardan tatmin olmamaları durumu, örgüte karşı gönüllü davranışlarda bulunma konusunda işgörenleri daha az istekli kılacaktır denilmektedir. Turnley ve arkadaşları (2003: 201), psikolojik sözleşmedeki yükümlülüklerin yerine getirilmesinin, özellikle işgörenlerin örgüte yönelik vatandaşlık davranışları üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

Restubog ve Bordia (2006: 573) yapmış oldukları çalışmada, psikolojik sözleşme ihlalinin, örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarından sivil erdem davranışı üzerinde negatif etki yarattığını bulgulamışlardır.

Bir başka araştırma sonucunda ise; psikolojik sözleşme ihlalinin, işten ayrılma niyeti ve biçimsel rol görevlerinde ihmal davranışı ile pozitif ilişkili, örgütsel vatandaşlık davranışı ile negatif ilişkili olduğu bulgulanmıştır. (Turnley ve Feldman, 2000: 33).

Restubog, Bordia ve Tangz (2006: 303-304)'in psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanların performansı, duygusal bağlılığı ve sivil erdem davranışları üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında, örgütün psikolojik sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmede başarısız olması durumunda, çalışanların moralinin bozulduğu, örgüte olan duygusal bağlılıklarının zayıfladığı ve bu sonucun ise sivil erdem davranışlarının azalmasına öncülük ettiğini belirtmişlerdir.

Jacqueline ve arkadaşlarının araştırmalarında, algılanan işveren yükümlülükleri ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri arasında pozitif yönlü ilişki bulgulanmıştır (Jacqueline vd., 2002: 937).

Zhao ve arkadaşları (2007: 662), psikolojik sözleşme ihlalinin işle ilgili tüm çıktılar üzerinde önemli derecede etkili olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmaları sonucunda, psikolojik sözleşme ihlalinin, işten ayrılma niyeti ile pozitif ilişkili olduğunu bulgularken, iş tatmini ile örgütsel bağlılık arasında negatif ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Bunun yanında, çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı ve de biçimsel rol görevlerini yerine getirme konusu ile de sözleşme ihlali arasında negatif ilişki olduğunu ifade etmişlerdir.

Mimaroğlu (2008: 159)'da benzer şekilde, psikolojik sözleşmenin personelin tutum ve davranışlarına etkisini incelediği çalışmada, psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde negatif etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

İşçi (2010: 110), psikolojik sözleşme ihlali ile centilmenlik boyutu dışında, örgütsel vatandaşlık davranışının tüm boyutları arasında negatif yönde zayıf ilişki bulgulanmıştır.

Ülkemizde yapılan bir başka araştırmada ise farklı bir sonuca ulaşılmış, çalışanların psikolojik sözleşme ihlali yaşamalarının, örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde herhangi bir etki meydana getirmeyeceği sonucuna ulaşılmıştır (Öztürk (2010: 114).

4. UYGULAMA

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı; psikolojik sözleşme ihlallerinin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde yordama gücü (etkisi) olup olmadığını belirlemektir. Ayrıca katılımcıların demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, iş tecrübesi, unvan ve görev yaptığı üniversite) ile araştırma değişkenleri (Psikolojik Sözleşme İhlali ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı) arasında anlamlı farklılıklar bulunup bulunmadığını belirlemek ve de ülkemizde eğitim ve öğretim hizmetlerinin kilit aşamalarından olan üniversitelerde farklı bölgelerde görev yapan akademisyenlerin, psikolojik sözleşme ihlali algıları ve örgütsel vatandaşlık davranışı seviyeleri ile ilgili durum tespiti yapmaktır.

4.2. Araştırma Yöntemi

Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Anket yöntemi belirli bir durumu saptama, hipotezleri test etmede sıklıkla kullanılmaktadır. Uygun örnekleme ve uygun şekilde hazırlanmış sorularla yapılan anketler özenli bir şekilde değerlendirildiğinde oldukça güvenilir ve hata payı az olmaktadır (Aziz, 2008: 82).

4.3. Ana kütle ve Örneklem

Araştırmanın anakütlesini TÜİK İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması 2.düzyeye göre TR-31 (İzmir), TR-72 (Kayseri, Sivas, Yozgat), TRA-1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt), TRB-1 (Malatya, Elazığ, Tunceli, Bingöl) ve TRB-2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) bölgesinde ve en az 20 yıldır faaliyette bulunan devlet üniversitelerinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde görev yapan öğretim üyesi, öğretim görevlisi ve araştırma görevlileri oluşturmaktadır. Araştırmanın ana kütlelerini oluşturan bölgelerde 20 yıldan daha fazla süreden beri faaliyette bulunan üniversiteler; Ege Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi olmak üzere toplam 8 adettir. Bu üniversitelerde görev yapan öğretim üyesi, öğretim görevlisi ve araştırma görevlilerinin tamamına (anakütle=772) elektronik posta yoluyla anketler gönderilmiştir. Gönderilen anketlerden uygun şekilde doldurulmayanlar ayıklandıktan sonra kalan 276 anketin analizlere dahil edilmesi uygun görülmüştür.

4.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada; cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, iş tecrübesi (kıdem) unvan ve görev yapılan üniversite gibi demografik faktörlerle birlikte; “Psikolojik Sözleşme İhlali Ölçeği” ve “Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği” kullanılmıştır. Belirlenen ölçekler ön kontrol amacıyla 38 kişilik bir grup üzerinde denenmiş ve soruların yeterince anlaşıldığı tespit edilmiştir.

4.4.1. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği

Araştırmada örgütsel vatandaşlık davranışlarını ölçmek için, Basım ve Şeşen'in (2006), Vey ve Campbell (2004) ve Williams ve Shiao'nun (1999) ölçeklerinden istifade ederek Türkçe'ye uyarladığı ölçek kullanılmıştır. Söz konu ölçek 19 sorudan oluşmaktadır ve 6'lı Likert şeklinde (1. Hiçbir zaman, 2. Nadiren, 3. Ara sıra, 4. Sık sık, 5. Çoğunlukla, 6. Her zaman) hazırlanmıştır. Ölçekte, Organ'ın (1988) çalışmasında belirtildiği şekilde beş alt boyut (centilmenlik, özgecilik, sivil erdem, nezaket, vicdanlılık) bulunmaktadır. Basım ve Şeşen (2006), iki farklı örneklem üzerinde yaptıkları çalışmada ölçeğin ve alt boyutlarının güvenilirlik değerlerinin (Cronbach Alpha) 0,75 ile 0,94 arasında değiştiğini rapor etmişlerdir. Ayrıca Basım ve Şeşen (2006), yaptıkları keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin geçerli olduğunu rapor etmişlerdir.

Bu çalışma kapsamında ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek için öncelikle Keşfedici Faktör Analizi (KFA) yapılmıştır. KFA öncesinde yapılan Bartlett's Sphericity Testinin sonucunda; $KMO=0,894>0,6$ ve $p=0,000<0,001$ olduğu görülmüş ve verilerin faktör analizi için uygun olduğu belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2006: 126). Varimax yöntemiyle bileşen matrisinin döndürülmesi ile yapılan faktör analizi sonucunda verilerin, önceki çalışmalara benzer şekilde 5 faktöre dağıldığı görülmüştür. Elde edilen faktörlerle toplam varyansın %71,96'sının açıklandığı görülmüş ve ölçeğin yapısal geçerliliğini desteklediği görülmüştür. Anketteki 19 maddenin faktör yüklerinin ise 0,60 ile 0.86 arasında değiştiği belirlenmiştir.

Ampirik araştırmalarda genellikle, kullanılan ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla yapılan testlerde Cronbach alfa katsayısının 0.70'den büyük olması beklenir (Bülbül ve Demirer, 2008). Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin alt boyutları ile birlikte Cronbach alfa katsayılarının $\alpha > 0.70$ olduğundan, güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır (Nunnally, 1978: 245). Güvenilirlik analizinin ayrıntısı Tablo-1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği Güvenilirlik Analizi

Veri Toplama Araçları	Cronbach alfa (α)	Sonuç
Centilmenlik	0,928	$\alpha > 0,70$ olduğundan güvenilir
Özgecilik	0,845	
Nezaket	0,857	
Sivil erdem	0,792	
Vicdanlılık	0,736	
Ölçeğin Toplam Güvenilirliği	0,912	

4.4.2. Psikolojik Sözleşme İhlali Ölçeği

Araştırmada psikolojik sözleşme ihlalini ölçmek için Özkeçeli (2005) ve İşçi'nin (2010) çalışmalarında kullanılan 32 maddelik ölçek kullanılmıştır. Söz konusu ölçekte üç alt boyut (yönetimden destek ve güvenlik, saygı ve dürüstlük, ödüllendirme ve fırsat sunma) bulunmaktadır ve 6'lı Likert şeklinde (1. Hiç önemli değil, 6. Çok önemli) hazırlanmıştır. Ölçekte, İşçi (2010) yaptığı çalışmada, ölçeğin ve alt boyutlarının güvenilirlik değerlerinin (Cronbach Alpha) 0,70'in üzerinde olduğunu rapor etmiştir. Ayrıca İşçi'nin (2006) yaptığı çalışmada faktör analizi sonucunda ölçeğin geçerli olduğu rapor edilmiştir. Ölçekte ihlal puanlarının elde edilmesinde, öncelikle çalışanlara 32 maddelik ölçekteki sorulara verdikleri önem, 1 ile 6 arasında olacak şekilde puanlandırılmış (1 en kötü, 6 en iyi durumu ifade etmektedir) ardından ise yine aynı sorular örgüt tarafından ne ölçüde karşılandığı şeklinde sorulmuştur ve aradaki fark alınarak psikolojik sözleşme ihlal durum ve düzeyi belirlenmiştir. Yapılan bu çalışmada 5'li Likert şeklinde ölçek uygulanmıştır.

Bu çalışma kapsamında ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek için öncelikle Keşfedici Faktör Analizi (KFA) yapılmıştır. KFA öncesinde yapılan Barlett's Sphericity Testinin sonucunda; $KMO=0,949 > 0,6$ ve $p=0,000 < 0,001$ olduğu görülmüş ve verilerin faktör analizi için uygun olduğu belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2006: 126). Varimax yöntemiyle bileşen matrisinin döndürülmesi ile yapılan faktör analizi sonucunda 20 ve 28.sorular birden fazla faktör yüklenimine sahip olması nedeniyle çıkarılmış ve netice olarak verilerin, literatürdeki araştırmalarla paralel yönde 3 faktör altında toplandığı gözlenmiştir. Sonuçta faktör analiziyle toplam varyansın %54,30'unun açıklanabildiği görülmüş, ölçeğin yapısal geçerliliğini desteklediği sonucuna varılmıştır. Anketteki kalan 30 maddenin faktör yüklerinin ise 0,41 ile 0,82 arasında olduğu gözlenmiştir.

Ampirik araştırmalarda genellikle kullanılan ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla yapılan testlerde, Cronbach alfa katsayısının 0.70'den büyük olması beklenir (Bülbül ve Demirer, 2008). Bu kapsamda yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin alt boyutları ile birlikte Cronbach alfa katsayılarının $\alpha > 0,70$ olduğundan, güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır (Nunnally, 1978: 245). Güvenilirlik analizinin ayrıntısı Tablo-2'de sunulmuştur.

Tablo 1: Psikolojik Sözleşme İhlali Ölçeği Güvenilirlik Analizi

Veri Toplama Araçları	Cronbach alfa (α)	Sonuç
Yönetimden destek ve güvenlik	0,916	$\alpha > 0,70$ olduğundan güvenilir
Saygı ve dürüstlük	0,910	
Ödüllendirme ve fırsat sunma	0,822	
Ölçeğin Toplam Güvenilirliği	0,953	

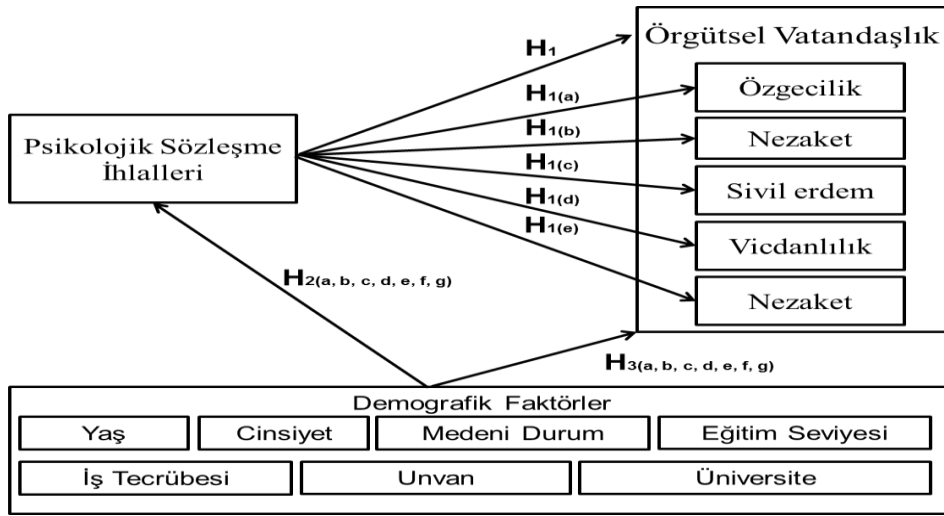
4.4.3. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ampirik araştırmalarda kullanılan ölçeklerin, araştırma örneklemini kapsamında ele alınan değişkenlerin literatürde belirtilen ana faktör yapılarına uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla yapısal eşitlik modeli ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılması literatürde sıklıkla kullanılan yöntemlerden birisidir ve ölçeklerin yapı geçerliliği konusunda daha sağlıklı sonuçlar verdiği ifade edilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2011). Amos 20.0 programı kullanılarak DFA yapılmış ve en yüksek olasılıklı (maximum likelihood) metoduyla söz konusu veriler incelenmiştir. Psikolojik Sözleşme İhlali Ölçeğinin DFA'sının yapılması esnasında 10, 13, 25, 26, 29. sorular faktör yapısına uygun olmadığı için ölçekten çıkarılmıştır. Ayrıca DFA'da aynı gizil değişkeni ölçen soru maddelerinin hata terimleri arasında modifikasyon yapılmıştır. Aynı boyutu (faktörü) ölçen hata terimleri arasında modifikasyon yapılması kavramsal açıdan desteklediğinden dolayı araştırma modelinin yapı geçerliliği için sorun teşkil etmeyeceği değerlendirilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2011). Ölçekler ile ilgili kullanılan örnekleme ait Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonuçları incelendiğinde; örneklere ait χ^2 sınamalarında sırasıyla, $p_1=0,000$; $p_2=0,000 \leq p = 0,01$ olduğundan, modellerin %95 güvenilirlik düzeyinde anlamlı olduğuna karar verilebilir. Örneklerle ait analiz sonuçları incelendiğinde tüm uyum indeks değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu görülmektedir (Schermelleh, Moosbrugger ve Müller, 2003). Örgütsel vatandaşlık ile ilgili örnekleme RMSEA değeri (0,064) hariç tüm indeks değerleri mükemmel uyum eşik değerinden yüksek olduğu görülmektedir. Bu örnekleme ait RMSEA değeri de kabul edilebilir uyum aralığı ($0,05 \leq RMSEA \leq 0,10$) içinde yer almaktadır. Aslında, GFI, AGFI, NFI, NNFI ve CFI indekslerinin 0,90 ve daha fazla, RMSEA değerinin ise 0,10'dan küçük olması, modelin gerçek verilerle uyumu için kabul edilebilir bir kriter olarak değerlendirilmektedir (Becker, Hagenberg, Roessner, Woerner ve Rothenberger, 2004). Ayrıca örneklere ait $CMIN/SD$ oranlarının (sırasıyla **2,112**; **1,545**) 0–5 değerleri arasında olması beklenir. Sonuç olarak, uyum indekslerinden elde edilen değerler sonucunda, örneklere uygulanan ölçekler ile ilgili belirlenen yapıların, özgün ve kabul edilebilir bir yapıda olduğu değerlendirilmektedir.

4.5. Araştırma Modeli

Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturduktan sonra yazında yer alan ampirik araştırmalar ve teorilerin ışığında Şekil 4'de ileri sürülen araştırma hipotezleri doğrultusunda aşağıdaki model geliştirilmiştir.

Şekil 4: Araştırma Modeli

Araştırma modelinden yola çıkılarak oluşturulan hipotezler ise aşağıdaki gibidir.

Tablo 3: Araştırma Hipotezleri

		ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ
1		<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları, örgütsel vatandaşlık davranışlarını negatif yönde ve anlamlı olarak yordama gücüne sahiptir.</i>
	H1(a)	<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları özgencilik örgütsel vatandaşlık davranışlarını negatif yönde ve anlamlı olarak yordama gücüne sahiptir.</i>
	H1(b)	<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları nezaket örgütsel vatandaşlık davranışlarını negatif yönde ve anlamlı olarak yordama gücüne sahiptir.</i>
	H1(c)	<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları sivil erdem örgütsel vatandaşlık davranışlarını negatif yönde ve anlamlı olarak yordama gücüne sahiptir.</i>
	H1(d)	<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları vicdanlılık örgütsel vatandaşlık davranışlarını negatif yönde ve anlamlı olarak yordama gücüne sahiptir.</i>
	H1(e)	<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları centilmenlik örgütsel vatandaşlık davranışlarını negatif yönde ve anlamlı olarak yordama gücüne sahiptir.</i>
2		<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları ile demografik faktörler arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
	H2(a)	<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları ile yaşları arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
	H2(b)	<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları ile cinsiyetleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
	H2(c)	<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları ile medeni durumları arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
	H2(d)	<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları ile eğitim seviyeleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
	H2(e)	<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları ile iş tecrübeleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
	H2(f)	<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları ile ünvanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
	H2(g)	<i>İşgörenlerin psikolojik sözleşme ihlali alguları ile görev yaptığı üniversiteleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
3		<i>İşgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile demografik faktörler arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
	H3(a)	<i>İşgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile yaşları arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
	H3(b)	<i>İşgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile cinsiyetleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
	H3(c)	<i>İşgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile medeni durumları arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>

H3(d)	<i>İşgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile eğitim seviyeleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
H3(e)	<i>İşgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile iş tecrübeleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
H3(f)	<i>İşgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile ünvanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>
H3(g)	<i>İşgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile görev yaptığı üniversiteleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.</i>

4.6.Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde demografik değişkenlere (faktörlere) ait istatistikî bilgiler, daha sonra da bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmakta ve hipotezler test edilmektedir. Daha sonra ise, demografik değişkenlerin bağımlı ve bağımsız değişkenlerle aralarında anlamlı farklılıklar olup olmadığı değerlendirilmektedir.

4.6.1. Demografik Faktörler

4.6.1.1. Katılımcıların (Deneklerin) Özellikleri

Katılımcıların 170'i kadın (%61,6), 106'sı erkeklerden (%38,4) oluşmaktadır. Medeni duruma bakıldığında katılımcıların 92'si bekar (%33,4), 184'ünün evli (%66,6) olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında; 10 kişi lisans (%3,6), 64 kişi yüksek lisans (%23,2), 202 kişi doktora (%73,2) öğrenimi görmüştür. Katılımcıların; 37'si (%13,4) profesör, 48'i (%17,3) doçent, 60'ı (%21,7) yardımcı doçent, 11'i (%4,0) öğretim görevlisi, 120'si (%43,4) araştırma görevlisi ünvanlarına sahiptir. Katılımcıların iş tecrübelerine (kıdem) bakıldığında; 76'sı (%27,5) 5 yıl ve daha az, 74'ü (%26,8) 6-10 yıl, 126'sının (%45,6) 11 yıl ve daha fazla tecrübeye sahip olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaşlarına bakıldığında; 6'sı (%2,2) 25 yaş ve daha az, 126'sı (%45,7) 26-35 yaş aralığında, 27'si (%9,8) 36-40 yaş aralığında, 117'sinin (%42,4) ise 41 ve daha fazla yaşa sahip olduğu görülmüştür. Katılımcıların görev yaptıkları üniversitelere bakıldığında; 19'u (%6,8) Ege Üniversitesi, 91'i (%32,9) Dokuz Eylül Üniversitesi, 18'i (%6,5) Erciyes Üniversitesi, 35'i (%12,6) Cumhuriyet Üniversitesi, 21'i (%7,6) Atatürk Üniversitesi, 54'ü (%19,5) İnönü Üniversitesi, 11'i (%3,9) Fırat Üniversitesi, 27'si (%9,7) Yüzüncü Yıl Üniversitesinde görev yapmaktadır.

4.6.2. Değişkenler Arası İlişkiler

Araştırmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini belirleyerek araştırma hipotezlerinin doğrulanıp doğrulanmadığına bakılmıştır. Değişkenlerin birbiri ile ilgili olan ilişkilerini belirleyebilmek için ilk olarak korelasyon testleri uygulanmıştır. Yapılan korelasyon analizinin ayrıntısı Tablo-4'de gösterilmektedir.

Tablo 4: Korelasyon Analizi

Değişkenler	Ort.	td. S.	Korelasyon Matrisi											
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1. Örgütsel Vatandaşlık (Toplam)	4,21	0,76	-											
2. Centilmenlik	4,06	1,05	0,75**	-										
3. Özgecilik	5,10	0,82	0,63**	0,38**	-									
4. Nezaket	5,10	0,82	0,63**	0,38**	0,86**	-								
5. Sivil Erdem	3,75	1,05	0,79**	0,59**	0,31**	-								
6. Vicdanlılık	4,06	1,05	0,75**	0,81**	0,38**	0,59**	-							
7. Psikolojik Sözleşme İhlali (Toplam)	3,09	0,72	-0,19**	-0,23**	-0,05	-0,13*	-0,17**	-0,14*	-					
8. Yönetim ve Destek	3,05	0,77	-0,13*	-0,12*	-0,04	-0,04	-0,11	-0,14*	0,92**	-				
9. Saygı ve Fırsat	3,29	0,81	-0,13*	-0,14*	-0,11*	-0,11*	-0,11	-0,16**	-0,86**	-0,70**	-			
10. Ödül ve Fırsat	3,11	0,77	-0,06	-0,12*	-0,08	-0,08	-0,07	-0,06	-0,84**	-0,72**	-0,61**	-		
n=276; ** p<0,01, * p<0,05														

Tablo-4'deki bulgular incelendiğinde örgütsel vatandaşlık davranışı ile psikolojik sözleşme ihlali arasında negatif yönlü ve anlamlı (Pear. Corl.=-0,19; p=0,002<0,01) bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca centilmenlik ile psikolojik sözleşme ihlali ve bütün alt boyutlarıyla ile negatif yönlü ve anlamlı (Pear. Corl.=-0,23; -0,12; -0,14; -0,12, p=0,000<0,01; p=0,034<0,05; p=0,013<0,05; p=0,034<0,05), özgecilik ve nezaket ile psikolojik sözleşme ve saygı ve dürüstlük arasında negatif yönlü ve anlamlı (Pear. Corl.=-0,11; p=0,047<0,05), sivil erdem ile psikolojik sözleşme ihlali arasında negatif yönlü ve anlamlı (Pear. Corl.=-0,13; p=0,002<0,01), vicdanlılık ile psikolojik sözleşme ihlali, yönetim ve destek ile saygı ve dürüstlük arasında negatif yönlü ve anlamlı (Pear. Corl.=-0,14; -0,14; -0,16, p=0,02<0,0; p=0,018<0,05; p=0,006<0,01) bir ilişki olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkinin birbirini yordama gücünü (nedensellik) belirlemek ve bu yöntemle hipotez testlerini yapabilmek için regresyon analizleri yapılmıştır.

4.6.2.1. Psikolojik Sözleşme İhlali İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi

Psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel vatandaşlık davranışı ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda elde edilen faktörlere ait faktör skorları regresyon modelinde bağımsız değişken olarak kullanılabilir (Johnson ve Wichern, 2002: 511). Bu kapsamda, Keşfedici Faktör Analizi (KFA) sonucunda elde edilen faktör skorlarının ortalamaları alınarak genel bir psikolojik sözleşme ihlali skoru elde edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda, Tablo-5'de yer alan modelin istatistiksel olarak % 95 güvenilirlik seviyesinde anlamlı olduğu gözlenmiştir. Sonuç olarak psikolojik sözleşme ihlalinin genel olarak örgütsel vatandaşlık davranışını negatif yönlü ve anlamlı olarak yordama gücüne sahip olduğu görülmüş ve Hipotez-1 kabul edilmiştir [H1(0) yokluk hipotezi reddedilmiştir]. Psikolojik sözleşme ihlali ile alt boyutların etkileşimine bakıldığında özgecilik hariç bütün alt boyutların psikolojik sözleşmeden negatif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilendiği belirlenmiştir. Bu kapsamda Hipotez-1 (b, c, d, e) kabul edilmiş [H1(0) yokluk hipotezi reddedilmiştir], Hipotez-1(a) reddedilmiştir [H1(0) yokluk hipotezi kabul edilmiştir]. Regresyon analizinin ayrıntıları Tablo-5'de verilmiştir.

Tablo 5: Psikolojik Sözleşme İhlali- Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Regresyon Analizi

Hipotez	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	S.H.	F	P	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken
H1	0,190	0,036	0,033	0,439	10,238	0,002	Psikolojik Sözleşme İhlali	Örgütsel Vatandaşlık
	B	Standart hata		t değeri		Tolerans		VIF
	-0,190	0,046		-3,200		1,000		1,000
Hipotez	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	S.H.	F	P	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken
H1(a)	0,234	0,055	0,051	0,974	15,007	0,000	Psikolojik Sözleşme İhlali	Özgeçilicilik
	B	Standart hata		t değeri		Tolerans		VIF
	-0,234	0,102		-3,977		1,000		1,000
Hipotez	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	S.H.	F	P	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken
H1(b)	0,005	0,000	-0,004	1,001	0,007	0,932	Psikolojik Sözleşme İhlali	Nezakat
	B	Standart hata		t değeri		Tolerans		VIF
	-0,005	0,105		-0,085		1,000		1,000
Hipotez	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	S.H.	F	P	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken
H1(c)	0,131	0,017	0,014	0,993	4,773	0,030	Psikolojik Sözleşme İhlali	Sivil Erdem
	B	Standart hata		t değeri		Tolerans		VIF
	-0,131	0,104		-2,185		1,000		1,000
Hipotez	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	S.H.	F	P	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken
H1(d)	0,177	0,031	0,028	0,986	8,84	0,003	Psikolojik Sözleşme İhlali	Vicdanlılık
	B	Standart hata		t değeri		Tolerans		VIF
	-0,177	0,103		-2,974		1,000		1,000
Hipotez	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	S.H.	F	P	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken
H1(e)	0,140	0,020	0,016	0,992	5,45	0,020	Psikolojik Sözleşme İhlali	Centilmenlik
	B	Standart hata		t değeri		Tolerans		VIF
	-0,140	0,104		-2,335		1,000		1,000

4.6.2.2. Psikolojik Sözleşme İhlali İle Demografik Faktörler Arasındaki Farklılıklar

Çalışmanın bu bölümünde ise çalışanların sahip oldukları demografik özellikleri ile psikolojik sözleşme ihlali arasındaki anlamlı farklılıklar ele alınmakta ve araştırma hipotezleri test edilmektedir.

Katılımcıların yaş aralıkları ile psikolojik sözleşme ihlal algıları arasındaki farklılıkları belirlemek için yapılan ANOVA analizi sonucunda; yaş ile psikolojik sözleşme ihlal algıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda Hipotez-2(a) reddedilmiştir [H(0) yokluk hipotezi kabul edilmiştir]. ANOVA ve Post-Hoc test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-6'da sunulmaktadır.

Tablo 6: Yaş-Psikolojik Sözleşme İhlali ANOVA ve Post-Hoc Testi

Multiple Comparisons									
Dependent Variable: psikolojik sözleşme ihlali									
	(I) yaş	(J) yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval			
						Lower Bound	Upper Bound		
Tukey HSD	5 yaş ve altı	2							
		6-35	2	,34036	,24030	,490	-,2808	,9615	
		6-40	3	,17464	,25955	,907	-,4963	,8456	
		1+	4	,20965	,24072	,820	-,4126	,8319	
	6-35 yaş	2							
		5-	2	-,34036	,24030	,490	-,9615	,2808	
		6-40	3	-,16572	,12196	,526	-,4810	,1495	
	6-40 yaş	1+	4	-,13071	,07383	,290	-,3216	,0601	
		5-	2	-,17464	,25955	,907	-,8456	,4963	
		6-35	2	,16572	,12196	,526	-,1495	,4810	
	1 yaş ve daha fazla	1+	4	,03501	,12278	,992	-,2824	,3524	
		5-	2	-,20965	,24072	,820	-,8319	,4126	
		6-35	2	,13071	,07383	,290	-,0601	,3216	
			6-40	3	-,03501	,12278	,992	-,3524	,2824

Katılımcıların cinsiyetleri ile psikolojik sözleşme ihlalleri arasında anlamlı farklılıkları belirleyebilmek için t testi uygulanmıştır. Uygulanan t testi neticesinde; katılımcıların psikolojik sözleşme ihlali algılarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiş ve Hipotez-2(b) reddedilmiştir [H(0) yokluk hipotezi kabul edilmiştir]. Test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-7’de sunulmaktadır.

Tablo 7: Cinsiyet-Psikolojik Sözleşme İhlali t Testi

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Psikolojik Sözleşme ihlali	Varyansların eşit olduğu varsayımı	174	,677	,330	270	,742	,02384	,07231	-,11852	,16621
	Varyansların eşit olmadığı varsayımı			,327	208,926	,744	,02384	,07302	-,12010	,16779

Katılımcıların medeni durumları ile psikolojik sözleşme ihlalleri arasında anlamlı farklılıkları belirleyebilmek için t testi uygulanmıştır. Uygulanan t testi neticesinde; katılımcıların psikolojik sözleşme ihlali algılarının medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiş ve Hipotez-2(c) reddedilmiştir [H(0) yokluk hipotezi kabul edilmiştir]. Test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-8’de sunulmaktadır.

Tablo 8: Medeni Durum-Psikolojik Sözleşme İhlali t Testi

		Independent Samples Test									
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means							
		F	Sig.	t	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference		
										Lower	Upper
psikolojik	Varyansların eşit olduğu varsayımı	1,705	,193	-1,451	266	,148	-,10940	,07541	-,25787	,03907	
sözleşme ihlali	Varyansların eşit olmadığı varsayımı			-1,394	148,886	,165	-,10940	,07847	-,26446	,04567	

Katılımcıların eğitim seviyeleri ile psikolojik sözleşme arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA test sonuçlarına göre; eğitim seviyesi ile psikolojik sözleşme arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu kapsamda Hipotez-2(d) reddedilmiştir [H(0) yokluk hipotezi kabul edilmiştir]. ANOVA ve Post-Hoc test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-9'da sunulmaktadır.

Tablo 9: Eğitim Seviyesi-Psikolojik Sözleşme İhlali ANOVA ve Post-Hoc Testi

Multiple Comparisons								
Dependent Variable: psikolojik sözleşme ihlali								
	(I) eğitim	(J) eğitim	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval		
						Lower Bound	Upper Bound	
Tukey HSD	ans	Lis	Yük.Lisans	,30616	,19614	,264	-,1561	,7684
		Doktora	,24623	,18687	,387	-,1941	,6866	
	k.Lisans	Yük	Lisans	-,30616	,19614	,264	-,7684	,1561
		Doktora	-,05993	,08274	,749	-,2549	,1351	
	Dok	Lisans	-,24623	,18687	,387	-,6866	,1941	
		Yük.Lisans	,05993	,08274	,749	-,1351	,2549	

Katılımcıların çalışma süreleri ile psikolojik sözleşme arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA test sonuçlarına göre; çalışma süresi ile psikolojik sözleşme arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda Hipotez-2(e) reddedilmiştir [H(0) yokluk hipotezi kabul edilmiştir]. ANOVA ve Post-Hoc test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-10'da sunulmaktadır.

Tablo 10: Çalışma Süresi-Psikolojik Sözleşme İhlali ANOVA ve Post-Hoc Testi

Multiple Comparisons							
Dependent Variable: psikolojik sözleşme ihlali							
	(I) çalışmasüre	(J) çalışmasüre	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	5 yıl ve daha az	6-10 yıl	-,05621	,09285	,817	-,2750	,1626
		11 yıl ve daha fazla	,0617	,08289	,741	-,1342	,2565
	6-10 yıl	5 yıl ve daha az	,05621	,09285	,817	-,1626	,2750
		11 yıl ve daha fazla	,11738	,08521	,354	-,0834	,3182
	11 yıl ve daha fazla	15 yıl ve daha az	-,06117	,08289	,741	-,2565	,1342
		6-10 yıl	-,11738	,08521	,354	-,3182	,0834

Katılımcıların ünvanları ile psikolojik sözleşme arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA test sonuçlarına göre; çalışanların ünvanları ile psikolojik sözleşme arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda Hipotez-2(f) reddedilmiştir [H(0) yokluk hipotezi kabul edilmiştir]. ANOVA ve Post-Hoc test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-11'de sunulmaktadır.

Tablo 11: Ünvan-Psikolojik Sözleşme İhlali ANOVA ve Post-Hoc Testi

Multiple Comparisons							
Dependent Variable: psikolojik sözleşme ihlali							
	(I) unvan	(J) ünvan	Mean Difference (I-J)	td. Error	ig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
HSD	Profesör	Doçent	-,10699	,12722	,918	4564	,2424
		Yrd.Doç.	,06735	,12138	,981	2660	,4007
		Öğ.Gör.	,00067	,18662	1,000	5118	,5132
		Arş.Gör.	,02551	,10885	,999	2734	,3244
	Doçent	Profesör	,10699	,12722	,918	2424	,4564
		Yrd.Doç.	,17434	,11317	,537	1365	,4851
		Öğ.Gör.	,10766	,18139	,976	3905	,6058
		Arş.Gör.	,13250	,09960	,673	1410	,4060
	Yrd.Doç.	Profesör	-,06735	,12138	,981	4007	,2660
		Doçent	-,17434	,11317	,537	4851	,1365
		Öğ.Gör.	-,06668	,17735	,996	5537	,4204
		Arş.Gör.	-,04184	,09204	,991	2946	,2109
	Öğ.Gör.	Profesör	-,00067	,18662	1,000	5132	,5118
		Doçent	-,10766	,18139	,976	6058	,3905
		Yrd.Doç.	,06668	,17735	,996	4204	,5537
		Arş.Gör.	,02484	,16901	1,000	4393	,4890
	Arş.Gör.	Profesör	-,02551	,10885	,999	-,3244	,2734
		Doçent	-,13250	,09960	,673	-,4060	,1410
		Yrd.Doç.	,04184	,09204	,991	-,2109	,2946
		Öğ.Gör.	-,02484	,16901	1,000	-,4890	,4393

Katılımcıların görev yaptığı üniversiteleri ile psikolojik sözleşme arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA test sonuçlarına göre; çalışanların görev yaptığı üniversiteleri ile psikolojik sözleşme arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Buna göre; İnönü Üniversitesi çalışanlarının psikolojik sözleşme ihlali algıları, Atatürk ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi çalışanlarına göre anlamlı bir şekilde daha azdır. Ege, Dokuz Eylül, Erciyes ve Cumhuriyet Üniversitesi çalışanlarının psikolojik sözleşme ihlali algıları Yüzüncü Yıl Üniversitesi çalışanlarına göre anlamlı bir şekilde daha azdır. Sonuç olarak yapılan analizler neticesinde Hipotez-2(g) kabul edilmiştir [H(0) yokluk hipotezi reddedilmiştir]. ANOVA ve Post-Hoc test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-12’de sunulmaktadır.

Tablo 12: Üniversite-Psikolojik Sözleşme İhlali ANOVA ve Post-Hoc Testi

Multiple Comparisons							
Dependent Variable: psikolojik sözleşme ihlali							
	(I) üniversite	(J) üniversite	Mean Difference (I-J)	Std . Error	Si g.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	İnönü	Fırat	-,21491	,17960	,932	-,7636	,3338
		Dokuz Eylül	-,26121	,09326	,099	-,5461	,0237
		Ege	,03468	,14482	1,000	-,4077	,4771
		Cumhuriyet	-,16952	,11781	,838	-,5295	,1904
		Atatürk	-,45553*	,13962	,027	-,8821	-,0290
		Yüzüncü Yıl	-,74591*	,12797	,000	-1,1369	-,3550
		Erciyes	-,20057	,14776	,875	-,6520	,2509
	Fırat	İnönü	,21491	,17960	,932	-,3338	,7636
		Dokuz Eylül	-,04631	,17331	1,000	-,5758	,4832
		Ege	,24959	,20569	,927	-,3788	,8780
		Cumhuriyet	,04538	,18766	1,000	-,5279	,6187
		Atatürk	-,24062	,20207	,934	-,8580	,3767
		Yüzüncü Yıl	-,53100	,19420	,117	-1,1243	,0623
		Erciyes	,01434	,20778	1,000	-,6204	,6491
	Dokuz Eylül	İnönü	,26121	,09326	,099	-,0237	,5461
		Fırat	,04631	,17331	1,000	-,4832	,5758
		Ege	,29589	,13694	,379	-,1225	,7143
		Cumhuriyet	,09169	,10799	,990	-,2382	,4216
		Atatürk	-,19432	,13144	,818	-,5959	,2072
		Yüzüncü Yıl	-,48470*	,11898	,002	-,8482	-,1212
		Erciyes	,06064	,14005	1,000	-,3672	,4885
	Ege	İnönü	-,03468	,14482	1,000	-,4771	,4077
		Fırat	-,24959	,20569	,927	-,8780	,3788
		Dokuz Eylül	-,29589	,13694	,379	-,7143	,1225
		Cumhuriyet	-,20420	,15471	,891	-,6769	,2684
		Atatürk	-,49021	,17190	,087	-1,0154	,0350
		Yüzüncü Yıl	-,78059*	,16257	,000	-1,2773	-,2839
		Erciyes	-,23525	,17858	,892	-,7808	,3103
	Cumhuriyet	İnönü	,16952	,11781	,838	-,1904	,5295
		Fırat	-,04538	,18766	1,000	-,6187	,5279
Dokuz Eylül		-,09169	,10799	,990	-,4216	,2382	
Ege		,20420	,15471	,891	-,2684	,6769	
Atatürk		-,28601	,14986	,546	-,7438	,1718	

		Yüzüncü Yıl	-,57639*	,13 906	,00 1	-1,0012	-,1515
		Erciyes	-,03105	,15 747	1,0 00	-,5121	,4500
	Atatürk	İnönü	,45553*	,13 962	,02 7	,0290	,8821
		Fırat	,24062	,20 207	,93 4	-,3767	,8580
		Dokuz Eylül	,19432	,13 144	,81 8	-,2072	,5959
		Ege	,49021	,17 190	,08 7	-,0350	1,0154
		Cumhuriyet	,28601	,14 986	,54 6	-,1718	,7438
		Yüzüncü Yıl	-,29038	,15 797	,59 5	-,7730	,1922
		Erciyes	,25496	,17 439	,82 7	-,2778	,7877
	Yüzüncü Yıl	İnönü	,74591*	,12 797	,00 0	,3550	1,1369
		Fırat	,53100	,19 420	,11 7	-,0623	1,1243
		Dokuz Eylül	,48470*	,11 898	,00 2	,1212	,8482
		Ege	,78059*	,16 257	,00 0	,2839	1,2773
		Cumhuriyet	,57639*	,13 906	,00 1	,1515	1,0012
		Atatürk	,29038	,15 797	,59 5	-,1922	,7730
		Erciyes	,54534*	,16 520	,02 4	,0406	1,0500
	Erciyes	İnönü	,20057	,14 776	,87 5	-,2509	,6520
		Fırat	-,01434	,20 778	1,0 00	-,6491	,6204
		Dokuz Eylül	-,06064	,14 005	1,0 00	-,4885	,3672
		Ege	,23525	,17 858	,89 2	-,3103	,7808
		Cumhuriyet	,03105	,15 747	1,0 00	-,4500	,5121
		Atatürk	-,25496	,17 439	,82 7	-,7877	,2778
		Yüzüncü Yıl	-,54534*	,16 520	,02 4	-1,0500	-,0406

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

4.6.2.3. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle Demografik Faktörler Arasındaki Farklılıklar

Çalışmanın bu bölümünde ise çalışanların sahip oldukları demografik özellikleri ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki anlamlı farklılıklar ele alınmakta ve araştırma hipotezleri test edilmektedir.

Katılımcıların yaş aralıkları ile örgütsel vatandaşlık davranışları ile arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA test sonuçlarına göre; yaş ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda Hipotez-3(a) reddedilmiştir [H(0) yokluk hipotezi kabul edilmiştir]. ANOVA ve Post-Hoc test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-13'de sunulmaktadır.

Tablo 13: Yaş- Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ile ANOVA ve Post-Hoc Testi

Multiple Comparisons							
Dependent Variable: örgütsel vatandaşlık davranışı							
	(I) yaş	(J) yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	2 5 yaş ve	2 6-35	-,01331	,185 40	1,00 0	-,4926	,4659

	altı	3		-,05933	,197 78	,991	-,5706	,4519	
		6-40	4		-,15742	,186 86	,834	-,6405	,3256
	2	6-35 yaş	2		,01331	,185 40	1,00 0	-,4659	,4926
			3		-,04601	,087 23	,952	-,2715	,1795
			4		-,14411	,058 38	,067	-,2950	,0068
	3	6-40 yaş	2		,05933	,197 78	,991	-,4519	,5706
			2		,04601	,087 23	,952	-,1795	,2715
			4		-,09810	,090 29	,698	-,3315	,1353
	4	1 yaş ve daha fazla	2		,15742	,186 86	,834	-,3256	,6405
			2		,14411	,058 38	,067	-,0068	,2950
			3		,09810	,090 29	,698	-,1353	,3315

Uygulanan t testi neticesinde; katılımcıların örgütsel vatandaşlık davranışlarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiş ve Hipotez-3(b) reddedilmiştir [H(0) yokluk hipotezi kabul edilmiştir. Test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-14’de sunulmaktadır.

Tablo 14: Cinsiyet- Örgütsel Vatandaşlık Davranışı t Testi

		Independent Samples Test									
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means							
		F	Sig.	T	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference		
										Lower	Upper
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	Varyansların eşit olduğu varsayımı	,003	,956	-,641	270	,522	-,03580	,05588	-,14582	,07422	
	Varyansların eşit olmadığı varsayımı			-,636	210,540	,526	-,03580	,05629	-,14677	,07517	

Yapılan t testi sonucunda; katılımcıların örgütsel vatandaşlık davranışları medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiş ve Hipotez-3(c) reddedilmiştir [H(0) yokluk hipotezi kabul edilmiştir]. Test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-15’de sunulmaktadır.

Tablo 15: Medeni Durum- Örgütsel Vatandaşlık Davranışları t Testi

		Independent Samples Test									
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means							
		F	Sig.	t	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference		
										Lower	Upper
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	Varyansların eşit olduğu varsayımı	,450	,503	1,293	270	,197	,07515	,05811	-,03925	,18956	
	Varyansların eşit olmadığı varsayımı			1,295	163,118	,197	,07515	,05803	-,03943	,18974	

Yapılan ANOVA test sonuçlarına göre; eğitim seviyesi ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda Hipotez-3(d) reddedilmiştir [H(0) yokluk hipotezi kabul edilmiştir]. ANOVA ve Post-Hoc test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-16’da sunulmaktadır.

Tablo 16: Eğitim Seviyesi- Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ANOVA ve Post-Hoc Testi

Multiple Comparisons							
Dependent Variable: örgütsel vatandaşlık davranışı							
	(I) eğitim	(J) eğitim	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	Lisans	Yük.Lisans	,21710	,15150	,325	-,1399	,5741
		Doktora	,10183	,14434	,760	-,2383	,4420
	Yük.Lisans	Lisans	-,21710	,15150	,325	-,5741	,1399
		Doktora	-,11527	,06391	,170	-,2659	,0353
	Doktora	Lisans	-,10183	,14434	,760	-,4420	,2383
		Yük.Lisans	,11527	,06391	,170	-,0353	,2659

ANOVA test sonuçlarına göre; 11 yıl ve daha fazla çalışanların kendilerine göre daha az çalışanlara göre örgütsel vatandaşlık davranışlarının anlamlı bir şekilde daha fazla olduğu görülmüştür. Bu kapsamda Hipotez-3(e) kabul edilmiştir [H(0) yokluk hipotezi reddedilmiştir]. ANOVA ve Post-Hoc test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-17’de sunulmaktadır.

Tablo 17: Çalışma Süresi-Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ANOVA ve Post-Hoc Testi

Multiple Comparisons							
Dependent Variable: örgütsel vatandaşlık davranışı							
	(I) çalışmasüre	(J) çalışmasüre	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	5 yıl ve daha az	6-10 yıl	-,04989	,07065	,760	-,2164	,1166
		11 yıl ve daha fazla	-,20381*	,06308	,004	-,3525	-,0552
	6-10 yıl	5 yıl ve daha az	,04989	,07065	,760	-,1166	,2164
		11 yıl ve daha fazla	-,15392*	,06484	,048	-,3067	-,0011
	11 yıl ve daha fazla	15 yıl ve daha az	,20381*	,06308	,004	,0552	,3525
		6-10 yıl	,15392*	,06484	,048	,0011	,3067

ANOVA test sonuçlarına göre; çalışanların ünvanları ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda Hipotez-3(f) reddedilmiştir [H(0) yokluk hipotezi kabul edilmiştir]. ANOVA ve Post-Hoc test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-18’de sunulmaktadır.

Tablo 18: Ünvan- Örgütsel Vatandaşlık ANOVA ve Post-Hoc Testi

Multiple Comparisons							
Dependent Variable: örgütsel vatandaşlık davranışı							
	(I) ünvan	(J) ünvan	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
HSD Tukey	Profesör	Doçent	,09847	,09800	,853	-,1707	,3676
		Yrd.Doç.	,12726	,09351	,653	-,1295	,3841
		Öğ.Gör.	,19650	,14377	,649	-,1983	,5913
		Arş.Gör.	,18720	,08385	,171	-,0431	,4175
	Doçent	Profesör	-,09847	,09800	,853	-,3676	,1707
		Yrd.Doç.	,02880	,08718	,997	-,2106	,2682
		Öğ.Gör.	,09803	,13973	,956	-,2857	,4818
		Arş.Gör.	,08873	,07673	,776	-,1220	,2994
	Yrd.Doç.	Profesör	-,12726	,09351	,653	-,3841	,1295
		Doçent	-,02880	,08718	,997	-,2682	,2106
		Öğ.Gör.	,06923	,13662	,987	-,3060	,4444
		Arş.Gör.	,05993	,07090	,916	-,1348	,2546
	Öğ.Gör.	Profesör	-,19650	,14377	,649	-,5913	,1983
		Doçent	-,09803	,13973	,956	-,4818	,2857
		Yrd.Doç.	-,06923	,13662	,987	-,4444	,3060
		Arş.Gör.	-,00930	,13020	1,000	-,3669	,3483
	Arş.Gör.	Profesör	-,18720	,08385	,171	-,4175	,0431
		Doçent	-,08873	,07673	,776	-,2994	,1220
		Yrd.Doç.	-,05993	,07090	,916	-,2546	,1348
		Öğ.Gör.	,00930	,13020	1,000	-,3483	,3669

Çalışanların görev yaptığı üniversiteleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı farklılık olmadığı olduğu görülmüştür. Sonuç olarak yapılan analizler neticesinde Hipotez-3(g) reddedilmiştir. ANOVA ve Post-Hoc test sonuçlarının ayrıntısı Tablo-19’da sunulmaktadır.

Tablo 19: Üniversite- Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ANOVA ve Post-Hoc Testi

Multiple Comparisons							
Dependent Variable: örgütsel vatandaşlık davranışı							
	(I) üniversite	(J) üniversite	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	İnönü	Fırat	,20208	,14749	,870	-,2485	,6527
		Dokuz Eylül	,01956	,07659	1,000	-,2144	,2535
		Ege	,14382	,11893	,929	-,2195	,5072
		Cumhuriyet	-,00768	,09676	1,000	-,3033	,2879
		Atatürk	,06217	,11467	,999	-,2881	,4125
		Yüzüncü Yıl	,23869	,10509	,313	-,0824	,5598
	Fırat	Erciyes	,07345	,12135	,999	-,2973	,4442
		İnönü	-,20208	,14749	,870	-,6527	,2485
		Dokuz Eylül	-,18252	,14233	,905	-,6173	,2523
		Ege	-,05826	,16893	1,000	-,5743	,4578
		Cumhuriyet	-,20976	,15412	,874	-,6806	,2611
		Atatürk	-,13991	,16595	,990	-,6469	,3671
	Dokuz Eylül	Yüzüncü Yıl	,03661	,15949	1,000	-,4506	,5238
		Erciyes	-,12863	,17064	,995	-,6499	,3927
		İnönü	-,01956	,07659	1,000	-,2535	,2144
		Fırat	,18252	,14233	,905	-,2523	,6173
		Ege	,12426	,11246	,955	-,2193	,4678
		Cumhuriyet	-,02724	,08868	1,000	-,2982	,2437
	Ege	Atatürk	,04261	,10794	1,000	-,2872	,3724
		Yüzüncü Yıl	,21913	,09771	,330	-,0794	,5176
		Erciyes	,05389	,11502	1,000	-,2975	,4053
		İnönü	-,14382	,11893	,929	-,5072	,2195
		Fırat	,05826	,16893	1,000	-,4578	,5743
		Dokuz Eylül	-,12426	,11246	,955	-,4678	,2193
	Cumhuriyet	Cumhuriyet	-,15150	,12706	,934	-,5397	,2367
		Atatürk	-,08165	,14117	,999	-,5129	,3496
		Yüzüncü Yıl	,09487	,13352	,997	-,3130	,5028
		Erciyes	-,07037	,14666	1,000	-,5184	,3777
		İnönü	,00768	,09676	1,000	-,2879	,3033
		Fırat	,20976	,15412	,874	-,2611	,6806
	Atatürk	Dokuz Eylül	,02724	,08868	1,000	-,2437	,2982
		Ege	,15150	,12706	,934	-,2367	,5397
		Atatürk	,06985	,12307	,999	-,3061	,4458
		Yüzüncü Yıl	,24637	,11421	,381	-,1025	,5953
		Erciyes	,08113	,12932	,998	-,3140	,4762
		İnönü	-,06217	,11467	,999	-,4125	,2881
	Yüzüncü Yıl	Fırat	,13991	,16595	,990	-,3671	,6469
		Dokuz Eylül	-,04261	,10794	1,000	-,3724	,2872
		Ege	,08165	,14117	,999	-,3496	,5129
		Cumhuriyet	-,06985	,12307	,999	-,4458	,3061
		Yüzüncü Yıl	,17652	,12973	,874	-,2198	,5729
		Erciyes	,01128	,14322	1,000	-,4263	,4488
	Erciyes	İnönü	-,23869	,10509	,313	-,5598	,0824
		Fırat	-,03661	,15949	1,000	-,5238	,4506
		Dokuz Eylül	-,21913	,09771	,330	-,5176	,0794
		Ege	-,09487	,13352	,997	-,5028	,3130
		Cumhuriyet	-,24637	,11421	,381	-,5953	,1025
		Atatürk	-,17652	,12973	,874	-,5729	,2198
Erciyes	Erciyes	-,16524	,13567	,926	-,5797	,2492	
	İnönü	-,07345	,12135	,999	-,4442	,2973	
	Fırat	,12863	,17064	,995	-,3927	,6499	
	Dokuz Eylül	-,05389	,11502	1,000	-,4053	,2975	
	Ege	,07037	,14666	1,000	-,3777	,5184	
	Cumhuriyet	-,08113	,12932	,998	-,4762	,3140	
Erciyes	Atatürk	-,01128	,14322	1,000	-,4488	,4263	
	Yüzüncü Yıl	,16524	,13567	,926	-,2492	,5797	

Yapılan bu çalışma kapsamında son olarak katılımcılar Batı Anadolu (Ege ve Dokuz Eylül Üniversitesi), Orta Anadolu (Erciyes ve Cumhuriyet Üniversitesi) ve Doğu Anadolu (İnönü, Fırat, Atatürk ve Yüzüncü Yıl Üniversiteleri) şeklinde sınıflandırılarak bölgesel farklılıkların etkileri incelenmiştir. Bu kapsamda belirtilen sınıflandırmayla psikolojik sözleşme ihlalleri ve örgütsel vatandaşlık davranışları ANOVA analizlerine tabi tutulmuştur. Yapılan analizler neticesinde her iki

araştırma değişkenin de bölgelere göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Analizlerin ayrıntısı Tablo-20 ve Tablo-21’de sunulmaktadır.

Tablo 20: Psikolojik Sözleşme İhlalinin Bölgelere Göre Farklılık Analizi

Multiple Comparisons							
Dependent Variable: psikolojik sözleşme ihlali							
	(I) bölge	(J) bölge	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
HSD	Batı Anadolu	Orta Anadolu	,03004	,09663	,948	-,1977	,2577
		Doğu Anadolu	-,07370	,07740	,608	-,2561	,1087
	Orta Anadolu	Batı Anadolu	-,03004	,09663	,948	-,2577	,1977
		Doğu Anadolu	-,10374	,09621	,528	-,3305	,1230
	Doğu Anadolu	Batı Anadolu	,07370	,07740	,608	-,1087	,2561
		Orta Anadolu	,10374	,09621	,528	-,1230	,3305

Tablo 21: Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarının Bölgelere Göre Farklılık Analizi

Multiple Comparisons							
Dependent Variable: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı							
	(I) bölge	(J) bölge	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
HSD	Batı Anadolu	Orta Anadolu	-,02115	,07491	,957	-,1977	,1554
		Doğu Anadolu	,04723	,06000	,711	-,0942	,1886
	Orta Anadolu	Batı Anadolu	,02115	,07491	,957	-,1554	,1977
		Doğu Anadolu	,06839	,07458	,630	-,1074	,2441
	Doğu Anadolu	Batı Anadolu	-,04723	,06000	,711	-,1886	,0942
		Orta Anadolu	-,06839	,07458	,630	-,2441	,1074

SONUÇ

Araştırmanın amacı; psikolojik sözleşme ihlallerinin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde yordama gücü (etkisi) olup olmadığını belirlemektir. Ayrıca katılımcıların demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, iş tecrübesi, unvan ve görev yaptığı üniversite) ile araştırma değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar bulunup bulunmadığını belirlemek de çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Araştırmanın başka bir amacı ise, ülkemizde eğitim ve öğretim hizmetlerinin kilit aşamalarından biri olan üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin farklı bölgelerde görev yapıyor olmalarının psikolojik sözleşme ihlali algılarında ve örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde farklılığa neden olup olmadığını belirlemektir.

Araştırmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel vatandaşlık davranışı ve alt boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında; psikolojik sözleşme ihlalinin genel olarak örgütsel vatandaşlık davranışını negatif yönlü ve anlamlı olarak yordama gücüne sahip olduğu görülmüştür. Psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutlarının etkileşimine bakıldığında ise; özgecilik hariç bütün alt boyutların psikolojik sözleşme ihlalinin negatif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilendiği belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar yazındaki çalışmalarla paralellik göstermekte; Restubog ve Bordiaw (2006), Robinson (1996), Robinson ve Morrison (1995), Turnley ve Feldman (2000) ve Mimaroglu (2008)’nin çalışmalarıyla örtüşmektedir. Benzer şekilde İşçi (2010)’daki çalışmasında, psikolojik sözleşme ihlalinin, centilmenlik boyutu dışında diğer

boyutlarla negatif yönde ve zayıf ilişkili olduğunu bulgulamıştır. Bu sonuçlardan farklı olarak ise Öztürk (2010) araştırmasında, çalışanların psikolojik sözleşme ihlali yaşamalarının, örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde herhangi bir etki meydana getirmeyeceği sonucuna ulaşmıştır. Şüphesiz bu araştırma kapsamında ortaya konan bulguların, genel bir kabul görebilmesi için çok daha fazla sayıda araştırma ile desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda; psikolojik sözleşme ihlal algısının örgütsel vatandaşlık davranışını ve özgecilik dışında diğer alt boyutlarını olumsuz yönde etkilemesinde, karşılıklılık normu teorisinin etkili olduğu söylenebilir. Daha öncede ifade edildiği gibi söz konusu teori, karşılıklılık temeline dayanır ve bireylerin başkalarından fayda sağlamaları karşılığında onlar için yararlı olabilecek davranışlarda bulunacağını ileri sürmektedir. Çalışanın psikolojik sözleşmesi içinde geçen işverene ait yükümlülüklerin (terfi olanakları, rekaabetçi ücretler, adil davranış, performans dayalı ücret gibi) işveren tarafından karşılanması halinde, diğer bir ifadeyle psikolojik sözleşmenin etkin işlemesi durumunda çalışanlar, işverenine ve örgütüne karşı kendilerinden talep edilen davranışı gösterecektir. Yerine getirilmeyen yükümlülükler ise sözleşmenin ihlal edildiği algısına yol açacak ve çalışanlarda kızgınlık, öfke, hayal kırıklığı gibi duyguların oluşmasına neden olacaktır. Bu duygulara sahip çalışan ise, örgütün etkinliğine ve verimliliğine katkı sağlayan, biçimsel rol görevlerini aşan, ekstra performans göstermesini sağlayan örgütsel vatandaşlık davranışlarını yerine getirmekte istekli olmayacaktır. Araştırmanın sonuçları içinde yer alan örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutlarından özgecilik boyutunun bu değerlendirmenin dışında kalması ise, “özgecilik” olarak ele alınan “başkalarına yardım etme, zor anında destek olma” tarzında davranışların, hem iş hem de toplumsal ahlak anlayışında, geleneksel olarak önemli bir yere sahip olmasından ileri geldiği söylenebilir. Çalışanların sahip oldukları demografik özellikler ile psikolojik sözleşme ihlal algıları arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığına yönelik araştırma sonuçlarına göre ise, aşağıda belirtilen bulgulara ulaşılmıştır:

Katılımcıların yaş aralıkları ile psikolojik sözleşme ihlal algısı arasındaki farklılıkları belirlemek için yapılan ANOVA analizi sonucunda; yaş ile psikolojik sözleşme ihlal algısı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Mimaroglu (2008), Yiğit (2015), Aykanat (2014), Çetinkaya (2014), Aslan ve Boylu (2014)'nin çalışmalarında da benzer şekilde, çalışanların psikolojik sözleşme ihlal algıları ile yaş arasında anlamlı farklılığın bulunmadığı görülmüştür. Dikili (2012)'nin çalışmasında ise farklı bir sonuca ulaşılmış; çalışanların yaş değişkenine göre algıladıkları psikolojik sözleşme ihlali düzeylerinde anlamlı farklılık bulunduğu ve de psikolojik sözleşme ihlali algısının yaşla birlikte artacağı ifade edilmiştir.

Katılımcıların psikolojik sözleşme ihlali algılarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu sonuçlar; Aykanat (2014), Çetinkaya (2014), Aslan ve Boylu (2014)'nin çalışanların psikolojik sözleşme ihlali algıları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı farklılık bulunmadığını gösteren sonuçlarıyla aynı doğrultudadır. Bununla birlikte yazında farklı sonuçlar da elde edilmiştir. Tükeltürk vd. (2012) ve Dikili (2012), kadın işgörenlerin algıladıkları psikolojik sözleşme ihlali düzeylerinin, erkek işgörelere göre anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir.

Katılımcıların psikolojik sözleşme ihlali algılarının medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Medeni durum ve psikolojik sözleşme ihlal algısı konusunda ise, Mimaroglu (2008), Dikili (2012), Aykanat (2014), Çetinkaya (2014)'nin çalışanların psikolojik

sözleşme ihlal algılarının, medeni durum için farklılık göstermediği yönündeki araştırma bulguları, araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Katılımcıların eğitim seviyesi ile psikolojik sözleşme ihlali algıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Mimaroglu (2008) araştırmasında psikolojik sözleşme ihlal algılarının eğitim seviyesine göre farklılaştığını bulgularken, Dikili (2012), Aykanat (2014), Çetinkaya (2014), Aslan ve Boylu (2014)'nın elde ettiği çalışanların psikolojik sözleşme ihlali algı düzeylerinin, eğitim ile anlamlı bir farklılık göstermediği bulgusu çalışmamız sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Katılımcıların kıdemleri ile psikolojik sözleşme ihlali algıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Mimaroglu (2008), Yiğit (2015), Aykanat (2014), Çetinkaya (2014) da araştırmalarında, psikolojik sözleşme ihlal algılarının çalışma süresine göre farklılık göstermediğini bulgularak, araştırma sonuçlarıyla aynı sonucu elde etmişlerdir. Dikili (2012) ise araştırmasında, kıdem arttıkça ihlal algısında artacağı sonucuna ulaşmıştır.

Katılımcıların ünvanları ile psikolojik sözleşme ihlali algıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Ünvan ile psikolojik sözleşme ihlali arasındaki ilişkiye ilgili yazında rastlanamaması nedeniyle, araştırmada elde edilen sonuçların yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Katılımcıların görev yaptığı üniversiteleri ile psikolojik sözleşme ihlali algısı arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Buna göre; İnönü Üniversitesi çalışanlarının psikolojik sözleşme ihlali algıları, Atatürk ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi çalışanlarına göre anlamlı bir şekilde daha azdır. Ege, Dokuz Eylül, Erciyes ve Cumhuriyet Üniversitesi çalışanlarının psikolojik sözleşme ihlali algıları Yüzüncü Yıl Üniversitesi çalışanlarına göre anlamlı bir şekilde daha azdır. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde Batı ve İç Anadolu'da görev yapan öğretim elemanlarının Doğu Anadolu Bölgesinde görev yapan meslektaşlarına göre psikolojik sözleşme ihlali algı düzeylerinin daha düşük olduğu söylenebilir. Bu sonuca, Doğu Anadolu Bölgesindeki üniversitelerin olanaklarının, batı bölgelerine göre daha sınırlı olmasının yol açmış olabileceği söylenebilir.

Bireylerin, işverenler tarafından kendilerine verildiğini düşündükleri vaatlerin yerine getirilmemesi konusunda algıladıkları psikolojik sözleşme ihlalinin; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, çalışma süresi ve ünvan gibi demografik değişkenlere göre değişmemesi; araştırılan demografik değişkenlerin çalışanların psikolojik sözleşme ihlal algısında etkili olmadığını göstermektedir. Elde edilen bilgiler ışığında çalışanların psikolojik sözleşmenin etkin işlemesine her koşulda önem verdikleri söylenebilir. Bu kapsamda çalışanların enerjilerini, zamanlarını, yeteneklerini örgüte sundukları bir katkı olarak gördükleri, bunun karşılığında ise kendilerine verilen sözlerin yerine getirilmesini bekledikleri söylenebilir.

Çalışanların demografik özellikleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında farklılıklarla ilgili olarak aşağıda belirtilen bulgulara ulaşılmıştır:

Katılımcıların yaşları ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. William, Pitre ve Zainuba (2002), William ve Shiaw (1999), Güven (2006), Gençtürk (2005), Kendiriligil (2006), Mimaroglu (2008), Yeşiltaş ve Keleş (2010) ve Eryürek (2010) tarafından yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde, örgütsel vatandaşlık davranışı ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirtilmiş olup, bu bilgiler araştırma sonucunu destekler niteliktedir.

Katılımcıların örgütsel vatandaşlık davranışlarının, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu anlamda sonuçlar, William ve Shiaw (1999), William, Pitre ve Zainuba (2002), Thompson ve Werner (1997), Gençtürk (2005), Kendiriligil (2006) ve Mimaroglu (2008)

tarafından yapılan çalışmalarla elde edilen cinsiyet değişkeniyle örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir fark olmadığına yönelik sonuçlarla desteklenmektedir.

Katılımcıların örgütsel vatandaşlık davranışlarının medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Mimaroglu (2008) çalışmasında, örgütsel vatandaşlık düzeylerinin medeni durum ile anlamlı düzeyde farklılık göstermediğini, Bolat vd. (2009) ise, demografik değişkenlerden medeni durumun, örgütsel vatandaşlık davranışı ve boyutları üzerinde etkili olan önemli bir değişken olduğunu ifade etmişlerdir. Organ ve Lingl (1995)'de benzer şekilde, evli işgörenlerin tüm boyutlarda daha fazla örgütsel vatandaşlık davranışı gösterdiğini ifade etmektedir. Elde ettiğimiz bulgular, söz konusu araştırmalarla farklı sonuca işaret etmektedir. Çalışmamızda bireylerin evli ya da bekar oluşu, örgütsel vatandaşlık davranışı göstermelerinde anlamlı bir fark oluşturmamaktadır.

Katılımcıların eğitim seviyesi ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. William ve Shiaw (1999), Thompson ve Werner (1997), Güven (2006) ve Gençtürk (2005) tarafından yapılan araştırmalarda, çalışanların almış oldukları eğitim ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki belirleyememişlerdir. Keleş (2009: 85) ise, çalışanların eğitim derecesi yükseldikçe, sivil erdem boyutundaki örgütsel vatandaşlık davranışlarının gösterilme sıklıklarında artış olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmanın, kıdem ile ilgili sonuçları arasında; 11 yıl ve daha fazla çalışan katılımcıların örgütsel vatandaşlık davranışlarının, çalışma süresi kendilerine göre daha az olan katılımcılara göre anlamlı bir şekilde daha fazla olduğu görülmüştür. Stamper ve Dyne (2001), örgütte geçirilen süre ile örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarından özgecilik ve sivil erdem arasında anlamlı bir ilişki olduğunu çalışmasında belirtmiştir. Köse, Kartal, Kayalı (2003), kurumda çalışılan süre ile sadece örgütsel vatandaşlık davranışının vicdanlılık boyutu arasında aynı yönde ve kuvvetli ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, örgütte çalışma süresi arttıkça çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemelerinde artış olduğu bulgusu, işgörenlerin örgütte çalıştıkları süreyi bir yatırım aracı olarak gördükleri ve yıllar geçtikçe örgüte olan bağlılıklarının arttığı düşünüldüğünde, çalışma süresi ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki pozitif yönlü ilişkinin beklenen bir durum olduğu düşünülebilir.

Araştırmada katılımcıların ünvanları ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Ünvan ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi konusu literatürde fazla yer almamasına rağmen Wanxian ve Weieu (2007), örgütte daha yüksek bir pozisyona sahip olan çalışanların, örgütsel vatandaşlık davranışlarını daha sık sergilediklerini ifade etmiştir (Yeşiltaş ve Keleş, 2010:117).

Katılımcıların görev yaptığı üniversiteleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Farklı bölgelerde görev yapan üniversitelerde çalışan akademik personelin örgütsel vatandaşlık davranışını ne ölçüde gösterdiğine yönelik araştırma bulgusuna yazında rastlanılmamış olması nedeniyle araştırma sonuçlarının bu konuya katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Araştırma kapsamında son olarak; bölgesel farklılıkların; (Batı Anadolu ;Ege ve Dokuz Eylül Üniversitesi, Orta Anadolu; Erciyes ve Cumhuriyet Üniversitesi, Doğu Anadolu; İnönü, Fırat, Atatürk ve Yüzüncü Yıl Üniversiteleri) katılımcıların psikolojik sözleşme ihlal algılamaları ve örgütsel vatandaşlık davranışları sergilemeleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu kapsamda belirtilen sınıflandırmayla psikolojik sözleşme ihlalleri ve örgütsel vatandaşlık davranışları ANOVA analizlerine tabi tutulmuştur. Yapılan analizler neticesinde her iki araştırma değişkeninin bölgelere göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Akademisyenlerin psikolojik sözleşme ihlal algılarında ve örgütsel

vatandaşlık davranışlarında, bölgesel farklılıkların ayırt edici bir özellik taşımadığının görülmesi; akademisyenlerin mesleki değerlerinin ve beklentilerinin çalıştıkları kurumdan ve görev yaptıkları üniversitenin bulunduğu bölgeden etkilenmemesiyle açıklanabilir.

Sonuç olarak örgütlerin başarılı olabilmeleri, çalışanların sadece iş tanımlarında yer alan görevleri yerine getirmeleriyle mümkün olamamaktadır. Bununla birlikte işgörenlerin, işle ilgili sorun yaşayan arkadaşlarına yardımcı olma (özgecilik), asgari rol gerekliliklerinin ötesinde davranış sergilemeye gönüllü olma (vicdanlılık), işle ilgili sıkıntı yaratan durumlara karşı hoşgörülü olma (centilmenlik), gelecekte ortaya çıkabilecek zor durumlara karşı önlem almayı içeren ve diğerlerini bu konu hakkında bilgilendirmeyi ilke kabul eden davranış tarzına sahip olma (nezaket) ve kurumun sürekli gelişimine katkı sağlayan faaliyetlerde bulunma (sivil erdem) boyutlarında özetlenebilecek, örgütsel vatandaşlık davranışları sergilemelerine ihtiyaç vardır. Çalışanların bu tarz davranışlarda bulunmaları ise, psikolojik sözleşmelerinde yer alan işverene ait algıladıkları yükümlülüklerin, işveren tarafından eksiksiz olarak yerine getirilmesine bağlı görünmektedir. Psikolojik sözleşmenin güven temeline dayanmasından dolayı, sözleşme ihlali algısına duygusal ve davranışsal tepki olarak tanımlanan psikolojik şiddetin; yüksek oranda işgücü devri, güven kaybı, iş tatmininde azalma, düşük örgütsel bağlılık ve düşük örgütsel vatandaşlık davranışı gibi güçlü duygusal tepkilere sebep olduğu belirtilmektedir (Anderson ve Schalk, 1998: 644). Bu nedenle yöneticilerin, çalışanlarının psikolojik sözleşmelerinin içeriğinden, oluşumundan ve gelişiminden sürekli olarak haberdar olmaları gerekmektedir. Bu ise, yöneticiler ve çalışanlar arasında sıkı ve düzenli bir iletişimin varlığını gerekli kılmaktadır. Bu anlamda yöneticiler; çalışanları ile düzenli iletişim kurmalı, onlara verilen açık ya da örtülü sözler hakkında dikkatli davranmalı ve değişen şartlar karşısında verilen sözlerin neden yerine getirilemediğine dair gerekli açıklamalarda bulunmalıdırlar. Yöneticiler tarafından yapılan açıklamalar çalışanlar tarafından tatmin edici bulunursa, bu durum kısmende olsa psikolojik sözleşme ihlaline verilen tepkiyi azaltabilecektir. Bu tepkiler söz konusu açıklamalarla yumuşatılamazsa, örgütün etkinlik ve verimliliğinin bu durumdan zarar göreceği aşikârdır. İşgörenin işten ayrılma niyeti ve iş doyumunu gibi tutum ve davranışlarını etkileyen unsurlar, işgörenin işinin ve görevinin gereklerini yerine getirmesini, ekstra rol davranışı sergilemesini, işine ve örgüte olan bağlılığını etkileyebilmektedir. Bu nedenle örgütün, işgörenlerinin psikolojik sözleşmelerinin gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirme konusunda gerekli özeni göstermesi gerektiği söylenebilir.

Yapılan bu çalışmanın da hiç şüphesiz bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, çalışma yalnızca akademik personel üzerinde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla farklı devlet kurumlarında ve özel sektör işletmelerinde uygulanacak benzer çalışmalar, farklı sonuçların ortaya çıkmasını sağlayabilir. Ayrıca analizde kullanılan veriler devlet üniversitelerinde görev yapmakta olan akademik personelden elde edilmiş olup, çalışmada devlet üniversiteleri ile özel üniversiteler ayrımına gidilmemiştir.

Yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda gelecekte yapılacak çalışmalar için aşağıdaki önerilerin dikkate alınmasının önemli olduğu söylenebilir.

- Psikolojik sözleşme ihlali ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin, üniversitede görevli akademik ve idari personel arasında karşılaştırmalı olarak incelenmesi,
- Psikolojik sözleşme ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin, kamu ve vakıf üniversitelerinde karşılaştırılmalı olarak incelenmesi,
- Psikolojik sözleşme ihlali ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkide farklı değişkenlerin aracılık etkisinin incelenmesi,

- Son olarak psikolojik sözleşme ihlalinin, çalışanların farklı tutum ve davranışları (iş doyumunu, örgütsel bağlılık, örgütsel adalet vb.) üzerine olan etkisinin incelenmesinin ise, ilgili yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, A.Z. (2006). Örgütsel Yurttaşlık Davranışı: Kavramsal Gelişimi İle Kişisel ve Örgütsel Etkileri. Doğu Üniversitesi Dergisi. 7(1): 1-14.
- Acquaah, M. (2004). Human Factor Theory, Organizational Citizenship Behaviors: An Integration of Theoretical Constructs And Suggestions For Measuring The Human Factor. Review Of Human Factor Studies. 10 (1): 118-151
- Allison, B.J., Voss, R.S. ve Dryer, S. (2001). Student Of Classroom and Career Success: The Rol of Organizational Citizenship Behavior. Journal of Education for Bısness. May/June: 282-288.
- Anderson, N. ve Schalk, R. (1998). The Psychological Contract in Retrospect and Prospect. Journal of Organizational Behavior.19: 637-647
- Argyris, C. (1960). Understanding Organizational Behavior. USA: The Dorsey Press.
- Arslan, F.K. , Boylu, Y. (2014). Örgütsel Sinizm ve Psikolojik Sözleşme İhlali Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. Journal of Recreation and Tourism Research, 1(2): 33-45.
- Atalay, C.G. (2010). Personel Güçlendirme ve Örgütsel Vatandaşlık Bağlamında İnsan Kaynakları Yönetimi. Ankara: Detay Yayıncılık.,
- Aykanat, Z. (2014). Psikolojik Sözleşmenin İhlal Algısında Örgütsel Adaletin Etkisi ve Etik Liderin Aracı Değişken Olarak Rolü: Kalkınma Ajanslarında Uygulama. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AZİZ, A. (2008). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri. Ankara: Nobel Yayınları.
- Basım, H.N. ve Şeşen H. (2006). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği ve Karşılaştırma Çalışması. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 61(4): 83-101
- Bolat, O.İ.ve Bolat, T. (2008). Otel İşletmelerinde Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 11(19): 75-94.
- Bolat, İ., O., Bolat, T., Aytemiz, S., O.(2009). Güçlendirici Lider Davranışları ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin Sosyal Mübadele Kuramından Hareketle incelenmesi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 12(21): 215-239.
- Bülbül, H. ve Demirer, Ö. (2008). Hizmet Kalitesi Ölçüm Modelleri SERVQUAL ve SERPERF'in Karşılaştırmalı Analizi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 20: 181-198
- Büyüköztürk, Ş. (2006), Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Çetin, M.Ö. (2004). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çetinkaya, F.F. (2014). Hizmet İşletmelerinde Psikolojik Sözleşme İhlalleri ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Kapadokya Bölgesi 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deluga, R.J. (1994). Supervisor Trust Building, Leader- Member Exchange and Organizational Citizenship Behaviour. Journal of Occupational and Organizational Psychology. 67: 315-326.
- Dikili, A. (2012). Psikolojik Sözleşme İle İş Tatmini İlişkisi: Bir Örnek Olay Çalışması. Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdem, H. (2016). Özel Banka Çalışanlarında Psikolojik Sözleşme İhlalleri İle Örgütsel Adalet Etkileşimi: Elazığ İlinde Bir Araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi. 8(1): 1-18
- Eryürek, H.E. (2010). Demografik Değişkenlere Göre Çalışanların Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gençtürk, O., C. (2005). Algılanan Sosyal Desteğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi Bir Vaka Çalışması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gouldner.A.W. (1960). The Norm Of Reciprocity: A Preliminary Statement. American Sociological Review. 25 (2): 160-178.
- Guest, David E.. The Psychological Contract and Good Employment Relations, King's College, London, 2007, <http://www.lrc.ie/documents/symposium04/davidguest.ppt#257,1> (Erisim Tarihi: 14.06.2015).

- Güven, M. (2006). Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Bilimler Enstitüsü.
- İşçi, E. (2010). Psikolojik Sözleşme İhlalinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Güvenin Rolü. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jacqueline A.M. ve Shapiro, C. (2002). A Psychological Contract Perspective on Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Organizational Behavior*. 23: 927-946.
- Johnson, R.A. ve Wichern, D.W. (2002). *Applied Multivariate Statistical Analysis*, 5th Ed. USA: Pearson Education Int
- Keleş, Y. (2009). İşgörenlerin Eğitim Düzeylerinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kendirligil, S. (2006). Çalışanların Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Sergilemeleri Eğilimleri Üzerinde Kültürün Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kickul, J. (2001). When Organizations Break Their Promises: Employee Reactions to Unfair Processes and Treatment. *Journal of Business Ethics*. 29: 289-307.
- Köse, S., Kartal, B. ve Kayalı, N. (2003). Örgütsel vatandaşlık Davranışı ve Tutuma İlişkin Faktörlerle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*. 20: 1-19.
- Lo, S. ve Aryee, S. (2003). Psychological Contract Breach in a Chinese Context: An Integrative Approach. *Journal of Management Studies*. 40(4): 1005-1020.
- Meydan C. ve H., Şeşen H. (2011). Yapısal Eşitlik Modellemesi Amos Uygulamaları, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mimaroglu, H. (2008). Psikolojik Sözleşmenin Personelin Tutum ve Davranışlarına Etkileri: Tıbbi Satış Temsilcileri Üzerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Morrison, E.W. ve Robinson, S.L. (1997). When Employees Feel Betrayed: A Model of How Psychological Contract Violation Develops. *Academy of Management Review*. 22(1): 226-256
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.Organ,
- Organ, D.W. (1988). *Organizational Citizenship behavior: The Good Soldier Syndrome*. USA: Lexington Books.
- Organ, D.W. ve Ryan, K. (1995). A Meta Analytic Review of Attitudinal and Dispositional Predictors of Organizational Citizenship Behavior. *Personnel Psychology*. 48: 775-802.
- Organ, D.W. & Lingl, A. (1995) Personality, satisfaction and organizational citizenship behavior. *The Journal of Social Psychology*, 135(3): 339-350.
- Özkeçeli, B.Ç. (2005). The Effect of Communication in The Reduction of Perception of Violation in Psychological Contract. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özler, D. Ve Ünver, E. (2012). Psikolojik Sözleşmenin İş Tatmini Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi. İİBF Dergisi*. 17(2): 325-351.
- Öztürk, S.Ö. (2010). Psikolojik Sözleşmenin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Üzerindeki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Podsakoff, P.M. ve Mackenzie, S.B. (1994). Organizational Citizenship Behaviors Ans Sales Unit Effectiveness. *Journal of Marketing Research*. 31: 351-363.
- Restubog, S.L.D., Bordiaw, P. ve Tangz, R. L. (2006). Effects of Psychological Contract Breach on Performance of IT Employees: The Mediating Role of Affective Commitment. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*. 79: 299-306
- Restubog, L.D., Bordia, P. ve Tang, R.L. (2007). Behavioural Outcomes of Psychological Contract Breach in a Non-Western Culture: The Moderating Role of Equity Sensitivity. *British Journal of Management*. 18: 376-386.
- Restubog, S. D. L. ve Bordiaw, P. (2006). Workplace Familism and Psychological Contract Breach in the Philippines. *Applied Psychology An International Review*. 55: 563-585.
- Robinson, S.L. ve Morrison, E.W. (1995). Psychological Contracts and OCB: The Effect of Unfulfilled Obligations on Civic Virtue Behavior. *Journal of Organizational Behavior*. 16: 289-298.
- Robinson, S.L. ve Morrison, E.W. (1995). Psychological Contracts and OCB: The Effect of Unfulfilled Obligations on Civic Virtue Behavior. *Journal of Organizational Behavior*. 16: 289-298
- Robinson, S.L. (1996). Trust and Breach of The Psychological Contract. *Administrative Science Quarterly*. 41: 574-599.
- Robinson, S.L. ve Rousseau, D.M. (1994). Violating The Psychological Contract: Not The Exception But The Norm. *Journal of Organizational Behavior*. 15(3): 245-259.

- Roehling, M.V. (1997). The Origins and Early Development of The Psychological Contract Construct. *Journal of Management History*. 3(2): 204-217.
- Rousseau, D.M. (1989). Psychological and Implied Contracts in Organizations. *Employee Responsibilities and Rights Journal*. 2(2): 121-139.
- Rousseau, D.M. (1998). The 'problem' of the Psychological Contract Considered. *Journal of Organizational Behavior*. 19: 665-671.
- Rousseau, D.M. ve Tijoriwala, S.A. (1998). Assessing Psychological Contracts: Issues, Alternatives and Measures. *Journal of Organizational Behavior*. 19: 679-695.
- Schnake, M. E. Ve Dumler, M.P. (2003). Levels of Measurement and Analysis Issues In Organizational Citizenship Behaviour Research. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*. 76: 283-301.
- Schermelleh, E., Karin, M., Helfried, M. H. (2003). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research Online*. 8(2): 23-74.
- Sels, L., Janssens, M. ve Brande, I.V. (2004). Assessing The Nature of Psychological Contracts : A Validation of Six Dimensions. *Journal of Organizational Behavior*. 25: 461-488.
- Sezgin, F. (2005). Örgütsel Vatandaşlık Davranışları: Kavramsal Bir Çözümleme ve Okul Açısından Bazı Çıkarımlar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 25(1): 317-339.
- Shapiro, J.C. ve Kessler, I. (2000). Consequences Of The Psychological Contract For The Employment Relationship: A Large Scale Survey. *Journal of Management Studies*. 37(7): 903-930.
- Shore, L.M. ve Barksdale, K. (1998). Examining Degree of Balance and Level of Obligation in The Employment Relationship: A Social Exchange Approach. *Journal of Organizational Behavior*. 19: 731-744
- Smith, C.A., Organ, D.W. ve Near, J.P. (1983). Organizational Citizenship Behavior: Its Nature and Antecedents. *Journal of Applied Psychology*. 68(4): 653-663
- Stamper, C., L., Dyne, L., V. (2001). Work Status and Organizational Citizenship Behavior: A Field Study of Restaurant Employee. *Journal of Organizational Behavior*, 22: 517-536
- Tompson, H., B., Werner, J., M. (1997). The Impact of Role Conflict/Facilitation on Core and Discretionary Behaviors: Testing a Mediated Model. *Journal of Management*. 23(4): 583-601
- Turnley, W.H. ve Feldman, D. (2000). Re-Examining the Effects of Psychological Contract Violations: Unmet Expectations and Job Dissatisfaction as Mediators. *Journal of Organizational Behavior*. 21: 25-42.
- Turnley, W., H., Bolino, M. C., Lester, Scott W., Bloodgood, J. M. (2003). The Impact of Psychological Contract Fulfillment on the Performance of In-role and Organizational Citizenship Behaviors. *Journal of Management*. 29: 187-206
- Tükeltürk, Ş., Perçin, N. ve Güzel, B. (2012). Psikolojik Kontrat İhlal Algısı ile Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 10(20): 93-110.
- Vey, M. A. ve Campbell, J. P. (2004). In-Role or Extra-Role Organizational Citizenship Behavior: Which Are We Measuring. *Human Performance*. 17(1): 119-135.
- Wanxian, Li ve Wan Weiwei. (2007). A Demographic Study on Citizenship Behavior as in-role Orientation. *Personality and Individual Differences*. 42: 225-234.
- Williams, S., Shiaw, W. T. (1999). Mood and Organizational Citizenship Behavior: The Effects of Positive Affect on Employee OCB Intentions. *The Journal of Psychology*, 133(6): 656- 668.
- Williams, S., Pitre, R., Zainuba, M. (2002). Justice and Organizational Citizenship Behavior Intentions: Fair Rewards Versus Fair Treatment. *The Journal of Social Psychology*. 142(1): 33-44.
- Wood, J., W., J., Zeffane, R.M., Chapman, J. Froomholtz, M. ve Morrison, V. (2004). *Organizational Behaviour : A Global Perspective*. Australia: Wiley.
- Yeşiltaş, M. ve Keleş, Y. (2010). Otel İşletmesi İşgörenlerinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarının Demografik Özelliklerine Göre Karşılaştırılması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 36: 113-132.
- Yiğit, İ. (2015). Psikolojik Sözleşme İhlal Algısı ve İş Tatmini İlişkisi: İstanbul Avrupa Yakası Endüstri Meslek Lisesi Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*. 1(43): 119-144
- Zhao, H., Wayne, S.J., Glibkowski, B.C., Bravo, J. (2007). The Impact of Psychological Contract Breach on Work-Related Outcomes: A Meta -Analysis. *Personnel Psychology*. 60: 647-680.